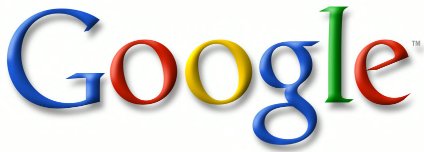

DE TAPIJTFABRIEKEN

DER XVIe EN XVIIe EEUW,

GEVOLGD DOOR EENE

HISTORISCHE BESCHRIJVING

DER

ZEVEN TAPIJTBEHANGSELS

IN DE

GROOTE VERGADERZAAL DER PROVINCIALE STATEN VAN ZEELAND.

DOOR

MR. J. VAN DE GRAFT,

Lid van het Koninklijk oudheidkundig genootschap te Amsterdam.

Met zeven kopergravuren van Ch. Onghena, te Gent.

MIDDELBURG.
J. C. & W. ALTORFFER.

1869.

DE TAPIJTFABRIEKEN

DER

XVIe EN XVIIe EEUW.

SNELPERSDRUK
VAN J. C. & W. ALTORFFER
TE MIDDELBURG.

DE

TAPIJTFABRIEKEN

DER XVIe EN XVIIe EEUW,

GEVOLGD DOOR

EENE HISTORISCHE BESCHRIJVING DER ZEVEN TAPIJTBEHANGSELS IN DE GROOTE VERGADERZAAL DER PROVINCIALE STATEN VAN ZEELAND;

DOOR

MR. J. VAN DE GRAFT,

Lid van het Koninklijk oudheidkundig genootschap te Amsterdam.

Met zeven kopergravuren van Ch. Onghena, te Gent.

MIDDELBURG.
J. C. & W. ALTORFFER.

1869.

Pour l'histoire de l'art, il est à jamais regrettable qu'il n'ait point été tenu note exacte de tous les chefs-d'oeuvre, produits à cette époque [XVe et XVIe siècle] par d'obscurs et patients travailleurs.

C. H. RAHLENBECK. Les Tapisseries des Rois de Navarre
(*Messager des sciences historiques*, livr. Oct. 1868).

VOORBERIGT.

Toen men eenige jaren geleden in België, even als reeds vroeger elders het geval was, een besluit nam, waarbij aan ieder belangstellende de toegang werd verleend om de oude archieven van het rijk te onderzoeken en te bestuderen, bleek het reeds zeer spoedig, dat dit besluit daar, vooral met het oog op de beoefening der geschiedenis, van het grootste gewigt was. Het raadplegen toch van die grootendeels onbekende bronnen, bragt geheel andere beschouwingen omtrent vele historische feiten en toestanden teweeg, dan tot dusverre het geval geweest was, en de menigte boekwerken en verhandelingen, als een gevolg van de kennismaking met die archieven, zoowel door bijzondere personen als op last van het rijk uitgegeven, getuigen nog voortdurend van de hooge waardering van dit genomen besluit. Niet alleen op historisch gebied, bleek het spoedig dat merkwaardige zaken te ontdekken waren, ook op dat der kunst en nijverheid vond men de belangrijkste aanteekeningen. Het gevolg hiervan

was dat zich de lust ontwikkelde om, in verband met de nog bestaande en voorhanden oude gedenkstukken dier vroegere nijverheid, den oorsprong en de geschiedenis daarvan op te sporen. Oneindig veel kwam daardoor aan het licht, en niet het minst ook over de zoogenaamde historische tapisseriën [1]), waarover men in die vroeger niet toegankelijke archieven, belangrijke mededeelingen heeft gevonden.

Het gevolg van dat onderzoek was, dat de „Académie Royale „de Belgique," naar aanleiding van de reeds verkregen belangrijke bescheiden, in het jaar 1859 eene prijsvraag uitschreef, „*Faire „l'histoire de la Tapisserie de haute lisse dans les Pays-Bas.*" De beantwoording dier prijsvraag en de daarop gevolgde bekrooning viel ten deel aan den heer A. PINCHART, chef de section aux archives du Royaume, te Brussel. Deze verhandeling, die, ingevolge daarover uitgebragt rapport van den heer ED. FÉTIS, allernaauwkeurigst en merkwaardig moet zijn, genoot „la double distinc„tion de la médaille d'or et de l'impression de son écrit dans le „recueil des publications de la compagnie." De uitgave van dit geschrift, zal dus belangrijke mededeelingen omtrent dezen

[1]) Muurtapijten, waarmede men vooral in de XVe, XVIe en XVIIe eeuw niet alleen de kerken bij groote plegtigheden, maar ook de paleizen en woningen van voorname lieden, versierde. Om zich een denkbeeld te vormen van de ontzettende pracht, die eene zoodanige versiering daarstelde, zie men het bij uitstek schoone plaatwerk, (eigendom van het Zeeuwsch Genootschap der wetenschappen). „Le sacre de Louis XV., Roy de France et de Navarre, dans l'église „de Reims, le dimanche 25 Octobre 1722." Dit werk werd op kosten des konings uitgegeven en prijkt met het koninklijk wapen.

tak van nijverheid, geput uit die beroemde Belgische archieven, aan het licht brengen.

Maar niet alleen in België, ook in andere rijken openbaarde zich ten opzigte dier oude tapijtbehangsels eene dergelijke belangstelling; men zie slechts onder zoo velen de werken van A. JUBINAL [1]) en de *Notice historique sur les manufactures impériales de Tapisseries des Gobelins*, van A. LACORDAIRE, wat Frankrijk betreft. In Zweden en Denemarken vond men dergelijke tapijten en ook daar trokken zij de aandacht van dr. J. G. BURMAN BECKER, te Copenhage, die over dezelve verhandelingen uitgaf [2]). Ook in ons rijk waren zij reeds in veel vroeger tijd niet onopgemerkt voorbij gegaan, daar D. VAN BLEIJSWIJCK in zijne *Beschrijving van Delft*, anno 1667, DE LA RUE in zijn *Geletterd Zeeland*, anno 1734, DE KANTER en DRESSELHUIS in de *Provincie Zeeland*, en in later tijd de verhandeling van mr. H. J. KOENEN [3]), onder meer anderen, van zoodanige tapijtwerken melding maken en beschrijvingen hebben gegeven.

De hooge belangrijkheid dezer tapijten, vooral voor ons Nederlanders, is uit die verschillende onderzoekingen van meer dan éêne zijde gebleken. Men heeft namelijk vele derzelve, waaron-

---

[1]) Les anciennes tapisseries historiées, ou collection des monuments les plus remarquables de ce genre qui nous soient restés du moyen âge, à partir du XI siècle au XIIe inclusivement. Paris 1837, in f[o]. oblong, avec dessins de Sansonnetti. — Recherches sur l'usage et l'origine des Tapisseries à personnages dites historiées, depuis l'antiquité jusqu'au XVIe siècle inclusivement. Paris 1840. 8°.

[2]) *Kronijk hist. genootschap te Utrecht*, jaarg. 1856, bladz. 62, en jaarg. 1866, bladz. 472.

[3]) *Kronijk hist. genootschap te Utrecht*, deel XXII, bladz. 514.

der er zich bevinden, die omstreeks drie eeuwen en ouder zijn, — leeren kennen als vervaardigd door Nederlanders, zoowel in de Nederlanden zelven, als in die rijken, waar Nederlandsche industrieelen hun handwerk van „Tapisserien wercken" mededeelden en fabrieken stichtten. De waarde dier tapijten wordt voorts nog oneindig meer verhoogd, omdat men daarin de meesterhand van de beroemdste schilders, zooals van de gebroeders VAN EIJCK, HEMLING, RAFAEL, LEON. DA VINCI, VROOM en anderen heeft herkend, (terwijl men tevens de officiëele bewijzen heeft gevonden, dat die de cartons voor den wever vervaardigden), en wat bovenal van geen belang is ontbloot: men heeft uit die kunststukken de werklieden leeren waarderen en bewonderen „si obscurs „et patients," die de verhevene denkbeelden van dergelijk begaafde mannen begrepen en op de kunstigste wijze in tapijtwerk wisten weder te geven.

De kennismaking met eenige dier tapijten en geschriften hebben ons een blik doen werpen op die in Middelburg voorhanden, die allezins kunnen wedijveren, zoo wel door hun getal als door de voortreffelijke wijze van bewerking, met andere elders aanwezig, terwijl ons onderzoek nog daarenboven heeft geleerd, dat zij in verschillende fabrieken en steden zijn vervaardigd en ook daarom van groot belang zijn.

Voor het eerst werd ten jare 1734 in het werk van P. DE LA RUE, *Geletterd Zeeland*, (bladz. 490 en volg.), van deze muurtapijten melding [1]) gemaakt, en daarbij tevens eenige gissingen

[1]) In dit werk vindt men eene beschrijving van het „Tapijtcieraad" in rijm vervat.

gevoegd, zoo wel omtrent den maker als den tijd, waarin zij vervaardigd zijn geworden. In latere jaren volgde daarvan eene dergelijke beschrijving, voorkomende in het werk van de heeren J. DE KANTER PHILZ. en J. AB UTRECHT DRESSELHUIS, *De provincie Zeeland*, (bladz. 79 en volg.), waarin de meeningen van DE LA RUE, betreffende den vervaardiger, door het raadplegen van officiëele bronnen gedeeltelijk worden wederlegd. Door deze voorgelicht, hebben wij zoo wel in het stedelijk als in het provinciaal archief den weg kunnen vinden om de echte bronnen op te sporen, waarin de historische afkomst dier tapijten vermeld is, en bij die onderzoekingen gelukte het ons, om ten opzigte van dit kunstvak, in kennis te worden gebragt met eene menigte niet bekende oude documenten, die ons een tak van industrie hebben doen kennen, die in Middelburg eenmaal gevestigd, nog heden ten dage bewijzen kan leveren, op welk eene meer dan gewone hoogte zij hier heeft gebloeid; om deze redenen hebben wij dan ook de meeste dezer stukken naar het origineel hierbij gevoegd.

Wij hebben voorts een stap verder gedaan, en getracht door te dringen tot den tijd, waarin de weef-industrie zich het allereerst ontwikkelde, ten einde de groote belangstelling, die reeds van den beginne af in deze industrie werd gesteld, te leeren kennen: wij vleijen ons dat de kennismaking daarmede niet geheel onwelkom zal zijn.

De afbeeldingen hierbij gevoegd, zijn vervaardigd door den heer CH. ONGHENA, met de van ZE. bekende uiterste accuratesse, terwijl de afbeeldingen, waarnaar zij gemaakt zijn, zijn ontleend aan

de *Zelandia illustrata* [1]) — „eene verzameling van kaarten, por„tretten, platen enz., betreffende de oudheid en geschiedenis „van Zeeland," — doch in welke enkele door den teekenaar daarin begane onnaauwkeurigheden door de vergelijking van deze met de tapijten zelven op de gravures zijn hersteld [2]).

---

[1]) Eigendom van het Zeeuwsch genootschap der wetenschappen.

[2]) Deze afbeelduigen werden ten jare 1783 door zekeren teekenaar SNIJDERS, te Middelburg, voor deze verzameling vervaardigd.

INHOUD.

HOOFDSTUK I.

HISTORISCHE BIJZONDERHEDEN OMTRENT HET ONTSTAAN DER EERSTE TAPIJTFABRIEKEN.

HOOFDSTUK II.

GROOTSTE BLOEI DER TAPIJTFABRIEKEN.

HOOFDSTUK III.

OVERZIGT DER EUROPEESCHE RIJKEN WAAR NEDERLANDSCHE WERKLIEDEN DE KUNST TOT VERVAARDIGING VAN TAPIJTWERKEN OVERGEBRAGT EN FABRIEKEN HEBBEN GESTICHT.

HOOFDSTUK IV.

DE TAPIJTFABRIEK VAN MIDDELBURG.

HOOFDSTUK V.

DE TAPIJTBEHANGSELS TE MIDDELBURG.

HOOFDSTUK I.

HISTORISCHE BIJZONDERHEDEN OMTRENT HET ONTSTAAN DER EERSTE TAPIJTFABRIEKEN.

§ 1. Oudste aanteekeningen betreffende het handwerk weven.

Om tot den oorsprong van het handwerk, weven genaamd, te geraken, moet men de alleroudste wereldgeschiedenis raadplegen en de Oostersche volken in hunne bedrijven en levensmanieren nagaan. Onder die volken vindt men, volgens een algemeen aangenomen gevoelen, de Egyptenaren bij uitnemendheid genoemd, die, hoewel misschien niet tot de alleroudste echter onder de eerste beoefenaren van dit handwerk moeten gerekend worden; van hen toch vindt men in de vroegste geschiedenis melding gemaakt, dat zij niet alleen met grooten ijver, maar met de meeste naauwkeurigheid weefwerken zamenstelden en evenzoo de grondstoffen daarvoor vervaardigden, redenen waarom zij reeds toen in de bekende wereld den naam van ware kunstwerkers hadden verdiend. De oudste geschiedschrijvers, met name HERODOTUS, die, wat naauwkeurigheid betreft in de beschrijving der zeden, instellingen en gewoonten bij de Egyptenaren, ten zeerste wordt aanbevolen door NIEBUHR in zijne „*Vorträge über alte Geschichte* [1])", geven ten opzigte van dit handwerk meer dan eene belangrijke mededeeling.

In het tweede boek der geschiedenis van HERODOTUS, handelende over de Egyptenaren, vindt men in het 105e hoofdstuk [2]), waar hij beweert dat de Kolchiers afstammen van de Egyptenaren, het volgende: „Nu zal ik nog iets verhalen over de Kolchiers „[ter adstructie] dat zij Egyptisch [van oorsprong zijn] . . . . . zij

[1]) Editie dr. ISLER, Berlin bei G REIMER, 1847, Seite 69.

[2]) HERODOTUS, Hist. liber. Ed. Sweighaenseri, Paris 1816.

„en de Egyptenaren bewerken het linnen op dezelfde manier..... „het linnen uit Kolchis, nu wordt door de Grieken, Sardonisch „genaamd, en dat wat uit Egypte komt wordt Egyptisch ge- „noemd.” Hieruit blijkt dus, dat de Egyptenaren hunne wetenschap reeds vroeg aan anderen mededeelden, — daar uit later onderzoek is gebleken, dat de Kolchiers volstrekt niet van de Egyptenaren afstamden, — dat zij, wat dit handwerk betreft, met de Egyptenaren in de kunst van vervaardigen gelijken tred hielden, en tevens dat er reeds toen, niettegenstaande gelijke wijze van bewerking, onderscheid bestond, in het fabrikaat door de verschillende benamingen, die daaraan werden gegeven, en waarvan het verschil voorzeker in de grondstof moet hebben gelegen.

In een ander hoofdstuk [1]) dat tevens allerzonderlingst is, wijl de Egyptische natie daarin wordt voorgesteld als de vreemdste, die er ooit bestaan heeft, omdat zij in elke te bedenken wijze van handelen en in manieren, zoude verschillen met anderen, komt onder meer betreffende dit handwerk, eene belangrijke mededeeling voor, die getuigt hoe zeer dit reeds bij haar ontwikkeld was.

„De mannen weven te huis [2]); de andere natiën [die zich met „weven onledig houden] weven het linnen door den inslagdraad „opwaarts te drijven, de Egyptenaren door den inslagdraad neder- „waarts te drijven [3])”.

De behandeling van het weefgetouw had dus reeds aanmerkelijke veranderingen ondergaan, tengevolge van naauwkeurige wijze van bewerking en langdurige beoefening. Als eerste voorwerpen, die op het weefgetouw werden vervaardigd, vindt men uit linnen en boomwol gemaakte kleedingstukken. Hiertoe gebruikte men de vezels, draden en de wol van enkele plantensoorten, die daarvoor, door bereiding, dienstbaar werden geoordeeld en als

---

[1]) Cap. XXXV, lib. II.

[2]) Volgens *de Bilder Atlas zur Weltgeschichte* van dr. Heinr. Merz, waren het evenwel niet de mannen alleen, ook vrouwen hielden zich daarmede bezig, hetgeen duidelijk blijkt even als de wijze waarop men weefde, uit de zeer naauwkeurige op taf. 10, fig. 37—41 voorkomende afbeeldingen, afgeteekend naar de daarvan gevonden Egyptische oudheden.

[3]) ὑφαίνουσι δὲ οἱ μὲν ἄλλοι ἄνω τὴν κρόκην ὠθέοντες, Αἰγύπτιοι δὲ κάτω.

zoodanig vindt men in de eerste en voornaamste plaats de *Byssus*-plant [1]), die in het vruchtbare Egypte met den besten uitslag werd verbouwd en waarvan de beroemde witte Oostersche vorstengewaden bij voorkeur werden vervaardigd. Dat deze vorstengewaden op de prachtigste en kostbaarste wijze werden bewerkt, blijkt daaruit dat zij reeds in zeer vroegen tijd, ten blijke van koninklijke onderscheidingen, door vorsten en voorname lieden aan zeer bevoorregte personen ten geschenke werden gegeven. Dus deed koning FARAO, toen JOZEF tot hem gebragt werd [2]), „den gou- „den ring van den vinger, stak dien aan JOZEFS hand en liet „hem fijne witte kleederen aantrekken....." Evenzoo toen FARAO de broeders van JOZEF tot zich riep [3]), „gaf hij iedereen „wisselkleederen, maar BENJAMIN gaf hij drie honderd zilver- „lingen en vijf wisselkleederen."

De voorliefde voor dezen tak van nijverheid bij de Egyptenaren was zoo groot, dat men denzelven bijna als eene nationale industrie kan beschouwen. De hoogleeraar HEEREN [4]) gaat zelfs zoo ver dat hij het handwerk der weverij bij de Egyptenaren als de voornaamste bron van hun welvaart en bestaan beschouwt. Het bewijs voor deze zijne stelling haalt hij uit de woorden van JESAIA [5])

---

1) *Byssus*. Oorspronkelijk in het Hebr. *Buz*. Wol of zijde van zekere vischsoort, *Pinna* genoemd. (CALMET, *Bijbelsch woordenb.* in voce).

Tot opheldering hiervan strekke dat Byssus ook genaamd werd, de draden, waarmede een aantal tweekleppige schelpdieren zoo als Mytilus Pinax etc., die zich vasthechten aan den bodem der zee. Die van het geslacht Pinna waren reeds bij de ouden bekend; zij dienen ook thans nog in Sicilië ter vervaardiging van kousen en handschoenen.

Volgens SPRENGEL, *Flora biblica:* Linum, usitatissimum (פִּשְׁתָּה) ex antiquissimus inde temporibus in Aegypto colebatur, Exod. IX, vers 31, — terwijl hij verder de herkomst daarvan zoekt in gassypiumsoorten, gassypium arboreum ex antiquis inde temporibus in Aegypto culta, lanam xylinam largiuntur e qua pretiosam byssum Aegyptii texuerunt.

Volgens professor OUDEMANS, noemden de ouden byssus het katoen dat in de vroegste tijden uit Egypte en ten tijde van HERODOTUS uit Indië werd aangevoerd; geenzins echter verstonden zij daaronder een fijn lijnwaad, gelijk wel eens beweerd is. (*Woordenb. van Kunsten en Wetenschappen*).

2) Genesis XLI, vers 42. 3) Genesis XLV, vers 22.

4) A. M. L. HEEREN, *Ideën over de staatkunde, onderlinge verkeering en den handel van de voornaamste volken der oudheid*, 5e. deel, 4e. afd.

5) JESAIA XIX, vs. 8, 9.

en wel uit die, welke de profeet bezigt als hij het ongeluk schilderen wil, dat Egypte en de klasse der ambachtslieden treffen zou, — nevens de visschers worden daar de wevers genoemd en in deze beide de geheele nijvere ambachtsstand begrepen. „En „de visschers zullen treuren, en allen die den angel in de stroo„men werpen, zullen rouw maken en die het werpnet uitbreiden „op de wateren zullen kwelen. En de werkers in het fijne vlas „zullen beschaamd worden, ook de wevers van de witte stof."

De algemeene belangstelling, die zoowel in de gewone kleedingstoffen, als in de uit zamengevlochten haren- en wollen stoffen vervaardigde dekkleeden en voornamelijk de tapijten werd gesteld, maakte deze voorwerpen al zeer spoedig tot een voornaam artikel van handel. Heinde en verre werden zij bekend, en deze kennismaking in den vreemde, bragt er veel toe bij, dat ook andere natiën zich op de vervaardiging er van gingen toeleggen. Het gevolg hiervan was, dat deze industrie zich ontwikkelde in enkele voorname steden, zoo als Pergamus, Sidon, Tyrus, Babel en Smyrna, en niet alleen in het vervaardigen der geweven voorwerpen, maar vooral door de bereiding en aanbrenging der beroemde Oostersche kleurstoffen, in de bereiding der grondstoffen die tot weven werden dienstig gemaakt ontstond de grootste vooruitgang. Sedert deze handel was ontstaan en men kennis had gemaakt met de beroemde purperen-kleuren, die voornamelijk afkomstig waren uit de purper-slakken, die op de kusten van Tyrus werden ingezameld, veranderde de witte, effen kleuren in de prachtige purper-gewaden, waarmede de Oostersche vorsten zich in later tijden versierden, en die bij uitstek door vorsten werden gedragen. Dus werd de profeet Daniel uitgedost, toen hij het schrift aan den muur van Belzazars eetzaal had verklaard. De handel in die purperen geweefde voorwerpen ontwikkelde zich reeds zeer vroeg in enkele steden op ongelooflijke wijze en maakte als het ware het hoofdmiddel van bestaan derzelve uit; een bewijs hiervan vinden wij bij den profeet Ezechiel [1]). Met weemoed starende op den luisterrijken handel, de welvaart en den bloei van Tyrus, geeft hij eene beschrijving van haren grooten handel in deze woorden: „Ty„rus ..... Byssus en borduurwerk [geborduurde linnen stoffen] uit „Egypte was uw doek, dat u tot vlag verstrekte; donkere en helder

---

[1]) Ezechiel XXVII, vs. 1. (Heinr. Ewald, *die Prof. des Alt. Bundes.* Stuttgard 1840, bl. 313 sqq.).

„gekleurde purperen linnens van Elisa's kusten dienden voor uwe „tentbeschuttingen..... Syrië dreef handel met u in menigte „van voorwerpen; voor smaragden, purper en borduurwerk, en „byssus en koralen, ruilden zij uwe koopwaren in."

Een ander voorbeeld, voor wat betreft de belangrijke hoogte in de wijze van weven en behandeling van het weefgetouw bij de Egyptenaren, vinden wij nog vermeld bij meergenoemden geschiedschrijver HERODOTUS [1]), en zulks betreffende zeker borstharnas (thorax) hetwelk in der tijd door koning AMASIS ten geschenke was gegeven aan de inwoners van het eiland Samos, en door de Lacedaemoniers aan hen was ontvreemd geworden.

„Dit borstharnas was vervaardigd van linnen, en versierd met „menigte daarin geweven beelden van dieren, van goud- en boom- „woldraden. Elke draad van dit borstharnas verdient afzon- „derlijk onze bewondering, want hoewel dun, bevat hij [elke „draad] in zich drie honderd zestig fijner draden, allen open- „leggende [2]). Een dergelijk overkleed heeft dezelfde AMASIS „te Lindos aan de godin Minerva gewijd [3])."

Egypte dus, als het ware de bakermat voor dezen belangrijken tak van nijverheid, kwam door zijne nijvere en schrandere ingezetenen, reeds in den allervroegsten tijd, door zijn handel in aanraking met bijna de geheele Oostersche wereld, en het verdient opmerking, dat onder die vele volken, er weder een is die, slechts even in aanraking met hen gekomen, reeds dadelijk zich op de vervaardiging van geweefde stoffen toelegde, en eene belangrijke hoogte in de beoefening van dit handwerk in zeer korten tijd bereikte. Dit volk was het Israëlitische. De Israëlieten, met hen in aanraking gekomen en gedurende vele jaren later met hen in aanraking gebleven, legden zich met allen ijver op de bewerking van het weefgetouw toe, en niet onbelangrijk zijn de beschrijvingen van al de verschillende zaken, die daaromtrent door de geschiedenis zijn bewaard gebleven. Dus vindt men reeds in MOZES tweede boek [4]), personen met name genoemd, die als uitstekende werkmeesters bekend stonden. „BE-

---

1) HEROD., *Hist. lib.*, III, cap. 47.

2) *Allen open leggende*, iedere draad afzonderlijk zigtbaar (πάσας φανεράς).

3) Lindos, eene stad op het eiland Rhodus, met een aan Minerva gewijden tempel.

4) Exod. XXXV, vers 30, 35.

„ZALËEL uit den stam van JUDA, was met schranderheid des „vernufts vervuld, om te borduren met hemelsblaauw, purper, „karmozijn en byssus; om te weven en om kunstarbeid uit te „denken," en in een volgend hoofdstuk [1]): „AHÓLIAB, die „borduurde in hemelsblaauw, purper, karmozijn en byssus."

De verdere belangrijke mededeelingen daaromtrent zijn de volgende: vooreerst het vervaardigen, bereiden der grondstoffen uit de verschillende haren en wollen natuurvoortbrengselen [2]), de bereiding der goud- en zilverdraden, waarmede men de kleedingstoffen, borduurwerken en tapijten doorweefde, benevens het verwen der afzonderlijke draden, die tot de zamenstelling daarvan moesten dienen, worden op verschillende plaatsen duidelijk aangetoond; de bereiding der natuurgrondstoffen uit het planten- en dierenrijk, benevens de aanbrenging van kleurstoffen, geschiedde bij de Israëlieten door de vrouwen [3]). „Alle vrouwen, die wijs „van harte waren, sponnen met hare handen, en bragten in het „gesponnen de hemelsblaauw, purper en scharlaken kleuren, en „sponnen het geitenhaar [4])."

De gouden en zilveren metaaldraden werden door de Israëlitische werklieden vervaardigd. „Zij rekten de dunne platen van „goud uit en sneden het tot draden, om te doen in het midden „van het hemelsblaauw, purper, scharlaken en fijn linnen van „het allerkunstigste werk [5])."

Deze bewerkte en voor het weefgetouw in gereedheid gebragte stoffen, werden voorts door de Israëlitische ambachtslieden tot een geheel verwerkt en ook van deze wijze van bewerking is eene duidelijke beschrijving overgebleven, in die der zamenstelling van de haren en wollen dekkleeden van den tabernakel, mitsgaders

1) Exod. XXXVIII, vers 23.

2) PLIN. SEC. *Hist. mund.*, lib. VIII, cap. 48.

3) Exodus XXXV, vers 25.

4) Onder deze opgegeven grondstoffen moeten de afzonderlijk geverwde draden verstaan worden.

5) Exodus XXXIX, vers 3. De goud- en zilverdraden werden omwoeld en vermengd met de gekleurde (geverwde) linnendraden en dus door elkander geweven. Bij PLINIUS, *Hist. Nat.*, lib. 33, cap. 19, vindt men gewag gemaakt van stoffen, die geheel en al uit gouden metaaldraden waren gemaakt. Enkele dezer overblijfsels heeft men later, in begrafenisurnen gevonden. (WINCKELMAN, *Gesch. der Kunst und Alterth.*, bl. 295, ed. Wien.).

der door pracht en kunst uitmuntende voorhangsels van denzelven. Beide reeds genoemde werkmeesters, vervaardigden dit kunstwerk onder hunne leiding en ook hierbij is, voor deze kunst, eene belangrijke mededeeling overgebleven, namelijk dat men reeds, in dien zoo overouden tijd, beelden en figuren in geweefde stoffen wist aan te brengen [1]). „Men maakte het voorhangsel van hemels„blaauw, met purperen, karmozijnen en getweernde byssusdraden; „van de kunstigste vinding maakte men het met afbeeldingen „van Cherubins [2]), en men maakte een behangsel voor den in„gang van de tent van hemelsblaauw, purperen, karmozijnen en „getweernde byssus [draden], geborduurd werk."

Bij de ontwikkeling dezer industrie onder het Israëlitisch volk verdient het voorts bijzonder de aandacht, dat dit handwerk als het ware in vier deelen gesplitst werd; althans steeds vindt men afzonderlijk de navolgende onderscheidingen genaamd, te weten: Vooreerst zij die de wetenschap bezaten om gouden draden in te weven (Exod. XXVIII: 5, 8; Exod. XXXIX: 3, 8), ten tweede: zij die figuren inbragten, de borduurders (Exod. XXVI: 31), ten derde: zij die bonte kleurenmengeling in linnen arbeid aanbragten (Exod. XXVI: 36) en ten vierde: de eenvoudige wevers van witte stoffen (Exodus XXXIX: 27, 28. Meerdere bijzonderheden [3]) omtrent dit handwerk, zouden hierbij kunnen worden gevoegd, om aan te toonen dat de Israëlieten, — leerlingen in dit kunstvak van de Egyptenaren — het hierin mede tot eene belangrijke hoogte hadden gebragt, doch uithoofde van te groote uitgebreidheid, meenen wij met het opgenoemde te kunnen volstaan, waaruit genoegzaam blijken zal van den hoogen ouderdom en de snelle ontwikkeling van dit handwerk in den vroegsten tijd; alleen nog deze bijzonderheid, die van geen belang ontbloot kan worden gerekend er bijvoegende, dat men in het eerste boek der Chron. hoofdst. IV, 21, eene bepaalde aanwijzing vindt, dat reeds toen eene fabriek op groote schaal bestond, waarin de byssus tot grondstof dienstig voor het weefgetouw werd vervaardigd.

---

1) Exodus XXVI, vers 1.

2) Dr. KNOBEL, *Die Bücher Exodus und Lev. erklärt*, S. 270, (Leipz. 1857).

Van de kunstigste vinding מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב. (Werk des Sinners. Denkers).

3) Voornamelijk voor wat betreft de benamingen en zamenstelling van hun weefgetouw, hetwelk tot in de kleinste onderdeelen bekend is.

§ 2. Ontwikkeling der eerste tapijtfabrieken in westelijk Europa, met name Frankrijk.

Dit handwerk, weven, vond bij toenemenden vooruitgang reeds spoedig in het geheele Oostersche rijk zijne plaats; de fijne en kostbare wijze van bewerking wekte voortdurend meer en meer de algemeene aandacht op en de weelderige manier van leven in het Oosten, waar elke pracht en praal gewenscht was, en waar men toen ter tijde met de edelste metalen en allerlei stoffen van kostbaren aard op de kwistigste wijze omsprong, bragt er voornamelijk veel toe bij, dat het zich op eene bijna ongeloofiijke wijze ontwikkelde; de door oude schrijvers beschreven kostbaar geborduurde kleedingstukken, de peripetasmata [1]), aulaea [2]), die bijna iedere woning versierden, de overdektapijten lacunaria, die tot plafonds dienden en steeds sierlijker en kostbaarder bewerkt werden; deze allen zijn sprekende voorbeelden, die aantoonen hoe deze kunstarbeid algemeen werd bewonderd en gewenscht.

Had dit handwerk zich dus reeds vóór Christus geboorte zoo zeer ontwikkeld, niet minder was dit het geval na dien tijd. Een getrouw verhaler hiervan vinden wij in de eerste plaats in PLINIUS Sec. [3]), de verschillende wollen stoffen zoo wel uit het dieren- als uit het plantenrijk afkomstig behandelende, verhaalt hij: „Ik hoor..... dat gekleurde stoffen, reeds bij HOMERUS voorko„men, waaruit de trimphales ontstaan zijn. Dit met de naald „te doen, hebben de Phrygiers uitgevonden en daarom hebben die „[stoffen] den naam van Phrygionische gekregen. Goud daarin „te stikken, heeft in datzelfde Azie koning ATTALUS uitgevonden; „van daar hebben de Attalische [stoffen] haren naam. Ver„schillende kleuren in de gekleurde stof in te weven, heeft Babel „vooral in zwang gebragt en daaraan zijnen naam gegeven. „Maar met meerdere schietspoelen te weven hetgeen men πολύμιτα „noemt, dat heeft Alexandrië begonnen en Gallië het verdeelen „in figuren" [4]).

---

1) Peripetasmata. Dekkleeden.

2) Aulaeum. Kostbaar geborduurd voorhang, tapijt.

3) PLINIUS Sec. hist. mundi, lib. VIII, c. 48, „de generibus lanarum et vestibus."

4) De text volgens TAUCHN. edit. 1832, is als volgt:

Accipio..... pictas vestes jam apud Homerum fuisse, unde trimphales natae. Acu facere id Phryges invenerunt, ideoque Phrygioniae appellatae sunt. Aurum in-

Hierbij vindt men voor het eerst Westersche volken genoemd, die toen reeds bekend met dit handwerk, zelfs met vrucht in de bewerking eenige veranderingen zoo al niet verbeteringen hadden gebragt. De reeds zeer vroege aanraking der Galliërs met de Romeinen die door het onmetelijke rijk heen, hier en daar zich hadden nedergezet, maakte dat dit handwerk onder hen algemeen bekend was, en daardoor zich in het Westen verspreidde. De groote volksbewegingen evenwel der elfde en twaalfde eeuw, de kruistogten naar het Oosten, waren eindelijk de hoofdoorzaak van den snellen vooruitgang, die dit handwerk in het Westen in betrekkelijk korten tijd verkreeg. Als om strijd toch togen bijna geheele volken uit het Westen naar het Oosten; na hevigen en bloedigen strijd in hun vaderland wedergekeerd, strekte veel wat men ginds gezien en geleerd had, ook tot ontwikkeling voor hunne latere zoo geroemde weverijen. In het Oosten toch hadden zij de gelegenheid gehad de levenswijze en manieren te leeren kennen der volken, die zij met zooveel moed en volharding hadden bestreden en die in beschaving hen zoo verre vooruit waren. De weelderige wijze van leven, die zich vooral ten toon stelde in ongekende pracht en luister, oefende reeds dadelijk bij de aanschouwing daarvan een grooten invloed op hen uit; de handel die reeds in zeer vroegen tijd ook daar op groote schaal zich had ont-

---

texere in eadem Asia invenit Attalus rex unde nomen Attalicis. Colores diversos picturae intexere Babylon maxime celebravit, et nomen imposuit. Plurimis vero liciis texere, quae polymita appellant. Alexandria instituit. Scutulis dividere Gallia.

[Onder *pictae vestes* moeten worden verstaan, geverwde, effen kleuren, éene kleur; en niet alleen kleedingstoffen, maar elke stof, bed- en tafellinnen enz.

Plurimis liciis texere, bij Facciolati „Totius latinitatis Lexicon, ed. Torcell „en Turlanetto, Leipz. 1830 in voce, vindt men *Licium* — sunt antem *Licia*, „quibus textores indunnt, atque implicant stamina, in jugo adnectunt, eaque „cum tela pertexta est, recidunt. Itaque vel mico filo vel etiam pluribus constare „possunt." Voorts wordt dit aldus vertolkt: „hoc est, in plures ordines, quam „duos, diviso stamine qui ordines plura licia postulant quibus jugo adnectuntur."

πολύμιτα. Volgens Passow, *Handwörterbuch der Griech. Sprach*, ed. Leipzig 1852. Zeuge, bei denen zum einschlage mehre Fäden genommen würden, um blumen oder andere Figuren zu weben, wie beim Damast.

Scutulae wordt bij Becker, *Gallus*, III, 162, dus verklaart: „sind in das „zeug eingewebte oder eingestickte Figuren."]

wikkeld en voornamelijk uit ruilhandel bestond, had evenzoo hunne aandacht tot zich getrokken, waarvan later de meest gewenschte uitkomsten in hun maatschappelijk bestaan zich vertoonden. Men zag maatschappelijke orde tot stand brengen, vereenigingen van personen onderling, die elkander hadden leeren kennen, en daardoor behoefte gevoelden om door wederkeerige zamenwerking hun welvaart te bevorderen, deden steden verrijzen, koophandel en ruilhandel bragten welvaart aan, kortom alles liep zamen om dien heilzamen toestand te doen geboren worden, die zooveel heeft medegewerkt tot de intellectuele ontwikkeling en stoffelijke welvaart der Westersche volken.

Onder die volken, die het meest en wel in de eerste en voornaamste plaats deel namen aan die togten behooren de Nederlanders, vooral de inwoners van Vlaanderen. De Vlamingen reeds bekend met de onuitputbare bronnen van rijkdom, die hun vaderland op het gebied van natuurvoortbrengselen bezat, die door spinnerijen en weverijen reeds vroegtijdig overal bekend waren, behoorden tot de eersten, die met den grootsten ijver zich toelegden om nut te trekken van datgene, wat hunne ondervinding op die moeijelijke en gevaarlijke togten hun tot voordeel geleerd had.

Naauwelijks toch was Saint Jean d'Acre verheven tot hoofdplaats der Oostersche christenwereld, of men zag hunne vloten in de Middellandsche zee wedijveren met die der Oostersche steden in het aanbrengen en afhalen van handelsproducten. Alle steden van Vlaanderen, slechts weinige uitgezonderd, volgden elkanders voorbeeld, producten van allerlei aard, waaronder vooral tapijtwerken, linnens, lakens uit Vlaanderen werden ingewisseld tegen de beroemde Oostersche producten, als: purper, zijde, cochenille, adrianopel en meer andere dergelijke voorwerpen. Venetië was een der eerste havens, die vooral hare rijke bronnen deed kennen en een groot deel heeft bijgebragt tot het welslagen van den zoo pas ontstanen handel. Vlaanderen ontwikkelde zich met dat al tot een toppunt van bloei, ongekend in de geschiedenis der nijverheid, vooral in wat betreft weverijen en vervaardiging van tapijtwerken. Ongelooflijk nam deze laatste tak van welvaart toe, een industrie die eenmaal in een enkele stad van Vlaanderen, levensonderhoud en welvaart schonk aan een getal van 14000 mannen, vrouwen en kinderen. Die bloei en welvaart bleef daar heerschen tot dat de veel vermogende Frans I, ko-

ning van Frankrijk, ten gerieve van zijne onderdanen en tot bloei van zijn rijk, voordeel wist te trekken van deze zoo veel vermogende industrie en met goed gevolg pogingen deed om die voor een groot deel naar Frankrijk heen te lokken. Alvorens evenwel dit handwerk in Vlaanderen te beschouwen, keeren wij terug tot Frankrijks ingezetenen, de Galliers, die, volgens PLINIUS, mede tot de eersten behoorden die zich met vrucht op de vervaardiging van dit werk toelegden, en willen alzoo de oudst bekende tapijtwerken aldaar vervaardigd, waarvan geschiedkundige beschrijvingen zijn overgebleven, nagaan, om daardoor de ontwikkeling van dezen tak van nijverheid ook daar te leeren kennen.

De oudste opsporingen hieromtrent toonen aan, dat op last van ANSELMUS, bisschop van Auxerre, ter versiering eener door hem gestichte kerk, tapijten werden gemaakt; deze overleed in het jaar 840 [1]). Omstreeks 985 [2]) vindt men gewag gemaakt van tapijten, die vervaardigd werden door de gezamenlijke monniken van het klooster Sint Florentinus te Saumur [3]). De abt MATHIAS van Loudun, hoofd van dit klooster, liet ten jare 1133 voor zijne rekening een compleet stel tapijten maken, ten einde daarmede de kerk te versieren; een derzelve stelde de 84 grijsaards voor uit de openbaring, een ander eene dergelijke voorstelling. In 1025 bloeïde er te Poitiers eene fabriek van tapisseriën, die zich beroemd heeft gemaakt doordien zij beeldtenissen van gekroonde hoofden en bijbelsche voorstellingen vervaardigde. [4]) Rheims, Troyes, Beauvois, Aubusson en Tours legden zich mede op de beoefening en verbetering van de reeds bestaande wijze van bewerking toe. Menig tapijt van hooge waarde werd er vervaardigd en onder de velen die er gemaakt zijn, en waarvan de beschrijving herhaalde malen geschied is, is er een nog gedeeltelijk overgebleven, dat mede tot de oudsten kan worden gerekend, en tevens een tapijtwerk is van het grootste belang voor geschiedenis en kunst, wijl het voorvallen vertoont, die bij geen geschiedschrijver zijn te vinden. Na vele onderzoekingen is het gebleken te zijn vervaardigd in het jaar 1066. Het nog bestaande fragment berust te Ba-

---

[1]) LE BOEUF, *Histoire d'Auxerre*, tom. I, fo. 173.

[2]) MARTENNE et DURAND, *Histor. monasterii Sancti Florentini, Salmuriensis*, tome V.

[3]) Saumur, stad in het departement van dien naam aan de Loire.

[4]) LE BOEUF, *Histoire d'Auxerre*, tom. I, p. 258.

yeux [1]) en wordt aldaar in de kerk bewaard. Het heeft eene lengte van 214 voet, op eene breedte van 18 duimen, en stelt voor de verovering van Engeland door WILLEM den Veroveraar, in het jaar 1066. Hetzelve is vervaardigd door koningin MATHILDE of MAHAUT, echtgenoote van WILLEM den Veroveraar, die het met hare hofdames vervaardigde tijdens de afwezigheid van haren echtgenoot [2]).

Dit tapijtwerk [3]) is bij elk speciaal tooneel dat het voorstelt

---

[1]) Bayeux, hoofdplaats van het arrondissement van dien naam.

[2]) Deze bezigheid was bij voorname vrouwen eene zeer geliefkoosde, en bij uitstek scheen dit het geval te zijn geweest in Engeland. Althans (bij GUILL., pict. p. 211), vindt men: „Anglicae nationis foeminae multum acu „et auri textura, egregie viri in omni valent artificio." Reeds in veel vroeger tijd hielden zich de voornaamste vrouwen met de bewerking van dergelijke kunstwerken bezig. In de Ilias, boek 22 vindt men vers 441 sqq., dat, op het oogenblik waarin men de treurmare van HECTOR aan ANDROMACHE bragt, „zij in de binnenzalen van haar paleis een dubbel geweven purper gewaad „vervaardigde, hetwelk met verschillende figuren was versierd;" even zoo boek 3, vers 125, waar wij HELENA bezig vinden aan het vervaardigen van een weefsel, „dat een dubbel kleed was, schitterende van goud, en voorstellende „de groote gevechten die de Troyanen en de geharnaste Grieken om harentwege „leverden."

[3]) Omtrent de echtheid van dit tapijt vindt men, in eene beschrijving daarvan door LANCELOT, in deel VIII van de *Hist. de l'académ. des belles lettres*, bl. 605, het volgende:

„En effet, si on fait attention au goût qui y regne, aux armes, aux habille„ments, aux instruments et appareils de guerre et de marine qui s'y voyent; „si on compare ensuite ces différentes pièces avec les autres monuments qui nous „restent du onziéme et du douziéme siécle, il faut nécessairement convenir, „qu'elle ne peut estre d'un siécle postérieur à celuy de GUILLAUME le Bastard. „Le détail circonstancié dans lequel elle entre des différentes particularitez de „cette conqueste et qu'elle n'a pû tirer d'aucun historien, puisqu' elle rapporte „des faits qui leur ont échappé, prouve d'une manniére qui me paroît convaincante, „que ceux qui ont travaillé ou ordonné ce monument, ont esté témoin oculaires „des évènements qui y sont rapportez. Or, s'il faut renvoyer au même temps „de GUILLAUME ce morceau de son histoire si détaillé y-a-t'il lieu de douter „que ce ne soit la duchesse son épouse qui ait entrepris et executé un ouvrage „semblable? Quelle autre personne peut paroître plus entéressée qu'elle à sa „gloire? D'ailleurs elle nous est représentée par les historiens contemporiens: „comme une Princesse uniquement appliquée a remplir ses devoirs envers Dieu „et son mari, et à cultiver les arts et les sciences. Reginam hanc simul decora

van Latijnsche inscriptiën voorzien, allen kunstmatig daarin geweven, en die te zamen genomen eene duidelijke beschrijving van het geheel geven en de voorstelling zeer vergemakkelijkt [1]).

Eenige jaren geleden werd het gevonden op een ouden inventaris van de kerksieraden van Bayeux, waaruit blijkt dat het reeds ten jare 1476 in eigendom aan die kerk behoorde [2]). Ook dit tapijt is even als zoovelen van lateren tijd, omgeven met een rand, bewerkt met allerhande gedrochten en sieraden.

De oudste fabrikanten van tapijtwerken in Frankrijk werden Saracenen [3]) genaamd; hunne aanwezigheid dagteekent, volgens een algemeen aangenomen gevoelen, sedert KAREL MARTEL een inval in Frankrijk heeft gedaan; dit gevoelen is in later tijd aanmerkelijk bevestigd door de navolgende omstandigheden. Ten jare 1853 werd voor het eerst door den heer A. L. LACORDAIRE, oud-directeur der fabriek der Gobelins te Parijs, in de keizerlijke bibliotheek (rue Richelieu) een handschrift ontdekt, ten titel voerende: *Les resgistres et marchandises de Paris*, dat ten aanzien dezer *Tapissiers Sarazinois* belangrijke mededeelingen geeft [4]). Naar aanleiding van dit handschrift, was hun grootste bloei ten tijde

---

„ vere forma, genus, litterarum scientia, cuncta morum et virtutum pulchritudo et „ quod his laude immortali dignius est, firma fides, et studiosus amor Christi etc."

1) *Notice historique sur la tapisserie brodée par la reine* MATHILDE *ou* MAHAUT, *épouse de* GUILLAUME *le Conquerant.* Paris, Imprimerie des sciences et arts. Frimaire an XII.

2) Inventaire des joyaulx, capses, reliquiairs, ornemens, tentes, paremens, livres et autres bien apartenans à l'eglise Nostre Dame de Bayeux; et en icelle trouvés, veus et visités par venerables et discretes personnes maistre GUILLAUME DE CASTILLON, archidiacre des Vetz et NICOLE MICHIEL, fabriquier, chanoines de la dite église, à ce deputez et commis de chapitre general de la dite eglise.....

Ensuivent etc. .....

Item une tente (tenture) très longue et étroite de telle à broderie de ymages et eserpteaulx faisans representation du conquest d'Angleterre, la quelle est tendue environ la nef de l'église le jour et par les octaves des reliques. (*Hist. de l'acad. de belles lettres*, vol. VIII, pag. 604).

3) Sarrazinois.

4) Ingevolge mij door den heer LACORDAIRE gedane mededeeling, was hij de eerste die in zijne uitgave *Notice Historique sur les Manufactures Imperiales de Tapisseries des Gobelins*, Paris 1855, dit manuscript gedeeltelijk heeft in het licht gegeven.

van PHILIPPUS AUGUSTUS, als wanneer zij te Parijs eene belangrijke vereeniging uitmaakten, die buiten en behalve vele bijzondere voorregten, die zij aan de koninklijke bescherming verschuldigd waren, onder anderen ook vrij waren gesteld van het doen van wacht, te dier tijde een der grootste voorregten. In later tijd kregen zij nog meer voorregten doordien het hun vergund werd om de grondstoffen, zoo als wollen, zijden, gouden en zilveren draden, die zij benoodigd hadden voor het maken hunner tapijten zelven te verwen, te bereiden en in hunne fabrieken te bewerken: voorregten in dien tijd van het grootste belang. Hun arbeid bestond hoofdzakelijk in het borduren van afzonderlijke voorwerpen, op zeker soort van linnen, fluweel of laken, waarvan men voorbeelden vindt in een Inventaris der tapisseriën van KAREL VI, van 21 Maart 1421 [1]).

„X. Item une chambre à façon *Sarrazinoise*, vieille et usée, „contenant ciel, dossier, et couverture *brodée* autour de velours „pers (bleu forcé) *brodée à fleurs de lis* et doublée de toile ver„meille, et en la couverture et dossier, les peaux de deux bêtes „sauvaiges, en manière de panthère."

„XXVIII. Item une petite coustepointe, de *façon Sarrazinoise* „*brodée* sur cuir au milieu, de veluyau (velours) pers, un escu aux „armes de Bourbon et deux pappegaulx, doublé de toile perse."

Dergelijke tapijten vindt men op den Inventaire des joyaux etc. et tapisseries de l'empereur MAXIMILIEN I en 1519, gevonden in het paleis te Inspruck [2]).

„41. Ung grand tappis de velours cramoisy rouge, ouvré de „brodure de pluiseurs bestes, et ou millieu ung arbre doré et „desoubz une homme et une femme appertenans à *l'histoire de* „*Jason.*"

„43—47. Cincq pièches de tappis, de satin bleu, plain de bro„dures de dragons, avec en chascune ou millieu les armes de „Hongrye et Thyrol, et ès quatre cornetz (coins) aussy."

„56. Une grande pièche a fons rouge, plain et ouvré de fleurs, „oyseaulx, lyons et choses d'or de thoille bleu."

Deze wijze van bewerking was de oudste en is geheel afwijkend van die welke in later tijd en nog heden in gebruik is. Dus vindt

---

1) A. L. LACORDAIRE, *Notice etc.*, pag. 6.

2) *Messager des sciences historiques*, A°. 1864, 2°. livraison, pag. 272.

men de zoogenaamde Tapis Sarrazinois, alleen bestaan uit losse op zekere grondstoffen, zoo als fluweel, zijde, laken, damast en anderen, met de naald geborduurde voorwerpen, ieder voorwerp afzonderlijk, als beelden, beesten, schepen en anderen, even als de schets eener teekening. De daarop gevolgde manier was de tapisserie de basse lisse (laag schachtige); deze was de werkmanier in de Vlaamsche en Nederlandsche fabrieken en ook allereerst in de Fransche; bij dezelve werd het model onder den ketting bevestigd, de draad waarop geweven werd horizontaal gespannen en aldus bewerkt, terwijl de latere manier, die uitsluitend in Frankrijk werd verkozen, genaamd werd Tapisserie de haute lisse (hoog schachtige), die op dezelfde wijze werd bewerkt, met dit verschil, dat de draden waarop werd geweven perpendiculair waren gespannen [1]). Als eene bijzondere wijze van bewerking verdienen de Turksche tapijten van lateren tijd te worden opgemerkt; deze worden stuksgewijze geweven, dermate dat elk stuk afzonderlijk even als ingelegd werk na de vervaardiging van elk

---

1) In de *Annales de l'académie d'archeologie de Belgique*, tome XIII, 3e. livraison (1856), vindt men deze werkmanier door M. Ed. van Cauwenberghe (pag. 278), dus beschreven:

„Dans le travail de *haute* lisse, l'ouvrier etait debout; il decoupait d'abord, „sur le tableau a copier, des cartons de la forme de son dessin, et, les appli„quant sur son canevas tendu, il en marquait les contours au moyen de terre „rouge ou noire, de sorte que ce dessin se trouvait comme calqué sur la chaine, „dont il éloignait une partie des fils pour faire passer les fils de trame de la „couleur qui lui indiquait la peinture placée derrière lui; il pouvait donc à chaque „instant comparer son ouvrage avec le modelle et juger de son résultat et de son effet."

„Le travail de *basse* lisse se faisait à l'envers, c'est-a-dire que l'endroit où le „dessin se formait était en dessous dans le métier. L'ouvrier assis, l'estomac „et les coudes appuyés sur l'ensouple où s'enroulait l'ouvrage, faisait hausser et „baisser alternativement les fils de la chaîne au moyen de deux pédales. Le „tableau à imiter était placé par bandes, de la largeur du métier, sous la „chaîne, et non dessiné sur les fils; ce n'était qu'à travers ceux-ci que l'ouvrier „apercevait très-imparfaitement les traits qu'il devait suivre. Dans ce second „mode, le tapissier ne pouvant juger son travail que par l'envers, la correc„tion du dessin, l'accord et l'ensemble du tableau ne pouvaient y être exprimés „avec la même fidélité qu'à la haute lisse; mais par contre les passées ou jetées „de fils embrassant plus d'espace dans ce procédé, faisaient gagner assez de „temps pour que le travail de basse lisse se fit à peu près un tiers plus vite „que celui de la haute lisse."

afzonderlijk deel aan elkander verbonden wordt, zoodat deze afzonderlijke deelen, allen vereenigd zijnde, niet slechts het geheel der teekening of van het patroon uitmaken, maar ook alle schakeringen der levendigste en keurigst uitgezochte verwen zich alsdan met en tot elkander in volkomen overeenstemming vertoonen.

De tapisseurs Sarrazinois waren alzoo de allereerste beoefenaars van dit handwerk in Frankrijk, en vormden reeds in den vroegsten tijd een maatschappelijk ligchaam, geheel op zich zelf staande, evenzeer als de tapissiers de haute lisse, die zoo wat terzelfder tijde in Frankrijk hun bedrijf uitoefenden.

Dit blijkt vooral uit een vonnis dat te Parijs geslagen werd ten jare 1295 tusschen de tapissiers Sarrazinois en *en haute lisse*, welk vonnis ten voordeele van laatstgemelden werd uitgewezen. Deze soort van tapijtbereiding behield den naam van *point Sarazin*. Een ander bewijs van hun bestaan als vereeniging, en waaruit tevens blijkt, dat zij als zoodanig reeds ten jare 1301 door reglementen werden beheerscht, is de verandering, welke in 1302 gebragt werd in hunne statuten van 1277, en welke veranderingen door den deken hunner vereeniging, Pierre le Jumeau, aldus werden gemotiveerd [1]:

„Après ce, discort fu meu entre les tapiciers Sarrazinois deuan „diz d'une part, et une autre manière d'ouuriers que l'on ap„pelle *ouuriers en la haute lice*, d'autre part sus ce que les mestres „des tapiciers Sarrazinois disoient et maintenoient contre les „ouuriers en la haute lice, que ils ne pouuoient ne devoient „ouurer en la ville de Paris iusques à ce qu'ils eussent jurez et „serementez, aussi comme ils sont de tenir et gardeir tous les „poinz de l'ordenanche dudit mestier, enla manière que il est „contenu ès lettres dessus transcrites et ou registre de Chas„tellet, pour ce que c'est aussi un semblable mestier . . . . ., si „nous requeroient que nous voussissions mettre conssel, tent à „ce remède et ensioindre l'un mestier à l'autre, et que il feussent „maintenus et loyés tuit ensemble, et chascuns par soi en toutes „choses, selon les poins et l'ordenanche dudit mestier en la „manière que il est dessus ecrit . . . . . les quelles choses, con„tenues es deuandites lettres, toutes et chascune d'icelles en la „manière que elles sont dessus dites et escriptes et deuisées, „Andriuet de Créqui, Nicholas le Barbier, Philippot Fieux,

[1]) Manuscript de Sorbonne.

„Remi le Dechargeur, Guillaume et Jehannot, frères dudit „Philippot, Pierre du Castel, Guillaume le Viséeur, Raoul „Langlais et Raoul Serne, tous ouuriers en *la haute lice*, „présens par deuant nous, pour eus et pour tout le commun de „leur mestier, de la volenté et de l'assentement, Regnault le „tapicier, Simon le Breton, Oliuier le tapicier, Jehan Bonnet, „Denise le sergent et Eustace de Reims..... pour eux et pour „le commun des *tapiciers Sarrazinois*, voudrent, louèrent et ap„prouuèrent et promistrent de tenir et accomplir, en la mannière „que elles sont dessus dites et sus la paine des amendes paier „toutesfois que cas ci offriroit ....., et pour les choses dessus „dites faire tenir et gardeir, en la manière dessus dite, seront „establis, c'est assauoir *un mestre dudit mestier de tapiz Sarrazi„nois et autre mestre du mestier de la haute-lice qui garderont les „dis mestiers et corrigeront tous ceux qui à ce mesprendront* ..... „*ou feront contre les choses dessus dites.*" Het gevolg daarvan was dat de geheele vereeniging ontbonden werd en de tapisseurs Sarrazinois zich vereenigden met die *en haute lisse.*

Pierre du Pont, hoftapijtmaker van Hendrik IV [1]), zegt nog omtrent deze tapissiers Sarrazinois: „Il est à présumer qu'„après l'entière ruine des Sarrazins par Charles Martel, en l'an „726, quelques uns d'iceux qui sçavoient faire de ces tapis,

[1]) Pierre du Pont, een man, die tijdens de politieke omstandigheden, gedurende de regering van Hendrik IV — de uitvaardiging van het edict van Nantes 1598 — geheel zijn aanzienlijk vermogen had verspild, zocht zijne verliezen te herstellen door het aanwenden zijner eigene nijverheid in het vervaardigen van tapijten. Die welke op Sarrazeensche wijze werden vervaardigd, voldeden het meest aan zijnen smaak. Zijne groote voorliefde voor en bekwaamheid in de schilderkunst deden hem reeds spoedig het gebrekkige kennen in de oude wijze van bewerking en deden hem daarin aanmerkelijke wijzigingen brengen. Als belooning voor dezen betoonden ijver en deze nieuwe vindingen werd hij door Hendrik IV in 1608 bij koninklijk brevet, verheven tot hofleverancier van tapijten en hem eene woning afgestaan in de galerij der Louvre. Deze Pierre du Pont is schrijver van het zeldzaam voorkomend werkje (waarvan een exemplaar aanwezig is te Parijs in de keizerlijke bibliotheek, rue Richelieu), ten titel voerende: „*La stromatourgie ou de l'exellence de la manufacture „des tapis dits de Turquie, nouvellement establie en France, sous la conduite „de noble homme* Pierre du Pont, *tapissier ordinaire du Roy esdits ouvra„ges — mieux faire que bien dire — à Paris en la gallerie du Louvre en la „maison de l'autheur*, 1632."

„fugitifs et vagabonds, ou possible, rechappés de la défaite, s'ha-„bituèrent en France, pour gaigner leur vie, et commencèrent „à faire et establir cette manufacture de tapis Sarrazinois. De „savoir de quelle fabrique ni de quelle métode ou estoffe, estoient „faits lesdits tapis, ou n'en peut que juger, sinon que l'on voit „par la dite sentence (de 1302) que ces tapissiers Sarrazinois sont „institués beaucoup devant les tapissiers de haute lisse, et estoient „en possession dès longtems, mais sur leur déclin, et que les „dits tapissiers de haute lisse connençoient à naître pour ense-„velir et mettre hors lesdits Sarrazinois, comme ils ont fait."

„Tant il y a que cette manufacture, si c'est la mesme, estant „manquée, en ces pays, soit qu'elle soit demeurée, entre ces Turcs, „soit qu'elle ait été perdue, depuis ce temps, nous la voyons „néanmoins estre relevée et rétablie avec plus de perfection „qu'elle n'a jamais esté et qu'elle n'est en Turquie . . . . ."

Dus ontwikkelde zich deze industrie ook in Frankrijk in alouden tijd reeds op eene zoodanige wijze, dat aanmerkelijke veranderingen in de oorspronkelijke manier van vervaardigen en bereiding werden te weeg gebragt; zij verkreeg evenwel eerst daar die hooge beroemdheid, die zij thans nog geniet, (en waarover later) toen zij uit Vlaanderen door de eerste meesters in dit kunstvak werd ondersteund, en deze zich door koninklijke beloften en bescherming lieten overhalen om hun vaderland te verlaten, en hun kunstvak voor het grootste deel naar Frankrijk over te brengen.

§ 3. De tapijtfabrieken in Vlaanderen.

Om eenigzins te kunnen beoordeelen op welke wijze deze tak van nijverheid zich in Vlaanderen had uitgebreid, en wat de reden was waarom Frankrijk, die geheele industrie tot zich trachtte te trekken, zal het noodig zijn een oog op Vlaanderen te slaan, en wel vooral op den toestand te dier tijde, op het gebied dezer industrie. Buiten elken twijfel werd dit handwerk en de kunst tot het vervaardigen van tapijten, in Vlaanderen voornamelijk na het eindigen der kruistogten op groote schaal beoefend. De stad waar zich in de eerste plaats deze nering vestigde was Audenaerde. Het was aldaar dat het ambacht van tapijtmaken zich uitbreidde op eene zoodanige wijze, dat de regering met belangstelling haren voortgang bespeurde en meende voordeel te moeten trekken van eene zoo rijke bron van handel als zich op eens gevestigd had. De regering wachtte dan ook niet lang om zich deze zaak aan

te trekken. Reeds ten jare 1440 werd het Tapissiers-gilde opgerigt en op den 14 Juni 1441 werd aan deze vereeniging een charter verleend, waarbij zij vele voordeelen werd geschonken, en waarbij haar bestaan voor goed werd verzekerd. Ten einde een denkbeeld te geven van het hooge gewicht dat zoodanig eene vereeniging had, volgt hier het charter, het oudst bekende stuk op het vak der tapijtvervaardiging en als het ware de grondwet, waarop later andere reglementen zijn gevolgd.

Oudste charter 14 Juni 1441. Charterb. fo. 147.

„Ordonnantie ende reghele up d'ambacht „ende neeringhe van den legheweerc„kers ende tapitsiers in de ghulde van „S[te]. Baerblen, ghemaect by bailliu „ende scepên van der stede van Aude„naerde, zo hier naer volcht:"

„Wy scepenen ende raedt van der stede van Audenaerde doen „te wetene:"

„Allen den ghonen die desen prten tsaertre zullen zien of hooren „lesen, dat wy by goeder voorsienicheden ende by goeder delibera„tien ende rypen raede, te meer stonden hier up ghehadt, ansiende „de goede ghetrauwe jonste ende natuerlicke minne die de goede „lieden van den lechweerckers ende dat daer an cleven mach, „hebben ghedreghen ende draghen tonsen gheduchten heere waert, „den hertoghe van Boorgoingnen ende grave van Vlaend. in desen „tyt, ende tonser gheduchter vrauwe de hertoghinne van Boor„goingnen ende graefnede van Vlaend. ente ter voors. stede waert, „so hebben wy den voors. goeden lieden van den ambachte voors[t]., „taren neerstighen versoucke ende bede, gheconsenteert ende „ghewillekeurt, consenteren ende willecueren by consente van eer„samen ende wysen Louis Monsouet, in desen tyt upperbailliu „van Audenaerde, ende specialicke in de eere van Gode en van „Sente Baerblen, wies weerdicheit zy ghelooft hebben te reparerne „ende daer of te haudene haer broederschip ende gulde, van nu „voort an te haudene ende te userene alsulcke vryheden ende or„donnantien omme thgemeene prouffyt ende nutschap van der stede „vors., als hier vollecht ende van pointe te pointe verclaerst staet."

„Eerst, zo wat manne die wille leeren de voors. neeringhe, hy „moet leeren drie jaer ende met eenen vryen meester woonachtich „synde binnen der stede ende de vryhede van Audenaerde ende van „Pamele ofte binnen Bevere, en hy moet gheven den ambachte

„voors. xx escalins parisis, ende als hy vulleert heeft, wilt hy „vry werden en meester int ambacht voors., en hy poorter es bin„nen der voors. stede, zo moet hy den ambachte voors. gheven „xii L pars., en es hy gheen poorter, zo moet hy den ambachte „voors. gheven xxiiij L pars., ende dit omme den heere ende de „wet mede te dienene, de gulde de costen en lasten van den „voors. ambachte met te haudene ende te verwarene; ende elc „meester moet verandworden voor zynen leercnape van sambachts „rechte, ende negheen leercnape en mach weercken noch doen „weercken, anclevende der neeringhen voors., voor zyne leeringhe „uut es ende hy ghenouch ghedaen heeft zynen meester ende den „ambachte voors. van synen rechte; ende dat moet de meester „kennen voor dekene ende vinders tharen goetdynckene; ende elc „meester ne zal maer moghen houden drie leercnapen toenegader; „en alle diere nu jeghenwordich meer hebben, zullen zy een jaer „sonder eenighe te moghen nemene."

ij. „Item, dat gheen meester jeghen cnape, noch cnape jeghen „meester, eenich weerck verdinghen sal, also langhe als zy eeni„ghen meester belanck zyn; den meester up de boete van xx sc. „par., ende den cnape up de boete van x sc. p. Maer waert zo „dat de voors. meester, ondervraechde of hy ijemende belanck van „weercke of van ghelde waere, ende hy dat loochende, so sal de „cnape ghehauden syn, in beede de boete voors."

iij. „Item, dat gheen meester, wie hy zy, anderlieder stoffe „weercken sal ende leercnapen houden, up de boete van xx sch. „p. also dickent al hyt dade ende daer mede bevonden ware."

iiij. „Item, dat niement den voors. ambachte toehoorende, „weercken sal, noch doen weercken, *up sondach noch up mest*„*dach*, het en waere by noode, ende dat by consente van dekin, „ofte officieren, up de boete van x sc. p. also dickent als hy daer „mede bevonden waere van dekin ofte officiers voors."

v. „Item, waert zo ende gevielt dat eenich leercnape zynen „Meester ontghinghe ofte ontliepe, ende hy xiiij nachte wech bleve „onbegrepen, so sal die leercnape verbeuren de boete van xx sc. „p.; en dan de voorsc. neeringhen ghenouch doen aleer hy int „vuldoen van zynder leeringhen commen sal; het en ware dat de „sculden by den meester toequamen, ende hieraf sal elc de mees„ter warant zyn de voors. neeringhen."

vj. „Item, omme de bewaerenesse van den coopman ten heur „buere en prouffijte van hem en van de voors. stede, zo ne zal

„gheen meester, wye hy zy, eenich weerck maken, toebehooren „der zelver neeringhen, met ghebleekten warpt, noch up lynen „warpt, up de boete van iij L. p. telcken ende also menich waerf „als hyt dade; en elc man die vry es in de voors. neeringhe ende „ambacht, die mach daer in elc van zynen kindren vryen omme „x sc. p.; ende gheen man ne mach vry werden in de neeringhe „voors., hy ne ware ofte ghinghe in de gulde van Ste Baerblen, „ende diere gulden gheven t'synen ingane xxv d. p."

vij. „Item, so ne mach gheen man, noch wye hy zy, deze voors. „neeringhe doen, noch doen doen binnen den plaetsen voors., hy „ne ware ghevrydt ghelyck voors. es; up de boete van iij L. p.; „en dweerck verbeurt, also menich weerfen, als hy daer met be-„vonden waere."

viij. „Item, waert dat eenich gulde broeder of gulde zustere „voere van lyve ter doot, dan moet haerl. hoyr gheven den voors. „ambachte x sc. p. ende midts dien moeten dekin ende officiers „doen draghen de banniere van den gulden t' Audenaerde, te Pa-„mele ende te Bevere, up tambach cost; ende waert dat eenich „van den guldebroeders of guldezusteren niet en quamen te rege-„lien van den guldebroeders of guldesusteren die ghevaren waren „van lyve ter doot, dat ware up de boete van vj d. p. telcker „weerf, ende dierghelycke quamen zy niet ter messen van duut-„faert, dat ware up de boete van xij d. p. telcker waerf."

ix. „Item, waert dat eenich persoon van der gulden voors. niet „en quamen daer ne dekin ende vinders van d'ambachte ontbo-„den omme toccoisoen van d'heere van dwet of van den ambachte, „dat waere telcker waerf als hyt niet en dade, up de boete van „ij sc. p.; het en ware dat hy in dese sake ende ooc in d'andre „van den veghelyen ende uutfaerden voors., redelicke nootsaken „in waer doen mochten voor dekin en vinders van den ambachte „voors."

x. „Item, waere eenich persoon van der gulde voors. die niet „en quame ter messen up St. Baerblen dach, ter eeren ende ter „weerdichden van haere, dat waere up de boete van xij L. p., hy „en mochte toghen redelick beledt voor dekin en vinders voors."

xj. „Item, ghevielt dat eenich persoon van der gulde voors. „in discorde waere of in twiste teghen eenighen anderen persoon „van der gulde, daer no pais, soendync, myncke noch veerdebrake „ne waere, dat moghen dekin en vinders van d'ambachte voors. „up nemen en paisieren, behauden sheeren rechte en der wet;

„ende waert of ghevielt dat eenich persoon dat ontseide den dekin „ende vinders voors., dat waere up te verbeurne zyn ambacht een „jaer lanck, nochtans soude hyt moeten doen en betren te seg„ghene van scepen voors."

xij. „Item, waert ende ghevielt dat eenich persoon van der „voors. gulde stake jeghen dekin en vinders van der voors. am„bachte, ofte heml. eenighe leelichede seyde of dade, omme toc„coisoen van d'ambachte of van d'heere of van d'wet, dat waere „up te verbeurne zyn ambacht tote tyt dat hyt ghebetert hadde, „ten goetdynckene van scepen voors."

xiij. „Item, waere eenich guldebroeder die wrochte boven ver„bode van dekin ofte officiers voors. dat waere up de boete van „iij L. p., ende voort up tseggen van scepen voors."

xiiij. „Item, ghevielt dat dekin ofte officiers, of eenich van „hemlied. te haren officie doende eenighe boosheit of archeit da„den, ende men dat redelic bevonde of in waer doen mochte, dat „waere up de boete van hondert scell. pars., ende voort upt seghen „van scepenen naer de misdaet die sy misdaen hadden."

xv. „Item, waert dat eenighe guldebroeders niet en quamen „met en onder zyne banniere, als scepenen banniere daer waere „metten Heere ende metter wet ende metter ambachte voors. dat „waere telcker waerf up de boete van ij sc. p. als noot waere; „ende dierghel. buuten als noot waere up de boete van x sc. p., „het ne waere dat hy redelicke ontschult tooghen conste voor „dekin ende vinders voors."

xvj. „Item, ghevielt dat eenich guldebroeder van d'ambachte „voors. eenighe saken daden by denwelcken d'ambacht vermindert „mochte werden of schofierighede hebben, dat waere up te ver„beurne syn ambacht een jaer lanck, nochtans saude hyt daer „boven moeten betren ten goetdynckene van dekin en van vinders „voors. ende emmer by rade van scepene voors."

xvij. „Item, es te wetene dat alle de baten vooren verclaert, „als van ingane, van uutgane, van leeringhen ende van meester„scepe, also wel van poorters, als van anderen, sullen commen „ten proufijte van den voors. ambachte, ome den heere ende der „wet mede te dienene tallen tyden alst van noode es of wesen „sal; en haren tenten, pauweilloene mede t'haudene en haer am„bacht en gulde van Ste Baerblen en andere saken haren ambachte „anclevende; ende alle boeten die vallen zullen in d'ambacht voors. „deelen in drien; deen derde onsen gheduchten Heere den Grave

„van Vlaend.; d'ander derde scepen van Audenaerde; en t'derde „derde dekin en vinders van d'ambachte voors.; ten proufijte van „der voors. ambachte ende van der voors. gulde."

xviij. „Item, es te wetene dat van desen voors. ambachte zullen „zyn eenen deken ende drie officiers, ende die zullen elcx jaers „t'Ste Baerblen daeghe ofte daer omtrent, nieuwe dekins en offi„ciers overbringhen by scepen; ende daer zullen zy haren eedt „doen ghelyck als ghecostumeert es van andren ambachten, en „altoos dekin en vinders rekeninghe doende voor de nieuwe, een „waerf t'jaers, van s'ambachts goede en rechte ghelyck dat vooren „verclaert, en dit curt naer dat zy af zyn."

„Maer wel es te wetene, dat wy scepen voors. machtich blyven „en almachtich, al dese voors. ordonnan. en elc point zonderlinghe „van dese voors. ordonnan. voort te meersene, te minderene ofte „al tanitcheleerne ende te nieuten te doene, over ons ende over „onse naercommers scepen in Audenaerde, talle tyden alst den „Heere en der wet ende den goeden lieden van den rade van der „stede voors. redelic heurbeur en prouffyt dyncken sal."

„In kennessen der waerheden, so hebben wy scepen ende raedt „boven ghenompt, dese prete lren gheseghelt metten grooten „seghele van der voorsc. stede van Audenaerde, uut hanghende „in oircondschepe van waerheden."

„Dit was ghedaen int jaer ons heeren als men screef duust „iiij^{c} een en veertich, up den xiiij^{en} dach in Wedemaent."

„Onder stont ghescreven: Ghecollationeert jeghen den origina„len tsaertere den xj dach van Iuinio in t'jaer ons heeren vyfthien „hondert, by my getheekend O. de Heurne."

„Ghecollanioneert jeghen de ghelycke copie, gheteeckent als „vooren en accordeert van worde te worde, by my"

„(signé) Anvaing."

Door de belangstellende tusschenkomst der regering werd dus aan de vereeniging der leghwerckers-tapissiers bovengemeld charter gegeven, waaruit duidelijk blijkt, hoezeer de hooge regering dezen tak van nijverheid waardeerde en er prijs op stelde, die bron van welvaart op allerhande wijze te behouden en te beschermen. In het oogvallend is voornamelijk in dit charter de goede trouw der werklieden die daarin tot grondslag ligt, daar zij zich verbonden niet te zullen medewerken aan de vervaardiging dier tapijten, alvorens zij voor het gilde bewijzen van bekwaamheid

hadden afgelegd, alsmede geene grondstoffen te zullen gebruiken, die niet op behoorlijke wijze waren vervaardigd geworden. Door die juiste en daardoor zeer voortreffelijke wijze van vervaardiging van tapijten verkregen zij een wereldberoemden naam, te meer, doordien hun handel zich steeds verder uitbreidde en hunne tapijtwerken alzoo heinde en verre bekend raakten. Nevens Audenaerde begonnen Brussel, Binche, Arras, Brugge, Antwerpen en Gent zich eveneens toe te leggen op de vervaardiging van dergelijke tapijtwerken, waardoor ook daar weder vereenigingen verrezen, die allen een of ander beschermheilige hadden gekozen, waaraan zij hunne nering opdroegen. Hun handel, die voor een groot deel in historische tapijtstukken bestond en de meest verlangde waren, was reeds in zeer vroegen tijd ook in het Oosten bekend. De geschiedenis heeft daaromtrent belangrijke mededeelingen voor de vergetelheid bewaard, merkwaardig nog daarenboven, daar tapijten eenmaal gedeeltelijk strekten tot losprijs voor gevangen genomen Vlaamsche edelen, en zelfs voor een geheel leger, dat in de handen der Turken was gevallen.

Na den slag van Nicopolis ten jare 1395, toen de Turken zich hadden weten meester te maken van de voornaamste edelen van Vlaanderen en een uitmuntend dapper tegen hen uitgetrokken leger, waarvan het lot was dat die moedige strijders dagelijks met honderden werden vermoord en mishandeld, stelde een der mede gevangen genomen edelen, bekend met de Turksche taal, aan den Turkschen keizer Bajazeth I voor, om door middel van geld en geschenken een einde te maken aan die barbaarsche wijze van handelen. Onder borgstelling van verschillende, invloedrijke personen voor zijne terugkomst, werd de ridder Jacob de Helly, naar zijn vaderland afgezonden, ten einde de mare van al die ongelukken daar heen te gaan boodschappen en te trachten op alle mogelijke wijze losgelden bijeen te krijgen. Meyerus [1]) zegt daaromtrent het volgende:

„Jacob van Helly ondertusschen naar Frankrijk vertrokken, „kwam te Parijs, ten einde over den losprijs te onderhandelen, „en tevens als berigtgever van de vreesselijkste ramp en ontzag„gelijke smart. Oogenblikkelijk werden van alle kanten geschen-

[1]) J. Meyerus, *Commentarii sive Annales rerum Flandricarum*, ed. Antw. 1561, fol. 214. — Kervijn de Lettenhove, *Hist. de Flandre*, tom. VI, pag. 104 sqq.

„ken gezocht, welke hij meende dat den Turk aangenaam zouden „zijn, t. w. tapijten van Arras, waarin de geschiedenis van ALEX„ANDER den grooten was ingeweven, Hollandsche en Kamerijk„sche linnens zeer fijn en kostbaar" [1]).

Deze geschenken benevens duizende ducaten den keizer aangeboden, spaarden het leven van eene ontzaglijke menigte gevangen genomen krijgslieden en tevens van vele voorname Vlaamsche edelen.

Van nog eenige andere beroemde tapijten, waarvan de geschiedenis gewaagt en die voor het grootste gedeelte in Vlaanderen zijn vervaardigd, vindt men beschrijvingen onder anderen in een handschrift ten titel voerende: „*De blijde Incompste van Vrauw* MARGRIETE *van* „*Yorck, trauwen met Hertoche* CAREL *van Bourgondien, Graue van* „*Vlaendren, met de bruyloft, spelen en tournoyen binnen de stadt van* „*Brugghe* [2])," beschreven ten jare 1468 door ANTON DE ROVERE.

Onder de beschrijving „*der zale:*"

„Ende was de voirss. sale bouen verwolue, ghescakiert mit „witten ende blaeuwen zaerken, ende ōmegaens behanghen mit „eender costelicker tapisserye, ghewrocht van goude, van zeluere „ende van zyde; ende was de ijstorie van Gedeon van zinen „vliese, terwiēs eere myn gheduchte heē zine ordene houdt van „den ghuldenen vliese, welc cleed alzoo groot was, datter de sale „voirss. ronds ōme mede behanghen was" ..... Item int west„ende van der zale was ghemaict een stellinge alzoo lanc als de „zale bycans wijd was, dair up waren ghespeilt de esbatementen, „ende was al behangen mit tapisserye van der wapene van den „voirss. CHAERLE, ende dair voren scuuende gordinen van groe„nen semite" [3]).

Eene dergelijke beschrijving, medegedeeld door den heer A. PINCHART [4]), betreft den aankoop door den aartshertog MAXIMI-

---

[1]) ..... misso interim Helliaco in Galliam pro pretio redemptionis Lutetiam Parisiorū pervenit, maximae calamitatis ingentisque doloris nuntius. Extemplo undique quaeruntur munera quaecunque Turcae grata fore Helliacus arbitrabatur: Tapetes Atrebatici, in quibus intexta Alexandri magni historia: linei panni Hollandici, et Cameracenses valde tenues et pretiosi.

[2]) Medegedeeld door mr. A. J. ENSCHEDÉ, van Haarlem, (*Kron. van het hist. genootschap; Utrecht*, 22e. jaargang, 1867, 5e. serie, 2e. deel, bladz. 33).

[3]) D. i. sammet, fluweel.

[4]) *Messager des sciences hist. etc.*, année 1854, pag. 266.

LIAAN en MARIA van Bourgondië in 1478, van 5 tapijten van den Brugschen tapissier PHILIPPE SELLIER, welke dienen moesten tot een geschenk voor den eersten kamerheer van den koning van Engeland, en waarvan de ordonnantie tot betaling van dezen inhoud is:

„MAXIMILIEN et MARIE, etc., à nos amez et féaulx les gens „et commis sur le fait de noz demainne et finances, salut et „dilection. Nous voulons et vous mandons que par nostre amé „et féal conseillier et receveur général de nos-dictes finances, „NICOLAS le prévost, et des deniers de sa recepte, vous faictes „païer, baillier et delivrer à nostre bien amé PHELIPPE SELLIER, „marchant tappissier, resident en nostre ville de Bruges, la „somme de mxiiij livres xij solz, du pris de xl gros de nostre „monnoye de Flandres la livre, à lui deue pour les causes et „ainsi qu'il s'ensuit, assavoir."

„Pour deux pièces de tappisserie historiée de l'empereur MAXI„MILIEN, l'une contenant en longueur xiij aulnes et en largeur vj „aulnes j quartier et demy; et l'autre en longueur xj aulnes et „en largeur vj aulnes j quartier et demy; font ensemble lesdictes „deux pièces clij aulnes iij quartiers, qui, au prix de xlviij solz, „de ij gros dicte monnoye de Flandres le solt, l'aulne, montent „à la somme de iijc lxvj livres xij solz."

„Item, pour ung tapiz d'église historié des Trois Roix, conte„nant xxxv aulnes iij quartiers, par marchié fait avecques lui, „la somme de ij^cx livres;"

„Item, pour une autre petite pièce de tappisserye ouvrée à „or, aussi par marchié clxviij livres."

„Item, encoires pour un autre pièce de tappisserie historiée „de l'istoire d'ABSALON, contenant xxxiij aulnes, par marchié, „la somme de ij^clxx livres."

„Lesquelles parties de tappisserye nous avons fait chargier „et conduire par nostre amé et féal chevalier, conseillier, et „chambellan le seigneur d'YLLAIN, chevalier d'honneur de nostre „très-chère dame et belle-mère la duchesse MARGUERITE, ou „royaume d'Engleterre, pour illec les donner et présenter de „par nous en don au grant chambellan dudit royaume, lequel „seigneur nous envoyons présentement par-delà pour aucunes ma„tières secrètes, dont ne voulons icy autre ne plus ample décla„ration estre faicte etc."

„Donné en nostre ville de Bruxelles le xviij° pour d'Octobre „l'an de grâce mil cccclxxviij [1])."

Toen PHILIPS, zoon van KAREL V, een bezoek bragt te Binche [2]) aan de koningin van Hongarije, werd hem aldaar, onder meer andere kostbaarheden een tapijtwerk aangewezen, waarop op eene kunstige wijze de voorstelling was gebragt van den slag van Pavia. Volgens MILLIN [3]) werd op last van den kardinaal DE MAZARIN, te Brugge, een tapijt geweven ter hoogte van 12 en ter breedte van 13 voet, hetwelk voorstelde AHUASVERUS en ESTHER, gekleed in den trant zoo als ten dien tijde de gewoonte was, omhuld van koninklijke gewaden en versierselen. Dit tapijt had des te grooter waarde, wijl hetzelve vervaardigd werd naar de schilderij daarvan door JAN VAN EYCK gemaakt [4]).

Onder zoovelen evenwel verdienen voornamelijk de aandacht, die tapijten welke eene wereldberoemdheid hebben verkregen en waarvan men zich nog heden ten dage gedeeltelijk kan overtuigen, namelijk die, welke door paus LEO X werden besteld, ten tijde dat de Brusselsche fabrieken haar hoogste punt van vermaardheid hadden bereikt. Aan de vervaardiging hiervan werden geene kosten gespaard, en de modellen, waarnaar zij werden gemaakt en die nog bestaan even als ook gedeeltelijk de originele tapijten, getuigen van de ware meesterhand der vervaardigers.

Op last van LEO X werden door den beroemden schilder RAFAEL SANZIO, cartons vervaardigd voor de tapijten, welke de Sixtijnsche kapel [5]) moesten versieren, tien in getal, welke ieder afzonderlijk een tooneel uit het leven van de apostelen PETRUS en PAULUS behandelde; tapijten niet genoeg te bewonderen, wijl zij den ontwerper leeren kennen als een man diep doordrongen in het verheven ontwerp, waarmede hij niet alleen zijne taak aanvaardde en voleinde, maar ook tevens een denkbeeld geeft

[1]) Het origineel berust onder de archieven van het koningrijk België.

[2]) Stad in Henegouwen [3]) *Voyage au midi de la France.*

[4]) JAN VAN EYCK vond omtreeks 1400 de kunst uit om met olieverw te schilderen.

[5]) Deze kapel was op last van paus SIXTUS IV beschilderd door de voornaamste schilders, en was tevens de plaats waar MICHIEL ANGELO zijn meest beroemd werk schiep. Het beschilderen namelijk van den zolder waarop hij het lot der wereld, der menschen en hunne door de H. schrift geopenbaarde betrekking tot God afmaalde.

van den persoon die evenzeer doordrongen in datzelfde ontwerp, zoodanig zijne kunstgaven wist aan te brengen om juist en getrouw het denkbeeld van den grooten meester weder te geven en RAFAELS verheven denkbeelden voor de nakomelingschap op de duidelijkste wijze te doen aanschouwen. Deze cartons naar Vlaanderen (Brussel) opgezonden, strekten daar tot modellen der tapijten, waarvan nog heden ten dage eenige op het Vaticaan aanwezig zijn. Belangrijk is het voorts dat deze cartons, althans het grootste deel, nog aanwezig is, even als eenige tapijten, die in later tijd naar gemelde cartons zijn gemaakt en waarvan er te Dresden in het kunstkabinet nog eenige voorhanden zijn. Die cartons (dus noemt men de modellen waarnaar de tapijten werden gemaakt en die uit afzonderlijke beschilderde stukken bestaan) bleven naar alle waarschijnlijkheid in handen van de Vlaamsche werklieden; van daar het bestaan van meer dan één exemplaar van elk tapijt [1]). Zij kwamen later in handen van koning KAREL I, die dezelve in Vlaanderen opkocht, na in handen van verscheiden eigenaren te zijn geweest, waarna zij eindelijk in bezit van CROMWELL geraakten. Op nieuw verwaarloosd kwamen zij eenigen tijd, nadat WILLEM III den troon van Engeland had bestegen, te voorschijn uit eene oude kast, doch aan stukken gesneden, evenzoo als zij hadden gediend voor den tapijtwerker. Door diens zorg werden zij verzameld in Hamptoncourt, evenwel niet allen, daar „de steeniging van STEPHANUS," „de bekeering van PAULUS," en „PAULUS in de gevangenis," zijn verloren gegaan. Later werden deze kunststukken naar Windsor Castle overgebragt, waar zij thans nog aanwezig zijn. Volgens mededeeling van ROSCOE [2]), *het leven van* LEO X, besteedde deze voor de vervaardiging derzelve de belangrijke som van 70,000 scudi.

Meerdere, waarvan de geschiedenis de beschrijving heeft bewaard, zouden hier nog kunnen bijgevoegd worden, even als ook de lijsten van goederen en inventarissen der bezittingen van sommige vorsten, waarop tapijten voorkomen [3]); doch wij meenen

---

[1]) Onder anderen, de tapijten aanwezig in de verzameling van het Museum te Dresden.

[2]) W. ROSCOE, *Leven van* LEO X, deel IV, pag. 300 sqq. PAUL. JOVIUS in vitam LEONIS X.

[3]) *Messager des sciences historiques* 1864, pag. 267.

„Inventaire des joyaux etc. et tapisseries de l'empereur MAXIMILIEN I en 1519."

„41. Ung grand tappis de velours cramoisy rouge, ouvré de brodure de

met de opgenoemden voldoende kennis te hebben gemaakt en de hooge waarde van deze industrie in den vroegsten tijd te hebben aangetoond. Eene vermelding evenwel nog. De onderwerpen, die deze tapijten voorstelden waren evenwel niet allen van geschiedkundigen of bijzonderen aard; men maakte ook tapijten die landkaarten voorstelden, waarvoor de cartons, even als voor eerstgemelde tapijten door de vermaardste schilders vervaardigd, ook door de beroemdste aardrijkskundigen gemaakt werden. Een voorbeeld hiervan vindt men onder de rubriek „Plans topographiques „des villes des Pays-Bas au XVI siècle, te vinden in den *Biblio-„phile Belge*, tom. XI, pag. 10;" dit gedeelte handelt over de kaarten van den aardrijkskundigen VAN DEVENTER.

„Selon toutes les apparences ils ont servi de patrons, soit pour „la gravure sur metal soit pour la tapisserie. Cette dernière „supposition est peut être la plus probable. Il existe on le „sait, des cartes geographiques et des plans executés en tapis-„serie; le document que nous devons à l'obligeance de mr. CUY-„PERS VAN VELTHOVEN, pourroit bien se rapporter à nos cartes: „dans une lettre conservée aux archives de Bruxelles et adressée „à JAQUES DE DEVENTER, à la date du 22 Septembre 1557, on

---

„pluisieurs bestes, et ou milieu ung arbre doné, et desoubz une homme et une „femme appartenans à l'histoire de Jason."

„42. Ung autre semblable tappis qu'il a ou milieu une haye d'or avec bestes, „et pastoureaulx d'or."

„43—47. Cinq pièches de tappis de satin bleu, plain de brodures de dragons „avec en chascune ou milieu les armes de Hongrye et Thyrol et es quatre „cornetz (coins) aussy.

„48—52. Cinq grandes pièches de bonne tapisserye de l'histoire de Hercules „assee large, pour la grande salle d'Isbroucq."

„53. Autre pièche de l'histoire de Alexandre, mais non sy grande à la „moietyé que les autres."

„54—55. Deux pièches de tappisserye de damas blancq à fleurs d'or et de soye."

„56. Une grande pièche à fons rouge, plain et ouvré de fleurs, oyseaulx, „lyons et choses d'or, doublé de thoile bleu."

„57. Une pièche de la résurrection de Salomon et sala pour ung portal."

„58. Une autre pièche de la resurrection du Lazare portant une croix."

„59. Une pièche comme pour couverture à mode de drap d'or, de l'his-„toire Saint George."

„60. Une grande pièche de tapisserye de l'histoire de la verge de Jessé."

„prie ce geographe de vouloir se hâter pour terminer „certains „„patrons de tapisseries de la carte generale des pays d'eu deça „„à faire par ordre du duc de Savoie.""

Audenaerde in het bezit van het eerste charter van 1441, genoot in ruime mate al de voordeelen, die de nering maar eenigzins van zich kon afwerpen. Ongeloofelijk nam de handel in vervaardigde tapijten toe, zoo zelfs, dat in die eene stad ruim 14000 personen zich met dit handwerk bezig hielden en daardoor in hun levensonderhoud voorzagen. Gelijk evenwel nog menigmaal heden ten dage geschiedt ging het ook hier. Hoe meer welvaart men genoot en hoe rijker men werd, des te grover werden de onkosten en des te kostbaarder de feesten die ter eere van hunnen beschermheiligen werden gegeven, die van zoodanigen aard eindelijk werden dat schout en schepenen van Audenaerde reeds den 24 November 1517 eene ordonnantie daartegen uitvaardigden.

„Om te remedieren de groote onghereghelt-
„hede en te modereren de excessive
„kosten der neeringhe."

Deze wijze van handelen, gevoegd bij de langzamerhand ingeslopen misbruiken, vooral bestaande in het vervalschen der kleuren, waartoe verboden grondstoffen werden aangewend, deed de regering besluiten met allen mogelijken ernst en de grootste gestrengheid een einde aan die misbruiken te maken. Dit geschiedde bij ordonnantie van 4 December 1515.

„Ander ordonnantie van den leghweerckers
„angaende dweerk ghenaempt verdure
„zo hier naer volght:

„Omme de neeringhe van de leggheweercke ofte tapytse binnen „der stede van Audenaerde ende hare vryhede te haudene ende „te doen onderhaudene in goeder politien so es gheordonneert „by eersamen ende wysen Jacob van der Varent, Danneel „Illoyes ende hueren ghesellen scepenen nu wesende derzelver „stede by consente van edelen ende weerden Mer. Sanders van „Vaernewyck rudder heere van Borst, hoochbailliu der voor-„noemde stede ende casselrie van Audenaerde, dat men van nu „voortan de verduere zal moeten maken ende weercken van goe-„den gheblauden campe wel ghewaudt ende gheblaudt ende anders

„niet, zo men dat te gheploghen heeft van doene ende weerckene „van auden tyden ende dat de beeldemakers niet breeder en „zullen vermoghen ghebleecte veruwe weercken dan also dat men „datte over XL jaer ofte van auden tyden gheploghen heeft te „doene ende te weerckene; dit al up de boete van x lib. par. „ende tgaren verbuert deen derde den heere, van der stede ende „tderde dekin ende officien van derzelver neeringhe, ende voort „arbitralick ghepugniert te zyne ter discretie van scepenen."

„Staende al dat voorseyt es ter calaeugue van dekin ende offi- „ciers der voornoemde neeringhe ofte van heere ende wet. Altyts „onvermindert den chaerter derzelver neeringhe ende ooc staende „te minderene te meerderene ende met allen te nieuten te doene „dese voornoemde ordonnantie ter discretie van heere ende wet."

„Ghedaen ende ghepubliceert den iiij van December anno xv• „vichtiene."

„Aldus staet in scepenen bouck f°. XLIX."

Dit nieuwe charter geheel gemaakt in het belang van de wel- vaart en het behoud van den eerlijken goeden naam die het tapis- siersgilde tot dusverre had genoten, en die door de menigvuldige misbruiken (waarvan de in deze vermelde kleuren vervalsching er reeds eene is) dreigde te vervallen, scheen evenwel nog niet ge- noegzaam te zijn geweest. Bestuurders van het gilde vereischten daarop in overleg met „de bestuurders der stede en casselrie van „Audende" dat het primitive charter van 1441, aan welks bepa- lingen men zich zoo weinig had gehouden, geheel zoude worden veranderd en door aangebragte wijzigingen zoodanig zoude worden gemaakt dat het dreigende gevaar voor het verlies of liever de ondergang der nering, mogt worden voorgekomen.

Op den 18 Maart 1531 werd het oude charter herzien en aldus gewijzigd:

Wijziging van het charter van 1441 te Audenaerde.

„Ome te remediern de groote incovenete en ghebreken die men „daghelicx bevindende es ende noch meer gheschepen te vindene, „ne waere hier inne voersien, in de neeringhe ofte ambacht van „der tappytserie ofte leggheweercmakers der stede en vryhede van „Audende, ende ooc ter comoditeyt, ghemeensaemheyt ende ver- „steerckinghe van den ghuenen die in de selve neeringhe syn ofte „comen sullen, so es ten neeresten versoucke en vervolghe van

„Beernaert van der Beken, ghest. de Leeuwere, als deken, „Pieter Heuse, Beernaert van den Bogaerde, Jacob Hoeyaart, officieren, en Adriaen Mijs, ghest. de queeckere, ontfanghere der selver neeringhe, ooc by den ghemeenen accorde „van den raede der selver neeringhe, by consente ende overeendraghene van edele ende weerde Mer. Alexander van Vaernewyck, ruddere, heere van Borst, als hoochbaillui van der stede „en casselrie van Audende, Jacob van der Varendt, Nicolas „Savary, Willem van den Eede, Jan du Meere, Joobis de „Curte, ende huere wetghesellen, scepen nu wesende der vors. „stede, gheordineert en ghestatueert tghuent dat hier naer volgt."

„Eerst, dat gheen Meestere, vry wesende int ambacht ofte neeringhe van tappytsiers ofte leggheweerckers, wie hy zy, van nu „voort an eenighe leercnapene vermoghen sal an te nemene en te „weercke te stellene, tsy tsinen huuse ofte daer hy weerckt doet, „anghere dan xiiij daghen, zonder tconsent van dekin ende officiers der selver neeringhe: ende so wie tselve langher dade of „dade doen dan vors. es, soude telcker reysen verbeuren de boete „van xx sc. p."

„Item, sullen de selve dekin en officiers vorn. de selve leercnape „anscriven theurlieder bouck ofte register ende teekenen t'jaer en „dach waneer heurlieder leeringhe ingaet, ten fine dat men daer „by bevinden mach waneer zy heur leeringhe vuldaen hebben ende „waneer die uutgaet."

„Item, ende also dicwils als eenich leercnape scheet ofte gaet „van sinen meestere daer mede hy sine leeringhe heeft beghonnen „doen, ende tselve ghebeurt voor dexpireren van sune vulle drie „jaeren, sal sulc een leercnape verliesen al sine vryheyt die hy „alsdan sal hebben beghinnen anemen."

„Item, indien eenich leercnape scheedende van sinen meestere „daer mede hy sine leeringhe beghonnen heeft, met eenen anderen meestere gaet weercken ofte met hem gaet wonen, vermach „datte wel te doene, dies werdt de meestere ghehauden weder „omme en van nieus by dekin ende officiers vorn. te comene heml. „tselve te kenen ghevende, up de verbeurte indien hy t'selve niet „en dede van xx sc. p."

„Item, dwelc ghedaen, sullen de selve dekin en officiers den selven leercnape van nieus anscriven djaer ende dach als voren, „en sal by dien verliesen sinen tyt van der leeringhe by hem „beghonnen doen."

„Item, en sal niemant vry leercnape zyn, hy en hadde drie „vulle jaeren achter een met eenen vryen meestere binnen Aude- „naerde, Pamele ofte Bever gheleerdt, achtervolghende den voor- „gaende tsaertere in daten duust vier hondert XLJ."

„Item, moet elc leercnape tsinen anscrivene gheven alzo me- „nichwaert als dit ghebeurt, ende met wat meesters dat hy gaet „weercken, telcker reyse naer doude statuten xx sc. p."

„Item, dat dekin en officiers vorn. van nu voort an gheen mees- „ters ontf. en sullen in heurlied. neeringhe, de selve meestere en „bringhe een biledt gheteekent uut spoorters van Audende of „Pamele bouck, daermede verifierende dat hy poortere es."

„Item es ooc gheordineert dat elc meestere gheven moet sinen „eersten loen, weerdt synde drie pond p. tsinen incomene ofte „uuterlic tSente Baerbelen daghe daer naer eerstcomende."

„Item, es elc meestere ghehauden tsinen incomene te settene „twee boerghen, en elc sal syn principael, elc boerghe voer ande- „ren ende een voor al."

„Item, indien deken ende officiers vorn. de cotrarie van al „dien vors. es doen of bevonden werden ghedaen hebbende, „sullen telcker waerf verbeuren iij L. p."

„Item, dat van nu voort an niemant, wie hy sy, vermoghen „sal te weerckene ofte te doen weerckene, noch eenich gaerne te „diere causen uut te ghevene, hy en sal voren goet meestere van „sinen ambachte ende coope de selve neerghe, mids daer voren „betalende, die gheen poortere en es ende niet gheleert en heeft „binnen Audenaerde, Pamele ofte Bever, xxxvj L. p. Ende de „poortere hoewel hy syn ambacht in de stede ofte haere vryhede „niet gheleert en heeft, xxiiij L. p. dit al up de boete van drie „pond ende dweerk verbuert."

„Item, alle questien die in de selve neerghe ter causen van „heurl. neerghe tusschen hemlieden ghebeuren, die sullen by de- „kin ende officiers afgheleyt werden; ende in ghevalle dat de zake „heur zo onderdronghe dat sy daer ome by scepen der vorn. stede „ten avise comen moesten, so sullen ptien over beede zyden „ghehauden syn inne te legghene, te wetene: van ses pond par. „incluus ende der ondre, elc ij sc. p.; ende van xij lib. p. inclus „ende der ondre iiij sch. p.; ende van dat boven xij lib. p. syn „sal, elc viij sc. p. ende so wie obtineert sal syn ghelt weder heb- „ben ende partie adverse gecondemneert in de costen."

„Item, sullen dekin ende officiers vornt ghecostumeert syn theb-

„bene up de rekeninghe dagh van Sente Baerbelen snoenens van „de voorn. neeringhe thulpen van doncosten, ses pond p., so en „sullen sy van nu voortan maer hebben iiij lib. p."

„Item, tot welcken vier pond p. dekin ende officiers vorn. daude „ende de nieuwe sullen ghehauden syn te legghene in verlichtinge „als voren, elc van hueren wedden xx sc. p."

„Item, sullen dekin ende officiers daude ende nieuwe up Sente „Baerbelen dach snoenens ter tafele ghehauden syn te ghevene „in verlichtinghe van den oncosten die alsdan met de guldebroe- „ders ghebeuren sullen, tot den ses pond pars, die sy totter tyt „van nu van der neeringhe ghehadt hebben, elcke wer haren wed- „den xx sc. p."

„Item, es ooc gheconsenteert van nu voortan denselven dekin „ende officiers voorn. tot den xl sc. p. die sy up den rekeninghe „dach snoenens myncken van heuren ses ponden p. die sy totter „tyt van nu ghehadt hebben, te moghen hebbene ende nemene „van derselver neeringhe ten selven rekeninge daghe tsavonts ome „tvergaederen van den goeden manen andere xl sc. p.; dies wer- „den boven desen, dekin ende officiers vorn. daude ende nieuwe „ghehauden daer toe te legghene in verlichtinghe als voren, elc „van sinen wedden xx sc. p."

„Item, es ooc gheconsenteert van nu voortan denselven gulde- „broeders ome dat sy te bet ende meer sauden moghen vergae- „deren, een zondach haudt, bedraghende jaerlix te laste van der „vorn. l. sc. p."

„Item, en om dat scepen vorn. goet rapport ghed. es gheweest „by den vorn. dekin en officiers van de groote industrie, nego- „ciatien en dagheliesche coomerscepen die Pieter van der „Ghuchten ghest. Loose, fs. Zeghers, Waelram van der Rie, „fs. Adriaens, Jan van der Moten, fs. Jacobs, Jan Dulay, „fs. Loys, ende Jan van Weerbeke, fs. Anths.; in deselve „neeringhe doende syn, niet jeghenstaende, dat sy in deselve „neeringhe doende niet en syn, noch huerl. ambacht, so vors. „es, gheleert hebben, noch ooc ghegeven hebben, sulc als an- „dere, die van nu voort an in de selve neeringhe comen sullen „gheven moeten, zo consenteren en willen sy dat dese vorn. „persoonen de selve neeringhe doen sullen heurl. leefdaghe lanc, „sonder in consequencie tselve te comene, ende dat sy te dien „by Dekin ende officiers vorn. ontfaen werden; dies werdt ghe- „hauden de ghuene die de selve neeringhe van nu voort an doen

„wilt ende met dekin ende officiers vornt. als noch niet overco-
„men es, deselve neeringhe te ghevene ende betalen XII lib. p."
„Actum den xviij van Maerte XV^c^XXXJ."

Dit nieuw, gedeeltelijk gewijzigd oud charter had ten doel om de ingeslopen misbruiken voor goed te doen eindigen en te zorgen, dat dezelfde eerlijkheid bij de vervaardiging der tapijten werd in acht genomen, als immer het geval was geweest; hierdoor waren dan ook de bloei en welvaart gedurende eenige jaren, na dit vernieuwd charter meer dan vroeger zigtbaar, waaruit men kan opmaken dat dit charter gestreng werd toegepast. Onverwachts evenwel trof, hetzij door naijver, hetzij door wezenlijke vervalsching, deze met zooveel zorg beschermde nering een groote ramp. Omstreeks den jare 1538 werd eene aanzienlijke partij tapijten, onder *verdachthouding* van vervalsching en oneerlijkheid in het zamenstellen der stoffen, waaruit zij vervaardigd waren en afkomstig uit de werkplaatsen van Audenaerde, te Antwerpen aangehouden. De goede naam en faam van Audenaerde uitgaande, werd daardoor hevig gefnuikt en wat men ook trachtte te doen om den kwaden indruk weg te nemen, niets mogt baten; veel deed men, maar gering was de uitkomst dezer pogingen.

In de eerste plaats wendde men zich tot de koningin-weduwe van Hongarije. Namens schepenen van Audenaerde, werd hare bemiddeling ingeroepen, ten einde den kwaden indruk weg te nemen, die deze aanhaling te Antwerpen had veroorzaakt. De wijze waarop dit geschiedde is bewaard gebleven door den nog aanwezigen originelen brief, gerigt aan de koningin-weduwe, waarvan men op bladz. 281 van de *Collection de chroniques Belges inédites*, en wel in de *Relation des troubles de Gand*, *sous* CHARLES V, uitgegeven door M. GACHARD te Brussel 1841, de navolgende afschrijving vindt:

14 Mars 1538.

„Sacrée Majesté, nostre très-redoubtée Dame, si très-humble-
„ment que plus povons nous recommandons en vostre très-noble
„grâce."

„Plaise à vostre Majesté de sçavoir, Madame, comme ainsi
„soit que, puis aucuns jours en chà, nous, ayans envoyé vers-
„icelle vostre Majesté deux de nos confrères en loy, avec aucuns

„notables du mestier de la tappisserye d'icelle vostre ville d'Audenaerde, affin de aucunement dreschier l'affaire du trouble et „empeschement que aucuns malveuillans et envieux se sont ingérez „de faire et semer, au contempt et irréparable préjudice des mar„chans et entremetteurs dudit mestier et négociation, et meismes „affin de remonstrer à Vostredite Majesté la justification d'icelle „marchandise, la quelle, comme espérons, ne se trouvera telle, „comme l'on la réclame et charge; toutesvoyes, quelques remon„strances que iceulx noz députez ayent sceu faire, leurdite „marchandise est demeurée et encoires demeure en arrest, sans „par les commissaires sur ce ordonnez par Vostre Magesté vouloir „aucunement entendre à la raison, ne prendre aucun regard à „ce que la faulte que l'on leurs vouldroit ou poulroit imposer, „ne se doibt en équité entendre faulsoire [1]), parce que de si „loing temps l'on en a usé, au sceu et bon gré des marchans „tant de Franche, d'Espaigne, d'Enghelterre, Portingal et aultres, „où icelle marchandise s'est de tout temps livrée et transportée, „et, que plus est, n'y eult jamais aucune ordonnance, prohibi„tion ne deffence ou contraire. A ceste cause, Madame, et que „ce seroit grande pitié, vire [2]) ung inconvénient inextimable, de „perdre et destruire une telle si bonne et notable ville, qui de „tout temps a, par dessus touttes aultres villes de vostre conté „de Flandres, esté si bonne et léalle à la majesté de l'Empereur, „et ses très-nobles prédécesseurs, nous nous sommes advanchés „escripre à vostre Majesté, suppliant, en toutte extrême humi„lité, que vostre très-noble plaisir soit à ceste fois prendre iceulx „noz marchans en vostre singulière grâce, et, ensieuvant ce, „quant ores aucune faulte en leur marchandise (qu'ilz espèrent que „non), icelle toutes-voies vouloir faire eslargier en leur ordonnant „de nouveau quelque bon statut et ordonnance, pour selon „icelluy soy rigler doresenavant, à telles paynnes et amendes si „onéreuses, que chascun aye craincte et se guarde de les enfrain„dre en aucune mannière: dont, et affin de mieulx dreschier „ceste affaire, ilz rendront payne de brief rédiger et envoyer par „escript ung bon et louable concept par forme d'instruction, sup„pliant très-humblement, icelluy par Vostre Majesté et vostre „noble conseil veu et corrigié, leur en vouloir faire passer lettres „de statutz en bonne forme. Dont, Madame, nous, comme voz

[1]) *Faulsoire*, alteration coupable. [2]) *Vire* = voir.

„très-humbles et obéissans serviteurs et officiers en loy, très-„humblement supplions que aynsy se face, et le plus brief que „sera possible; aultrement ne voyons moyen que ceste vostre „ville ne tumbe en totale ruyne et désolation, et d'autant plus „que ladite négociation et marchandise de la tappisserye est le „principal membre et soustenement de vostredite ville d'Aude-„naerde. En ce faisant, Madame, avecq ce que ferez oeuvre „méritoire, nous donnerés cause de plus en plus vous servir en „toute humilité, léaulté et obéyssance, et pourvoirez à la totale „destruction de vostredite ville. Escript a Audenaerde ce xiiij^e „mars XV^c XXXVIII."

„Voz très-humbles serviteurs et très-obéissans subgectz."

„LES ÉCHEVINS DE VOSTRE VILLE
„D'AUDENAERDE."

„A la Majeste de la Royne."

Deze brief vervuld met klagten en beden tot daar te stellen verbeteringen, had voor Audenaerde geen gewenscht gevolg, niettegenstaande zelfs PHILIPPUS VAN LALAING, heer van Escornaix [1]), zich tot de koningin wendde, en in eene missive aan haar den wanhopigen toestand van Audenaerde afschilderde; deze brief die duidelijk aantoont *„que la dite negociation et marchandise de la ta-„pisserye est la principal membre et soustenement de vostre dite ville „d'Audenaerde,"* geeft tevens een overzigt van de vele duizenden die hun bestaan alleen aan dit eene vak van nijverheid hadden te danken, en welk een voorregt het was zoodanige voorname bron van welvaart te bezitten; ook deze missive is thans nog aanwezig en mede te vinden in even aangehaald werk van den heer M. GACHARD, bladz. 233.

16 Mars 1538.

„Madame, tant et sy très-humblement que faire puis, à la „bonne grâce de Vostre Majesté me recommande."

„Madame, plaise Vostre Majesté de sçavoire comment, puis „mon arrivée en ceste vostre ville d'Audenarde, et mesmes le jour „d'hier, j'ay trouvé le peuple et commune d'icelle en sy grandt „tourble, perplexité et lamentation, que toutte créature humaine „auroit pitié de les veoir, et oyr les crys et pleurs des pouvres

---

[1]) PHILIPPUS VAN LALAING, bailluw van Audenaarde.

„ouvriers qui de coustume euverent [1]) à journée au faict et né-„gociation de la tappisserie, en sorte que, en grant inextimable „nombre, ce sont venu vers moy, comme cappitaine de ladite „ville, priant vouiloir advertier Vostre Majesté de leur totale „éminente ruyne et destruction, plaindant ameirement qu'il ont „desjà esté pluisseurs jours, eulx et leurs enfans, en grant pou-„vereté et famyne, à cause que leurs maistres tappisseurs, se „véant que ne peullent faire leur prouffyt de leur marchandyse, „qui pour le présent est arresté en Anvers, ne leur peullent plus „donner à ouvrer, et que partant desjà beaucop d'eulx leur con-„vient mendier et querre l'hamonne d'huys en huys, en grant „povereté et misère. Dont, Madame, doubtant la totale destrucx-„tion d'une s'y bonne et léalle ville, ne ay peu laissir d'en ad-„vertier icelle Vostre Majesté, suppliant, en toutte humilité, de „vostre très-noble grâce, y volloir prendre regardt, et y remédier „le plus tost que faire ce polra, car il y a plus de *douze ou* „*quatorsse mille*, que hommes, femmes, que enfans, qui vivent „dudit mestier de la tappisserie. Et seroit fort à craindre que, „ayant perdu leur négociation, povreté les contrainderoit venir „à quelque muytinerie, ou eulx despayser et rethierer en aultres „contrées (et ne c'est ce passé sans aulcuns en tenir quelque „pourpotz), comme en Engleterre, Fransche, Almaigne ou Es-„paigne, et illec transporter la sience et négociation de ladite „tappisserie, qui seroit et causeroit une inexstimable dommaige „ou pays de par dechà et par espécial a vostredite ville d'Au-„denarde, comme Vostre Majesté et vostre bon conseil peuvent „mieulx sçavoire que ne vous sçaroie escripre."

„Madame, depuis la lettre receu qu'ila pleut à Vôtre Majesté „m'escripre, n'avons encoire aulcunement peu commenchier „a besoingnier, par l'apsense des huysschiers, lesquelz n'ont „encoire icy esté depuis ma venue. Le souverain [2]) s'y est trouvé „et de chy allé a Gandt, pour aulcunes affaires, et à mandé les „dits huysschiers avecque leurs informations tenues, pour, en-„suyant icelles, besoignier, ausquelz donneray toutte l'adresse „que polray."

„Madame, il plaira à Vostro Majesté volloir prendre cethuy „mon advertissement de bonne part, et ou surplus commander

[1]) *Euvrent*, — travaillent, — ouvrent.

[2]) De opperbailluw van Vlaanderen.

„vostre nobles desiers, pour icelles à mon povoir acomplir,
„Dieu en hayde auquel prie, Madame, vous donner sa sainte garde."
„D'Audenarde ce xvj Mars XV^{c}XXXVIII."

„Votre très humble et trés obeyssant serviteur."

„(Signé). P. DE LALAING."

„A la Royne."

Te oordeelen nu, naar den inhoud dezer stukken, was de nood in de stad Audenaerde ten top gestegen; de roem harer weef-industrie geheel verloren; de knapste en uitnemendste werklieden, de ware meesters in dit kunstvak, ten eenenmale voor het grootste gedeelte buiten bestaan en werk, en het zoo welvarende Audenaerde ten gevolge van dit ongelukkig feit met den grootsten ramp bedreigd. Het onmiddelijk gevolg nu was, dat eene aanzienlijke menigte werklieden en meesters in het vak, zich met der woon verplaatsten naar elders, en hunne werkplaatsen geheel en al overbragten. Anderen bleven, en onder deze zijn er wier namen de geschiedenis ons bewaard heeft, die later nog menig beroemd tapijtwerk hebben afgeleverd. De bloei dezer industrie had evenwel daar zijn hoogsten top bereikt en verminderde voortdurend tot ze in later jaren geheel verdween. Hoe en op welke wijze nu deze brieven die den hoogsten nood vermelden, door de koningin zijn ontvangen geworden en wat daarop haar antwoord geweest is, is onbekend gebleven. Uit bovenstaande beschrijving van de ontwikkeling en den grooten omvang, dien dit handwerk in die eene stad in weinige jaren verkregen had, kan men tevens afleiden welke eene welvaart deze nering ook in andere steden bereikte en met welken ijver dit kunstvak beoefend werd.

HOOFDSTUK II.

GROOTSTE BLOEI DER TAPIJTFABRIEKEN.

§ 1. De Carolina van 16 Mei 1544.

Blijkens het voorgaande had deze nijverheidstak vooral zijnen grootsten bloei bereikt, toen van wege de regering allerhande voorregten aan de bestaande vereenigingen werden geschonken en zij als met zekere voorliefde dit kunstwerk in hare bescherming nam. De goede bedoelingen evenwel met die bescherming beoogd, konden niet voorkomen dat er langzamerhand misbruiken van groven aard ontstonden, die zelfs zoo zeer toenamen dat enkele vereenigingen dreigden te vervallen. Een der voornaamste en vooral voor die vereenigingen gevoeligste rampen was het onttrekken van enkele leerlingen en zelfs meesters aan de strenge bepalingen der bestaande statuten hunner vereenigingen. In de steden, waar alleen in den eersten tijd fabrieken tot weven bestonden en vereenigingen waren gevestigd, konden geen misbruiken plaats hebben door het stipte toezigt van de bestuurders op alle deelen van het werk gehouden, maar, doordien zich enkelen geheel en al aan de vereenigingen onttrokken, en buiten het gebied der steden op het platte land zich vestigden, waar zij werkplaatsen oprigtten en het vak uitoefenden, zoo was daardoor de gelegenheid opengesteld tot het plegen van het grootste bedrog bij de zamenstelling der tapijten. De grondstoffen werden daar in de eerste plaats niet meer op zoodanige wijze behandeld en gezuiverd als zulks moest geschieden; de wollen stoffen die steeds van de fijnste en beste soorten uitsluitend voor de vervaardiging der tapijten werden gebruikt, even als ook de fijnste en edelste kleurstoffen, werden reeds spoedig door andere vooral inlandsche wollen stoffen vervangen, die daartoe dienstig gemaakt evenwel niet die waarde hadden, welke vereischt werd voor het weven van tapijten. Het ergste bovendien van dit alles—was, dat men zelfs zoover ging om de merken [1]), waar-

---

[1]) Zie bladz. 48 art. 30 en bladz. 61 art. 84.

mede de tapijten waren voorzien en die als blijk van echtheid door de fabriekanten op hunne produkten moesten gesteld worden, na te maken en op die wijze valsche stukken in den handel te brengen.

Dit had dan ook ten gevolge dat de nering in deze produkten, die reeds zulke belangrijke voordeelen had opgeleverd, meer en meer begon te kwijnen en bijna te niet zou gegaan zijn, ware het niet dat deze toestand nog ter goeder ure de aandacht van keizer KAREL V getroffen had, die door zijne doortastende maatregelen als het ware een nieuw leven schiep voor dezen tak van nijverheid, en alle bestaande misbruiken op eens trachtte te doen eindigen, bij eene ordonnantie geldig voor elke plaats in zijn magtig rijk, waar men zich op de vervaardiging van tapijten toelegde.

Uithoofde van de groote belangrijkheid en naardien deze ordonnantie mede aantoont welk eene groote waarde deze nering bezat, volgt hier het zeldzame en voorzeker niet algemeen bekende stuk, met de veranderingen die daarin later dienstig werden geoordeeld. Het geheel is bekend onder den naam van Carolina van 16 Mei 1544.

„Ordonnance, statut et edict, sur le faict „et conduyte du stil et mestier des „Tapisseurs."

„Donné en la ville de Bruxelles le xvj jour „de mai l'an MDXLIIII."

„CHARLES, par la divine clemence, Empereur des Romains, „tousjours Auguste. Roy de Germanie, des Espaignes, de Leon, „d'Arragon, de Navarre, d'Hongrie, de Dalmatie, de Croatie „etc. Archiduc d'Austrice, duc de Bourgoigne, de Lothier, de „Brabant, d'estiere, de Corinthe, de Lembourg, de Luxembourg „et de Gheldres. Comte de Flandres, de Habsbourg, Tyrol, „d'Arthois, de Bourgoigne, Palatin, et Haynault. Lantgraue, „d'Elsate. Prince de Zwaue. Marques de Bourgau et du Saint „Empire, *de Hollande*, *de Zélande*, de Ferrethe, de Fryburg, de „Namur, de Zutphem. Comte Seigneur de Frize, des marchés „de Havonie, de Portenau, de Salins et de Malines."

„A noz amez et feaulx, les chèf, President et gens de nostre „Priué et grand consaulx: Chancellier et gens de nostre conseil „en Brabant: President et gens de nostre Chambre de conseil „en Flandres: etc. Et à tous noz autres Justiciers et officiers

„quy ce regardera, ou à leurs Lieutenans, salut et dilection."

„Cōme nous nous, ayons faict deuëment informer, sur la conduicte du stil, mestier et negociatiō de la Tapisserie, quy se „faict journellemēt grād nōbre en noz pays de pardeça: et que „par icelles informations se soit trouué que depuis certaines années encha, les Tapissiers et marchās de Tapisserie, cherchās „plus leur singulier profict et cōmodité, que la perfection de „ouurage, le soyēt auāchez soubz umbre de luy dōner lustre, „d'y coulourer et paindre choses non faictes ou deüement ouurees „au fondz de ladicte Tapisserie."

„Nous considerans qu'icelle oeuure de Tapisserie est une des „plus renommees et principales negociations de nosdictz pays, „en laquelle, non plus qu'en aultre, ne voulons auoir vsé d'aulcune fraude, ou deception: ains donner ordre qu'il soit obuié „à telz inconueniens, tant pour le bien de noz pays, que pour „la conseruation de ladicte negociation. Sçauoir faisons qu'a „meure deliberation, auous statué et par general edict ordonné: „statuons et ordonnons ce que s'ensuyt."

Que nul maistre ouurier demourant hors les villes icy denommees, polra user dudict mestier quaprès auoir faict la declaration icy mentionnee.

1. „Premier, par ce que diuers abuz se cōmettent au dict „mestier et negociation, procedans en partie, par ce que ledict „mestier, stile et negociation, se use en lieux non priuilegez, „tans dedens que hors franchises, et oû aulcunes ordonnances „ou rigle ne se donne aux ouuriers et negociateurs: à l'occasiō „dequoy lesdicts ouuiers et maistres, besoignans en telz lieux „non priuilegez, font faire et dresser leur ouurage à leur bon „sembler et volunté, donnant à leur dict ouurage le nom et bruyt, „estre do telle ville qu'ilz veulent. Nous, desirans obuier à telz „abuz, et veuillant que d'oresenavāt ledict mestier soit leallement „et droictement exercé, auous ordonné et statué par cestes, que „nul maistre ouurier ny aultre quel qu'il soit, demourans hors „des villes de Louain, Bruxelles, Anuers, Bruges, Audenaerde, „Allost, Enguien, Byns, Ast, Lille, Tournay et autres francs „lieux, esquelz sur ledict mestier y a ordōnance et pollice, „ne pouront d'oresenauant vser dudict mestier, stil et negociation ne soit que telz maistres et negociateurs veuillans continuër le dict mestier et stile, viennent prealablement declarer „aux doyen et jurez de la ville (soubz laquelle ilz vouldront „denommer leur ouurage) qu'en ouurant ilz veulent ensuyuir leur „maniere de faire et d'ouurer. Et qu'ilz facent serment d'eulx „rigler en leur dict mestier et negociation, suyuant l'ordōnance

„donee ou à doner ausdictz doyen et jurez: sur peine de con-
„fiscation de leur ouurage, priuation dudict mestier, stile et
„negociation, et oultre plus de correction arbitraire."

2. „Que tous ceulx quy vouldront faire et exercer la negoci-
„ation et mestier de la Tapisserie en aulcun desdictz lieux pre-
„uileges, deburont estre bourgeouis desdictz lieux de naissance
„ou par achat." Excerceans ce mestier doibuent estre bourgeois.

3. „Que ceulx quy vouldront entrer audict mestier, seront
„tenuz d'auoir apprins ledict stile, avec vn franc-maistre, le
„terme de trois ans: soit que tel apprentif de naissance filz de
„franc-maistre ou non." [1]) Doibuent auoir apprins ce mestier le terme de 3 ans.

4. „Qu'vn apprentif (soit filz de maistre ou non) aura six sep-
„maines pour s'aassyër, soit pour l'apprentif ou pour le maistre." Apprentifs ont six sepmaines.

5. „Qu'vn apprentif (soit filz de franc-maistre ou aultre) sera
„tenu d'accomplir ses trois annees d'apprentissage, auec le maistre
„dont premier aura esté receu vn aultre en la mesme ville, sans
„discontinuation, et sans s'absenter de son dict maistre au-plus
„de quatorse jours: ne fust par fortune de maladie ou en cas de
„necessité en droict et raison fondée: sur peine de perdre le
„fruict et effect du temps qu'il auroit demouré et apprins auec
„tel maistre et auec ce l'argent qu'il auroit payé au mestier en
„sa reception." De cōtinuer le temps de trois ans.

6. „Ne fust que tel maistre, pendāt le terme et temps desdicts
„trois ans, termina vie par mort, ou seuyast par mal traictemēt
„de son apprentif. En quel aduenemēt, les doyens ou jurez
„dudict mestier, pour ledict temps, pouruoyeront à vn tel ap-
„prentif d'vn aultre maistre, et de tel cōme en leur conscience,
„et pour la plus grande vtilité dudict apprentif ilz trouuerōt
„appertenir: auec lequel second maistre tel apprentif continuera
„son apprētissage." Restriction du precedent article.

7. „Que tous enfans apprentifz, s'intituleront au liure du
„mestier d'icelle ville. Et que chacun franc-maistre n'aura au
„coup qu'vn apprentif: ne fust que tel maistre eust enfant pro-
„cree de son corps idoine pour apprendre ledict mestier; auquel
„aduenemēt il poura apprendre ledict stile auec son apprentif,
„à l'vn de ses enfans." Apprentifz doibuent estre intitulez au liure du mestier.

---

[1]) Deze tijdsbepaling is later veranderd, bij vonnis van 30 September 1558. Zie bladz. 64.

Apprentifz doibuent au moings 8 ans.

8. „Que celluy que l'on vouldra mettre à apprendre ledict „mestier, aura du moins l'age de huict ans. Et que nulz ap- „prentifs ne se recuperont pour estre apprins, ne soit du sceu „et cõsentement des doyens et jurez dudict mestier."

Ce que les apprentifz doibuent donner au mestier.

9. „Que l'apprentif veuillant estre receu à apprendre ledict „mestier et stile sera tenu de payer et donner au proufict, du- „dict mestier, comme l'on ait accoustumé de prendre auant ceste „presente ordonnance, apres qu'il aura esté en l'apprentissage „le temps de six sepmaines: et aux doyens et jurez le vin et „salaire accoustumé."

Touchant les compaingnons hors d'apprentissage, ouurant deuant maistres.

Qui veult ouurer dudict mestier doibt apporter certification etc.

10. „Que le cõpaingnon ouurant deuant maistre, venant de „hors ladicte ville, et lequel aura apprins son mestier ledict, „temps de trois ans, auec vn franc maistre veuillant en ladicte „ville ouurer de son stile et mestier sera tenu d'apporter „certification de la ville oû mestier oû dernierement il aura faict „ouurage: et de faire apparoir aux doyen et jurez de ladicte „ville, qu'il a satisfaict à son maistre dont dernierement il est „party, suyuant l'ordonance du lieu ou ville auant dicte. Et en „cas de deffaulct, ne sera tel ouurier ou compaingnon receu de „nul maistre de ladicte ville a ouurer: sur peine d'vn demy „Real d'Or, que four-fera le recepuant: et de payer et satisfaire „ce que tel ouurier et compaingnō pouroit auoir moins faict au „maistre dont il seroit party: qu'il estoit obligé, auec tous ses „dommages et interestz." [1])

Apres les xv jours doibt vn compaignon ouurant devant maistre payer les droicts.

11. „Que le compaingnon ouurant deuant maistre, ayant ap- „porté certification comme dessus, pourra en ladicte ville estre „receu à ouurer quinze jours sans pour-ce donner aulcuns droictz „audict mestier. Mais apres lesdictz quinze jours (soit que par „continuation ou aultrement il veuille ouurer) sera tel ouurier „tenu de se faire admettre par les doyens ou jurez payant les „droictz accoustumez."

Ledict cōpaignon doibt ouurer selon le patron que luy sera donné.

12. „Qu'vn compaingnon ouurier ayant apprins son mestier „dedens ou au dehors de ladicte ville, demandant à ouurier en „icelle, sera tenu d'ouurer suyant le patron que luy sera donné: „et sans qu'il pourra ouurier en son ouurage aulcune estoffe,

---

[1]) Verandert bij meergemeld vonnis van 30 September 1553. Zie bladz. 64.

„aultre que l'ordonnance de ladicte ville ne porte, et l'ouurage „le requerra: sur peine d'un demy Real d'Or, au proufict du seig- „neur, à chacune fois qu'il lui aduiendra faire le contraire, et de „rendre et restituer au maistre son dommage et interest."

13. „Que nul compaingnon ouurier ne se pourra departir de „l'ouurage du maistre quy l'aura receu et miz en oeuure, ne soit „qu'il ait furny à l'ouurage sur lequel il aura esté miz et receu, „et aux conditions qu'il aura auec le dict maitre: soit que tel „ouurier oeuure à ses journeés ou aultrement." Avant qu'il peult partir de l'ouurage.

14. „Ne poura semblablement vn tel compaingnon ouurier „demourer vn jour entier arriere de son ouurage, ne fust qu'il „eust excusation fondée en droict et raison, ou eust le congé „du maistre: sur peine de perdre pour la premiere fois, vn solz „pour la seconde, deux solz, et pour la tierche fois, de perdre „ce que le maistre luy debura: et ce quant aux compaingnons „ouuriers deuant maistre, venans de dehors ladicte ville. Et „touchant ceulx de dedens, à peine de perdre ce et aultant „qu'ilz auront payé pour le droict de leur apprentissage: et que „tel droict et payement ne leur sera defalquié, ains se payera „aultresfois quand ilz vouldront estre admiz à ouurer de nouveau." Item ne peult demourer derrière un jour entier

15. „Que le compaingnon ouurier deuant maistre, quel qu'il „soit, apprentif ou aultre, ne poura prendre, emporter, dissiper „ne retenir aulcune estoffe, soit de fil d'or, d'argent, de soye, „sayette ou aultre: souffrir ou admettre d'estre prinse em- „portée, dissipee ou detenuë par aultruy, sans en aduertir le „maistre: sur peine d'vn pelerinage a Sainct Pierre ou Sainct „Paul à Rome, ou de vingt Carolus d'or pour redemption du „voyage, quy s'apliquera au Seigneur. Et de restituër audict „maistre son dommage: et auec ce, d'estre priué vn an entier, „de pouoir exercer son stile et mestier de tapissier, et ce pour „la première fois: pour la seconde, d'oultre le voyage et peine „susdicte, à tousiours demourer priué dudict mestier et stile." Item ne peult emporter aulcune estoffe.

16. „Que nul compaingnon ouurier, deuant maistre quel qu'il „soit, ne poura emprendre à faire ouurage pour soy, soit pour „vendre, charger ou liurer soubz couleur de don ou aultrement „pour le tourner à son proufict: sur peine de dix Carolus d'or, „à appliquer la moictié audict Seigneur: et l'aultre moictié „au proufict dudict mestier." Item ne peult faire aucun ouurage pour soy.

17. „Que nul maistre ouurant deuant aultre maistre, soit de „dedens ou de dehors la dicte ville, ne poura faire ou commen- Item ne peult faire aulcun ouura-

ge, si longuement qu'il a en main l'ourage de son maistre. „cher aulcun ouurage dudict stile, quand ores ce seroit pour le „retenir et lessiller en sa maison tant et si longuement qu'il „aura en main l'ouurage de son maistre: ains sera tenu tel „maistre ouurier (s'il veult faire quelque piece d'ouurage pour „son aisement et essillement) d'attendre le temps qu'il aura „satisfaict le maistre dont il aura quelque ouurage en main. Et „durant le temps de tel ouurage, ne pourra tel maistre ouurier „emprendre defaire aultre ouurage deuāt maistre, que le sien ne „soit accomply: sur peine de dix Carolus d'or, à appliquer „comme dessus."

Ouurer et former visages. 18. „Que nul franc-maistre ayant miz sus ouurage et le mestier de tapisserie, et en icelluy continuant ne poura ensemble „ouurer deuant maistre soit a mesure, par aulne ou journée, „ne fust seulement pour ouurer et former visages. Voire s'il „ne fut que tel maistre ne deportast de mettre ouurage sus pour „soy, et en fist insinuation au Doyens ou jurez dudict mestier: „à peine susdicte."

La conduycte qu'auront à tenir les maistres vers leurs apprentifz et ouuriers.

Nul franc maistre peult retenir son apprentif, ne soit quil face le mestier de tapisserie. 19. „Que nul franc-maistre ne poura apprendre ou retenir „son apprentif, soit pour commancher ses annees d'apprinse ou „pour icelles continuër: ne soit que mesme il ait mis sus et face „le mestier de Tapisserie: ains sy tel maistre ayant vn apprentif, delaisse de mesme faire le mestier et d'ouurer comme maistre, sera tenu de se partir de son apprentif. Lequel par les „doyens et jurez dudict mestier, sera pourueu d'vn aultre maistre „pour y continuër le temps de son apprinse, comme ilz trouueront pour le plus grand proufict et vtilité dudict apprentif, en „leur consience appertenir."

D'un maistre ayāt traicté un apprentif hors de raison. 20. „Qu'vn franc-maître ayant apprentif, sera tenu de se „departir d'icelluy et de laisser pourueoir par les Doyen et jurez „d'vn aultre maîstre, quand l'on trouuera que tel maistre aura seuy „audict apprentif: c'est a dire qu'il l'aura traicté hors de raison."

Un apprentif mourant ou s'absentast xv jours. 21. „S'il aduenoit qu'vn apprentif sans raison s'absentast de „son maistre par l'espace de quinze jours continuelz, ou s'en „suyt, ou par volunté diuine terminast vie par mort, tel maistre „poura incontinent prendre et accepter vn nouueau apprentif: „pourueu que ce aduienne du sçeu et consentement desdictz „Doyen ou jurez. Mais le maistre au quel l'apprentif sera osté

„a cause de sa seuerité et traictement oultre raison ne pourra „prendre ny accepter aultre apprentif sy longuement que le „temps de l'apprentissage de tel apprentif durera."

22. „Que le compaingnon ouurier, traicté hors de raison, par „le maistre dont il est accepté, tellemēt qu'il pouroit estre frus- „tré de sa peine et labeur ou que par estrange entendemēt, „inconuenient s'en pourait suyure: se poura departir de tel „maistre et de son ouurage. Premier toute suoyez apparu dudict „desraisonnable traictement, et sur ce ayant eu obtenu decla- „ration et ordonnance des doyens ou jurez dudict mestier: jus- „ques la quelle declaration et ordonnance inclusiuement, ledict „compaingnon ouurier sera tenu de demourer en sondict ouurage. „Voire ne fust qu'a la seule deplaincte dudict ouurier, lesdictz „jurez ou doyen trouuassent estre plus expedient, le faire cesser „de son ouurage, durant le temps de leur information, à faire „sur la plainte dudict ouurier. En quoy ledict doyen ou jurez „pour le temps, vseront de leur discretion, selon que la matiere „la requerra." Du compaignon ouurier traicté hors de raison.

23. „Que nul franc-maistre, ayant enprins ouurage pour quel- „que personne ne mettra en auant à vn sien ouurier ou appren- „tif (sans consentement d'icelluy a quy l'ouurage sera) de faire „son ouurage hors le contenu de son patron, à l'alienation du- „dict ouurage, et en ce cherchant son singulier et particulier „profict; sur peine d'estre suspendu vn an de son mestier, et „de rendre et restituer son dommage à la personne à quy l'ou- „urage sera." De ne faire ouurage hors le contenu de son patron.

24. „Que les franc maistres, seront tenuz de doñer aux „compaingnons ouuriers de ladicte ville (et ayant aprins leur „mestier en icelle) à ouurer, auant vn aultre de dehors. Voire „si tel compaingnon de dedens soit expert à l'ouurage que le „franc maistre aura a besoingner, et que tel compaingnon ouurier „se veuille laisser contenter de son ouurage et labeur en raison, „suyuant la deserte et comme vn estrangier feroit." Que les maistres doibuent donner aux ouuriers de la ville, auant vn aultre de dehors.

25. „Que nul maistre faisant le mestier, stile et negociation „de tapisserie en ladicte ville, n'ostera ou tirera (soubz quelque „couleur que ce soit) le compaingnon ouurier, du seruice et ou- „urage d'vn aultre maistre en ladicte ville pour l'auoir et prendre „en son ouurage et seruice: ny ne le sera semblablement oster, „tirer, ou solliciter par aultres, soit par promesses de futur „ouurage ou sallaire, si longuement que tel ouurier est au ser- De ne tirer le compaignon ouurier d'un aultre maistre.

„ uice et ouurage de son maistre. Ains sera tenu d'attendre que „tel ouurier ayt satisfaict à sondict maistre, et soit franc de „se remettre à tel maistre que bon luy semble: sur la peine „de dix Carolus d'or que chacune fois se fourfera, a appliquier „comme dessus."

De ne tenir vn ouurier de dehors aultre les xiiii jours etc.

26. „Que nul franc maistre ne poura tenir en son ouurage, „vn compaingnon ouurier venant de dehors, oultre les quatorze „jours: soit que tel ouurier soit receu audict ouurage par con- „sentement des doyens ou jurez dudict mestier. Ne fust que „tel compaingnon ouurier fust intitulé au liure dudict mestier, et „qu'il eust payé ou asseuré ledict mestier, des droictz de sa „reception: sur peine d'vn Carolus d'or, a fourfaire au prouffict „des doyens et jurez dudict mestier: et oultre ce, de payer par „tel maistre, les droictz de la reception susdicte."

Touchant les droictz D'entrees.

Ce que doibuent obseruer ceux qui veuillent estre admis à franc maistre.

27. „Qu'vn bourgeois, lequel pour le temps de trois an, „aura apprins ledict mestier avec vn franc maistre, et en tout „aura satisfaict à son maistre ou maistres de son apprinse et „aultrement suyuant ces ordōnances et vouldra estre admiz sà „franc maistre audict mestier: sera tenu premierement de faire „serment sollemnel qu'il sera bon et leal à nous, au lieu ou ville „ou il sera receu et audict mestier. Qu'il sera obeyssant au „doyen et jurez de son mestier: ensuyura et entretiendra les „statutz et ordōnances dudict mestier. Et qu'il les fera par ses „aprentifz, ouuriers et seruiteurs ensuyuir et entretenir."

Du mesme.

28. „Que celluy quy vouldra estre receu audict mestier, sera „tenu de faire rassembler les doyens ou jurez par le seruiteur „dudict mestier."

Un franc maistre affranchist ses enfans masles

29. „Que le franc maistre audict mestier, affranchira tous ses „enfants masles nez en leal mariage après son affranchissement, „quand ilz seront venuz à l'age de huyct ans."

Commēt les franc maistres s'aurōt à cōduyre en leur ouurage.

Qui veuillent mectre sus ce mestier, doibuent eslire une marque.

30. „Que tous francs maistres, veuillantz esleuer et mettre „sus le mestier et negociation de tappisserie, seront tenuz de „prendre et eslire vne marque ou enseigne et de la presenter „audictz jurez, pour estre mise et registrée au liure quy se „tiendra audict mestier à ceste fin, auec leur nom et surnom:

„laquele marque et enseigne chascun maistre tiendra sa vie „durant, sans aulcunement alterer ou changer."

31. „Qu'vn maistre tapisseur poura faire ou faire faire tel ou- „urage et tapisserie et de tel pris que bon luy semblera: pourueu „qu'en l'erection de son mestier et de son ouurage, il declaire „aux doyens ou jurez en dessus ou en dessoubz quel pris il entend „ouurez ou faire ouurer, et qu'en son ouurage et negociation „il tienne rigle et ordre, en ensuyuant les poinctz, articles et „distinction icy apres à declairer." Vn chacun peult faire tel ouurage et a tel pris qu'il vouldra.

32. „Que le franc-maistre, quy en l'erection et mettant sus „son mestier et ouurage, vouldra faire tapisserie de la valeur de „huict patars de Brabãt pour l'aulne et au dessus, ne pourra „faire ou faire faire ouurage de moindre priz." Faisãt tapisserie de huict patars ne peult faire ouurage de moindre pris.

33. „Que celuy quy fera ou vouldra faire tapisserie du priz „de vingt et quatre patars et au dessus, sera tenu d'ourdir ou „faire lourdissement suyuant ce que son ouurage le requira." Du pris de xxiiii patars et au dessus.

34. „La chaine se fera de filetz de Laine de Lion, d'Espaigne, „d'Arragon, de sayette ou de fillé faicte à la quenouille et de „semblables bonnes estoffes." Dont l'on fera la chaine.

35. „Qu'en ouurage dudict priz et au dessus, l'on ne pourra „ouuer d'estoffe de legere couleur noire: ains de bonne couleur „de camp ou de moins de bon brun, verd bouté en noir bien „woudé et weddé." Item doibuent estre de bonne couleur

36. „Semblablement ne s'ouurera audict ouurage de sengle „fillet auec soye: ne du contraire, soye avec sengle fillet: ne pa- „reillement fillet jaulne auec soye jaulne enueloppee." Fillet avecq soye.

37. „Qu'au susdict ouurage ne se pourra ouurer pour estoffe „et entraimure fillet de Lyon, de quelque couleur qu'il soit: „n'y fillet de laine courte et danuelin, ou fillet bruslé en manière „quelconque: ains fillet de bonne estoffe et laine comme d'Ir- „lande, d'Escosse etc." Fillet de Lyon.

38. Qu'es ouurages dudict priz, les testes, nez, yeulx, bou- „ches de personages et semblables se profileront et ouureront au „fond de la tapisserie." Les testes nez etc. souuriront au fond.

39. „Le dict ouurage se fera et delibura trouuer de tele haul- „teur et profondeur au my-temps qu'aux deux cornez et bout „d'icelluy. Et de telle oeuvre, fermeté, valeur et bonté d'estoffe, „dessus, en hault, au my temps que dessoubz: et les bors comme „l'ouurage principal." My temps et deux cornez.

40. „Le maistre ouurier ne poura faire ou faire faire vne pie- Que les

compaignon ne peuuent ouurer à part „che d'ouurage ou de tapiz, par deux, trois, quatre ou plus de „compaingnons ouurant chascun sur partie de telle pieche à part „et separément, et pour tel ouurage apres estre joinct l'vne „piece à l'aultre comme s'il fust été faict sur vne oustille: ne „fust seulement le bort de telle tapisserie: sur paine de la ta„pisserie, à appliquer au profict dudict seigneur."

De faire ouurer au fond la marque du maistre ouurier.

41. „Que le maistre ouurier faisant telle tapisserie ou le „faisant faire, sera tenu de faire ouurer sur l'vn des boutz „d'icelle et au fond de ladicte tapisserie sa marque ou enseigne: „et aupres d'icelle, telles enseignes que ladicte ville ordonnera: „à fin que par telles enseignes et marq soit cogneu, que ce „soit ouurage de ladicte ville et d'un tel maistre ouurier, et „venant au priz de vingt et quatre patars susdicts et au dessus."

Touchant la tapisserie au dessoubz du pris de 24 patars l'aulne.

42. „Le maistre ouurier, veuillant s'adonner à esleuer son „mestier, faire ou faire faire tapisserie, au dessoubz du priz de „vingt et quatre patars, jusques au prix de huict patars l'aulne „inclus, ne poura ouurer de floccon, de fillet bruslé, ne de „poille, ne de fillet de légiere couleur noire, en lieu de couleur „de camp. Ne semblablement faire l'ourdissement de son ou„urage de fillet de lin ou de linge: ains sera tenu d'vser de bonne „couleur de camp, ou de bon brun verd, bouté en couleur noire."

Du mesme.

43. „Que le maistre faisant ou faisant faire telle tapisserie „sera tenu de faire son ourdissement suyuant ce que l'ouurage „le requerra."

Touchant la tapisserie au des soubz de huict patars l'aulne.

44. Au maistre ouurier quy vouldra faire et esleuer son mes„tier à faire tapisserie et ouurage au dessoubz desdicts huict „patars pour aulne sera permis d'ouurer de floccon, de laine „courte, de poil et semblable estoffe, quād ledict ouurage n'ex„cedera la somme de cinq patars pour aulne."

De faire entierement l'ouurage en la ville ou le maistre reside.

45. „Que nul maistre ouurier, quelqu'il soit (soubz umbre de „sa maistrisse) ne poura faire ne prendre aulcun ouurage de „tapisserie, soit de grands maistres, marchans, facteurs ou aul„tres quelz qu'il soyent ny en quele quantité que ce soit: ne „soit qu'il face faire ledict ouurage entieremēt en ladicte ville „ou il residera. Ne fust que la condition, de son marché por„tast, en quelle ville il deburoit faire faire tel ourage et tapis„serie. Au quel aduenement le maistre ouurier (quy auroit em„prins tel ouurage et tapisserie) fera mettre audict ouurage la „marque du maistre quy aura faict ledict ouurage et l'enseigne „de la ville oû il aura esté faict."

46. „Par ce que les facteurs ou couretiers que se meslēt de „couretage en ladicte negociation, gaignant journellement leur „vie par ledict stile, viennent en familiere cognoissance de tous „marchans, facteurs, et aultres, quy tirent ladicte marchandisse „et ouurage: par laquele cognoissance ilz sont les premiers ad- „vertiz, s'il y a aulcun marchand ou facteur quy ait intention „defaire faire ou leuer quelque ouurage et tapisserie: et au „moyen de laquele cognoissance telz couretiers pouroyent et „poeuuent grandemēt faire leur proufict, au desaduanchemēt du „maistre ouurier. Et à fin d'eviter l'occassion que telz couretiers „cherchans leur singulier profict, ne facent interestz, ausdictz „maistres ouuriers, vsant journellemēt de ladicte negociation „et stile auons ordonné et statué, que nul couretier de tapis- „serie, ne pourra d'oresenauant faire ou faire faire ny achetter „pour soy aulcune tapisserie ny auoir part au aulcun secret en- „tendement, auec aulcun franc-maistre ou aultre à quy il auroit „faict adresse d'aulcun ouurage en quelque manniere que ce „soit: quand ores tel couretier seroit franc-maistre audict mestier. „Et ce durant le temps que tel couretier se meslera de coure- „tage: sur peine de la valeur de la tapisserie qu'ilz auront a „chetté, faict saie ou en la quelle ilz auront part et secret „entendemēt: quy s'appliquera au seigneur." Touchant les facteurs ou courretiers.

47. „Qu'vn franc-maistre lequel aura prins à credit fil d'or, „d'argent, de soye, sayette au aultre estoffe, pour faire l'ouurage „d'aultruy, ou pour son propre ouurage, ne pourra vendre la „tapisserie faicte de telle estofte si praealablemēt, il n'a payé „celuy de quy il aura eu ladicte estoffe: ou que du moins il „n'ayt son consentement d'un pouoir faire vente: sur peine d'vn „pelerinage de Rome rachettable de vingt Carolus d'or au prou- „fict dudict seigneur: et d'entierremēt satisfaire au crediteur de „son deu et dommage." Du fil d'or, d'argent ou aultre estoffe, prins à credit.

48. „Que nul franc-maistre compaingnon ouurier, apprentif, „paintre ny aultre quel qu'il soit ne poura contrefaire, tirer, paindre „ou prendre en quelque maniere que se soit, le patron qu'un „aultre maistre faict faire et pourtraire, à ses coustz et despens, „ne practiquer par moyen d'aultre, sur peine de trente Carolus „d'or, quy se fourfera à chascune fois qu'il y aura contraven- „tion: d'ont l'un tiers s'appliquera audict seigneur: l'aultre au „mestier: et l'autre à partie interessee." De ne contrefaire le patron d'un aultre maistre.

49. „Que toute la tapisserie quy se fera d'oresenavāt sy auant Ou doibt

donner lustre à la tapisserie ou elle est faicte.

„que le maistre à quy elle est luy veuille faire doñer lustre, „(que l'on dict en Thioys *afzettē*) sera tenu de ce faire ou faire „faire en la ville ou la pieche aura esté ouuree.

Que personne ne peult doñer lustre, sans estre admis et faire serment.

50. „Que nul ne s'aduanchera d'appoincter et donner lustre „ou d'amender aulcune tapisserie, s'il n'est dudict mestier y „doine à ce faire, et en icelle qualité admiz, par doyens et „jurez: ayant faict le serment de se rigler suyuant ceste ordon„nance, pour aultant qu'il touchera le faict dudict amendement. „Pourueu toutefois que chascun maistre qualifé de soy mesme, „pour donner lustre a son ouurage et ayant faict le dict ser„ment, poura amender et donner lustre à ce qu'il aura faict „ou faict faire, ia-soit qu'il ne veuille faire et user pour aultre."

Faisant ledict lustre lon ne peult user destoffe fresque.

51. „Que l'ouurier appoinctant et donnant lustre à aulcune „tapisserie en faisant son ouurage et lustrissemēt, ne poura „user d'aulcune paincture, couleur et estoffe fresque, sur quel„que tapisserie que ce soit: hors mises l'encre et la couleur de „foulle graire. Laquele estoffe fresque s'usera seulement pour „ayder à faire d'ausseurance et separation des fruictz, verdures „membres et semblables l'un de l'aultre: s'ils treuuent que l'ou„urage et tapisserie le require. Et sans desdictz couleurs pouoir „faire chose quy ne seroit ouuré au fondz de ladicte tapisserie „et ouurage."

Qu'ils peuvent user de blanche croye etc.

52. „Que les ouuriers appoincteurs, ou donant lustre à la „tapisserie, pouront en appoinctant icelle user de blanche croye, „terre rouge, et noire: pour ayder et appoincter visages et mem„brez nudz: ensemble de semblables conleurs ouurer au fond de „la tapisserie. Pourveu que, desdictz croye noire ou rouge terre „ilz n'en facent couleur fresque, ains l'usent secques: et qu'ilz „ne fachēt chose quy ne soit faicte et ouuree au fond et camp „de ladicte tapisserie."

Amendemens des faultes es couleurs.

53. „Par ce que souuētesfois se treuue que, ou par faulte „des taindeurs, ou des serviteurs et ouuriers des maistres, du„dict mestier, les couleurs (soit bleu de pourpre, jame, verd et „semblables quy sont ouurees en un ouurage) ne sont sy bien ap„propriez comme bien deburoyent et que tel ouurage le requiert: „au moyen de quoy, et combien l'estoffe est d'une valeur et bonté „ladicte tapisserie se monstre de moindre estime et valeur. Pour „en ce donner amendemēt, pour le maistre ouurier appoincter et „amender lesdictes faultes, en prenant fillet tainct en semblable „couleur quy ne sera de couleur ferme et icelle jectant."

54. „Que toutes tapisseries ainsi faictes et amendeés auent „qu'icelles se liureront, le vendeur sera tenu de demander à „l'achateur s'il demande les auoir visitez. Et s'il dict qu'oy: „telles tapisseries se visiteront par le doyens ou jurez du mes- „tier de la ville, oû telle liuranche se fera: et es villes et lieux „ou il ny aura telz doyen ou jurez, par ceulx quy à ce seront „deputez. Et ce faict telles tapisseries trouuées telles qu'elles „doibuent estre suyuant ceste ordonnance, en fera le vendeur „et liureur dechargé si apres faulte et abuz fust trouvé faict, en „la dicte tapisserie. Et desquelz faultz et abuz l'achateur sera „tenu de respondre, ne soit que de tele tapisserie il en ait „faict vente a un aultre, et en ait faict liurance à visitation: „au quel aduenement le dernier achateur sera tenu de respondre „des faultes et abuz quy trouuer sy pourroyent." Visitation des tappisseries requises.

55. „S'il aduient que l'achateur se contente de recepuoir „teles tapisseries sans visitation: et que par apres faulte et „abuz y soit trouué, l'achateur sera tenu de respondre de tel „ou telz abuz: sauf son regrees sur son achetteur. Ne fust que „tel achetteur en fist vente et liurance, à aultre, après deuë „visitation que lors il en fera et demourera deschargé. Et en „sera tenu le dernier achetteur en respondre, en forme que „l'article precedent le contient." Des tapisseries receues sans visitation.

56. „Afin que nul apprentif, seruiteur ou compaingnon ouurant „par hayne ou maluiellance vers son maître ne luy porte aulcun „dommage, il est defendu à tel apprentif ou compaingnon ouurier, „de non ouurer en l'ouurage de sondict maistre et à son de „sceu d'aucune estoffe deffendue: sur peine d'estre tenu de faire „vu voyage à Saint Jacques en Galice, sur redemption, et d'estre „à toujours privé de son stile et mestier." De n'ouurer d'aucune estoffe defendue.

57. „Afin qu' apres la tapisserie faicte et aydée en maniere „icy dessus declarée, le maistre à quy telle tapisserie sera ne „s'auanche de plus toucher ou faire toucher à icelle, pour frus- „trer ceste ordonnance, ny semblablement le marchant ou mar- „chans quy l'auront achettee: il est expressement deffendu que „nul quy se meslera d'oresenavant d'amender et dōner lustre „ausdictes tapisseries ny aultre (en quelque ville ou place que „ce soit) ne s'auanche, à la requeste de quy que ce soit, de „plus toucher à telle tapisserie en secret ou aultrement: sur „peine, quant à l'ouurier dōnant lustre, de four faire la valeur „de telle tapisserie, et auec ce de vingt Carolus d'or pour chas- De ne plus toucher à la tapisserie.

„cune fois: le tout au proufict dudict seigneur. Et quant à „celluy à quy telle tapisserie fera et l'aura faict faire, de la „dicte tapisserie, et de semblable peine de vingt Carolus. Voire „ne fust que par inconuement de fresseur ou aultrement, la dicte „tapisserie fust gastée, ou que l'acheteur voulsist en telle tapis„serie auoir mise quelque armoyerie. Au quel aduenement l'on „poura ayder et radouber suyuant ceste ordonnance telle tapis„serie, et y ouurer armoyerie, pourueu qu'il se face par sceu et „consentement des maistres jurez de la ville, ou tel ouurage et „radoubement se fera."

Serment des couretiers.

58. „Qu'es villes d'Auuers et de Bergues, se mettront certains „couretiers pour adresser les maistres et marchans de la dicte „negociation, quy seront gens de bien, de bonne faime, reputa„tion et credit et qualifié pour réspondre et satisfaire des ouurages „et tapisseries qu'ilz auront en mains. Lesquelz couretiers, en „acceptant l'estat de couretage, feront serment de bien et es„troictement obseruer cette ordonnance, pour aultant qu'elle leur „touchera: et qu'ilz ne vendront ou liureront à nulz marchans „ou aultre, aulcune tapisserie en laquelle ilz sçauront et trou„ueront, ceste ordonnance estre enfrainete: sur la peine et „fourfaicture de cent Carolus d'or, a chascune fois qu'il y aura „contrauention: à appliquer audict seigneur."

Que les couretiers doivent donner bonne caution.

59. „Que les couretiers quy audict couretage vouldront estre „admiz, seront tenuz de donner bonne et seure caution en leur „receptiō, de furnir au maistre de quy ilz auront vendu aulcune „tapisserie, ses deniers et payement le jour escheant. Et de „quel jour la vente faicte, ilz seront incontinent tenuz d'aduertir „ledict maistre, et des conditions de son marché, sans en faire „aulcun délay, ou faire à tel maistre ses deniers et temps infruc„tueux, soubz umbre que le marchāt, quy auroit faict achat de „tele tapisserie, seroit failly, devenu insoluent ou ne tiendroit „son jour de payement. Tout lequel demeurera à la charge du „dict couretier, et point du maistre à quy teles tapisseries auront „appertenuës. Pour tel peril, droict de couretage, pour prendre, „monstrer, desprendre, nettoyer, garder, et aultre despence comme „d'eslope et aultrement, le dict couretier aura de chascune li„bure de gros de Flandres quatre deniers d'icelle monoye. Et „moyennant le dict salaire sera tel couretier tenu (en faisant „son marché) de cercher le plus grand proufict du maistre, dont „il aura la Tapisserie en main, sans aulcune simulation et sans

„auoir aulcun secret entendement auec l'achetteur, esperer ne „prendre aulcun gaing, que le salaire susdict: sur peine et four„faicture de cent Carolus d'or à chascune fois à appliquer „comme dessus."

60. „Bien entendu toutesfois que sy le maistre (à quy la „tapisserie sera) mesme veult faire vente de sa tapisserie sans „vser de couretier, que faire le pourra et sans payer droict de „couretage."

Ou peult vendre la tapisserie sans couretier.

61. „Pour obuier que les estoffes des maîtres (quy se donnent „et distribuent pour ouurer aux apprentifz, compaingnons ouuriers „ou maistres ouurant deuant maistres) ne se dissipent occultent „et desroubent auons deffendu que d'oresenavant nul su s'avan„che de vendre ou achetter aulcun fillet d'or, d'argent, de soye, „sayette, de laine, ou de quelque aultre estoffe dudict stile et „negociation, d'aulcun apprentif, compaingnon ouurier, ny aultre „d'oû qu'il soit ou d'oû qu'il vienne: ne soit que le vendeur soit „personage qualifié et admis ou par le seigneur ou par son mes„tier, à en pouuoir faire vente: ou que telle estoffe se vendist par „le maitre tapissier à quy elle feroit, sans condredict de nulluy."

De ne pouoir achapter des apprentifz ou compaignon aulcun fillet.

62. „Par ce qu'aulcunesfois il est besoing au maistre tapis„sier, faire vente d'aulcune ses estoffes, et ainsi le faire presenter „à ceulx quy en pouroyent auoir de besoing, auous ordonné, que „les doyens ou jurez dudict mestier pouront choisir deux, trois „ou quatre personnes (soyent hommes ou femmes) de bone fame „et reputation, pour prendre et monstrer les estoffes de telz „maistres. Lesqueles persones feront serment és mains desdicts „jurez, et du mestier, de bien et lealement en cest affaire s'em„ployer: et qu'ilz ne receuront, accepteront, porteront, mon„streront, ne vendront, aulcune estoffe d'apprentifz, de compaing„nons ouuriers, de maistres ouuriers, ou aultre qu'ilz sçauront „leur vouloir donner estoffe, qu'ilz auront prins ou accepté, „pour faire ouurage d'aultruy: sur peine de fourfaire à chascune „fois dix Carolus d'or: à appliquer la moictié audict seigneur „et l'aultre audict mestier."

De la tente des estoffes.

63. „Que le dict mestier aura aultant de doyens ou jurez „comme il est de coustume, dont les deux seruiront deux années „suyuantes l'vne l'autre: oû il y en aura quatre ou six les trois: „et oû deux, l'un. Et les aultres se renouuelleront chascun an."

Doyens ou jurez de ce mestier.

64. „Que telz doyens ou jurez à l'aduement de leur estat „feront le sermēt d'estre bon et leaulx, à nous, à la ville, et

Les dicts doyens ou jures doibuent

faire serment d'entretenir ceste ordonnance.

„ audict mestier, et qu'ilz entretiendront, et feront entretenir „ d'aultant qu'en eulx sera ceste presente ordonnance et tous „ ses poinctz et articles."

Qui sont mandez pour comparoir par devāt les dits doyens doibuent venir.

65. „ Que tous maistres, compaingnons ouuriers, et tous aultres „ fortissans soubz le dict mestier, quy seront mandez par le ser- „ uiteur dudict mestier à comparoir par deuant les dictz doyens „ ou jurez seront tenuz se trouuer par deuant eulx, à l'heure „ que leur sera donnée: sur peine et en cas de deffault, pour la „ première fois d'un gros de Flandre: pour la seconde, de deux „ groz: et pour la tierche douze groz: et pour la quarte d'ar- „ bitraire correction, et à l'arbitrenent desdicts doyens, jurez, „ et anchiers quy en useront à leur discretion et suyuant qu'ilz „ trouueront la desobeyssance meriter: saulf toutesfois, qu'excuse „ legitime aura lieu, et dechargera le defaillant."

Tous maistres doibuent comparoir es processions et assembleespublicques.

66. „ Que lesdictz doyens du jurez, par leur seruiteur du „ mestier, feront semoindre tous les maitres dudict mestier, de „ comparoir en toutes procession et assemblees permisses, à se „ trouver soubz leur chandelles ou enseigne: et en toutes autres „ assemblées que s'ordonneront par le seigneur et la ville. Les- „ quelz maistres seront tenuz s'y trouuer et faire leur debuoirs „ en ce pour quoy ilz seront assemblez, sur peine de fourfaire à „ chascune fois huict groz de Flandres au proufict dudict mestier."

Les doyens doibuent visiter de six en six sepmaines les maisōs des ouuriers.

67. „ Afin que lesdict doyens ou jurez, puyssent de mieulx „ estre informez, si chacun maistre, usant dudict stile et negoci- „ ation de tapisserie, se rigle et cōduict, tant vers ses apprentifz, „ ses compaingnons ouuriers, qu'en ses estoffes et ouurage, suy- „ uant ceste ordōnance, et de semblable les compaingnons ouuriers „ vers leur maistres: auons ordōné, que les dictz doyens ou jurez „ de six sepmaines en six sepmaines visiterōt toutes maisons et „ essopez des maistres de ladicte ville faisans ouurage et nego- „ ciation, à fin de veoir, aduiser, et sçavoir, sy l'ouvrage et estoffe „ quy se ouurera, est suyuant cestedicte ordonnance. Ensemble, „ pour s'enquerra tant dudict maistre que desdictz cōpaignōs „ ouuriers et apprentifz, sy ladicte ordonnance, durant ledict „ temps de six sepmaines, ait par eulx reciproquenent esté entre- „ tenuë. Et en quoy faisant tant le maistre, compaingnon ouurier „ comme apprentifz, seront tenuz en faire declaration soubz ser- „ ment ausdictz doyens ou jurez s'y requis en sont. Et de spe- „ cifier les deffaultes ou abuz quy pouront auoir esté commis au „ contraire durant le dict temps: le tout sans aulcune simula-

„cion, port ou faueur l'un de l'autre sur peine de six Carolus „d'or, quy s'appliqueront les deux tiers au seigneur et la reste „audict mestier, et de correction arbitraire. Pour laquelle visita- „tion lesdicts doyens ou jurez auront pour chacnn jour, chacun ce „que par les anciens dudict mestier leur sera ordonné et cõstitué."

68. „Oultre et par dessus lesdictes visitations, si lesdictz „doyens et jurez extraordinairement soyent aduisez ou ayent vehe- „mente suspicion qu'aulcun maistre de ladicte ville ou compaignon „ouurant, fist contre ceste presente ordonnance, n'attendront le „temps ordinaire pour en faire inquisition: ains y pouruoiront in- „continent et a toutes les fois que le cas requerra: ou y feront „pourueoir par l'officier, si le cas le requiest et gist à la correction." Peuuent aussi visiter extraordinairement, ayent suspicion etc.

69. „Que lesdicts doyens ou jurez, par dessus le liure qu'ilz „sont accoustumez de tenir des noms et surnoms des franc-mais- „tres entrãs audict mestier des compaingnons ouuriers et des ap- „prentifz, seront tenuz d'avoir et tenir un aultre livre, auquel „ils noteront, en brief les persones contreuenans a ceste presente „ordonnance, auec specification des poincts en quoy et esquelz „ilt auront contreuenu. Duquel liure, faultes et contrauentions, „les dictz jurez seront tenus de faire ouuerture et ostention, à „l'officier de ladicte ville quand requis en feront: à fin de par „ce moyen recouurer le droict et les mulctes escheuz à nous, „la et ainsi qu'il appertiendra." Les doyens ou jurez doibent auoir deux liures aux fins icy reprinses.

70. „Seront oultre ce lesdicts doyens ou jurez tenuz a cha- „cune fois, d'aduertir ledict officier de toutes faultes, abuz et „contrauentions mises enauant, contre cesdictes ordonnances, „dont la correction seclusiuement competera à son office, et la „prosecution d'icelle deuant les escheuins ou ceulx de la dra- „perie etc. le tout sans simulation ou port: sur peine en cas de „deffaulte du quadruple quy s'en fourfera, de leur propre et de „la peine et amende pecuniaire par eulx recellee, au profict du „seigneur. Et en ce quy concernera le crisme d'honorable repa- „ration ou banissement: et de à tousjours estre priué de leur „mestier, stile et negociation." De faire aduertence à l'officier de la ville.

71. „Que lesdicts jurez en l'acceptacion et admission des „franc-maistres audict mestier, semblablement en la permission „des compaingnons ouuriers de pouoir ouurer en la dicte ville „par deuant et soubz franc maistres, s'asseureront deuant tout, „que tel maistre ou compaingnon aura furny et satisfaict au „dernier maistre dont il sera party et a quy il aura dernierement Qu'on ne peut accepter maistres ou compaignos sans auoir satisfaict au dernier maistre.

„ seruy et faict ouurage en recepuant de tel maistre ou compaig-
„ non certification du mestier de la ville ou place, oû ledict „ dernier ouurage aura esté faict, dudict furnissement. Et s'il „ adueroit que lesdicts jurez aultrement acceptassent aulcun mais- „ tre audict mestier, ou permissent quelque compaignon a ouurer „ devant maistre, et par apres fust trouué que le dernier maistre „ ne fust satisfaict, telz jurez seront tenuz payer à tel maistre „ et satisfaire son deu, interest et dommage, saulf leur regres „ sur celluy qu'ilz auront ainsy admiz: et auec ce escherront en „ la peine et amende de dix Carolus, pour chascune fois: comme „ aussy feront ceulx quy en sorte susdicte, se feront admettre: „ lesqueles peines s'appliqueront, la moictié au seigneur et „ l'aultre moictié au mestier" [1]).

Le mestier de chacune ville aura un seel.

72. „ Afin que tous compaingnons ouuriers, se veuillans mesler „ dudict mestier et stile et estans d'intention de trãsferer d'une „ ville ou d'un lieu en l'aultre, pour veoir, cognoistre le pays, et „ cercher la science, apres auoir satisfaict à leur maistres, puys- „ sent estre pourueu et asseuré d'en tout lieux estre receu à „ ouurer, et que tous Doyens, jurez et maistres les puyssent ad- „ mettre et recepuoir auous ordonné que le mestier de chacune „ ville fera faire un seel, soubz lequel et soubz le saing d'un „ desdictz doyens ou jurez sera donnée certification à tel com- „ paignon ouurier, contenante attestation comment il a furny et „ satisfaict au dernier maistre auquel il a ouuré en ladicte ville „ ou place d'ont il s'est retiré."

Certification que le compaignon a satisfaict a son maistre.

73. „ Que le compaingnon ouurier quy aura faict apparoir d'auoir „ furny et satisfaict à son maistre, et requerra telle certification, „ qu'icelle luy sera accordée et donnée incontinent et sans dilay. „ Et pour laquelle il payera quatre groz de Flandres en tout „ et non plus."

Les jurez doibuent tenir chez eux les certifications.

74. „ Que lesdictz jurez tiendront aupres eulx toutes certifi- „ cations quy leur seront apportees, soit par compaingnons ou- „ uriers, ou par eulx quy vouldrõt estre admis à franc-maistre „ et les pendront à une liace qu'ilz en tiendront tant pour leur „ asseurance que pour euiter que les cõpaingnõs ouurier, sur quy „ elles serõt depechées soubz umbre de telles certificatiõs et par „ ignorance, ne soyent receuz par apres en aultres lieux. Et que „ l'on puysse estre asseuré que toutes certifications, quy se ex-

[1]) Zie bladz. 64.

„hiberont, sont du dernier lieu oû tel ou telz compaignõs ont „été admiz à ouurer et y ont vsé de leur stile."

75. „S'il aduenoit qu'un maistre ouurier ou les jurez admis- „sent ou acceptassent quelque maistre ou compaingnon ouurier, „sans certification et estre apparu qu'il eust satisfaict à son der- „nier maistre, que par après fut trouué, que tel maistre ou com- „paingnon fust esté tenu et redeuable en sondict dernier maistre, „que toutesvoyes la debte et redeuable fust si petite que tel „maistre interessé un vouloist y mettre la peine et despēce que „de poursuyuir sa perte et interest, quy pouroit donner occa- „sion en ceste euenemēt de rendre en ce ceste ordonnance illus- „soire, auons ordonné que les jurez et anciens du mestier ou tel „compaingnon ouurier sera admiz et receu, ayant certification des „doyens ou jurez de la ville ou place dont tel compaingnon sera „party sans auoir satisfaict à son maistre, contenante specifi- „cation de son deu et redeuable et le compaingnon non faisant ap- „paroir sommierement et à souffissance d'auoir contenté son dict „maistre: feront incontinēt contenter tel maistre interessé, soit „par ledict compaingnon, s'il a dequoy: sinon par les jurez quy „l'auront admiz. Et si sans admission il est reçeu par le maistre „quy l'aura accepté en son ouurage: et auec ce pour telle cer- „tification douze deniers de Flandres et tout aultres despens." De ceux qui n'ont satisfaict à son dernier maistre.

76. „Que lesdictz doyen ou jurez tiendront manuël de toute „leur recepte et des deboursements qu'ilz feront durant leur „administration: dont au depart de leur estat et sur le jour, „ilz rendront deu compte et reliqua. Les quelz comptes faicts „en forme deuë ilz deliuront es mains des anchiēs dudict mes- „tier, six sepmaines auant l'audition et closture d'iceulx: à fin „que lesdictes cōptes par lesdicts anciens en leur presence, „puyssent estre leuz et visitez: et que l'on puysse cognoistre „(auant les rendre et passer) s'il y gist contradiction ou erreur, „quy seront purgez et emendees auant l'assemblée sur la dicte „condition et closture, pour euiter confusion. En la quelle lecture „et visitation lesdictz doyen ou jurez et anciens pouront despendre „à la charge dudict mestier, selon que par icelle sera aduisé." Les jurez ou doyēs doivent tenir manuel de toute leur recepte.

77. „Qu'en passant et faisant closture desdictes comptes, „les maistres, dudict mestier s'y pouront trouuer et estre present „sy bon leur semble." Closture des comptes.

78. „Que tele closture et passation se fera en presence du „doyen, d'un des jurez et du clerc de la draperie ou il y aura Comment et ou se fera la dicte closture.

„doyen et jurez. Et en ville ou lieux oû il n'y a doyen ne „jurez, se fera ladicte passation et closture par devant un „Echévin et clerc juré de telle ville ou lieu: lesquelz chacun „en son endroict après la closture, signeront ledict compte. „Pour laquelle auditure, passation, closture et signature, cha„cun aura trente deux groz de Flandres sans plus, et sans que „oultre ledict sallaire se puyst faire disner, banquet ou aultre „despence, à quy que se soit, à la charge dudict mestier."

Après les comptes ont doibt deliurer l'argent aux nouveaux doyens ou jurez.

79. „Que lesdicts doyens ou jurez après la closture desdictes „comptes, serōt tenuz endedens quatorze jours, de liurer és „mains des nouveaulx esleuz et receur, les deniers quy seront „trouuez estre en reste vers ledict mestier et auec ce lesdictes „cōptes: lesquelz se garderont auec aultres registres munimens „et secretz dudict mestier par lesdictz doyens ou jurez seruans."

Item leur manuel.

80. „Deliuerōt lesdicts doyen ou jurez aux nouveaulx esleuz, „leur manuēl contenant les nous et surnōs des maistres, des „cōpaingnons ouuriers, et des apprentifz, admiz à estre maistre „ouurier et apprendre, auec toutes certifications par eulx receuz „pour leur temps: et auec tous aultres liures, escripts et docu„mens, concernans l'administration de leur charge et office."

Sommation des debiteurs defaillans.

81. „Afin que lesdictz jurez n'ayēt occasiō de dilay à furnir „aux nouveaulx esleuz, lesdicts deniers qu'ilz deburont audict „mestier par closture de leurs comptes, fust par ce qu'ilz pou„royent alleguer les non auoir receu des debiteurs, ou par moyen „d'autre excuse, s'il est il que telz doyen ou jurez, auant leur „depart et expiration de leur seruice, feront sommer tous debi„teurs, de satisfaire à eulx et audict mestier de leur deu en„dedēs un mois du jour de ladicte sōmation. Et si aulcun tel „debiteur est defaillant, d'auoir satisfaict au jour assigné, tel „defaillāt sera mandé deuant les doyens ou jurez de noueau „admis et receuz, pour declairer l'occasiō et la raisō pourquoy „il n'aurait satisfaict. Et sy auant que ledict defaillant n'alegue „payemēt, ains recognoisse la debte ou icelle soit sommierement „et sur le camp prouué, telz doyēs ou jurez ordōneront audict „debiteur de endedēs la quinzaine après satisfaire: sur peine de „reele executiō et de suspēsiō de son stile et negociatiō, tāt qu'a „ladicte debte sera furny. Biē entēdu que si aulcū desdictz „noueaulx doyen ou jurez veult prendre la debte de tel defail„lant sur luy et sicōme il en fust, furny et ainsi en decharger „lesdicts doyen ou jurez departis, faire le poura."

82. „Sy prendra lon regard en la passation et closture des „dictes comptes, que rien ne se passe par simple affirmation, „quy par acquit et quitance se poura verifier."

83. Pour lesquelles charges administration, peine et labeur „lesdicts doyens ou jurez, auront ce que par les anciens „dudict mestier ou ceulx de la loy de la ville leur sera tauxé."

84. „Par ce qu'en ceste presente ordonnance est permis que „hors des villes et franchises se poura faire le stile et negocia-„tion de Tapisserie, se riglant suyuant le contenu du premier „article de cesdictes ordonnances: à fin toutesvoyes que ladicte „admission par cy apres ne se practique contre l'intention dudict „article: et que lon puisse cognoistre quelles tapisseries sont „faictes en ville et quelles sur le plat pays et hors de lieu franc, „auous ordonné que nul maistre ouurier ny aultre faisant ou „faisant faire sa tapisserie sur le plas pays ou hors de ville et „lieu franc, soit que tel lieu ou place, maistre ouurier ou celluy „quy faict faire ladicte tapisserie ait esleu de faire son ouurage „suyuant l'ordonnance d'aulcune france ville, ne poura mettre „ny ouurer au bord du tapiz ny ailleurs, l'enseigne ou marque „de telle ville: sur peine de fourfaire le tapis et ouurage au prou-„fict du Seigneur et d'estre en oultre ce corrigé arbitrairement."

Que personne ouurant hors de la ville ne peult mectre la marque de la ville.

85. „Que telz maistres ouuriers ou autres usant dudict stile „ne pourront vēdre lesdictes tapisseries faictes hors de telles „villes franches, esdictes villes, sinon és jours des francs mar-„chez: voire ne fust qu'ilz fussent franc-maistres du mestier „de ladicte ville."

Et tels ouurages doibuent seulement estre vendus es frances foires.

86. „Nul maistre ouurier ou aultre faisant le stile et nego-„ciation susdict, ne pouront tenir ny accepter aulcun ou aulcuns „apprentïfz, ne soit qu'eulx mesmes soyent franc-maistres de la „ville ou lieu frāc et du mestier d'icelle. En quel euenement, „tel maistre ouurier poura accepter apprentifz soit estranger ou „son enfant comme aultres maistres de la dicte ville. Lequel „apprentif ou enfant après le temps et terme de son apprenti-„sage, seront franq, pour entrer et ouurer au mestier d'icelle „ville, comme ceulx quy auront apprins auec maistres demourant „en icelle: payans les droictz d'entree et d'acceptation comme „aultres: et auec ce la somme de deux Carolus: lesquelz vien-„dront du tout au prouffict dudict mestier."

Personne ne peult tenir aulcun apprentif s'il n'est franc maitre.

87. „S'il adunoit qu'eaulcun, maistre ouurier (non franc au „mestier de ville ou lieu franc) s'auauchast de prendre ou accep-

Des maistres ouuriers non francqs.

„ter un apprētif et l'apprēdre dudict stile: tel maistre ouurier „fourfera chacune fois que ce aduiendra, la somme de dix Caro-„lus d'or: la moictié au proufict du Seigneur soubz lequel il tien-„dra sa residence et, l'aultre moictie au proufict de l'accusateur."

De ne pouuoir contre faire la marque d'un aultre.

88. „Que nul quelqu'il soit, ne se presumera de contrefaire, „falsifier, de faire ou en fasser la marque d'un aultre: sur la „peine et fourfaicture de la main dextre et de jammais pouoir „user dudict mestier."

Es aultres minutes se regleront seront la costume.

89. „Que de toutes menutez, si cōme de l'obseruance de la „boiste à l'alimētation des poures ou malades dudict mestier: „du gouuernemēt d'icelle: de la cōduicte de la capelle, ou autel „du mestier, et aultres sēblables, par ce que telz pollices se „riglēt és villes usant de ceste negociatiō diuersemēt et que bōnne-„mēt par ceste generale ordōnance le pied ne peult estre un, se „riglera chacune ville en ce, et en tous aultres poincts dont par „ceste ordonnance n'est pourueu cōe d'anchieneté elle a esté accou-„stumé: laissaint aux villes quāt à ce la dispositiō de les augmenter „ou diminuēr, suyuant qu'elles trouuerōt le temps le requerir. „Et en reseruant, quant a ceste generale ordonnance à nous l'in-„terpretation, moderation, augmentation ou diminution d'icelle."

Publication de ceste ordonance.

90. „Que ceste generale ordonnance se publiera *par tout et* „*en tous lieux ou lon use de ladicte negociation et ailleurs*, ou pu-„plications et notification d'icelle est requise."

„Ordonnant à tous nosdictz officiers, Justiciers, et subjectz, „et a ceulx de noz Vassaulx quy ceste regarderont, de la faire „bien et estroictemēt en touts ses poincts et articles entretenir „garder et obseruer."

„Donné en nostre ville de Bruxelles, le seisième jour du mois „de May l'an mil, cinq cens, quarante et quatre. De nostre „empire le XXV et de noz regnes de Castilles et autres le XXIX. „(Soubz estoit escrit). Par l'Empereur en son conseil."

(Signé). Verreyken."

„Et au dors de ladicte ordōnance estoit escrit."

„Messieurs les president et gens de conseil de la Majesté de „l'empereur, nostre Sire ordonné en Flandres, obtemperant à la „Majesté de la Royne Douagière de Hongrie, de Boheme, „Regente etc. et ses lettres du 12 jour d'Octobre, l'an quinze „cent quarante et six. (Soubz escript)."

(Signé). Marie (et signé) L. Zoete:

„et presentees a mesdictz Seigneurs le 5 d'icceluy mois, ont „publié ceste ordōnance, datée du seisième jour de May, mil „cinq cens quarante quatre ce 26 jour dudict mois d'Octobre, „l'an mil cinq cens quarante six. Les Practisiens de ceste court „et aultres, aussy moy present, et (Soubz)."

„(Signé). P. STEELANDT."

Dit allerbelangrijkst charter, waaruit men op duidelijke wijze de inrigtingen van de Tapissiers-vereenigingen kan leeren kennen, en voor de geschiedenis dezer industrie van het grootste belang is, was als het ware het hulpmiddel, om de in verval geraakte Tapissiersnering te verheffen tot die hoogte, die zij daarna bereikte. Opmerkelijk is het vooral te zien met welk eene oplettendheid bijna ieder te bedenken voorval in hetzelve is geregeld en in overweging genomen, en niet het minst verdient het de aandacht, dat daarin een artikel voorkomt, — hetwelk te vergeefs in eenig contract zal worden gevonden — dat namelijk de fabrikant geen bevoegdheid had om de gemaakte tapijten aan anderen te verkoopen, tenzij het gebleken ware dat de grondstoffen, benoodigd tot derzelver vervaardiging en van anderen op crediet gekocht, eerst waren voldaan, of wel de toestemming van den leverancier tot verkoop was verleend geworden (art. 47) [1]). De nering bereikte nu weder een hoogen bloei, getuige de vele beroemde tapijten, waarvan de geschiedenis ons de beschrijving heeft nagelaten. Op nieuw evenwel moest eenige jaren na de afkondiging en in werking stelling van dit charter, ten gevolge van een verschil van gevoelen der regering van Audenaerde met die van Gent, weder eenige verandering in dit vernieuwde charter worden gebragt. De tapissiers van Audenaerde hadden namelijk bemerkt dat, betreffende twee punten van groot gewigt voor hunnen handel en fabrieken, door die van Gent getracht werd, inbreuk te maken op de vastgestelde bepalingen van dit charter, en het was tengevolge daarvan dat zij zich wendden tot den keizer, en hunne bezwaren bij wijze van verzoekschrift te kennen gaven, waarvan het gevolg was dat ook de Tapissiers van Gent genoodzaakt werden zich daaraan te onderwerpen. Om de belangrijkheid ook van dit stuk, volgt hetzelve hier, waaruit duidelijk blijkt dat zij zich letterlijk hielden aan eenige bepalingen eener vroegere wet, die niet door eene latere was ingetrokken.

[1]) Zie bladz. 51.

„Vonnesse, wysdom ende verclaers, van der „M. by den welcken es gheappointiert dat „de voorgaende ordonnancien ghemaeckt „op tambocht van der Tapytserie zullen „vercondicht, uutgheropen ende onder-„houden wesen, binnen der stede van „Ghendt."

„Gedaen te Brussel den lesten dagh van Sep-„tember in t'jaer 1558."

„Ghesien in den secreten Raedt des Keysers, t'different aldaer „gheresen tusschen den Hoogh-Bailliu, Schepenen ende raedt „der stede van Audenaerde, metsgaders Deken ende ghezworen „van den Ambachte ende neeringhe van de Tapisseurs derzelver „stede supplianten ter eender:"

„ende den Bailliu ende Scepenen van der Kuere van der stede „van Ghendt, opposanten ter ander zyden."

Eisch. „Roerende ter causen van dat de supplianten hemlieden be-„claeghden, dat zeker ordonnancien van wegen der K. M. gemaect „op 't faict ende exercitie van den ambachte ende negociatie „van der Tapytserie (in dese landen van herwaertsouere ende „in diversche plaetsen vercondicht ē̄n wel tot nu toe onderhau-„den) niet en hadden vercondicht noch onderhauden gheweest „binnen de voorseyder stede van Ghendt. Zoodat midsdien de „weerckghesellen van den zelvē ambochte (souckende meer de li-„bertheyt dan restrictien, ende den coopman t'syne voorby te dra-„ghene) in groote menichte hemlieden betreckende waere in „zulcke steden ende plaetse, aldaer men eenen yeghelicken „zonder dezelue ordonnancie t'obseruerene admitteerde te moghen „wercken."

Antwoord op de conclusie van Eisch. „Waer teghens de voors. opposantē zeyden, dat eenighe arti-„clen van derzelver ordoñancie prejudiciable waren der voors. „neeringhe, eñ dat sy alsnoch daerōme die niet en hadden doen „vercondeghen. Te meer, ter causen dat tonderhaudt van eeni-„ghen articlē by derselvē verclaert, in partie contrarieren zoude „der Key. concessie van dē jaere vyfthien hondert veertich, opt „gouuerement ē̄n conduite van der voors. stede van Ghendt ge-„maect: dewelcke d'opposantē ghezworē haddē strichelicken te „doen onderhaudē.

„Eñ specialicken so bevindt men (so sy seiden) by den twee-

„den ēn vierden articlen van der voorñ nieuwe ordonnancie,
„int capitele angaende de vrye steden, dat deghene begheerende
„int voornoemde ambacht van den tapisseurs te commen ende
„vry te bedidene zouden moeten alvooren t'selve ambacht drye
„jaren continuelicken gheleert hebben, by eenen vryen meestere
„onder wyen hy als leerkindt eerst anghenomen es gheweest."

„Daer nochtans volghende de voorseyde concessie van den
„jare vyfthien hondert veertich, by den dryenseventichtsten ar-
„ticle [1]) van diere een yeghelick (poortere wesende) indistinc-
„telicken gheadmitteert wordt, omme in eene van de vrye neeryn-
„ghe ofte ambachten derzelver stede te commene. Midts doende
„behoorlicke preuue ende betalende alleenlicke zes Carolus gul-
„denen, tot profite van der neeringhe: zonder eenigh recht
„leeringhe ofte gheastringeert te zyne eenighen prefixen tyd van
„jaeren, deselve neeringhe te moeten leeren."

„Oock dat by derzelver ordonnancie gheseyt es, dat een mees-
„ter niet en zoude eenighe vremde cnapen te weercke stellen,
„sy en hadden certificatie dat sy haerē laetsten meester vuldaen
„hadden: soude tselve causeren de gheheele destructie van der-
„zelver neeringhe, mids dien, dat men binnen de voorseyder
„stede van Ghendt, lettel cnapen ghecrighen can (emmers con-
„stenaers) dan vremde, die men costumierlicken *Vliegen* denom-
„meert. Ende gheven de meesters zomtyds denzelven cnapen so
„vele ghelds op de handt, dat sy naermaels qualicken magtich
„zyn t'selve te verdienen oft hemlien te restitueren: haudende
„midts deselve cnapen so thaerwaert gheobligiert, dat sy ner-
„ghens en moghen andere meesters zoucken. Die so gheocca-
„sioneert worden hemlieden uut den lande van herwaertsovere
„te vertrecken, ende midts dien de conste van hier te vervrem-
„den, ende in andere landen deselve te multipliceren."

„Concluderende daeromme ende biddende, dat men deselve
„nieuwe poincten willen gliceren: emmers van der obseruatie van

---

[1]) Artikel 73 der concessie Caroline van Ghendt, dato 30 April 1540, luidt aldus:

Artikel 73. „Que châcun estant bourgeois de nostre dite ville de Gand pourra
„entrer esdits mestiers, et accepter la franchise d'iceux après avoir faict un chief
„d'oeuvre, et en payant pour toutes choses six Carolus d'or tant seulement à ap-
„pliquer au prouffit du mestier et ne sera deu quelque droict d'apprentisage."

„dien te deporteren d'inghesetenen van der voorseyder stede van „Ghendt, hemlieden consenterende te mogen ghebruucken van „der liberteyt by der ordonnancie ende Keyserlycke concessie „van den jare veertich hemlieden toeghelaten."

Repliek. „Waer teghens de supplianten hebben gherepliceert, dat nopende „den poincte van der leeringhe van drye jaeren, dat zy op tzelve „niet grootelicks persisteren en willen nochte t'selve debatteren: „uut dien dat hemlieden wel redelic dynckt, ende niet nootsa„ckelick voor denghenen in selve ambacht commende, ende de „scientie ende experientie van dien hebbende, drye jaeren te „moeten leeren: maer dat sy daertoe admitteerlyc syn, de be„hoorlicke prouve ghedaen hebbende, mits oock zulcks ende „tghuendt daer af d'ordonnancie ende andere poincten disponeren. „Ende nopende de leeringhe die de Meesters der Weercghesellen „doen, zoude-men (om alle inconvenienten te schuwene) t'selve „moghen voorsien, midts daerinne ordene ende pollicie stellende, „ende lastende elcken meestere, zynen cnapen ēn weerckghesel„len, niet meer te leenen, dan ten aduenante van zynen wercke, „ofte een redelicke somme so van thien ofte twaelff Carolus gul„dens: op peine het surplus te halen ende recouurerene in actien, „ende niet by virtute ende uut crachte van der ordonnancie: „waerby alle inconvenienten dienangaende cesseren zouden."

Dupliek. „Waer op de voorseyde opposanten gheduplicеert hebben zeg„ghende hoe dat de supplianten der K. M. te kennen ghegheven „hebben', hoe dat men binnen der stede van Ghendt ende eeniche „ander, exerceert de neeringhe van der tapitserie, zonder eenighe „ordene, regle, ofte pollicie, twelck so niet en es: want naer de „concessie Caroline, hebben de oppossanten altydts gheuseert van „zulcke pollitique ordonnancie, als hemlieden by aduise van den „Hoogh Bailliu ende Schepenen verleent ende ghegheven es ge„weest. Deselve ordonnancie inhaudende achtentwintich poincten „ende distincte articlen comprehenderende in effect al tghene „dat ter exercitie van der neeringhe ende tonderhaudt van „cnapen zoude moghen oorboorlick ende nootsakelic wesen. Ende „ooc de voors. ordonnancie teghens de voors. Caroline, midts „dat men by deselve Caroline gheene vergaderinghe van Am„bachte binnen Ghendt maken en magh, t'welcke nogthans toe„laet de voorseyde ordonnancie. Ghelyck sy oock toelaet het be„recht ende judicature van derzelver neeringhe, den Dekens ende „andere van den ambachte: twelke nochtans by de voorseyde Ca-

„roline verboden es gheweest ende den name van den Dekens af „ende te nieten ghedaen."

„De voorseyde partien persisterende an beyde zyden in haeren „fijnen ēn conclusien, zyne M. op al wel ende rypelicken ghelet „hebbende, zeght ēn verclaert, dat de voorseyde ordonnantie ghe- „maeckt op t'faict van den ambachte van der tapytserie, sal bin- „nen de voorseyde stede van Ghendt ter behoorlicker plaatse „ghepublieert ende vercondicgt, ende aldaar onderhouden ende „geobserveert worden. Behoudelicken *dat deghene die t'selve am- „bocht connen niet en zullen ghehauden wesen dry jaeren langh te lee- „rene:* maar dat sy daer toe sullen gheadmitteert worden *mids „behoorlicken prouue gedaen hebbende*, achtervolgende de voorseyde „concessie van den jaere vyfthien-honderd veertich: doende ooc „sulcs ende tguendt daer af d'ordonnantie in anderen haeren „poincten disponneert."

„Ende angaende *het leenen* t'welck men doet den cnapen ofte „weercghesellen en sullē van nu voortaen de meesters haerē „cnapen ofte weercghesellen niet meer moghen leenen op haer- „lieder toecommende weerck, dan tot der somme van 6 Carolus „guldenen: op peine van tsurplus alleenlicken te moghen ver- „haelen by actie personele, op de voorseyde cnapen, uut crachte „van derzelver leeninghe, ende niet vā de nieuwe meesters by „virtute of crachte van de voorseyde ordonnantie: maer zullen „niet teghenstaende dies deselve cnapen ofte weercghesellen mo- „ghē ander meesters dienē."

„Ende angaende de vergaederynghe van den ambachte met- „gaeders het berecht ende judicature van den differenten ende „zaekē die onder de supposten van denzelven ambachte soude „moghen overcommen, zullen de voorseyde apposanten ende „supposten van der neeringhe hemlieden voughen ende reguleren „achtervolghende teenenzeventighste article [1]) van de voorseyder „concessie: te wetene dat de voorseyde suppoosten zullen dies

---

[1]) Art. 71 der Carolina van Gendt, dato 30 April 1540.

„Que en chácun desdits vingt et un mestiers, au lieu desdicts Doyens qu'a- „vons aboli, et pour faire l'office, qu'ilz souloyent faire, sera par nostre dit „Bailly et ceux de la loy de Gand chácun an commis et institué, un bour- „geois d'icelle ville non faissant aucun mestier ou stil qui se nommera de *heu- „verste* du mestier ou il sera commis, pardevers lequel ceux dudit mestier se „pourront retraire pour appoincter et determiner les differens et affaires lesquelz

„angaende, hemlieden vinden by den Oversten van der neeringhe, „dewelcke (met hem ghenomen de twee ghezworene van derzelver „neeringhe) zullen dezelve differenten uuten ende appoinctierē. „Ende indien de voorseyde overste t'selve niet en can doen zal „daeraf rapport doen die van der wet der voorseyder stede van „Ghendt: dewelcke zullen daerop personelicken voorzien, so sy „bevinden zullen te behooren. Ende so verde als de voorseyde „ordonnantie van den Dekens van der voorseyder neeringhe „mentie maeckt zal al tghene dat men denzelven Dekens toe„vought by derzelver ordonnantie, ghedaen werden binnen de „voorseyde stede van Ghendt, by de voorseyde Overste ende Ghe„zworene. Ende zullen de voorseyden moderatien ende restrinc„tien, nopende de voorseyde leerynge, oock onderhouden werden „binnen de voorseyder stede van Audenaerde. De costen van desen „differente ghecomposeert tusschen de voors. partyē, uut redene."

„Aldus ghedaen ende ghewesen in den voorseyden Raedt te „Bruessel den lesten dagh van Septembre vyftien hondert dryen „vyftich."

„Onder stondt geschreven ende gheteekendt:"

„L. DE ZOETE."

§ 2. De Noord-Nederlandsche tapijtfabrieken.

Terzelfder tijd, dat in de zuidelijke Nederlanden de tapijtfabrieken haren grootsten bloei bereikten, genoten de in de noordelijke provinciën gestichte fabrieken eenen gelijken bloei en uitbreiding. Onder de steden, die daartoe voorzeker mogen gerekend worden, behoort in de eerste plaats Delft. De man, die daar de eerste fabriek op groote schaal stichtte, was „de „Tapessier FRANCHOYS SPIERINCK" [1]; zijne fabriek was ter

---

„pourront survenir entre eux appellez avec luy les deux juréz du mestier, et, „ou tel bourgeois superieur desdicts mestier n'en scauroit appoincter en fera le „rapport à la dite loy de nostre ville de Gand, lesquels sur ce y pourvoyeront „de plain et sommierement, comme ils verront au cas appertenir."

[1]) Deze FRANCHOYS SPIERINCK schijnt afkomstig te zijn uit Antwerpen, althans „in het wapenboek (manuscript) van de veertich raden, en vroedschappen „der stad Delft," opgemaakt door WILLEM VAN DER LELY, vindt men f°. 392:

„ARTUS SPIERING, burgemeester van Antwerpen, gehuwd met MARIA VAN OVER„VEST, (*oud Delfsch geslacht*), zijn zoon was FRANCHOIS ARTUS SPIERING, ge„huwd met COMMERA MENNING DUYST ADRIAENSE, (*mede een oud Delfsch ge-*

plaatse [1]) waar vroeger het Sint Agnieten klooster stond, hetwelk hem bij het volgende contract van regeringswege tot dat doel werd afgestaan [2]).

„FRANCHOYS SPIERINCK, tapessier."

„Up huyden den xxiiij dach in December anno XV° twee eñ ne-
„gentich, zyn mynen heeren burghemeesteren eñ regierders der
„stadt Delff veraccordeert met FRANCHOYS SPIERINCK, tapessier,
„dat zy tot vorderinghe vañ neeringhe vant tapisserye weuen, sul-
„llen doen decken, solderen, glasdichten eñ veynsterdicht doen
„maecken, eñ in behoorlycken vacken offte plaetsen, totte bequaem-
„heyt vañ selve neeringhe, sullen doen verdeelen, eñ oeck tot een
„woonhuys voor denseluen FRANCHOYS SPIERINCK sullen doen
„accomoderen, het oude vervallen *sieckhuys*, *apteekerye* eñ *mae-*
„*tershuys* van eertyts *agnieten convente* binnen derselver stadt,
„sulcx, dat noch viercant op zynen muyeren is staende, inde
„lengde van omtrent tzestich roede voeten eñ wyte van omtrent
„twintich ghelycke voeten, volghende de gront, conterfeytingche
„up huyden den voors. FRANCHOYS SPIERINCK in de camer van
„mynen heeren den burghemeesteren verthoont; welcken huys
„mynen heeren burghemeesteren tot costen vañ stadt totte vooȓs.
„neeringhe sullen doen repareren eñ bereyden, voor meye eerste
„coemende in den jare XV° drie eñ tnegentich, voor soe veele
„den tyt sal moegen lyden, Ende sal FRANCHOYS SPIERINCK,
„tot vorderinghe vañ selve neeringhe van tapisserye weuen, aen-
„vaerden te meye eerstcoemende in de voorige jaere XV° drie
„eñ tnegentich, ende daertoe gebruycken eenen tyt van seuen,
„eerstcoemenden jaeren, als totten laesten aprilis anno sesthien
„hondert, sonder dat hy t'selvē huys tot anderen ghebruyck sal
„moeghen bekeeren, ende soe wat int'selve huys nootelycke ver-
„eysschet, als van secreten, ouen, waterputte eñ dierghelycke,
„sal de stadt aldaer doen maecken, sonder dat de voirschȓ FRAN-
„CHOYS SPIERINCK eenighe wercken, aertvast eñ naeghelvast, sal

„*slacht*)." Voorts vindt men nog in het grafboek dier gemeente, dat hij in de nieuwe kerk begraven ligt. „Hier leyd begraven FRANCHOIS SPIKRINCX, starff „d°. 21 Febr. 1630."

[1]) VAN BLEYSWIJK EVERTSZOON, *Beschrijving van de stad Delft*, bl. 333, gedrukt bij ARNOLD BON, Delft 1657.

[2]) Te vinden in het 2°. Memoriael van Burgemrñ van Delft, f°. 166 v°.

„moeghen aldaer te doen maecken, maer sal de stadt tselvē doen, „sulcx den nootsaeckelycken dienste vān huyse sal vereyschen; „dan indien de selvē Franchoys Spierinck yet in den voorschr̄. „huyse wilde brenghen, stellen offte doen maecken t'gundt men „verhuyssende ghewoon is met hem te nemen, sal hy tselve tot „synen costen moeghen doen; voor alle twelcke eñ in regardt vañ „grooten costen, die de stadt tottet repareren eñ bereyden van „t'selvē huys sal moeten doen, lyden eñ draeghen, sal de voorschr̄ „Franchoys Spierinck, de voorz̄ tyt, van seuen jaeren ghedue-„rende, alle jaers aen den thresaurier vañ stadt betaelen een „recognitie van ses eñ dertich guldens jaers, daervan het eerste „jaere verschenen sal wesen den laetsten dach in aprille anno „XV^c^ vier eñ tnegentich, eñ soe voorts de voorschr̄ tyt van „seven jaeren gheduerende. Alle twelcke de vorigē heeren bur-„ghemeesteren ter eenre, eñ Franchoys Spierinck ter andere „zyde, belooft hebben wel eñ ghetrouwelycke te volcoemen, Ac-„tum by allen de burghemeesteren, die desen by heuren pensi-„onaris hebben ghedaen onderteyckenen, ten daeghe eñ jaeren „als boven. Al sulcken acte van contract als boven, onderteyc-„kent P. de Meer, is upte voorsch xxiiij decembris ghelevert „aen Franchoys Spierinck eñ heeft hy ghelycke acte van con-„tract onderteyckent, die in de caemere van burghemm̄r gheble-„ven is eñ gheleyt in de laede daer de stucken van leytsendam „inne leggen."

Dus ingerigt begon hij tapijten te vervaardigen, die reeds spoedig eene Europeesche vermaardheid verkregen. Hoofdzakelijk werkte hij naar cartons, vervaardigd door Hendrik Cornelis Vroom, een Nederlandsch schilder [1]). Een tweede contract

[1]) Omtrent dezen Hendrik Cornelis Vroom vindt men, dat hij een der eersten was, die zich toelegde op het schilderen van schepen en daarin bepaaldelijk uitmuntte. Om dit vak grondig te leeren kennen, begaf hij zich naar Rome en Venetië, alwaar hij galeijen en galjoenen leerde schilderen. Hij zette zich later in zijne geboorteplaats Haarlem neder. Zijn werk moet reeds vroeg bijzonder uitstekend geweest zijn, althans als blijk hiervan strekke, dat in de notulen der H^o^. M^o^. Heeren Staten-Generaal van 10 April 1610 gemeld wordt:

„Is dheeren staten gethoont seker stuck schilderie gemaect tot Haerlem by „mr. Hendrick Vroom van der zeeslach geschiet voor Gibraltar, onder het „commandement van Heemskercke, vromer memorie, tegen de Spaensche gal-„lioenen, hetwelcke by den voorscr. mr. geestimeert, ende gehouden wordt op

tusschen hem en de regering aangegaan bevat eene verlenging der huur van „het huis staende op den grondt van eertyts ag„nieten convent placht te wesen ende daer hy FRANCHOYS AERTZ „SPIERINCK jegenwoordelicke is woonen en tapisserye werckende." Reeds spoedig breidde zich zijne fabriek zoodanig uit dat op den 28 Junij 1604 een huis nevens de fabriek „van burgems, door „zijne huisvrouw werd gehuurd voor den tijd dat het principale „huis door FRANCHOYS SPIERINCK was gehuurd, en wel in de „afwezigheid van haren man, die toen in Frankrijk was. Dit „huisje stond aen de zuytzyde van den inganck offte portael dat „men boven gaet nae de tapisserye solder."

Van eenige der door hem vervaardigde tapijten zijn beschrijvingen overgebleven, onder anderen bij meergenoemden BLEYSWYCK, in zijne beschrijving van het raadhuis der stad Delft. [1]

„De voornoemde Raedtcamer is van onder tot boven bekleet „met uytnemende kostelycke en kunstige tapisseryen ghemaeckt „by deselfde Tapitsier die de Tapyten in den haegh op staten „sael hangende, gevrocht heeft, en hier te Delft woonachtig „is. Voor dese tapyt-kleederen heeft de meester een groot ge„vaert van eertyds St. Agnieten convent, t'geen hy bevoorens „van de stadt voor eene goede somme jaerlyckxs inhuyrde, nu „t'eenemael in eygendom verkregen." Na deze schenking werd aan het Agnieten klooster den eigenaardigen naam van Spieringsklooster gegeven, „om dies wille seeckere vermaerde Ta„pisier een voornaem gedeelte van hetselve tot een werkplaats „hadde ingerigt."

„vier en twintich hondert guldens en geproponeert wesende oft men t'selve soude „moegen coopen, om daermede te vereeren den prince van Whallis, wyens suc„cessie seker ende wyens vruntschap dese landen noodich is, ter somme van „XVI^c ofte twee dusent guldens, by soo verre, als d'eere van tlandt daermede „soude kunnen bewaert werden." Na eenige discussiën en informatiën omtrent den aankoop van deze schilderij (vergadering 12 April) werden op den 13 April daaraanvolgende „die heeren gesanten naer Engelandt geauthoriseert, om te coo„pen die twee stucken schilderien van VROOM van Haerlem, waervan het eene „gisteren en nu wederom gesien is, wesende de representatie van zeeslach voor „Gibraltar en het tweede eenen zeestorm, omme vereert te worden aen prince van „Whalis." Deze mededeeling toont dus aan, dat zijn werk reeds vroeg van zoodanige waarde werd geoordeeld, dat men er zelfs vorstelijke geschenken van maakte.

[1]) *Beschrijving der stad Delft*, bladz. 122.

De onderwerpen dezer tapijten worden evenzoo beschreven bij gemelden VAN BLEYSWYCK [1]), te weten:

„Vooreerst van vooren uyt de groote voorzael van het Raedt-„huis incomende, het wapen van de stadt in t'groot, met lof-„werck van allerley Boomgaerd en Tuyngewasch om-vlochten, „gekroont door twee engelen met dubbele Lauren, waerachter „uyt aen de eene zyde komt de speer van Minerva ofte Pallas, „Goddine van de wysheydt met haer toe-ge-eygende Vogel de „Nacht-uyl, de gaef van onderscheyt uytbeeldende. Aen d'an-„der zyde ziet men het Caduceum of den slangenstaf van Mer-„curius, godt van de welspreeckentheyt, waerby is gevoeght den „haen de wackerheydt te kennen gevende. Verder staat het „wapen tusschen twee Water-goden, misschien uitbeeldende de „twee revieren den Rhyn ende de Mase, daer dese stadt van „oudts tusschen beyde leydt, in het perspectyf eenige Scheep-„kens en Vaartuygh over zee en stroomen: den eenen heeft een „uytstortend Water-vat daer hy op leunt nevens hem, een muts „van Waterloof en blommen op syn hooft, de andere de gedaente „hebbende van een Vrouwe, mede leunende als den voorgaende: „tusschen haer beyden onder het wapen leydt een Biervat als „zynde de Inwoonderen deser stadt door de Brouweryen ryck „geworden. Langhs de voorgrondt, nevens haer een hoop van „allerley groen Revier en slootgewasch als Lies — Biesen — „Presen — donzen — laecken blaeu — oock commomers, pom-„poenen en andere waterige vruchten. Van achter ziet men het „water en ter wederzijden een paer neerhangende feston van „kinckhoorens en schilpen."

„Wijders heeft men in de andere tapytkleederen, de wapenen „van verscheyde Ambachts Heerlyckheden, dese stadt onderhoo-„righ, gheorneert ende verciert zynde met Lofwerck en feston-„nen van allerlei veldt, Aerdt, en boomgewasch. Ook gereet-„schap tot de landtbouwery, Jacht en Vischtuygh, Wildvanck, „Gevogelte en Visschen en al wat de natuur van yegelyk contrye „en gelegentheyt van plaetsen overvloedighst voorbrenght, en „haer Inwoonderen mildelykst mede-deelt, nevens de schoorsteen „komt een trophee geformeert van de vier vendelen der Burgerye „deser stadt met hare behoorlicke onderscheyden coleuren, midts-

---

[1]) Zie m. a. w., bladz. 123.

„gaders vierderley oudt kryghsgeweer weleer in gebruick zynde ge-„weest als de haecks, clovenieren, voetboogen en handtbogen."

Jammer evenwel dat van al die schoonheden geen fragmenten van eenig belang te Delft meer aanwezig zijn.

Evenzoo werden door SPIERINCK de tapijten vervaardigd, waarmede de Haagsche zaalkamer was versierd; omtrent deze vindt men bij GIJSBERT DE CRETSER [1]) vermeld: „welke tapitseryen „en derselver figuren zoodanig na de konst afgemaalt syn dat „men twijffelen zoude of ze met de penseel of de naalde uytge-„wrogt syn."

Deze tapissier leverde mede een der kostbaarste tapijten tegenwoordig nog aanwezig in de vergaderzaal der staten van Zeeland, waarvan later de beschrijving volgen zal.

Niet alleen in Nederland maar ook in het buitenland was zijn kunstig werk bekend.

Reeds in den jare 1606 [2]) werd aan de staten-generaal door den in Frankrijk verblijf houdenden ambassadeur AERTSSEN geschreven: „dat het soude behooren ten dienste van t'lant, den „soone van den Heere VAN VILLEROY, eenige dagen geleden „getrouwt hebbende de dochter van den heere VAN SILLERY, „met eene tapitserie van duysent croonen te vereeren voor een „stuck meublen in zyne huishoudinge."

Hierop werd besloten „dat men metten Tapitsier SPIERINX tot „Delff sal spreken off hy van een camer tapitserie is voorsien ter „weerde van duysent croonen, hondert croonen min ofte meer, „die men hiertoe soude mogen employeren niets afdoende."

Het gevolg hiervan was dat [3]) „dheeren SYMONS ende JOA-„CHIMI (daarmede belast) rapporteerden dat zy de besichtichde „Tapitserie hebben gecocht tot veerthien guldens, d'elle, vuftich „guldens min op ten hoop van twee hondert vyventwintich ellen, „in acht stucken van vyff ellen diepte, inhoudende de historie „van ALEXANDER de Groote, bedragende den prys int geheele „drye duysent honderd guldens."

De opzending hiervan geschiedde eenige dagen later.

---

[1]) *Beschrijving van 's Gravenhage*, bladz. 22.

[2]) Notulen H°. M°. Heeren Staten-Generaal 16 Augustus 1606.

[3]) Notulen H°. M°. Heeren Staten-Generaal 18 en 19 October 1606.

Voorts vindt men [1]) een schrijven van den ambassadeur CARON uit Engeland aan de vergadering van de H°. M°. Heeren Staten-Generaal in dato 26 Julij 1610, van dezen inhoud: „Is gele„sen eenen brieff van den ambassadeur CARON aen den heere „advocaet van Holland, daerby deselve vigeert op het effectueren „van de presenten, die in Engelant gedestineert syn te vereeren, „ende syn dien volgende gecommitteert die heeren JOACHIMI eñ „SYMS omme sich te transporteren naer Delff, ten huyse van „SPIERINCK tapissier aldaer ende te besichtigen oft die tapitse„rie, die den grooten Camerlinck hem heeft bestayet te maken, „als noch by hem is, eñ te verstaen van wat prys dat deselve „is. Wat belangst de tapitserie die in Engelant is bestayet te „maken voor den heere grooten Tresorier, is geaccordeert dat „men den voorscr. heere ambassadeur CARON, sal authoriseren „deselve te coopen ende daermede den voorscr. heere Tresorier „van wege het Lant te vereeren, soo verre als deselve ten pryse „compt circum circa van de somme die geconsenteert is, in En„gelant te vereeren eñ dat die zyn E. aengenaem sal zyn ende „voor de eere van tlant mach bestaen."

Hieruit blijkt dat ook uit Engeland aan SPIERINCK eene „besta„ying" was gedaan. Daar nu de staten voornemens waren den groot Camerlinck een geschenk aan te bieden, werd besloten om de door SPIERINCK voor hem te maken tapisseriën af te koopen en hem daarmede te vereeren. De ambassadeur CARON meldde kort daarop dat deze vereering den Camerlinck hoogst welkom zoude zijn, en deed reeds spoedig van zijn ongeduld blijken om die te mogen aanbieden door het zenden van een brief [2]) aan evengemelde vergadering van dezen inhoud:

„Is gelesen eenen brief van den ambassadeur CARON gescreven „aen den heer advocaet van Hollant, daerby hy wederom seer „serieuse instantie is doende ten eynde die gedestineerde tapis„serie voor den grooten Camerlinck, die tot Delff gemaect wordt „by den tapitsier SPIERINCK, soude mogen gesonden, ende ge„presenteert werden." In dezelfde vergadering bragten de gecommitteerden deswege verslag uit.

---

[1]) Notulen H°. M°. Heeren Staten-Generaal anno 1610, vergadering van 26 Julij.

[2]) Notulen H°. M°. Heeren Staten-Generaal anno 1610, vergadering op sondach 1 Augustus.

„Die heeren Syms eñ Joachimi gesien hebben die Tapits-„serie, die by Spierinck Tapitsier tot Delff gemaect werdt voor „den grooten Camerlinck van Engelant, rapporteren dat deselve „Tapitsserie bestaet in acht stucken van Scipio, eñ is groot drye „hondert achttien ellen, eñ drye vierendeelen, beloopende tot „vier en twintich guldens d'elle (daervore deselve bestayet es) „die somme van seven dusent sess hondert vyftich guldens. Is „geaccordeert dat men de voorscr tapitserie sal coopen ende aen „veerden voor den voorscr. prys, ofte sooveel min als het con-„tract houdt."

Reeds op den 5 Augustus daaraanvolgende [1]) was de koop gesloten door de heeren Syms eñ Joachimi „en es metten selvē „(Spierinck) finalyck geaccordeert dat men hem voor de voorscr. „acht stucken tapitsserien gereet sal betalen seven dusent gul-„dens [2]), mits dat hy ghehouden is deselve daervoren tot syne „costen te garniseren, in te pakken in cassen, eñ in Engelant „aen den heere ambassadeur Caron te leveren."

Deze levering scheen bijzonder den lust en ijver van Spierinck tot buitenlandsche afleveringen te hebben opgewekt, althans hij verzocht en verkreeg ook de toestemming, „dat hem hier te lande, „gelyck in Vranckryk eñ Engelt̃ soude worden toegelaten, tel-„cken als hy dat van doen sal mogen hebben, uuyt te voeren „eenige monsterstucken van syne wercken, omme die buyten „slants te thoonen, sonder daervoeren eenich convoy ofte licent „te betalen, mits dat hy gehouden sal syn, binnen den tydt „hem te limiteeren, deselve monsterstucken weder inne te bren-„ghen eñ daerboven suffisante cautie te stellen."

„Hierop geadviseert wesende. Is geaccordeert dat men van „de voorscr. seven dusent guldens voor den voorscreven Spie-„rinck sal depecheren ordonnantie ende voorts verstaen, soo „wanneer als hy eenige monsterstucken sal begeren vuyt te voe-„ren dat hy t'selve die staten generael sal hebben te verthoonen „die welcken daerop als dan favorabelyk sullen disponeren omme „te voorcommen alle nadeelige vercortinghe van de gerechtichyt „van tlant ter regarde van andere."

---

[1]) Notulen H°. M°. Heeren Staten-Generaal.

[2]) Deze som werd evenwel later bij besluit van 20 Maart 1611 met vijf honderd gulden verhoogd daar bevonden was „de som te bedragen seven duysent „vyff hondert guldens, volgens schrijven van den ambassadeur."

De schilderijen, waarnaar deze laatste tapisseriën voor den groot Camerlinck waren vervaardigd en die naar Engeland werden opgezonden, waren geschilderd door zekeren COQUEL, aan wien mede eene ordonnantie tot betaling werd verstrekt in deze zelfde vergadering „van vyf hondert vyftien guldens voor de schilderie."

Van de hem toegestane vrijheid, behoudens daarbij gemaakte bepalingen „om met monsters tapitserije-werk" vreemde landen te bezoeken, werd herhaaldelijk door hem gebruik gemaakt. Zoo verzocht den 23 Mei 1619 [1]) „PIETER SPIERINCK soone van FRAN-„CHOYS SPIERINCK, mr. Tapitssier wonende te Delfft, paspoort „om uuyt dese Vereenichde Nederlanden met eenige Tapyten „daervan hy de partyen specificeren moet, hem te transporteeren „naer Sweeden om die aen Zyne Majest. [2]) te leveren."

Een dergelijk verzoek deed hij in persoon den 28 Junij daarop volgende „omme uuyt dese Vereenichde Nederlanden naer En-„gelandt te mogen transporteeren ..... drye prouff ofte monster „stucken Tapitserye, die syne C°. M^{s}. van Groot-Brittanien be-„geerig es te sien."

Hoe meer zijne tapijten bekend werden des te meer nam zijn handel in uitgebreidheid toe, die dan ook door de hooge regering bijzonder werd bevoorregt. Toen eenige jaren later, nadat zijne eerste tapijtwerken naar Engeland afgezonden en daar bekend waren geworden, de staten andermaal eene vereering wenschten te doen aan den buitengewonen gezant van Engeland milord HEY, waren het weder, niettegenstaande de staten eene andere vereering voor hem bestemd hadden, tapijten die door den gezant werden gekozen. Uit het verslag, hetwelk door de heeren MUYS en MAGNUS in de vergadering der staten-generaal omtrent deze vereering werd gedaan, blijkt „dat den welgemelten ambassadeur „extraordinaris eene camer fraye Tapitserye aengenamer soude „syn, als het voorgeslagen lit du champ ofte eenige andere ju-„weelen die men hem soude mogen presenteren [3])."

Deze verklaring, die hoewel zeer eervol voor de industrie van SPIERINCK was en in het algemeen dezen Nederlandschen tak van nijverheid tot eere verstrekte, was alles behalve voordeelig voor de beschikbare fondsen in de staatskas aanwezig. Hoe meer le-

---

[1]) Notulen H°. M°. Heeren Staten-Generaal 1619.

[2]) GUSTAAF ADOLF.

[3]) Notulen H°. M°. Heeren Staten-Generaal 2 Januarij 1620.

veringen toch uit zijne fabriek geschiedden, des te hooger werd de prijs die daarvoor betaald moest worden, en het scheen dat de H°. M°. niet altijd de beschikbare middelen eerst raadpleegden alvorens de vereeringen te doen. Na de kennisgeving, zoo even vermeld, werden de heeren gedeputeerden [1]) „geauthori„seert omme te dispicieren de presenten daermede dat men den „voorscr. heer Ambassadeur Milord hun souden mogen vereeren „op het aengediende, dat syn Ex^{tie} aengenamer soude hebben „een camer van fraye tapitsserie als eenige andere presenten die „men hen soude presenteren, dat sy die acht stucke tapitserien „van Franchoys Spierincx tot Delff (representerende *Orlando „furioso*) mette minste costen sullen mogen coopen, mits dat sy „in den prys niet en sullen exederen de somme van *sestien duy„sent Carol. guldens* . . . . ." Het besluit om evengemelde tapijten te koopen werd voorloopig ten uitvoer gebragt [2]) „de heeren „gedeputeerden rapporteerden dat sy in spraecke ende handlinge „syn geweest mett Franchoys Spierincx, om van hem te coo„pen de Tapitserye die sy gesien hebben van *Orlando furioso*, „hem gebooden hebbende dertich guldens voor de elle, meynende „dat hy hun die sal verlaeten voor een en dertich guldens, ende „hebben mitsdien versocht te verstaen oft men die coop voor dien „prijs sal mogen sluyten. Ingevalle jae off men sal nemen seven „ofte achtte stucken van de voorscr. Tapitseryen — hierop gede„libereert, dat men die voorscr. heeren sal authoriseren . . . . . „om te coopen acht stucken Tapitserye," deze koop werd eindelijk na eenige deliberatiën [3]) „daer dese saecke is van groote „consideratie ende consequentie eñ exedeert het geresolveerde" besloten te doen en onmiddelijk daarop aan [4]) „Franchoys „Spierinx mr. tapitsier geaccordeert ordonantie van de somme „van acht duysent negen hondert dertich guldens vyff stuyvers „in betaelinge van acht stucken Tapitseryen van „ *Orlando fu„rioso*."

Met deze ordonnantie tot betaling bij den ontvanger-generaal Doubletz gekomen, ontving men ten antwoord dat de ontvanger geen gelden disponibel had, waarvan men kennis gaf aan de H°. M°.

---

[1]) Notulen vergadering H°. M°. Heeren Staten-Generaal 3 Januarij 1620.
[2]) Notulen vergadering H°. M°. Heeren Staten-Generaal 4 Januarij 1620.
[3]) Notulen vergadering H°. M°. Heeren Staten-Generaal 6 Januarij 1620.
[4]) Notulen vergadering H°. M°. Heeren Staten-Generaal 8 Januarij 1620.

Heeren [1]) in dier voege „dat de ontfanger-generael verclaert gheen „gereede penningen ten comptoire te hebben." Na herhaalde aanvragen tot betaling [2]) besloten eindelijk „die van Hollandt [3]) dat „sy aennemen betaelen FRANCHOYS SPIERINCX tott Delff de acht „stucken tapitserie ..... op conditie dat d'andere provincien van „gelycken sullen betaelen ende liquideren de defroyementen „eñ vereeringen tot heuren last by de staet van oorloge gere„partieert."

Met verschillende in meergemelde notulen voorkomende bestellingen werd SPIERINCK belast [4]), en meermalen werd door hem aan de H°. M°. Heeren toestemming verzocht tot uitvoering zijner „stucken" naar den vreemde; doch wij meenen evenwel met de aanhaling dezer bijzondere afleveringen genoegzaam te hebben aangetoond, dat hij eene eerste plaats inneemt onder de Tapissiers, die een verdienstelijken naam hebben verkregen.

Als opvolger van hem vindt men in de Delftsche archieven vermeld zekeren MAXIMILIAEN VAN DER VUCHT [5]), die zich na het overlijden van SPIERINCK in diens vroegere woning en werkplaats vestigde. Van dezen is een zeer merkwaardig contract overgebleven, waaruit men den vorm en de bepalingen, waaronder contracten door de regering met tapisseriën fabrikanten werden gesloten bij de levering van tapijten, duidelijk leert kennen. Het geldt „een contract van evengemelden MAXIMILIAEN VAN DER VUCHT „noopende het weven van de tapitserye voor de stadt Delff tot „Burgem̃rs camer 17 October 1640."

„In manieren naervolgende hebben de heeren Burgemeesteren „ende regierders der stadt Delff, aenbesteet MAXIMILIAEN VAN „DER VUCHT tapytwercker, die by desen bekent van deselve „heeren aengenomen te hebben, te maecken *seeckere stucken ta„pitserye* inder *Burgemeesteren camer*, Eerstelyck dat hem de pa„troonen op stadts costen gelevert sullen werden geschildert op „syn getouw, die hy niet en zal vermogen int geheel ofte ten „deele naer te laten maecken, nochte oock aen hem behouden,

[1]) Notulen vergadering H°. M°. Heeren Staten-Generaal 15 Januarij 1620.

[2]) Notulen vergadering H°. M°. Heeren Staten-Generaal 6 Maart 1620.

[3]) Notulen vergadering H°. M°. Heeren Staten-Generaal 13 April 1620.

[4]) Notulen vergadering H°. M°. Heeren Staten-Generaal 18 October 1606, 8 Maart 1607.

[5]) BLEYSWYCK, m. a. w., bladz. 838.

„maer zullen op t'eynde vant werck aen de stadt wederomme „gerestitueert moeten werden, Dat hy VAN DER VUCHT gehouden „zal wesen dese stucken cuyrieuselycken te laten weven vande „beste meesterknechts, die der sullen zyn te becomen ende van „twee hondert vierensestich ketingen-draen op yder elle, alle te „mael van fyne saeyette eñ fyne Naepelsche carmosy syde, son- „der eenige de minste verwen ofte coleuren daeraen te mogen „gebruycken, zullende de drie lichte hoochsels van fyne syden „moeten wesen, ende oock sommige dingen het vierde lichte „hoochsel van fyne syde, naer den eys vant werck, alles tot „keure eñ kennisse van neuyterale meesters, ofte dat hy het werck „sal moeten aen hem behouden, voor welck werck hy VAN DER „VUCHT, bedongen heeft twaelff guldens van elcke elle, viercant „haechse mate te betalen op het eynde vant werck, behalven dat „de heeren besteeders hem int beginsel (tot incoop van fyne syde „ende saeyette) hondert ponden Vlaems op de hant sullen geven, „sonder ergens meer in gehouden te zyn, verbindende hy VAN DER „VUCHT tot voldoeninge ende naercomminge van alle t'geene „voorz. is, syn persoon ende goederen ten bedwange van allen „rechten ende rechteren. In kennisse is dese by hem geteyc- „kent den xvij^{en} October 1640."

„Dit is [X] het merck gestelt by MAXIMI-
„LIAEÑ VAÑ VUCHT tapytwercker."

Later in 1662 op den 8 Mei, werd er door burgemeesters en regeerders eene overeenkomst met denzelfden VAN DER VUCHT gemaakt, om „ten behouven van de stadt te maken een camer „fine lantschappen van het beste patroon dat hy voor de Heeren „gecommitteerde raden gemaect heeft. Het „werck" was groot „280 elle van de Balck aff tot beneden toe yder elle tot twaalft „guldens bedragende 3360 gulden."

Daarenboven moest hij maken, „een eñ veertich tapyte stoelen „daer onder eene presidiale armstoel volgens het patroon daer- „van in Burgemeesteren camer overgelevert." Een en ander moest worden opgeleverd „alderheylige 1663 op eene boete van „500 gulden. Onderteekend:

„AVR. DUSSEN en [X]." [1]).

---

[1]) ABR. ARENT VAN DER DUSSEN (toen raadpensionaris, BOITET, blz. 132, 4to.).

Wat FRANCHOYS SPIERINCK in der tijd genoten had, gelijk vroeger is aangetoond, viel ook dezen VAN DER VUCHT later ten deel; ook aan hem werd voor de betaling van voorz. tapijten, „door „heeren burgemeesteren gecedeerd zeeckere huysinge ende erven „daerinne VAN DER VUCHT jegenwoordich woont, genaemt het „Catarinen convent, vry sonder eenige oncosten van de opdrachte „van XL penningh etc."

Bij COLLOT D'ECURY, *Hollands roem in kunsten en wetenschappen* [1]) vindt men, handelende over VROOM, naar de cartons volgens welke FRANCHOYS SPIERINCK werkte, nog gesproken van een „kostbaar tapijt uit de Delftsche fabriek." Voorts vindt men nog van zekeren VAN MANDER, die mede te Delft een voornaam tapissier geweest is, gewag gemaakt; ook van dezen zijn diverse aanvragen tot uitvoering van „tapitseriestucken en monsterstucken" vooral naar Denemarken, aanwezig [2]).

Eindelijk vindt men nog in de gerechtsdagboeken der stad Leiden, fol. A, bl. 524, betreffende een thans nog aanwezig tapijtwerk, mede afkomstig uit de fabrieken der stad Delft, het navolgende contract in dato 24 Februarij 1587:

„Zyn CLAES ADRIAENSZ. Burgemeester, Mr. YSAEC CLAESZ. „Schepenen en JAN VAN HOUT gecommitteerd van die van de „gerechte dezer stede, onder t'behage van de voors. gerechte „overcomen en verdragen mit Mr. JOOST JANS LANCKEERT, *bas-„couter*, tapytsier, wonende tot Delft, als dat de voorscr. Mr. „JOOST, op en volgens 't patroon twelc by HANS LIEFRING is ge-„teekent en hy Burgemeesteren en gerechte vertoont heeft, en „zulx t'selve tot coste en lasten van der stadt zal werden ge-„maect, en vergroot zoo van t' principael werc als van lysten, „voor de stad van Leyden zal wercken, een stuc tapyt inhou-„dende de geschiedenis van t' ontset, deser stede en dat hy t' „zelve zal werken van fyn sayet gaern, volgens t' monster twelc „hy Borgermeesteren heeft vertoont en daervan hy een streng opt „Raedhuys der stadt Leyden zal laten, en zal alle de vlammen „en t'vuyr int voors. tapyt connen wercken van goudt, en dat „de vierkante elle zo wel van de lysten als van t'principael werc „om twaelf gulden van veertich groten wel verstaende, dat de „voors. Mr. JOOST, alvoren tprincipael werc te beginnen tot een

---

1) 1e. deel, bladz. 216 en verv.

2) Notulen Ho. Mo. Heeren Staten-Generaal 1 Mei 1620.

„prouve zal wercken, een stuc van een elle in t'vierkant, daer-„inne comen zal volgens patroon, de schermutselingen aen den „Leydsendam, de slach aen de Voorwech en houc van de Zoe-„termeerse meer, en deselve prouve opgewrocht hebbende zal hy „die Burgemr. leveren om jegens t'patroon gevisiteert te werden, „voor welcke prouf hy mede betaelt zal werden, twaelf gulden, „ende indien Burgemeester en gerechte t'selve bevinden gewrocht „achtervolgens tpatroon, zoe zal Mr. Joos tprincipael werc by „de handt nemen en opwercken daertoe hem alsdan onder be-„hoorlycke zeeckerheyt een somme gelts op de handt zal werden „gegeven, mer deselve prouf anders bevonden zynde en niet con-„form t'patroon ten genougen van Burgemeestr., so sal t'princi-„pael werc ongewrocht blyven en het jegenwoordich contract „doot en te niet zyn, en is voorsn. Mr. Joos op ter handt gege-„ven ses gulden door Mr. Cornelis de Haes."

Ingevolge dit contract werd op 24 Julij 1587 de bedoelde proef geleverd, en blijkens een bewijs daarvan voorhanden, afgegeven na zijn overlijden dd°. 24 April 1606, was aan het contract voldaan geworden. Dit tapijt werd bij gelegenheid van promotiën aan de hoogeschool steeds ten toon gehangen, tot dat in 1635 het besluit werd genomen om het tapijt voor dit doel niet meer te gebruiken, uithoofde van de vele injuriën, welke daaraan door de studenten werden gemaakt. Dit tapijt werd ten jare 1858 op de tentoonstelling van oudheden in de lokalen van Arti et Amicitiae ten toon gesteld.

In de tweede plaats vindt men melding gemaakt van eene tapijtfabriek, opgerigt en gevestigd te Haarlem ten jare 1559 [1]). Uit de thesauriersrekeningen van dien tijd blijkt, dat op het request van zekeren Andries de Raedt, tapisseriewerker, door burgemeesters werd besloten om van stadswege aan hem bij wijze van leening onder borgtogt, 400 Carolus guldens af te staan, onder bepaling om die som in den tijd van acht jaren af te leggen, en daarenboven nog eenige poorterskinderen in dat vak te onderrigten.

Een ander Tapissier te Haarlem, Joseph Thibaut (ook Joseph

---

[1]) Zie de voorlezing over Tapijtwerken op het stadhuis te Haarlem, van mr. H. J. Koenen, *Kronijk van het hist. genootschap te Utrecht*, XXII jaarg. 1866, bl. 510.

THIENPONT genaamd [1]), vervaardigde omstreeks het jaar 1629 de tegenwoordig nog aanwezige tapijten, die een der zalen van het Haarlemsche gemeentehuis versieren, en waarvan eene zeer belangrijke beschrijving gevonden wordt in de meergemelde voorlezing van den heer mr. H. J. KOENEN [2]).

Ook in Gouda werd deze industrie beoefend en bereikte daar een gewenschten bloei [3]). Omstreeks den jare 1634 vindt men daar genoemd zekeren ENGEL VAN DEN BANKEN, als ervaren Tapissier.

De regering der stad Schoonhoven schijnt zich evenzeer deze industrie te hebben aangetrokken, althans wordt hieromtrent bij I. T. PETIT [4]) anno 1600 het volgende gevonden: „Onlancx heb-„ben de Heeren Magistraten daer (Schoonhoven) aengelockt veel „tapytwerckers, soo uyt Vlaenderen, als uit Brabant, die daer „schoone ende costelicke tapyten, maecken welghesocht ende „vercocht de stadt ter eere ēn tot profyt, der borgeren."

Omtrent 's Hertogenbosch is mede, wat tapijtmakerijen betreft, eene aanteekening overgebleven [5]). De stad besloot namelijk ten jare 1630, het jaar na hare belegering, om door den kunstschilder VAN OORT, cartons te doen vervaardigen, die het beleg der stad in 1629 voorstelden, met het doel daarnaar tapisseriën te maken, die zouden moeten dienen voor een geschenk aan FREDERIK HENDRIK. VAN OORT belastte zich met de uitvoering hiervan, doch schijnt voor zijne werkzaamheden niet zeer spoedig betaald te zijn geworden, zoo als uit het volgende blijkt:

„Verthoont oytmoedelyck, meester JAN VAN OORT, schildere, „hoe dat hy onlancx voer dieser stadt gemaeckt heeft vyff pa-„troonen van het belech dezer voorschrever stadt, omme daernae „te moegen doen maecken, vier tapeeten voor syn genade graeff „FREDRICK, waerover hy remonstrant by de twintich daegen on-

---

[1]) DANIEL DE SOUTER (SOUTERIUS), *Beschrijving der victorie van 's Hertogenbosch*, 4°., bl. 109.

[2]) *Kronijk van het historisch genootschap te Utrecht*, deel XXII, bl. 514.

[3]) C. J. DE LANGE VAN WIJNGAERDEN, *Geschiedenis en beschrijving der stad van der Goude* (1819), deel II, bl. 369. Voorts in het vervolg op dit werk: *Mijne herinneringen van Gouda* (1821), bl. 17.

[4]) *Eygentlycke beschryvinge der vrye Nederlandsche provinciën*, door J. F. PETIT, griffier van Bethuwe. Arnhem 1615, fo. 138.

[5]) *Messager des sciences historiques de Belgique*, année 1854, pag. 269.

„leech oft doende geweest is, hebbende daertoe gedaen grooten „arbeyt ende hooft-breeckinge, daervan hy noch nyet en heeft „ontfange oft en is betaelt. Waeromme en alsoe hy remonstrant „daeraff behoirt geconsenteert oft betaelt te wesen, en dat hy „allen denselven arbeyt is stellende tot discretie van uwe eerw.; „soe biet hy remonstrant ooytmoedelyck dat deselve uwe eer„waardige gelieven wille de rentmeester deeser stadt te ordineren „hem suppliant van t'geene voorschreven is te betalen, en daer„voir hem soeveel uyt te reycken als uwen eerwaerdige goet„duncken, en gelieven sal, alsoe de remonstrant t'selve gehee„lycke is stellende tot discretie van uwe eerwaerdige als voir „d'welck doende is."

„(Get.) Jan van Oort."

Ook 's Gravenhage bezat eene tapijtfabriek hoewel op zeer kleine schaal. Omtrent deze vindt men in de notulen der H°. M°. Heeren Staten-Generaal [1]):

„Gelesen de requeste van Marcus Reymbouts, gebooren tot „Brussel, Tapytwercker van syn handwerck, uyt goeden yver al„hier gecommen omme vry te oefenen d'exercitie van de ware „Christelycke gereformeerde religie, ende tot dien eynde alhier „in den Hage metter woon neder te slaen ende hem met syn „hantwerck te generen tot welcken eynde die Magistraet van̄ „Hage hem alreede eenige voordeelen gegunt hebben, versoec„kende dat hare M°. souden gelieven hem gracieuselyck te ac„cepteren (doch sonder last van den Lande) tot haren diennaer „int' maecken van nyeuwe tapyten ende schoon maecken ende „onderhouden van de oude eñ hem daertoe te verleenen acte in „forme. Opdat hy daerdoor eñ t'geene anders alhier voorder hem „suppl. soude mogen toevallen, aldan middel moge hebben om „hem eerlycken alhier te lande te onderhouden ende haere H°. „M°. in alle voorvallen, mette minste costen van den lande ge„hoorsaeme eñ getrouwe dienst te bewysen dies wyle haere H°. „M°. metter daet sullen bevinden een goet bequaem ende wel „expert meester in dat hantwerck gefavoriseert te hebben."

Naar het schijnt werd hem toestemming gegeven zich neder te zetten in den Haag, reden waarom hij als een proef van zijne bekendheid met dit handwerk aan de H°. M°. Heeren

---

[1]) 17 Januarij 1619.

„heeft gepresenteert te vereeren met een tapytblat, by hem ge-„maeckt tot een cussen, voerende het wapen van syn Ext. zeer „schoon verciert met goude ende andere syde wercken naer ver-„eysch [1]."

De staten namen dit geschenk evenwel niet aan, „maer heb-„ben het hem doen restitueren om daermede syn profyt te doen," terwijl zij hem tevens „om eenige goede consideratiën twaelff „guldens eens hebben toegeleet."

Den 13 Junij 1620 [2]) werd „hem geaccordeert paspoort omme „uuyt Brabant in dese Vereenigde provinciën vry van licent voor „syn Ext. te brengen tot desselffs dienste voor de nyeuwe ca-„mers die int hoff gemaeckt werden, eenighe thoonstukken van „tapitseryen, mits stellende behoorlyke cautie. Indien zyn Extie „deselve nyet en gelieffde aen te nemen, ende hy deselve alhier „aen yemant anders geven te vercoopen, dat het licent daertoe „staen̄ behoorlyk sal betalen."

Deze tapijtwerken werden evenwel te Lillo aangehaald, althans in eene later daarop gevolgde vergadering [3]) werd „gelesen de „requeste van Maerten Reymbouts mr. Tapissier in̄ Hage ende „om redenen daer inne verhaelt is geaccordeert dat men de offi-„cieren van de convoyen tot Lillo sal lasten de twee stucken „Tapitserye namentlyck van *Julius Caesar* en̄ *Mars*, die den sup-„pliant uit crachte van syne paspoorte ten dienste van syn Exell. „van Antwerpen heeft ontboden ende tot Lillo worden aenge-„houden, denselven suppliant volgende syne paspoorte ende ge-„stelde cautie vry en̄ vrank te laten volgen."

In den jare 1609 en reeds vroeger vindt men zekeren Arent Barthomeusse van Gils, te 's Hage als tapissier vermeld; — deze schijnt echter slechts verhuurder en koopman in tapisseriën te zijn geweest, — wijl wij hem steeds als zoodanig zien voorkomen.

Onder meerder, vindt men van hem in de notulen der H°. M°. Heeren [4]):

„Is Arent Bartholomeeusse van Gils, alhier in den hage, „die ten huyse van Pieter Naggers, weert in de Herdebollen

[1]) Notulen H°. M°. Heeren Staten-Generaal 6 Februarij 1619.

[2]) Notulen H°. M°. Heeren Staten-Generaal 13 Junij 1620.

[3]) Notulen H°. M°. Heeren Staten-Generaal 14 October 1620.

[4]) Den 6 Maart 1609.

„gelevert, ende gehangen heeft, ten dienste van de heeren ge„santen van de *Evangelische* Cheurfursten, ende vorsten, drye „hondert seventhien ellen tapisseriën, die welcke aldaer gehangen „hebben van den xv Aprilis 1608 totten vj Decembris daeraen„volgende, voor eenen braspenninck ter weke. Item noch een „en tachtich ellen groen laken van gelycken, voor eenen braspen„ninck d'elle ter weke, geaccordeert ordonnantie van de somme „van vijcLxxxvij ✕, xij ß, x ₰ daertoe den voorschreven bras„penninck beloopt, daerinne begrepen vyftich ponden, hem voor „syn moyten ende reyscosten toegeleeght [1]).”

Eene soortgelijke verhuring van tapisserie-behangsels vindt men in de Notulen der H°. M°. Heeren van den 2 Januarij 1610 geleverd, tijdens het verblijf der gezanten van den koning van Marocco, waarvoor aan hem den 16 Januarij 1610 uitbetaald werd „vier hondert guldens voor huere van de tapitserie, gehangen „in den Hage ten huyse van Pieter Naggers in den Swerten „arent, ten dienste van den heere ambassadeur des conincx „van Marocus [2]).”

---

[1]) Opmerkenswaardig is vooral de ordonnantie van betaling, welke op dien zelfden datum (6 Maart 1609) werd afgegeven, voor de voldoening der gebruikte wijnen *gedronken* door de gezanten van de *Evangelische* Cheurfursten, ten huize van den waard Naggers gedurende hun verblijf van 15 April—6 December 1608.

„Is geaccordeert te depescheren ordonnantie voor den weert in de herdebollen „Pieter Naggers, alwaer die heeren Duytsche gesanten gelogeert hebben, op „syne drye declaratiën, van dewelcke affgetrocken is, *den impost ende excys* „*van de wynen*, die de voorscr. heeren gesanten *hebben gedroncken* van de somme „van *sess en twintich dusent sess hondert vyfthien ponden*, *sess schellingen* „(ƒ 159691,80 ! ! !) op deselve forme gelyck d'ordonnantie van de andere weerde „ende weerdinnen gedespecheert syn, mits dat verdacht sy te cortten t'gene dat „op te voorscr. somme is betaelt.”

De originele door hem aan de vergadering aangeboden rekening (Notulen H°. M°. Heeren 17 Januarij 1609) bedroeg „de somme van *negen en twintich dusent acht* „*hondert seven ponden*, *elff schellingen*.” Van deze „somme moest affgethogen „worden den impost van de wijnen, die hem bij de heeren staten van Hollandt „te goede waren gedaen.”

Alvorens de rekening evenwel betaald werd moest (Not. H°. M°. Heeren 4 Februarij 1609) regard genommen werden off hy den wyn, soo veel min gereeckent heeft, „als andere gedaen hebben.” — (Belangrijke bijdrage voor de matigheidsgenootschappen).

[2]) Notulen H°. M°. Heeren Staten-Generaal 16 Januarij 1610.

Voorts vindt men nog vermeld den aankoop door heeren gecommitteerden, „van seven cleyne stucken, in huere gehangen „op het huys van Egmont in den Haag." Hierover in de vergadering onderhandeld zijnde [1]) rapporteerden zij [2]) „dat sy eyntlich gecocht hebben de tapitserie hangende opt huys van Egmont, toecommende Arent Bart van Gils, lakencooper in „den Hage, groot bevonden wesende by metinge tsamen twee „hondert dryen negentich ellen voor drye guldens, twelff stuvers „d'elle, mits dat den voorscr. Aert Bartholom. gehouden is, de„selve tapisserie daervoren tot syne costen te garniseren, bedra„geñ tsamen thien hondert vier en vyfftich guldens xvi sch."

Wie met dezen belangrijken koop vereerd werd is onbekend.

Eindelijk treft men onder de vele steden ook Middelburg aan, waar reeds ten jare 1562 pogingen werden aangewend tot het daarstellen eener tapijtmakerij. Omtrent deze vindt men in een volgend hoofdstuk eene meer uitvoerige beschrijving.

---

[1]) Notulen H°. M°. Heeren Staten-Generaal 1 Augustus 1610.

[2]) Notulen H°. M°. Heeren Staten-Generaal 5 Augustus 1610.

HOOFDSTUK III.

OVERZIGT DER EUROPEESCHE RIJKEN WAAR NEDERLANDSCHE WERKLIEDEN DE KUNST TOT VERVAARDIGING VAN TAPIJTWERKEN OVERGEBRAGT EN FABRIEKEN HEBBEN GESTICHT.

§ 1. Frankrijk.

Uit het voorgaande ziet men dat de weefindustrie uit het Oosten afkomstig, haren zetel met het beste gevolg gevestigd had in de Nederlanden en wel voornamelijk in het zuidelijk gedeelte, in Vlaanderen. De bloei, die zij daar bereikte is van algemeene bekendheid, en de welvaart, die zij eenmaal verspreidde, bijna ongekend in de geschiedenis der nijverheid. In Frankrijk waar toch, gelijk wij gezien hebben, reeds zeer vroeg tapijten werden vervaardigd en geborduurd, was die bloei in plaats van toe te nemen steeds verminderd, ja dreigde zelfs tengevolge van de groote ongeregeldheden, die toen aldaar in den maatschappelijken toestand heerschten, geheel te niet te zullen gaan; enkele geschiedschrijvers toch stellen ze ten tijde van de komst van HENDRIK IV op den troon voor als geheel verdwenen. Zie hieromtrent SAUVAL [1]: „HENRI IV (1594) résolut de *rétablir* à „Paris les manufactures de tapisseries que le désordre des règ„nes précédents avoit abolies." Gedurende zijne regering ging deze bijna vervallen tak van nijverheid een nieuw leven te gemoet. „*Pour oster l'oysiveté de parmi ses peuples*, *pour embellir et* „*enrichir son royaume*," liet hij uit de Nederlanden, geheele koloniën van tapissiers overkomen, aan welke hij de meest verlangde voorregten en bescherming verleende. Het toezigt en bestuur over deze droeg hij bij het navolgende brevet op aan den intendant der koninklijke paleizen, le sieur DE FOURCY. Uit dit brevet leert men de bedoelingen van den grooten koning voor het

---

1) SAUVAL, *Antiq. de Paris*, livr. IX.

welzijn van zijn volk duidelijk kennen, alsmede de redenen waarom duizenden van Nederlandsche industriëlen, zich metterwoon naar Parijs en omstreken begaven.

„Aujourd'hui douzième jour de janvier mil six cens un, le „Roy étant a..... désirant que les ouvriers étrangers que sa „Majesté a fait venir des *Pays-Bas*, pour travailler ès tapisseries „en la ville de Paris, soient établis et fassent leurs ouvrages „sous la conduite de quelques personnes affectionnées à sa Ma„jesté, qui ayent aussi l'oeil à ce que lesdits ouvriers soyent „pourveus de tout ce qu'il leur sera nécessaire, conférer de ce „qui se présentera avec les maistres desdites tapisseries et leur „faire fournir deniers; et voulant davantage, Sadite Majesté, „prendre quelque quantité desdites tapisseries pour l'ameuble„ment de ses maisons et chasteaux, Sadite Majesté mémorative „de la charge qu'elle a cy devant donnée au Sieur DE FOURCY, „intendant et ordonnateur de ses batiments, pour les tapisseries „de haute lisse qu'elle fait faire en la ville de Paris, a voulu et „ordonné, veut et ordonne que ledit sieur DE FOURCY ait encore „aussy la charge et intendance de tout ce qui dépendra du fait „de l'establissement desdits ouvriers tapisseurs flamands, loge„ment d'iceux, ordonne de tous et chacun les deniers que Sadite „Majesté fera mettre, pour cet effect es mains des trésoriers de „ses batiments, auxquels il expédiera toutes ordonnances et ac„quits à ce necessaires et ordonner de tout ce qui dépendra du „fait et fabrique desdites tapisseries, mêmes des nécessités desdits „ouvriers, selon les occassions et occurences."

Werkte nu het uitloven van dergelijke voorregten als hierin vermeld voordeelig voor de nieuwe fabrieken, die door 's konings toedoen werden daargesteld, en begon tengevolge daarvan haar bloei op groote schaal toe te nemen, zoo berokkende hij tevens door die verhuizing aan de plaatsen waaruit zij geschiedde, groot nadeel. HENDRIK IV die zijn woord gestand deed, om de vervallen nering op te beuren, „pour oster l'oysivité de parmi ses peuples, „pour embellir et enrichir son royaume," was nog niet tevreden met deze hun geschonken voorregten. Om den bloei zijner fabrieken nog meer te bevorderen, vaardigde hij tot nog grooter nadeel van de plaatsen, waaruit hij de werklieden wist te lokken, het navolgende brevet op den 11 September 1601 uit:

„De par le Roy, deffences sont faictes à tous marchans ta„pissiers et autres, de quelque estat et condition qu'ils soyent,

„de faire doresnavant, apporter, venir et entrer dans ce royaume „aucunes tapisseries à personnages, boccages ou verdures [1]), „des pays étranges, lesquelles Sa Majesté a deffendues, sur „peine de confiscation d'icelles, dont le tiers appartiendra à Sa „dicte Majesté, un autre au dénonciateur, et l'aultre à ceux de „la compagnie des maistres ouvriers et tapissiers ausquels sa „Majesté l'a affecté ......"

Dit brevet, waardoor den werklieden nog grooter voordeelen werden verzekerd, werkte aller nadeeligst op de oude fabrieken, en wel het meest op die van Audenaerde, van waar de verhuizingen meer en meer toenamen. De regering aldaar was dus genoopt op nieuw maatregelen te nemen, en vaardigde daarom den 1 Julij 1606 de volgende ordonnantie uit, kennelijk gemaakt tengevolge van de beide voorgaande brevetten.

„Alzo ter kennesse van Heere ende Wet ghecommen es dat „vele jonghers ende weerckghesellen, tapyssiers van haerlieder „style, daghelicx elkanderen verleen ende van ander verleet „worden omme buuten deser Nederlanden te vertrecken, ende „elders in tfaict van tapytserie tè gaen wercken, deen jeghens „den danck van zyne hauders ofte voogden, ende dander jeghens „den danck van haerlieder meesters, die zy ontdraeghen notablen „sommen van ghelde al ten grooten intreste der ghemeente deser „stede, ende meer zauden, ten ware daer inne voorzien; so eyst „dat Heere ende Wet, omme daerinne te voorziene, verbieden „alle hauders ende voogden van weesen, doende den styl van ta„pytserie, hemlieden consent te gheven omme uuten lande te „vertrecken, zonder daer toe alvoren gheauthoriseert te zyne van „Heere ende Wet, op peyne van hondert Carolus-guldenen tel„cker reyse ende arbitraire correctie; interdiceerende oock alle „persoonen tzy weesen, ofte andere, hauders hebbende ofte „gheene, den styl doende van tapytserie, uut dese voornoemde „Nederlanden niet te vertrecken zonder consent van Heere ende „Wet, op peyne van confiscatie van goet ende van ghebannen „te wesen uute voornoemde Nederlanden; ordonneren op dezelve „peyne van confiscatie ende bannissemente, alle de ghone, den „styl doende van tapytserie, die uut dese landen getrocken zyn, „onthier ende een jaer wederomme te keeren binnen dese lan-

[1]) Landschappen van de minste kwaliteit, waarin slechts enkele platte figuren voorkomen.

„den, zonder meer daer uut te vertrecken, zonder consent als „boven; verbiedende voorts een yeghelyck zo vreemdelingen als „inwoonders ende alle andere, ghene werckghesellen van den voor- „seyden ambachten van den tapytserie, by eeneghe directe of „indirecte middelen te verleeden omme uut deze landen te ver- „trecken, op de boete van hondert guldens telcker reyse, ende „ghebannen te werden uuten landen van Vlaenderen. Te deelen „de voors. boeten naer costume."

„Actum den 1 July 1606."

Het gevolg nu van een en ander was dat Frankrijks fabrieken, geholpen en gedreven onder het oppertoezigt van Nederlandsche werklieden, die hun kunstvak op vreemden bodem hadden overgebragt, en aan vreemdelingen hun „styl van tapytserie" hadden geleerd, de grondleggers werden van de toen opgerigte fabriek alwaar men werkte „façon de Flandres."

Twee voorname Tapissiers, Marcus Kooman en Frans van Planken, beiden Nederlanders, werden door den koning aangesteld als ondernemers van deze nieuwe fabriek en wel „parse que „nous avons pris cette resolution d'establir en nostre ville de „Paris et autres, en ce royaume, la manufacture de tapisseries, „en intention de rendre cappables nosdicts subjects, par la prac- „ticque et expérience qu'en feront les seigneurs Marc de Com- „mans et François de la Planche, et compagnie, lesquels nous „avons faict venir du Pays-Bas..... [1])".

De artikelen van dit brevet, hetwelk ten jare 1607 aan hen werd verleend, behelzen nog meerdere voorregten; zoo leest men:

„Que pendant vingt-cinq ans, nul ne pourra imiter leurs ma- „nufactures; que le roy leur donnera, à ses dépens, des lieux „pour les loger, eux et leurs ouvriers, ces derniers déclarés „regnicoles et naturels, sur leur certification et sans lettres pa- „tentes, exemptés de tailles et de toutes autres charges pendant „lesdites vingt cinq années; que les maîtres après trois ans; les „apprentifs, après six ans, pourront avoir boutiques sans faire „chef-d'oeuvre, et ce, durant les vingt-cinq années; que le roy „leur donnera, la première année, vingt-cinq enfants, la seconde „vingt et autant la troisième, tous françois dont il payera la „pension et les parents l'entretien pour apprendre le mestier;

---

[1]) Dus begint de inleiding van het patent van 1607.

„ que les entrepreneurs tiendront quatre-vingts mestiers au moins, „ dont soixante à Paris; qu'ils auront, chascun quince cents livres „ de pension et cent mille livres pour commencer le travail; que „ toutes les estoffes employées par eux, sauf l'or et la soye, „ seront exemptes d'impositions; qu'ils pourront partout tenir „ brasseries et vendre bierre; que l'entrée des tapisseries etran- „ gères est défendue, et qu'en vendent les leurs, ce sera au prix „ que les autres se vendent aux Pays-Bas" [1]).

Als verblijfplaatsen werden hun aangewezen eenige gebouwen, staande in de nabijheid der Verwwerkplaatsen van de familie Gobelin [2]). Onder het genot nu van zulk eene hooge bescherming vingen zij hunne taak aan, en hadden het geluk, gedurende een vijf en twintig tal jaren [3]), om den Franschen werklieden, die aan hunne zorg waren toevertrouwd, den stijl van tapisserie „ façon de „ Flandres" mede te deelen en te leeren. Hun groote beschermer Hendrik IV overleed echter reeds in 1610, en niettegenstaande dit noodlottig ongeval, bleven zij met denzelfden ijver zich onder zijnen opvolger Lodewijk XIII op de vervaardiging hunner kunstwerken toeleggen, kunstwerken waarvan de geschiedenis van dien tijd den meesten lof vermeldt. Tegen den tijd dat hun contract ten einde liep, vervoegden zij zich tot Lodewijk XIII, die op den 8 April 1625 hetzelve voor den tijd van 18 jaren vernieuwde „ à commencer du jour de l'expiration du temps accordé „ par le feu Roy."

Ook in dit nieuwe contract komen eenige allerbelangrijkste voorwaarden voor, die niet anders dan tot eer der Nederlandsche industrie konden verstrekken, daar bepaaldelijk die voorregten als het ware eene belooning waren voor de ten dien tijde zoo uitstekende wijze van bewerking. Zoo leest men onder meer:

---

[1]) A. L. Lacordaire, *Notice historique sur les manufactures imperiales de Tapisseries de Gobelin*, Paris 1855, pag. 30.

Eindelijk verkregen zij nog den 12 October 1608 in een tijd van groote spanning vooral op godsdienstig gebied en juist daarom te merkwaardiger ook nog deze toestemming:

„ Il est permis aux sieurs Commans faire faire la predication aux Flamants les „ jours de saint Dymanche depuis huyct heures, du matin jusques à neuf, en „ ceste église Sainct-Marcel."

[2]) Deze fabriek, waarvan de stichter was Jehan Gobelin, bestond toen reeds meer dan eene eeuw en dagteekent van 1450.

[3]) Tijd van duur van hun contract 1601—1626.

„..... Seront logez, en cette ville et fauxbourgs de cette ville „de Paris, eux et toutes leurs familles et ouvriers, *en tel lieu et* „*endroit, qu'ilz adviseront plus commodes*, et pour leur donner moyen „*de payer leurs louages*, Sa Majesté leur accorde la somme de „*sept mil cinq cens liures*..... à la charge d'entretenir par eux „les quatre vingt mestiers portez par ledict edict, *fournir d'ou-* „*vriers nécessaires;* lesquelz ilz seront tenuz de loger."

Als een ander bewijs op welken prijs hun fabrikaat door den koning werd gesteld, kan het volgende dienen:

„Sera faict fondz, par chacun an, de la somme de trente mil „liures pour employer en tapisseries prouenantes de ladicte ma- „nufacture lesquelles seront mises dans les meubles de Sadicte „Majesté, ainsy qu'il est accoustumé, pour estre icelles employez „aux présens des ambassadeurs ou autres, selon qu'il en sera „par sa Majesté ordonné."

In 1629 eindigden zij beiden hunne werkzaamheden, en lieten die over aan hunne zonen Karel Koomans en Raphael van Planke, waarvan de eerste zich nederzette in de fabriek der Gobelins, de laatste in den faubourg Saint Germain. Beide fabrikanten, thans afzonderlijk werkende, genoten dezelfde bescherming van hooger hand. In 1644 volgde Alexander Koomans zijnen broeder op, en in 1651 verleende Lodewijk XIV eveneens dergelijke voorregten aan zijnen broeder Hippolytus Koomans. Alzoo bleef een geheel geslacht Nederlanders aan het hoofd der fabriek staan om later andermaal door een Nederlander te worden opgevolgd. Deze was Jan Jans [1]), beroemd tapissier van Audenaerde, die omtrent dezen tijd met een aanzienlijk getal zijner landgenooten, bekwame werklieden, zich te Parijs in de fabriek der Gobelins vestigde, onder het directeurschap van Hippolite Koomans; den 20 September 1654 verleende Lodewijk XIV aan hem een brevet waarbij hij benoemd werd tot „*Maistre tapissier du Roy.*"

Ook deze Jans werd na die benoeming reeds spoedig in zijne ware verdiensten gekend, voornamelijk blijkbaar uit de overwegingen die er toe bijgedragen hebben om hem dien eeretitel te bezorgen.

„..... Pour le bon et louable rapport qui nous à été fait de „la personne de nostre cher et bien aimé Jean Jans, et.....

---

[1]) Zie O. de le Pierre, *Biographie des hommes remarquables*, Brugge 1843.

„pour les bons services qu'il nous a cy devant rendus et rend „journellement, en nos tapisseries et autres meubles de nostre „couronne; pour ces causes et autres à ce nous mouvans, avons „ce jourdhuy retenu et retenons, par ces présentes signées de „nostre main, en l'estat et charge de l'un de nos tapissiers, pour „doresnavant, nous y servir, ledit estat et charge exercer, jouir „et user doresnavant, aux honneurs, autoritez, prérogatives..... „et emolumens accoustumez, et quy y appartiennent, tant qu'il „nous plaira ....."

Aldus in genoemde fabriek werkzaam werd hij, nadat COLBERT dezelve namens den koning van den eigenaar, den heer LELEN, raadsheer in het parlement, gekocht had, tot chef d'atelier aangesteld, en alzoo werd in het jaar 1662 de koninklijke fabriek der GOBELINS gesticht [1]). Bij de oprigting dus van de thans hoewel onder gewijzigden naam bestaande Manufacture Imperiale des Tapisseries des GOBELINS, was het een Nederlander die daar het eerst aan het hoofd stond [2]). Met dit al verkreeg Frankrijk de regte kennis der tapijtvervaardiging, ten nadeele der Nederlandsche industrie, terwijl de Spaansche geweldenarijen in Nederland tevens in niet geringe mate er toe bijbragten om dezelve daar teniet te doen gaan. Op dergelijke wijze werd niet alleen de kennis tot het zamenstellen der tapijten, maar tevens ook die der nieuwe uitvindingen op het gebied van het bereiden der verwstoffen door Nederlanders gedaan, naar Frankrijk overgebragt en den Franschen werklieden geleerd. Omstreeks het midden der 17e. eeuw werd te Alkmaar, door den chemist NICOLAAS DREBBEL [3]) de kunst uitgevonden om met scharlaken kleur te verwen. Zeker JAN GLUCK, die zich dit geheim had weten meester te maken, verhuisde omstreeks 1655 naar Parijs, en vestigde zich daar als *teinturier en escarlate.* Het gevolg hiervan was dat de meerdere voortreffelijkheid van zijne nieuwe verwstof die van ETIENNE GOBELIN, welke een tal van jaren had bestaan, geheel verdrong, en dat eindelijk de uitgestrekte fabriek geheel aan JAN GLUCK overging, die haar van den toenmaligen eigenaar

---

[1]) Een jaar later werd CH. LE BRUN, voornaam schilder, die de cartons voor de wevers vervaardigde, directeur der fabriek en bleef zulks tot 1690.

[2]) Tot 1668.

[3]) Zie omtrent de uitvinding van het verwen met scharlaken, door DREBBEL, *de Navorscher*, III deel, 196; IV deel, 174; *Bijblad* 1855, XXXV.

op den 19 Februarij 1686, blijkens daarvan bestaand notarieel contract, gekocht had.

§ 3. Denemarken [1].

Reeds in het begin van den bloei der tapijtfabrieken in de Nederlanden, vindt men melding gemaakt dat ook in de XVIe. eeuw tapijtfabrieken in Denemarken bestonden, die aldaar inheemsch waren; het behoeft wel volstrekt geen twijfel of deze fabrieken zijn daar door Nederlanders gesticht, die de eersten waren die in de XVIe. eeuw deze wetenschap tot zulk eene belangrijke hoogte hadden opgevoerd, dat bijna elk Europeesch rijk met verlangen de daaruit afkomstige tapijtwerken te gemoet zag, en het er op toelegde om eenige werklieden tot zich te trekken, ten einde onder toezegging van groote voorregten een deel der vele voordeelen, die deze industrie afwierp, te bekomen. Mogt deze stelling evenwel voor Denemarken, wat zijne eerste fabrieken betreft, niet de juiste zijn, dan toch is dit een feit, dat in diezelfde eeuw herhaalde malen tapissiers uit de Nederlanden zijn ontboden geworden, om hunne tapijtwerken daar te verkoopen en bestellingen van tapijtwerken aan te nemen; ook is het eene zekere waarheid dat op verlangen van sommige vorsten, hetzij tot het oprigten eener fabriek op Nederlandsche wijze, hetzij tot het aanleeren van de nieuwe verbeteringen die zij in hun vak hadden leeren kennen, naar Denemarken zijn uitgenoodigd geworden, aldaar gebleven en fabrieken gesticht hebben. In de eerste plaats komt als zoodanig voor zekere Hans Knieper (Knipper), Tapytsier, afkomstig uit Antwerpen, die op verzoek van koning Frederik II zich den 5 Januarij 1578 aan zijne dienst verbond, om de door dezen zelf opgegeven tapijten te vervaardigen voor het toen in aanbouw zijnde slot Kronberg, te Helsingör (Elzeneur). De koning liet zelfs voor zijne rekening en tot voorkoming van vervalsching de daartoe benoodigde zijden, Vlaamsche garens en andere stoffen opkoopen, welke materialen aan gemelden Knieper bij gedeelten werden afgeleverd. De fabriek, waarin hij deze tapijten weefde, werd door hem gesticht

---

[1]) Deze mededeelingen zijn hoofdzakelijk geput uit de bijdragen van den heer dr. J. G. Burman Becker, te Kopenhage, aan het hist. genootschap te Utrecht verstrekt. Zie *Kronijk*, jaarg. 1866, bladz. 472 en volg. en jaarg. 1856, bladz. 62 en volg.

te Elseneur, en later naar Slangerup overgebragt. KNIEPER genoot eene bijzondere bescherming van dezen vorst, blijkbaar doordien hij hem herhaaldelijk de kostbaarste tapijten, uit zijne aldaar bestaande fabriek deed leveren. Enkele dezer tapijten, de oudsten die men tegenwoordig in Denemarken aantreft, zijn van Nederlandschen oorsprong, door Nederlandsche werklieden vervaardigd, en gedeeltelijk nog aanwezig in het Noordsche museum van oudheden. De meeste dezer tapijten zijn even als bijna allen uit dien tijd, als het ware gevat in een randlijst, versierd met festoenen van vruchten en bloemen alsmede van de wapenen der plaatsen of der verschillende personen op wier last en voor wier rekening zij vervaardigd werden. Een ander tapissier, die mede op groote schaal werkte, komt voor in 1604 in den naam van zekeren JOHANNES VAN WICK (WIJCK) [1]). Deze vervaardigde tapijtwerken, waarin voorwerpen waren gestikt met goud, zilver en zijde; hij rigtte eene fabriek op te Kopenhagen in het tuchthuis, naast de Heiligegeestkerk. De alstoen in Denemarken aanwezige tapijtfabrieken schenen evenwel niet aan alle bestellingen, die men verlangde, te voldoen, althans in 1614 werd op verzoek van CHRISTIAAN IV de beroemde Nederlandsche Tapissier FRANCHOYS SPIERINCK [2]), uit Delft ontboden, die met eenige „thoon stucken" daar heen gereisd, doch onverrigter zake spoedig wederkeerde, wijl zijne tapijten den koning niet aanstonden. In hetzelfde jaar evenwel betaalde de koning aan den Antwerpschen Tapissier ADAM BASELER, de niet geringe som van 29313 thalers voor aan hem geleverde behangseltapijten.

In 1616 werden er andermaal bij den Tapissier CAREL VAN MANDER, te Delft, een tijdgenoot van FRANCHOYS SPIERINCK, door denzelfden vorst eene aanzienlijke hoeveelheid tapijten besteld, achttien in getal [3]), welke hem zoo zeer schijnen voldaan te hebben, dat hij dezen bij die gelegenheid noemde „*den Eer-* „*samen unser lieben besonder Carl Ver Mander zu Delft wohnhaft* [4])."

Dat deze tapijten bijzonder in den smaak vielen, blijkt uit

---

1) Deze VAN WIJCK schilderde tegelijker tijd cartons voor tapijtwerken.

2) Zie bladz. 68.

3) Notulen H°. M°. Heeren Staten-Generaal 31 Augustus 1619.

4) De voorstellingen dezer tapijten worden vermeld bladz. 64 van de *Kronijk van het hist. genootschap te Utrecht*, jaarg. 1856, 2e. deel (bijdrage van den heer dr. BURMAN BECKER, te Kopenhage).

eene tweede bestelling aan genoemden VAN MANDER gedaan, waarop hij [1]) naar Denemarken vertrok om „8 stuk tapisserie werk „te vervoeren naar den koning, benevens een monsterthoonstuck." Het jaar daarop vertrok hij andermaal [2]) „omme XXI passtucken „van Tapitserie voor reste van de stucken voor desen gesonden „naet Hoff van den Coninck van Denemarcken ten dienste van „Zijne Majest. te vervoeren," waartoe hij even als vroeger aanvrage deed „om evengemelde stucken, vrij van licent eñ con-„voy te mogen versenden, mits dat hij later deed blijken dat Zijne „Majest. gemelde stukken voor zich zelven had aangekocht."

De grootste en later de uitgebreidste fabriek werd eindelijk onder CHRISTIAAN V, te Kiöge, eene stad in de nabijheid van Kopenhage, door de gebroeders VAN EYCK, uit Nederland afkomstig, gesticht. Deze fabriek breidde zich zoodanig uit, dat binnen korten tijd, door den koning toestemming werd gegeven, tot het verzenden van tapijtwerken naar het buitenland. Eenige der tapijten uit deze fabriek afkomstig, zijn thans nog aanwezig op het slot Rosenberg [3]).

§ 4. Zweden.

Ook hier vindt men even als in Denemarken weder de Nederlandsche leveranciers van tapijtwerken de eerste en voornaamste plaats bekleeden. Mogt FRANCHOYS SPIERINCK, wat zijne modelstukken betrof, niet in den smaak vallen van den koning van Denemarken, beter slaagde hij er in bij den koning van Zweden. Reeds in 1620 [4]) „is PIETER SPIERINCX soone van „FRANCHOYS SPIERINCX Tapitsier, wonende te Delft geaccordeert „paspoort om tot dienste eñ behouff van syne Co. Mat. van „Sweeden [5]) te mogen transporteeren twee eñ twintich schone „stucken tapitseryen, in minderinge van alsulcke ses en dertich „stucken tapitseryen als syne Co. Maj. hem heeft aenbestayet

---

[1]) Notulen H°. M°. Heeren Staten-Generaal 1 Mei 1620.

[2]) Notulen H°. M°. Heeren Staten-Generaal 27 October 1621.

[3]) Zie *Kronijk van het hist. genootschap te Utrecht*, 21°. jaarg. 1865, bladz. 481 en volg.

[4]) Notulen H°. M°. Heeren Staten-Generaal 1 Junij 1620.

[5]) GUSTAAF ADOLF.

„te maecken, ende tot Stockholm te bestellen, vry van convoy „en licent mits stellende solvente cautie van binnen den tyt van „4 maenden naest commende vuyt te brengen behoorlicke atte- „statie by Syne Majest. geteeckent van dat hy de voorz. twee „en twintich stucken tapitseryen tot syne dienste eñ behoeff „heeft ontvangen.”

Den 22 Junij 1621 [1]) werd SPIERINCK andermaal een paspoort onder gelijke voorwaarden verleend, „omme naer Sweden, noch „ses stucken tapitseriën van de 36 stucken die syne Co. Maj. „van hem gekocht heeft te transporteeren.”

Deze groote aflevering getuigt mede voor de belangstelling, die ook daar te lande in onze industrie van tapijtmaken werd gesteld.

§ 4. Engeland.

Onder de regering van koning EDUARD III, ten jare 1331, vertrok er als het ware eene geheele kolonie wevers, bestaande uit een 70tal huisgezinnen, onder leiding van zekeren JAN KEMPE, uit de Nederlanden naar Engeland, die zich onder hooge bescherming van dien vorst, dewijl zij op zijne uitnoodiging derwaarts waren gekomen, in de nabijheid van York nederzetten, en onder bepaalde voorwaarden den daartoe aangewezen Engelschen werklieden de kunst van weven leerden. Het voldoen aan deze uitnoodiging om naar Engeland te komen, schijnt door EDUARD III bijzonder op hoogen prijs te zijn gesteld geworden, althans liet hij zich hieromtrent aldus uit *„it may prove of great benefit to „us and our subjects”* [2]). Eenige jaren later, in 1386, vertrok andermaal op gelijke uitnoodiging een aantal wevers uit de Nederlanden naar Engeland, die zich in Londen nederzetten, en op gelijke voorwaarden daarheen ontboden waren. Ook hier ontwikkelde zich deze industrie die mede daar even als elders, in uitgebreidheid toenam, en wel voornamelijk door de hevige vervolgingen van den hertog VAN ALVA, waardoor verscheiden nijvere ingezetenen uit de Nederlanden zich genoodzaakt zagen naar Engeland te begeven, om hunne industrie daar rustig te kunnen uitoefenen. Het gevolg hiervan was, dat zich ook in dat land omstreeks

[1]) Notulen H°. M°. Heeren Staten-Generaal 22 Junij 1621.

[2]) THOMAS TEGG, *A Dictionary of Chronology*, op het woord *Weaver*.

de jaren 1567 en 1568 vereenigingen van Nederlandsche wevers en tapissiers vormden, die voornamelijk in de steden Canterbury, Norwich, Sandwich, Colchester, Maîdstone en Southampton, fabrieken stichtten, welke in korten tijd de grootst mogelijke uitgebreidheid verkregen. De vele toezendingen omstreeks dien tijd van tapisseriën uit de Nederlanden gedaan [1]) deden de hooge waarde en voortreffelijkheid harer bewerking al spoedig kennen en waarderen, en even als in andere rijken voornamelijk vorsten en hoog geplaatste personen bijzonder ingenomen waren met deze kunstwerken, werd zulks ook spoedig het geval in Engeland. De Deensche koning Christiaan IV, [2]) die op zulk eene bijzondere wijze de Nederlandsche werklieden in dit vak bevoorregtte, waarvan de aanzienlijke sommen voor de aldaar gekochte en door Nederlanders in Denemarken gemaakte tapisserien getuigen, was ook hier de invloedrijke persoon, die in Engeland op gelijke wijze deze industrie wist te doen ontwikkelen; als zwager van den Engelschen koning Jacobus I, die herhaalde malen de door hem gebouwde en met de kostbaarste tapijten versierde paleizen bezocht had, trachtte hij ook bij dezen dienzelfden kunstzin op te wekken en hem aan te sporen om door het verleenen van sommige groote voorregten, geschikte werklieden uit de Nederlanden te lokken om zich in Engeland neder te zetten. Tengevolge van deze pogingen, die reeds spoedig met goed gevolg slaagden, verstrekte hij ten jare 1619 aan Francis Crane, dien hij als hoofd der te stichtten fabriek aanstelde, de aanzienlijke som van 2000 £, ten einde daarvoor te Mostlake in het graafschap Surrey een gebouw op te rigten, waarin reeds spoedig op uitgebreide schaal, de tapijtweefkunst werd beoefend. Zij bereikte eindelijk in Engeland haren hoogsten bloei onder de regering van Karel II, die op bijzondere wijze en zelfs met opoffering van eigen middelen, deze fabriek begunstigde, en haar daardoor een wereldberoemden naam deed verkrijgen. Ingevolge in later tijd gedane onderzoekingen, zijn de beroemde cartons in der tijd door Rubbens voor Karel I in Vlaanderen opgekocht het eigendom dezer fabriek geweest, en kan men het er met zekerheid voor houden, dat de tapijten tegenwoordig nog aanwezig in de koninklijke galerij te Dresden, die naar deze beroemde cartons zijn vervaardigd [3]), in de fabriek te Mostlake onder zijne

---

[1]) Zie bladz. 73 volg. [2]) Zie bladz. 95. [3]) Zie bladz. 28.

regering zijn gemaakt geworden [1]). Herhaalde malen trokken later verschillende Nederlanders naar Engeland, alwaar zij zich gedurende eenigen tijd nederzetten om daarna weder te keeren; dus vertrok ook daar heen, de Middelburgsche tapissier „DE MAEGT [2]), waarover later.

Alzoo ontwikkelde zich ook in dit rijk de kunst der tapijtvervaardiging, tengevolge van het door Nederlandsche werklieden aan de Engelschen gegeven onderrigt; menig exemplaar is thans nog van deze oude kunst in Engeland aanwezig, waaronder zich een beroemd muurtapijt bevindt, waarmede een der zalen van het huis der lords was behangen, hetwelk de vernieling van de Spaansche vloot ten tijde van koningin ELISABETH, voorstelde. Door de groote uitgebreidheid, welke Engelands handel toen ten tijde verkreeg, werden tevens vele hoofdproducten, bijzonder dienstig voor de vervaardiging van tapijtwerken, bijna allen naar Engeland heen gevoerd, van daar naar de Nederlanden verscheept, en te Veere de voor het vaste land zoo belangrijke wolstapelplaats gemaakt, die

---

[1]) Deze tapijten werden in 1728 in Engeland afgekocht van den toenmaligen eigenaar, den veldmaarschalk FLEMMING, voor de belangrijke som van 30000 kroonen, blijkens koninklijk bevel van 8 Januarij 1728: „pour certaines „tapisseries de Raphaël achetéés 12000 écus, argent sonnant, et un brillant de „54 grains, estimé 18000 écus, soit 30000 écus."

Zij stellen voor:

1°. De genezing van den kreupele door de apostelen Petrus en Johannes, (Handel. III, vs. 1 volg.), hoog 15 voet, breed 22 voet en 7 duim.

2°. Elymas met blindheid geslagen, (Handel. XIII, vs. 6—12), hoog 15 voet, breed 7 voet.

3°. Paulus en Barnabas te Lystrie, (Handel. XIV, vs. 8—18), hoog 15 voet, breed 22 voet en 7 duim.

4°. De wonderbare vischvangst, (Luc. V, vs. 1—11), hoog 15 voet, breed 18 voet.

5°. Christus, Petrus de woorden toevoegende: „weid mijne schapen," (Joh. XXI, vs. 15—24), hoog 15 voet, breed 21 voet en 9 duim.

6°. Paulus predikende te Athene, (Handel. XVII, vs. 22 en volg.), hoog 15 voet, breed 18 voet en 9 duim.

Meerdere inlichtingen omtrent deze tapijten vindt men in de zeer uitgebreide uit echte bronnen vervaardigde inleiding, geplaatst voor de 2°. uitgave van den *Catalogue de la galerie Royale de Dresde*, (Dresden, E. BLOCHMANN ET FILS, 1862).

[2]) Vertrok uit Middelburg in Maart 1617 naar Engeland en keerde van daar 10 October 1621 terug, als wanneer hij zich andermaal, op daartoe gedaan verzoek, te Middelburg vestigde.

later zulke ontzaglijk groote voordeelen heeft afgeworpen, en onder de meest mogelijke bescherming stond [1]).

§ 5. Rusland.

Hoewel reeds in den allervroegsten tijd melding gemaakt wordt van weverijen en bereiding van grondstoffen daartoe dienstig, als de wol der schapen, en enkele plantenstoffen, die mede met de daarin aangebragte kleuren voor het weefgetouw gereed gemaakt werden, beoefende men in Rusland op kleine schaal en in enkele districten dit handwerk. Slechts in eene plaats het dorp Kamens-Köje-Sels was eene fabriek, die aanmerkelijk in uitgebreidheid toenam, doch daarin werden bij uitzondering van alle andere soorten slechts alleen bont gekleurde (zoogenaamde Perzische) tapijten vervaardigd [2]). Naauwelijks evenwel had Peter de Groote de Nederlanden verlaten, en zich in Rusland bezig gehouden met zijne hervormingen en mededeelingen, van wat hij door eigen ondervinding gezien en geleerd had, of ook in Rusland werden de grondslagen gelegd voor eene tapijtfabriek. In 1719 liet hij daartoe op eigen kosten, eenige Vlaamsche werklieden overkomen, ten einde in Petersburg eene tapijtfabriek op te rigten, die zich spoedig een zekeren naam wist te verschaffen, tengevolge waarvan hij later eenige „werkmeesteren" ontbood uit Parijs ten einde ook de „*tapisserie de haute lisse*" in Rusland bekend te maken. Deze tapijtfabriek, die onder verschillende tijdsomstandigheden nu eens bloeide dan weder achteruitging, bereikte later onder de regeringen van Elizabeth en Catharina II eene zeer groote uitgebreidheid, zelfs zoo, dat uit deze fabriek menige aflevering door geheel Europa geschiedde. Later had deze fabriek die eigenaardigheid, dat zij geheel en al van den directeur af tot den minsten arbeider toe, door Russen gedreven werd.

De eerste tapijten, die aldaar werden vervaardigd, bestonden hoofdzakelijk uit afbeeldingen van vorsten en regenten, terwijl tegenwoordig, ofschoon zij die hoogte niet hebben verkregen welke die fabrieken in andere rijken eenmaal bereikten, hunne tapisse-

---

[1]) Zie een belangrijk toen ter tijde met de Engelsche regering gesloten contract, betreffende deze estaple, bij Smallegange, *Chronijk van Zeeland*, bladz. 588 en volg.

[2]) Opmerkelijk is het dat die eerste tapijtfabrieken, voornamelijk zijn gesticht geworden op adelijke landgoederen, en geheel door vrouwen, ja zelfs door boerenvrouwen werden gedreven.

riën de algemeene aandacht tot zich trekken; men denke slechts aan de tapijten aanwezig op de Parijsche tentoonstelling ten jare 1867.

In andere rijken van Europa waar mede in dien tijd tapijtfabrieken werden opgerigt, zoo als in Duitschland en Oostenrijk, is het meer dan waarschijnlijk, wanneer men op het voorgaande acht geeft, dat ook daar Nederlanders de eersten zijn geweest, die deze industrie hebben overgebragt. Veel evenwel is omtrent deze fabrieken niet bekend; integendeel zijn de meeste tapijten, die thans daar nog aanwezig zijn en in de voornaamste steden worden gevonden, grootendeels van zeer vroegen Nederlandschen, Engelschen en Franschen oorsprong, en worden daar in verschillende Musea als kostbare kunststukken bewaard.

HOOFDSTUK IV.

DE TAPIJTFABRIEK VAN MIDDELBURG.

§ 1. De Middelburgsche Tapissiers.

De eerste sporen, liever gezegd pogingen, om eene tapijtfabriek te Middelburg op te rigten, vindt men omstreeks ten jare 1562 en vervolgens. In het oude stedelijke Register ten Rade n°. 1 *b*, loopende van 1545 tot 1565, vindt men daaromtrent op bladz. 258 verso en 259 recto, het navolgende:

„Sabbati XI July 1562."

„Den Br. PIETER BOUWENSS NIET ende ARENT JANSS. Boō, zyn „by wet ende Raedt geauthoriseert ō met JAN HEETDWALE (*Goot-„dwale?*) tapissier ō tot hier te brenghe de neringhe vā tapyt ma-„ckre onder profyte van iij ß 𝔤 's jaars ende het gebruyck van iijc „guldens der thydt vā zes jarē, onder suffisante cautie ende ver-„bant met denzelven te maecken alsdat hy ghehouden zal wesen „met zes ghesellē te beginnē wercken ende cōtinuerē der thydt „van xij jarē, op poyne van ghepriveert te wordē vā de voor-„schreven profytē als hy bevonden zal wesen te discōtinuerē syn „neringhe ende voirts te maeckē een instrumēt van tgunt de ne-„ringhe angaedt ende voorscr. is, dat door voorzeide HEETDWALE „ghehoudē sal wesen te doene."

Of de daarin genoemde HEETDWALE gevolg heeft gegeven aan deze uitnoodiging, en of er „*een instrument van tgunt de neringhe „angaedt*" is gemaakt geworden, ligt geheel in het onzekere. Geen opvolgend register ten rade noemt zijn naam verder, noch in de stadsrekeningen van dien tijd en vervolgens, noch in de aan de stad geschreven brieven, mitsgaders in de gilde- en poorterboeken is zijn naam te vinden, uit welke omstandigheid men dus met zekerheid kan opmaken, dat deze eerste poging om ook hier „*te bringhe de neringhe van tapytmackre*," is mislukt. Welligt zoude zijn naam te vinden zijn in het register ten Rade van de jaren 1584 op 1599, doch daar dit verloren is geraakt, is ook daarmede de gelegenheid ontnomen om zulks te kunnen bevestigen; de

stadsrekeningen van dit tijdperk, die gedeeltelijk het gemis van het register vergoeden, vermelden volstrekt niets van eenige te gemoetkoming aan „*Tapitsiers*," die, bijaldien zij zich toen ter tijde hier hadden nedergezet, voorzeker krachtens bovengemeld besluit dergelijke als toen voorgestelde te gemoetkoming zouden hebben genoten.

Het mislukken dezer eerste poging, ziet men voorts bevestigd door een besluit der staten van Zeeland van den 6 Januarij 1582, door namelijk te onderhandelen met „seeckeren coopman" over eenige tapijten, ten einde daarmede te behangen het logies van den gouverneur HAULTAIN, voor den hertog van Anjou, — die seeckere koopman was „CASPAR VAN ZURICH, tapissier te „Antwerpen." — Uit dit besluit kan men althans opmaken dat hier nog geen tapissiers aanwezig waren, wijl zij in dit geval naar alle waarschijnlijkheid de leveranciers der tapisserien zouden geweest zijn.

Op den 8 Januarij van ditzelfde jaar bragten de gecommitteerden tot onderhandeling hun verslag uit, hetwelk van den navolgenden inhoud was [1]): „geen accoord met den coopman „van de Tapyten getroffen zynde is denselven voor zyne reys„kosten etc. toegelegt *f* 50 en dewyl egter den hertog van „Anjou hier verwagt werd, geresolveerd twee cameren te laaten „behangen, en na 't vertrek van syne Hoogheid die tapyten we„derom te verkoopen."

Voor deze tapijten, die landschappen voorstelden, werd eene belangrijke som betaald, blijkens de rekening van den thesaurier-generaal A. MANMAKER [2]).

„Aen [3]) JOOS VAN HERSEEL eñ FRANCHOYS SWEERTS Tapissiers „tot Antwerpen vier hondert sessentsechtich ponden seventien „schellinge ses groōn over den coop van twee cameren tapitse-

---

[1]) De notulen der Staten van Zeeland van 1582 zijn mede verdwenen, en volgens eene ons door den heer BODEL NIJENHUIS gedane mededeeling, weet gemelde heer bijna zeker dat zij aanwezig waren op de verkooping der bibliotheek van den heer TE WATER, doch dat de kooper voor wien zij geen de minste waarde schijnen gehad te hebben ze heeft doen verscheuren. De zeer uitgewerkte en accurate Index op de notulen der staten, aanwezig op het Provinciaal Archief van Zeeland, vult eenigermate het gemis van het originele aan.

[2]) Rekening n°. 4 van. 1 April 1581—ultimo Maart 1583, f°. 165 recto et verso.

[3]) CASPAR VAN ZURICH kocht deze tapijten van de Antwerpsche tapissiers JOOS VAN HERSEEL en FRANCHOYS SWEERTS.

„rye van lantschap ende poeterye [1]) gecocht in Januario xv^c^Lxxxij „tot stoffatie ende cierage van zyn hoocheyts Logement hier tot „Middelburch, houdende vierhondert vyftich ellen tot xx ß ix ₰ „d'elle, begelseñ tsamen ter voorschr. somme, ende alsoo deselve „twee cameren tapitserye naderhant met voorweten vañ heeren „staten van Seelandt weder vercocht syn aen syn princel. Ex^ctie^ „naer advenant van xx ß ix ₰ voor elcke elle, bedragende tsa- „men iij^c^Liiij ✗ vij ß vi ₰ de welcke gecort aen die voerscr. „iiij^c^Lxv ℔ xvij ß vj ₰. Blyft hier noch zuuvers over twelces „van deselve tapitserye naer advenant van v ß delle hondert „twaelff ponden thien schellingen gr̄. Alles breeder blyckende „by ordonnantie vañ rade eñ quitt."

Deze tapijten werden in hetzelfde jaar verkocht aan Zijne Ex^ctie^ met een verlies van i^c^xii ℔ x ß vls.

In dezelfde rekening f°. 166 in fine, vindt men daaromtrent het navolgende:

„Aen syne princel. Ex^ctie^ ende dat aen handen van CASPAR „VAN ZURICH drye hondert twee en tseventich ponden een schell. „ses grt. vls.

„Alsoe by de voorschr. Ex^ctie^ den staten van Seelt̄ aengegeven „was noodich te syne tot stofferinge vañ Logimente van zyne „hooche den hertoch van Alençon, binnen Middelb̄ te coopen „drye schoone cameren tapisserye eñ meer andere cyragien, „maer by den staten overleedt syñ de groote t'costen van deser „Incompste es geresolveert te coopen twee cameren eñ die ge- „bruyct hebbeñ deselve weder te seynden naer Antwerpen, aen „voirschr. VAN ZURICH om weder te vercoopen, daernaer es aen- „gegeven dat hare Ex^ctie^ te vreden was deselve te aenveerden „ende te betalen mits voor t'gebruyck ende verderff derselven te „verliesen dertich stuyvers op d'elle, welcke twee cameren hou- „dende iiij^c^L ellen, deur ZURICH gecocht van Joos VAN HERSEEL, „tegens xx ß ix ₰ delle brabants gelt bedragen iiij^c^Lxvi ℔ xvij „ß vi ₰, die weder gecalculieert jegens xv ß ix ₰ waervoor „Syne Ex^ctie^ die aenveerdt, compt iii^c^Liiij ✗ vii ß vi ₰ brabants „gelt, als vsz es, iii^c^Lxxij ℔ i ß vi ₰. Soe datter aen verloren „werde i^c^xij ℔ x ß vls. dewelcke desen rendant alhier vshr.

[1]) Poeterye beteekent verzen hier geborduurde verzen; op de meeste van die oude tapijten komen verzen of spreuken voor, die eene beschrijving bevatten van het onderwerp en even als de voorstelling zelve daarin geborduurd zijn.

„ icLxv ꝯ vls. profitiert; Begeerende voorts hare exell. alsoo de „ convoyen van Seellñd gecedeert syn aeñ gñraliteyt. Dewelcke aen „ de Excie groote merckle sommen soe van traictemente als van „ gedebourseerdꝫ pēnn schuldich syn, dat men de betalinge van „ die tapisserye daervuyt soude vinden op rekenñ van de voorschr. „ t'achterheyt oft op JAN VAN HOVE in minderinghe vañ traicte- „ mente van brabant."

„ Blyckende by ordonñ etc."

Een ander persoon, als tapissier bekend, vindt men in het register crimineel der stad Middelburg ten jare 1571, fº. 306 verso [1]).

„ WILLEM VISPAEN geboren van Petegem by Oudenaerde ta- „ pytsier oudt 30 jaren. JACQUES ADRIAENSZ. geb. van Antwer- „ pen schoenmaker oud 28 jaren eñ GERRIT HENDRIKZ. geb. van „ Deneckam in Gelderland by Benthem, cleermaker oud 20 ja- „ ren gecondemneert om ter biecht eñ ten h. sacramente te gaen, „ aengesien zy dit nu te paessehen niet gedaen en hadden, 26 „ Apr. 1571."

Ook van dezen genoemden tapissier WILLEM VISPAEN vindt men niets meer vermeld; welligt is dit iemand geweest die tijdelijk hier zijn verblijf had of tevens eenig ander ambacht beoefende.

In de notulen van 1585 der staten van Zeeland, (mede verdwenen na een gelijk lot als de vorigen te hebben ondergaan) vindt men op meergemelden Index in dato 10 December 1585, nog vermeld: „ dat de Fouriers van Middelburg gelast werden „ over te geeven specificatie van de tapyten en andere saecken „ die syl. gehuurt hebben voor 't Logement van den grave van „ Leycester en hoeveel daervoor belooft hebben om alsdan te ordo- „ neren." Meer hebben wij hieromtrent niet kunnen opsporen.

De daaropvolgende beoefenaars van „ de neringhe van tapytmac- „ kre" zijn de volgende als poorters van Middelburg opgenomen en ingeschreven personen:

In de stadsrekening van 1586 onder de afdeeling „ van het „ Poorterschap" [2]) hetwelk een deel van de ontvangsten der stad uitmaakt, fº. 18 verso, dato 6 September 1586:

TOBIAS VAN BEESBRUGGE, van Oudenaerde, tapytsier. (*waarach-*

---

[1]) Dit register berust op de Arrondissements-regtbank te Middelburg.

[2]) Art. 1 van het reglement op de poorters en ingezetenen van Middelburg luidt aldus:

„ Een yegelyk komende binnen Middelburch metter woone, en hebbende goed

ter men even als bij de volgenden vermeld vindt de som door hem betaald om poorter te worden) 20 ß grt.

In de rekening van 1589 dato 19 September, fº. 17 recto:
GOOSSAERT CHYMAY, van Audenaerde, tapissier. 20 ß gr.

In de rekening van 1594, fº. 22 verso, dato 19 Julij 1594:
JAN VAN UBBERGE, tapitsier van Brussel. Gratis.

In de rekening van 1596, fº. 20 verso, dato 13 Febr. 1596:
LAURENS DE MAEGHT, van Brussel, tapitsier. Gratis.

In de rekening van 1621, fº. 20 recto, dato 24 Mei:
JORIS SPOEST, van Oudenaerde, tapitsier. Gratis.

En in het poorterboek van Middelburg op 19 October 1667:
BARTOLEMEUS VAN MILAAN, geb. tot Brussel, tapitsier. Gratis.

Van al deze is niet veel bekend, alleen van LAURENS DE MAEGHT, die eenmaal hier eigenaar was van eene tapijtfabriek, waaruit heden ten dage nog tapijten binnen Middelburg voorhanden zijn. Voorts van GOOSSAERT CHYMAY dien men later als leverancier van tapijtwerken zal leeren kennen.

Vroeger evenwel dan die van dezen LAURENS DE MAEGHT bestond hier eene fabriek van zijn vader, blijkbaar uit de navolgende woorden, ontleend aan een contract ten jare 1608 tusschen gecommitteerden van wet en raedt en LAURENS DE MAEGHT gemaakt. Na vermelding der namen van de gecommitteerden volgt: „specialyck gecommitteert ende geauthoriseert by het collegie van „weth ende raedt derselver stadt om met LAURENS DE MAEGHT „te komen in communicatie ende aff te handelen ofte vernieuwen „het contract t'welck tusschen zynen vader ende broeder zaliger „is gemaekt."

Het gemis van het verloren, althans afwezige Register ten Rade van 1584 tot 1599, doet zich hier vooral gevoelen, wijl zonder twijfel belangrijke aanteekeningen daarin zullen voorkomen over deze allereerste fabriek, die bepaald door de stad en wel onder de leiding van JAN DE MAEGHT is opgerigt geworden [1]). Gelijk wij vroeger aantoonden, moeten de stadsrekeningen het gemis hier vergoeden, en gedeeltelijk doen zij dit hier. Zoo vindt men

---

„bescheet van syn laetste Domicilie en residentie van Wereltlyke en Geestelyke „Overheit, mogen Poorters werden, mits doende den behoorlyken eed, en be- „talende *t'recht daertoe staende.*" (SMALLEGANGE, *Chronijk van Zeel.*, blad 459).

[1]) Blijkens de poortersboeken is de geheele familie DE MAEGHT, oorspronkelijk afkomstig uit Brussel.

in die rekeningen betreffende verschillende werkzaamheden op last der stad gedaan tot het in orde brengen dezer eerste fabriek, melding gemaakt van diverse arbeidsloonen, blijkens de rekening van 1592 op 1593 [1]):

„In de maand Julius op f°. LXVIJ verso."

„Betaelt JASPER GRUSON cum suis, metsers, ende dat voor twee „dyversche bestedynghe van metselers werck by hem, aenghe„nomen tot de cellebroers ten behouffe van de tapytsier, als „over de Leverynghe van de materialen daer thoe dienende als „blyckt by quitt. XLI ℔ III ß IV ₰."

„Betaelt JOOS VAN DER STICHELE cum suis, metsers, ende dat „over het maecken van een reghenback tot den tapytsier ofte „cellebroers met alle materyalen daer thoe dienende by hen ge„levert, volgens zyne quitt. Inhoudende de somma van XXIX ℔ „IV ß VIII ₰."

In de rekening van 1595 op 1596, f°. LXX recto in Januarius:

„Betaelt ADRIAEN BARENTS, stads schaliedecker, over dat hy „met zyne knechten, binnen de voorscr. maent gewrocht heeft „in de gote int Ingels huis en in t'Tapitsiers huys volgende „zyn 2 biljetten bedragende ter some van III ℔ III ß IV ₰."

Ibidem f°. LXX verso. Februarius:

„Betaelt ADRIAEN BARENTS, schaliedecker, over dat hy met syn „knechts binnen de voorscr. maende gewrogt heeft eñ verdient „heeft, in t'repareren thuys van den tapitsier, volgende zyn „twee biljetten, bedragende de some van IV ℔ I ß V ₰."

Ibid f°. LXXI recto. Martius:

„Betaelt ADRIAEN BARENTS, stads schaliedecker, over dat hy „met zyn knechten binnen de voorz. maent gewrogt heeft ende „verdient heeft in t'huys van den tapitsier en in de platte forme „volgende zyn vier biljetten bedragende ter somme van VIII ℔ „IX ß grt."

Voorts vindt men in de rekeningen van den thesaurier-generaal [2]) verschillende aanteekeningen betreffende leverantiën ten jare 1594, 1596, 1597 en 1599 „wegens diverse tapytwercken

---

[1]) De stadsrekeningen van Middelburg loopen allen van 15 Augustus van het eene jaar tot op 15 Augustus van het daaropvolgende, als wanneer met de vernieuwing der wet, — het aankomen van een nieuw bestuur, — het maatschappelijk jaar weder zijn aanvang nam.

[2]) JACOB VALCKE.

„door JAN DE MAEGHT Tapitserie werker gelevert," waarover later zal worden gehandeld.

Uit dit voorafgaande kan men met grond aannemen dat de allereerste fabriek tot „de neringhe van tapytmakre" gesticht is tusschen de jaren 1590 en 1595 door JAN DE MAEGHT, die hier het allereerst dit vak schijnt te hebben uitgeoefend. Althans van de hiervoren opgenoemde [1]) Tapissiers, waarvan er reeds ten jare 1586 poorters van Middelburg waren, is niets met zekerheid, of zij hier een eigen fabriek hebben gehad, bekend.

In veel vroeger tijd vindt men evenwel in de stadsrekeningen melding gemaakt van aankoopen van tapijtwerken, van personen die te Middelburg woonachtig waren en daarin handel schenen te drijven. Zoo lezen wij in de stadsrekening van 1574 op 1575, f°. LXXXVIII verso:

„Bett. LODEWYCK FRANSS. over de coop van een tapyssie dee-„ken, by ordon̄ ēn quitt. de somme van XV ß grt."

Ibidem f°. XCII verso:

„Betaelt CLAES GOMEERTSS BAERT (BAECK?) over den coop ēn „leveringhe van een tapytsen deeken XX sch."

In de rek. van 1578, f°. CIX recto.

„Betaelt AERD HEYNS over de coop ende leveringhe van eenen „tapytsen deeken by hem gedaen int *prinners* huis II ℒ VI „ß VIII ₰."

Deze fabriek tot vervaardiging van tapijten, was ter plaatse waar thans nog de Engelsche kerk in het cellebroersstraatje te Middelburg zich bevindt, en wel in de kapel van het vroegere cellebroersklooster, waarvan in later tijd een gedeelte tot simpelhuis werd ingerigt.

JAN DE MAEGHT was dus de eerste. Later ging de zaak over aan zijnen zoon HENDRIK DE MAEGHT: en vervolgens aan zijn tweeden zoon LAURENS DE MAEGHT, omtrent wien wij de meeste bescheiden en aanteekeningen hebben gevonden [2]).

---

[1]) Bladz. 106 en volg.

[2]) Herhaalde malen heeft men naar aanleiding van den naam I. D. MAEGHT, voorkomende op het tapijtbehangsel, thans nog aanwezig in de vergaderzaal der provinciale staten van Zeeland, getracht den juisten oorsprong van hetzelve en den naam van den vervaardiger op te sporen. Uit meer dan een bron is het bekend, dat er hier eenmaal zeker tapissier DE MAEGHT gewoond heeft, en dat deze zijne fabriek had in de tegenwoordige Engelsche kerk, vroeger cellebroers-

Van JAN DE MAEGHT vindt men door het gemis van het zoo onontbeerlijke Register ten Rade, evenwel weinig vermeld; alleen kan men met zekerheid bepalen, dat hij tusschen 1591 en 1598 alhier woonachtig was, en zijn nering uitoefende.

In de notulen der staten van Zeeland, dato 3 Junij 1595 vindt men mede ten zijnen aanzien dat de staten hadden besloten eene vereering te doen aan sir ROBERT SIDNEY die bestond in tapisseriën, waardig tusschen vyff duysent guldens, afkomstig uit zijne fabriek „wesende gediscoureert dat alhier schoone tapitserien „zyn, die alhier tot Middelburch zyn gemaect enz."

Behalve de reeds vermelde aanteekeningen vindt men voorts nog in de 5e. rekening van den thesaurier-generaal mr. JACOB VALCKE, loopende van ultimo Maart 1596 tot op dien datum 1597, onder de rubriek:

---

klooster. Een der eersten, die dien oorsprong trachtte op te sporen, was DE LA RUË, (in zijn bekend werk *Geletterd Zeeland*, 2e. druk, bladz. 490). Deze meent tengevolge van het vinden van den naam JANNEKEN op het doopboek der hervormden te Middelburg, in dato 12 Januarij 1597, dochter van JAN DE MAEGT en LAURINE WISENS, dat deze de vervaardigster van de tapijten zou zijn geweest en verandert alzoo de naam van *Janneken* in *Johanna*, waardoor JOHANNA DE MAEGHT de vervaardigster der tapijten zou worden. Dit gevoelen is geheel overgenomen in HOOGSTRATENS *Algemeen Woordenboek*, die zich naar alle waarschijnlijkheid zal hebben bediend van deze door DE LA RUË gedane gissingen.

In later tijd is dit gevoelen gedeeltelijk wederlegd door „DE KANTER en DRESSELHUIS, *de provincie Zeeland*," bladz. 79, tengevolge van opsporingen in de originele bronnen, Notulen der Staten van Zeeland, mitsgaders in de rekeningen der thesauriers van dien tijd, waaruit het hun was gebleken dat de vervaardigster, waarvan DE LA RUË spreekt, op het oogenblik dat de gelden aan den fabriekant DE MAEGHT werden uitbetaald (1 October 1598 op 1599) slechts den ouderdom van 2 jaren zou hebben bereikt, en alzoo de gissing van DE LA RUË geheel vervalt. Ook zij hebben ten opzigte van de als bewijs aangehaalde plaats uit de notulen van de staten van 30 Julij 1591, waarbij „*den Tresorier* „*werd belast één schilderie te doen maken van den slach voor Bergen op Zoom*," nog te weinig nagezien, daar het ons gebleken is, dat dit tapijtbehangsel in 1592 aanbesteed is geworden te Delft, en betaald is door den thesaurier VALCKE aan den vervaardiger FRANCHOYS SPIERINCK, te Delft, zie de rekening van 1592/1593. De dwaze stelling, vermeld in de reis door Holland in het jaar 1806 en 1807, betreffende eene gissing als zoude zekere abdisse JOHANNA deze tapijten hebben vervaardigd, is van te weinig beteekenis om hieromtrent eenige mededeelingen te doen.

„Andere betaelingen gedaen ter cause van diversche voorval-
„lende saecken."

F°. 407 verso:

„Aen JAN DE MAECHT, Tapitserie wercker, de somme van zes „ende sestich ponden dertien sch. vier grt. vls. over die huere „van seeckere tapitserien tot stofferinge van 't Logement van „zyne Exc. [1]) by ordonnantie van 25 January 1597 ende quittant."

En in de 7e. rekening van denzelfden tresaurier VALCKE van 1 October 1598 tot 1599. Onder de rubriek:

„Andere betalingen gedaen ter causes van de reparatiën van „t'Hoff van Zeelandt genaempt d'abdye, volgens de resolutie van „Heeren Staten van Zeelandt van 6 Juny 1594 [2])."

F°. 336 recto:

„Aen JAN DE MAEGT, coopman, de somme van hondert tachtich „ponden vls. over de coop ende leveringhe van honderd tachtich „ellen tappitserie by den Raetsheer MEYROS van hem gecocht tot „behouve van de landen van Zeelandt ende tot behangsel van „de camer van syn Excell. int' Hoff tot middelb. tot 20 schl. „vls. elcke elle, by ordonn. van den 18 Maart 1597 attestatie „van de leveringhe ende quitt."

Tot dusverre omtrent dezen JAN DE MAEGHT, — meerdere opgaven ontbreken [3]). Volgens de doodboeken der hervormden te Middelburg, stierf hij op den 29 November 1598, en werd daar begraven in de thans afgebroken oude kerk te Middelburg.

---

[1]) Sir ROBERT SIDNEY, toen gouverneur van Vlissingen en Rammekens.

[2]) De resolutie van 6 Junij 1594 bepaalt zich, blijkens kantteekening gedaan op de 5e. rekening, alleen tot aanwijzing van het kantoor waardoor de betaling moest geschieden; luidende deze kantteekening:

„Nyewe caplē buyten voorhand reken̄. Blyckende by resol. vā Staten. In „dato 5 Juny 1594 dat die reparat vā houve vrs. zullen mogen bet ēn geas- „simil werden op alle comptoiren van Zeelant. Behalvens op de comptoiren vd „domeinen en ecclesiastische goederen, die tot betalen vd renten ende kerkendie- „naren niet en bestemt zyn."

[3]) Te vergeefs hebben wij getracht na herhaalde malen naauwkeurig te hebben gezocht, om bijlagen te vinden op de rekeningen van den thesaurier VALCKE, die welligt omtrent deze posten eenige meerdere ophelderingen hadden kunnen geven, doch niet eene enkele bijlage tot zijne rekeningen behoorende hebben wij gevonden; welligt zijn deze niet meer aanwezig of liggen verscholen in een of ander nog niet doorzocht lokaal.

Zijn zoon HENDRIK DE MAECHT [1]) volgde hem op of wel maakte reeds gedurende zijn leven een werkzaam deel uit met de bestaande fabriek. Ook van dezen vinden wij niet veel, slechts eene enkele vermelding, en wel in de stadsrekening van 1601 op 1602, onder de rubriek Extraordinaire uitgaven:

F°. 115 recto et verso:

„Betaelt aan HEYNDRIK DE MAEGHT over huere van tapitserie „tot behangsel van twee camers in de Abdye int Logement van „graeff WILLEM de Nassau blyckende by quitt. de somme van „XIII ℔ I ß VIII ₰."

Meer wordt van hem in geen enkel document gevonden. Naar alle waarschijnlijkheid bleef hij werkzaam aan de fabriek tot 1602, toen hij blijkens meergemeld doodboek op den 30 Maart 1602 te Middelburg stierf en begraven werd in de oude kerk.

Even als alle bestaande fabrieken tot het vervaardigen van tapisserie werken, te dier tijde in uitgestrekten bloei en welvaart toenamen, bijzondere bescherming genoten en in groote voorregten van regeringswege deelden [2]), was dit ook het geval met de Middelburgsche fabriek der familie DE MAEGHT [3]).

In het register ten Rade van 1599 tot 1614, vindt men op f°. 206 recto et verso:

„9 September 1608. Beyde de Burgm̄rs ofte een derselvē best „connende waarnem̄ ADRIAEN VAN DE PERRE, den pensionaris, „beyde de secretarissen, JAN ADRIAENS̄ en JAN VET, in desen „raedē zyn by 't collegie vā weth eñ raede deser stadt ge„committeert om voor henl. te ontbieden LAURENS DE MAEGHT „Tappissier deser stadt en deselve te hoorē op syne doleancien eñ „pretensien om derselver rapport op alles gehoort voorts gedaen „te werde als naer behooren."

---

[1]) Dat hij reeds een werkzaam deel uitmaakte van die fabriek blijkt uit de woorden van het aangehaalde contract (bladz. 112) „het contract t'welck tusschen „zynen *vader ende broeder* zaliger is gemaeckt."

[2]) Opmerkelijk is het, dat de bevoorregting dezer fabriekanten in alle Hollandsche steden op dezelfde wijze geschiedde: want gebouwen werden hun afgestaan, vrijdom der accijnsen van diverse zaken verleend en hen tevens vrijgesteld van het doen der burgerwachten.

[3]) Onder meer andere voorregten behoort ook dat aan hem moderatie van de convoyen der Spaensche wollen werd verleend. Van de Sevillische wol *f* 6, van de Biscaische *f* 4. (Staten Notulen 1593, 30 April).

Reeds op den 13 September daaraanvolgende, kwam blijkens dit zelfde register f°. 206 verso, het bestuur andermaal bijeen, en bragt rapport uit over zijne handelwijze met voornoemden LAURENS DE MAEGHT na hem in zijne „doleancien en pretensien" te hebben gehoord.

„De 13 September 1608 pres. het collegie van Weth ende „Raedt, present JACOB DE WAERT schepen, mr. JACOB MAGNUS „en ADR. JOOSS. raedt."

„Gehoort het rapport van h̄ gecommitteerde met LAUREIS DE „MAEGHT, tapitsier, geweest synde in communicatie ende gestip „de conditie bi deselve, es voors DE MAEGHT, als mede bi de selve „over en weder voorgehouden. Is goetgevonden en geresolveert „deselve conditien aen te nemen en toe te staen ende dat deselve „bi forme van contract zullen werden in het register van civiel „gestelt en geregistreert."

Op dienzelfden dag, den 13 September 1608, werd gevolg gegeven aan dit genomen besluit, welk contract voor de vergetelheid is bewaard gebleven en gevonden wordt in het „Register „civiel der stadt Middelburg n°. 1," berustende op de griffie der Arrondissements-regtbank aldaar. Op f°. 179 sqq. vindt men:

„Contract tusschen de gecommitteerde van „Weth ende raedt ter eenre ende LAURENS „DE MAECHT tapitsier ter ander zyden."

„Op huyden den XIII Septembris XVI^c achte zyn de heeren JA„COB BOREEL, mr. HUGO VETH, burgem̄r., WILLEM JANSSEN ende „ADRIAEN VAN DE PERRE, schepenen, den secretaris mr. GALEYN „ALEMAN, JAN ADRIAEN WILLEMSE ende JAN VAN DER MEER„SCHE raeden deser stadt Middelb. in Zeelandt specialyck ge„committeert, ende geauthoris̄rt by het collegie van weth ende „raedt derselver stadt, om met LAURENS DE MAEGHT, te komen „in communicaetie *ende aff te handelen ofte vernieuwen het con„tract t'welck tusschen zynnen vader ende broeder zaliger is gemaect „ende aengegaen*, ende daer op den voorsc. LAURENS het huys „ende de beneficien tot noch toe heeft beseten, ende als noch „besittende is, veraccordeert ende overcommen met de voorscr. „LAURENS DE MAEGHT, dat denselven hem sal verbinden ende „gelyck hy hem verbindt by desen de conste van tapyten te „wercken, binnen dese stadt met soo vele werckghesellen als hy „sal konnen becommen ofte van doene hebben tot zyn werck,

„den tyt van thien jaeren achtervolgende sonder denselven tyt „hem aen eenighe andere heeren ofte andere landen, steden ofte „plaetsen te mogen begeven in dienste, sonder consent ende wille „van Burgem̄rs., schepenen ende Raedt deser stadt. Dies soo heb- „ben de voorschrevene gecommitteerdden voorschreven DE MAEGHT „toegeseght eñ belooft gelyck zy den selven toeseggen ende be- „looven by dese, dat hem van stadtswegen by den Tresoriers „zal werden toegeleyht de thien jaren geduerende de somme van „thien ponden gr̄ Vlaems jaerlicx tot vervallinghe van de costen „die denselven, moet draghen, dat zyne werckghesellen, niet alle „binnen zynnen huyse en logeren ende dat t'selve huys, behoor- „lyck zal werden gerepareert, ende geaccomodeert, ende boven- „dien vergunnen den selven DE MAEGHT, den vrydom van excys „van twee oxhooffden wyns, jaerlicx ende van thien tonnen groot „bier voor hem eñ synne werckghesellen, midts dat hy de dis- „tributie van t'selve bier sal hebben, om alle fraude te voorcom- „men, midtsgaders den vrydom van Excys van vyfthien tonnen „meuselaars jaerlicx boven den vrydom van de cleyne bieren, die „hy ende zynne werckghesellen tot noch toe hebben genooten."

„Dese oirkonde heeft dē voorn. secretaris vuyt den naeme van „de voorscreve gecommitteerden ende de voorscreven DE MAEGHT, „ten daghe, maende ēn jare als boven *dit* onderteekent [1])."

Uit het thans nog voorhanden zijn van dit contract zien wij dat de tapijtfabriek van JAN DE MAEGHT reeds veel vroeger bestond [2]). De in de stads rekeningen (zie bladz. 107) geruimen tijd

[1]) Hoewel vele in dit civiel register voorhanden zijnde acten en contracten, in originali — kennelijk door de verschillende handteekeningen — zijn verleden, ontbreken die onderteekeningen evenwel hier, en is dus deze inschrijving slechts een gevolg geven aan het besluit van 13 September 1608 (zie bladz. 112), dat dezelve, namelijk de officieel gesloten acte bi forme van contract in het register civiel zal worden gesteld en geregistreerd; (dit register begint met 1565 en eindigt 1637, bevattende allerbelangrijkste stukken).

[2]) Waarschijnlijk was ook uit zijne fabriek afkomstig de tapisserie, die door den rentmeester VALCKE werd betaald in 1593, waaromtrent men in de Staten Notulen 15 April 1593, f°. 84, vindt: „Die Tresorier VALCKE heeft vertoocht „hoe Mevrouwe de Princesse van Orangien heeft versocht, dat hy op rekenynge „van de gratuiteyt, die die Staten zouden accorderen tottet houwelick van Juf- „frouwe LOYSE VAN NASSAU, zoude willen betalen omtrent negen hondert gul- „dens, voor seker Tapitserye, gecocht tot behouve van de voorscr. Juffrouwe; „is hem gelast die voorschr. Tapitserye te betalen op rekenynge enz."

achter elkander voorkomende vertimmeringen en reparatiën der kapel van het oude cellebroers klooster, geven tevens te kennen dat de fabriek voortdurend in hetzelfde huis is gevestigd geweest, en door de familie DE MAEGHT, vader en twee zonen, aldaar werd bestuurd. Aan LAURENS DE MAEGHT, gelijk zijn nieuw gesloten contract aantoont, werden dezelfde voorregten verleend als aan „zijnen vader ende broeder zaliger, hetzelfde huys en beneficien" werden hem gelaten, ja meer nog dan dit alles, zelfs geldelijke toelagen werden hem op onbekrompen wijze verstrekt.

Dit contract voor den tijd van 10 achtereenvolgende jaren gesloten, werd door hem, blijkens een aantal aanteekeningen daarvan voorhanden, in allen deele nagekomen. Aan zijn verlangen om in de regten te treden van zijne voorgangers, werd voldaan, en nog meer dan hij verlangde, verkreeg hij van de regering, doordien zij buitengewone geldsommen beschikbaar stelde tot verbetering, vermeerdering en ontwikkeling van dit zoo schoone kunstvak. LAURENS DE MAEGHT alsnu eigenaar der fabriek, ontving reeds het daarop volgende jaar de hem bij contract beloofde toelage „van thien ponden gr̄. Vlaems jaar„licx tot vervallinghe van de costen die denselven moet dra„ghen dat syne werkgesellen niet allen binnen synen huysen „en logeren."

De stadsrekening van 1609/1610 vermeldt zulks f°. 100 recto, onder de rubriek: „Wedden en Loon."

„Betaelt LAUREYS DE MAEGHT tapytsier over een jaer pensi„oens, hem by het collegie van Weth ende Raedt vergunt, ver„schenen den xiij September xvj^c neghen, blyckende by twee quitt. „de somme van x ₤."

Gedurende 10 achtereenvolgende jaren komt deze post met dezelfde woorden voor op de stadsrekeningen [1]).

---

[1]) Op de rekening van 1610/1611 op f°. 94 recto, op die van 1611/1612 op f°. 104 verso, op die van 1612/1613 op f°. 99 recto, op die van 1613/1614 op f°. 105 verso, op die van 1614/1615 op f°. 89 verso, op die van 1615/1616 op f°. 88 recto, op die van 1616/1617 op f°. 85 verso, en op die van 1617/1618 op f°. 86 recto.

In den jare 1611 moest hij een gedeelte zijner woning afstaan aan de opzieners van het simpelhuis, aan wie in later tijd de geheele woning overging; dienaangaande vindt men in het Register ten Rade van 1611, f°. 280 verso:

„5^e. Maart 1611, de burgemrs. PALMA ē Thesorier deser stadt werden by

Naauwelijks was evenwel LAURENS DE MAEGHT onder bovenvermelde voorwaarden met zijne nering begonnen, of ook nog andere behoeften noopten hem zich andermaal tot de regering te wenden, die onverwijld, doch onder zekere voorwaarden, aan zijn verlangen voldeed, — al weder een groot bewijs dat de regering dezen tak van nijverheid tèn koste van niet geringe opofferingen wilde begunstigen.

In de stadsrekening van 1612/1613, f°. 124 recto, vindt men het navolgend antwoord op zijn daartoe gedaan verzoek:

„Aen LAUREYS DE MAEGHT, tapytsier de somme van zesthien „ponden derthien schellingen vier groot hem van stadtswege ver„gunt tot vervallinge van de oncosten van de gereetschappen, „soo cuypen, fournaissen als andersins dienende totte verwerie „in het tapythuys, onder conditie van de voirscr. somme te „uuytscheeden aen de stadt te moeten restitueren, off alle de „voorscr. gereetschappen in de huyse te laten, blyckende by „quitt. XVI ℔ XIII ß IV ₰."

Gedurende dezen bij contract overeengekomen tijd van tien achtereenvolgende jaren bleef hij alhier werkzaam, „sonder den„selven tyt hem aen eenighe andere heeren, ofte andere landen, „steden ofte plaetsen te mogen begeven in dienste;" na verloop van dit tijdvak, zelfs iets vroeger nog, verliet hij Middelburg.

Uit de stadsrekening van 1617/1618, f°. 86 recto, vindt men dit bevestigd door de uitbetaling van het hem bij contract ten jare 1610 toegestaan pensioen:

„Aen LAUREYS DE MAEGHT, tapytsier over een half jaer pensi„oens verschenen xiij Martii xvj^{c} seventhien, per quitt. V ℔" [1]).

Uit Middelburg, hetwelk hij om onbekende, zelfs niet te gissen redenen verliet, vertrok hij naar Engeland, doch naar welke plaats is onbekend; welligt was het naar Mostlake, alwaar in het jaar 1619 de eerste tapijtfabriek werd gesticht (zie bladz. 98). Door zijn vertrek nu was de bestaande fabriek te Middelburg tijdelijk gesloten, en had opgehouden als zoodanig te bestaan; want niet alleen dat hij vertrok met zijne werkgezellen,

---

„desen geautoriseert de opsienders van tsimpelhuis te mogen accomoderen met „bewillinḡ van tapissier, van sekere huisinge eñ erve gestaen in cellebroers mits „daer tegens hebbeñ seker andere huisinge en erve."

1) Hij verliet dus zes maanden vroeger de stad dan hij bij zijn oorspronkelijk cont act bedongen had.

maar hij maakte ook gebruik van de keuze hem gelaten bij besluit van 23 Maart 1613 [1]), toen hem „van stadtswege vergunt „werd tot verhalinge van de oncosten van de gereetschappen, „soo cuypen, fournaisen als anderzints dienende tot de verwerie „de voorsc. somme te moeten restitueren off alle de voorscr. ge„reetschappen in den huyse te laten."

Hij koos het eerste en nam al zijne machineriën enz. met zich naar Engeland, blijkens de stadsrekening van 1618/1619, f°. 43 verso, alwaar als post van ontvang staat vermeld:

„Ontfanghen van Laureys de Maeght, Tapytsier de somme „van sesthien ponden dertien schellingen vier groon over rem„boursement van gelycke somme, die hem van stadts weghen „waren ter handt gestelt op den xxiii Maart xvj^c derthien tot „vervallinghe van d'oncosten van diversche gereetschappen om „te verwen, welcke gereetschappen hy midts syn vertreck naer „hem genomen heeft."

Zijn voornemen om te vertrekken was reeds vroeger bekend geweest, althans men scheen plan te maken tijdens zijn verblijt alhier, om na zijn vertrek, waarvan hij schijnt kennis te hebben gegeven, de woning, welke hem van stadswege bij contract was afgestaan geworden, tot andere doeleinden te gaan gebruiken. De bescheiden, die dit aan de hand geven, leveren ook tevens door sommige daarin voorkomende zinsneden, het vermoeden op dat zijn vertrek slechts tijdelijk was, althans men kan het daaruit eenigzins opmaken. Kort na zijn vertrek werd de woning aan anderen, en wel onder geheel nieuwe voorwaarden afgestaan, nadat de Maeght bevolen was het huis en gevolgen te ontruimen.

In het Register ten Rade n°. 4 (van 1614 tot 1624), f°. 72 verso en 73 recto, vindt men daaromtrent:

„Den 25 November 1617 present het coll. van Wett en Raedt."

„Op het versouck van opsienders van t'simpelhuis deser stadt, „zyn by Heeren Schepen en Raedt deser stadt, deselve geconsen„teert tot heur simpelhuis te mogen approprier sekere gedeelte van „t'oude cellebroers huisinghe daer Lauwerens de Maeght, tapit„sier nu teghenwoordich inne woondt en dat alleene by pro„visie en tot wederseggens toe tot *tyd en wyle* de stadt deselve „van doene mogte hebbe."

---

[1]) Zie hierboven.

„Over soo veel als de voorsc. MAEGHT aengaet, is goetgevon-„den, dat hy uit de voorscr. huisinghe sal hebben te ruimen, „gebliekt uut sin contractene van gagie van x ✗ jaarlyks, ge-„suspendeert en hem affgenomen."

Hierbij werd dus „een sekere gedeelte van t'oude cellebroers „huis afgestaan om te mogen approprierē," ten behoeve van het simpelhuis, doch maar slechts „tot tijd en wijle." Aan het besluit tot ontruiming werd door hem gevolg gegeven en het oude tapijthuis aan bestuurders van het simpelhuis afgestaan, evenwel slechts voor een gedeelte: want kort daarop toen de MAEGHT met al het zijne vertrokken was en dus alles was ontruimd, scheen men een ander plan met dit gebouw te hebben gehad, zoo als blijkt uit het besluit der vergadering van Wett en Raedt in dato [1])

„15 Maart 1618."

„Is goetgevonden en geresolveert dat het simpelhuis ofte op-„sienders van t'simpelhuis niet ende sullen hebben over als „noch te aenveerden de huysinghe daerby staende, als er ge-„bruyct werden by LAURENS DE MAEGHT Tapitsier om te sien „off men t'selve tot een leeninghuis sal connen approprieren [2])."

Onder de vele voorregten, die hem bij zijn contract van 13 September 1608 werden verleend en waarvan krachtens de opgenoemde besluiten der regering, het genot hem door zijn vertrek was „gesus-„pendeert en affgenomen," bleef er nog een over, hetwelk hem bij zijn contract personeel was toegestaan [3]), „den vrydom van excys „etc. voor hem en synne werckgesellen, midts dat hy de distri-„butie van t'bier sal hebben, om alle fraude te voorcommen." Het scheen dat hij daarover bij zijn vertrek niet had gedacht, wijl een besluit door de regering moest genomen worden om hem daaraan te herinneren, en ook hieruit meenen wij te mogen opmaken, dat hij voornemens was terug te komen, omdat hij bedreigd werd bij niet nakoming van dit genomen besluit, om alle vroegere voorregten van vrijdom te zullen verliezen, waar-

---

[1]) Register ten Rade n°. 4 (1614 tot 1624) f°. 78 recto.

[2]) Bij besluit van Wett en Raedt dato 14 December 1620, werd (Register ten Rade, n°. 4, f°. 168 recto) „by pluraliteit van stemmen om̄e verscheyden „redeñ eñ consideratiën goetgevonden dat men de volcom̄ene eñ finale resolutie „tot het erigeren ofte het niet erigeren vañ selve bancke (van leeningen) voor „eenighen tyt alsnoch sal schorten," waarna gemelde gebouwen aan de opzieners van het simpelhuis evenwel voor slechts korten tijd werden afgestaan.

[3]) Zie bladz. 113.

aan hij natuurlijk, bij het voornemen om niet terug te komen, geen gevolg zou hebben gegeven, ten minste er zich weinig over bekreund zou hebben.

Op den 12 April 1618 [1]):

„Is goetgevonden en geresolveert dat PR. NACHTIGAEL [2]) eñ „LAUWERENS DE MAEGHT, Tapitsiers, mitsgaders BARTHOLOMEUS „CHRYSTIAENSE sullen hebben over te bringhen heure appostillen „van vrydom ende deselve soo ten wyncantoore als Biercantoore, „verzenden....., op poene dat deselve haer vrydom sal werden „gerefuseert en niet meer en sullen, mogen profiteren deselve „.......... [3]) de controleur sal gehouden syn te doene regi- „streren ofte liasseren."

In den loop van het jaar 1617 verliet DE MAEGHT de stad Middelburg, en gedurende eenigen tijd vindt men volstrekt geen aanteekeningen omtrent eenige tapijtfabriek hier ter stede, wel van diverse leverantiën, doch die geschiedden welligt door hier gevestigde kooplieden.

Als leveranciers of handelaars in tapisseriën vindt men evenwel vroeger in 1601 als tijdgenoot van HEYNDRICK DE MAEGHT, en later van zijnen broeder LAUWERENS DE MAEGHT, in de stadsrekening van 1601/1602, f°. 115 recto et verso, zekeren VINCENT ZEGERS vermeld:

„Betaelt VINCENT ZEGERS over huere van tapitserie tot be- „hangsel van een camer in de Abdye int logement van den Heer „generael VEER blyckende by quitt. de somme van XVIII ₰ „XV ß gr."

Voorts in de stadsrekening van 1607/1608, f°. 130 verso:

„Betaelt VINCENT ZEGERS tapitsier de somme van derthien „ponden grooñ vlaems over verhueringe van tapyt in twee reysen „tot behangsel ten tyden van de maeltyden by de stadt uytge-

---

[1]) Register ten Rade n°. 4 (1614 tot 1624) f°. 80 verso.

[2]) Deze PIETER NACHTIGAEL schijnt een deelgenoot te zijn geweest van de fabriek van DE MAEGHT, althans later komt hij steeds met hem vereenigd voor. Ook hij genoot als zoodanig voorregten. Register ten Rade n°. 4, f°. 76 recto, 13 Januari 1617: „Is goetgevonden eñ geresolveert dat men PIETER NACHTE„GAEL tapitsier zal vergonnen vrydom van excys van twee oxhoofden wyns en „twaelf tonnen groot Bier..... mitsgaders de vrydom van excys van een tonne „cleinbier ter weeke."

[3]) Hier volgen eenige onleesbare woorden.

„ reyckt aen de Heeren Ambassadeurs van de coninghen van „ Vrankryk ende Ingelandt, blyckende by quit. de voorsc. XIII ℔."

In de stadsrekening 1609/1610, f°. 121 recto:

„Betaelt VINCENT ZEGERS over thueren van veerthien stucken „ fyne tappyten inhoudende iijᶜLX ellen tot drye stuuvers en halve „ d'elle om te behanghen de oppersale ter tyde van de maeltyt by „ de stat vereert aan syne Exc. blyckende by quitt. X ℔ X ß."

„Betaelt PIETER VINCK over het ophangen ende affdoen van „ de voorn̄ tappyten, blyckende by quitt. de somme van X ß."

In die van 1612/1613, f°. 121 verso:

„Aen VINCENT ZEGERS de somme van neghen ponden veerthien „ schell. zes groon̄ over thueren van diversche stucken tapytserie „ ter nombre van drye hondert negen en tsestich ellen tot ses „ groon̄ d'elle, ten tyde van de maeltyt by de stat uutgereyct „ aen d'heer SIDNEY gouverneur van Vlissingen ende andere ge- „ noode, hieronder begrepen thien schellingen van op ende aff- „ doen, blyckende by quitt. IX ℔ xiiij ß VI ₰" [1]).

In de stadsrekening van 1613/1614, f°. 123 recto:

„Betaelt aen VINCENT SEGERS de somme van XIV ℔ groōn „ vlaems ter oorsake van t'hueren der tapytserie tot het behan- „ gen van de bovensale van t'stadthuys metten trap ende portael „ ten tyde vant banket aen de princesse Palatine, zyne Exc. „ ende anderen adel, dus hier per quittantie XIIII ℔."

In die van 1616/1617, f°. 102 recto:

„Betaelt aen VINCENT ZEGERS de somme van twaelff ponden „ drye schellingen over huere van tapytserie tot behanghen van „ de bovensale van stadthuys ten tyde vant banket uytgereyct „ aen syne Exc. eñ andere Heeren blyckende by quitt. vscr. XII „ ℔ XIII ß."

En in die van 1630/1631, f°. 45 verso:

„Aen VINCENT ZEGERS over t'huere van tapyt tot behangsel „ van de bovensale van het stadthuys ten tyde van voornoemde

---

[1]) Deze maaltijd werd SIDNEY aangeboden bij gelegenheid van zijn afscheid hetwelk hij van Walcheren nam, en plaats had na afloop van zijne comparitie met de staten van Zeeland op den 18 September 1612. Ook bij dezen maaltijd, even als vroeger op den 8 Augustus 1595, werd hem toezegging gedaan vereerd te zullen worden met „tapitseriën," t. w. bij den eersten eene tapisserie ter waarde van dry duisent gulden, bij dezen laatsten eene tapitserie ter waarde van duysent of twaelf hondert rijnsguldens."

„banket [1]) en anders uytwysende zyne declaratie en quitt. ter „somme van XVIII ℒ."

---

[1]) Merkwaardig zijn de sommen die men voor drie diverse maaltijden op de bovenzaal van het stadhuis gebruikt, in rekening gebragt heeft en „*wel voornamelijk* „*ten tijde van de kiesmaaltijd.*" (Deze maaltijd schijnt de onstuimigste te zijn geweest; zie hieronder besluit van 9 Maart 1641). Deze zijn als volgt:

„Betaelt LENAERT VERBOOM suyckerbacker, de somme van een hondert vyf „en veertich ponden Vlaams (*f* 870) over gelevert bancket ten behouve van de „stadt, ende *voornementlick ten tyde van de kiesmaaltyt* van de weth in den „jare 1680 (15 Augustus)."

„Aen HANS VAN DE WYER bancketwercker, de somme van een en negentig „ponden vlaems (*f* 546) over gelevert bancket *ten tyde van de voors. kiesmaaltyt.*"

„Aen FRANCHOYS VAN HERNY, pasteybacker de somme van ses ende twintich „ponden thien schellingen (*f* 159) over geback van pasteyen ende anders ten „behouve als voren."

„Aen GEERAERDT DE SMIT over t'geback ten dienste als boven, naer luyt „de specificatie XXVI ℒ (*f* 156)."

„Aen SALOMON JACOBSSE hoendercooper de somme van een honderd negen „ponden thien schellingen over leveringhe van calcoenen, cappoenen, hoenders „ende anders soo ten *behouve van de voorn. kiesmaeltydt* als enz. (*f* 657)."

„Betaelt JASPER KERBELLE, kok, soo over t'bereyden ende koken van de „voorn. spyse op de *voorscr. kiesmaeltyden* ende bancketten als andere naer luyt „de specificatie en quitt. de somme van XXVI ℒ (*f* 156)."

„Aen FERNANDO DE WOLFF over t'bedienen van de *voorsc. maeltyden* en andere „als hofmeester volgens declaratie en quitt. de somme van XI ℒ X ß (*f*69)."

„Aen PIETER MARINUSSE silversmit over huere van diversch silverwerck ten „tyde van het bovengenoemde bancket naer luyt den bescheiden de somme van „IIII ℒ XVI ß X ₰ (*f* 29,05)."

„Aen VINCENT SEGERS over huere enz." Zie hiervoren.

„Aen GILLIS ZACHARIAS, speelman, over verdiende loon by de speelluyden ten „tyde van t'voorscr. banket by quitt. de somme van V ℒ (*f* 30)."

„Aen YSAACK BRAEMS tinnegieter over huere van tin ten tyde van de voorn „maeltyden ende bancketten volghens drye specificatien ende quitt. te samen de „somme van XIII ℒ V ß I ₰ (*f* 79,52½)."

„Betaelt JAN THOMAES CANNEMAN de somme van VIII ponden thien schel„lingen ende twee grooten over leveringhe van wyn ende bierglazen, ten dienste „van de stadt tot diversche tyden voornementlick ten tyde van de hiervoren „genoemde maeltyden ende bancketten volgens specificatie en quittantie de somme „van VIII ℒ X ß II ₰ (*f* 51,05)."

„Aen GILLES MARTENS over coop en leveringhe van een en dertich stoopen „en een pinte canary wyns tot ses schellingen de stoop, by quitt. XVIII ℒ „VI ß (*f* 109,80)."

Onder de hiervoren (bladz. 106) opgenoemde tapissiers behoorde ook zekere GOOSSAART CHIMAY (elders genaamd CHUMAY en SIMAY), die te Middelburg poorter werd in 1589 [1]) en afkomstig was uit Audenaerde; of hij alhier een tapijtfabriek had is onbekend, wijl nergens hiervan iets voorkomt, en of hij hier koopman in gemaakte tapijten was is evenmin bekend, hoewel dit laatste echter het waarschijnlijkste is. Dit staat evenwel vast, dat hij hier woonachtig was en diverse malen leverantiën gedaan heeft; in de notulen der staten van Zeeland dato 3 Junij 1595, komt het navolgende omtrent hem voor:

„Die Tresorier VALCKE [2]) heeft verthoont dat d'Heer SIDNEY „op t'aenseggen hem gedaen by den Agent CARON, van wegen „den staten van Zeelandt, dat deselve hem begeerden te be-

---

„Aen PIETER CLARISSE over den coop ende leveringe van XXII stoopen witten „Orliensen wyn I ℔ XVII ß II 𝔡 (ƒ 11,15)."

„Aen JAN LEUNISSEN, stadts camerbode een hondert een en veertich ponden „achttien schellingen drye groote vlaems over verschoten penningen aen diverse „saken en behoufen soo aen spyse als andersints ten behouve ende dienste vañ „stadt (ƒ 851,47½)."

„Aen JAN LEUNISSEN voorñt de somme van IᶜXXI ponden IX sch. III gr. „vlaems over verschoten penningen ter sake als voren t'sedert den XXVI Aug. „1630 IᶜXXI ℔ IX ß III 𝔡 (ƒ 728,77½)." Bedragende te zamen de niet geringe som van ƒ 4583,02½.

In later tijd scheen men zich te schamen over de groote verteringen en het *gedrag* der heeren deelhebbers aan dien maaltijd, althans in het Register ten Rade, numero 7, vindt men daaromtrent op den 9 Maart 1641, fº. 95:

„Teñ tweede, dat in toecomende, sonder eenige exeptie of aensien ter con„trarie sal werden afgeschaft de groote maeltyt, die s'anderen dachs naar de „nominatie van de nieuwe wet s'jaerlicx van stadswege placht gehouwen te „werden: en is om goede insichten verstaen, dat alle voorgaende contrarie re„solutiën met dese resolutie sullen werden en blyven gerevoceert; en oock dese „resolutie van nu af gehoue voor eene staele en eeuwige wett, die om geen „consideratiën sal kunnen werden vernietigt. Dat de eerste maeltyt van de heeren „raden ende kiesers gevaceert hebbende over de actie sal gehouen werden als „voor desen; met last en recommandatie aen d'heeren Tresoriers om te letten „*dat de voorscr. maeltyt met behoorlicke ordre en mesnage werde gedaen*, en „*de middelen van de stadt niet onnuttelick werden verquist.*"

[1]) Komt ook voor als gildebroeder in den jare 1600, in het rekeningboek van het zijden-, lakens- en cramersgilde, binnen de stad Middelburg 1591—1606. Dit register berust op de oudheidskamer te Middelburg.

[2]) JACOB VALCKE, thesaurier van 1591—1603.

„schencken met een Tapitserie van de weerde tusschen dry oft „vier duysent guldens, die zy zouden doen maken t'zynen genou- „gen; dat de voorscr. Heer hem hadde laeten verluyden, dat hy „Tapitserie gevonden hadde, die hem aenstont, van omtrent vyff „duysent guldens, luttel min oft meer, *wesende onder Goossen* „*Chumay*, daer toe hy die overensige penninghen boven de ge- „daene presentatie, offereerde te betaelen; wesende gediscou- „reert, dat alhier schoone Tapitseriën zyn, die alhier tot Mid- „delburch zyn gemaeckt, is den voorscr. Tresorier gelast, daer aff „te spreken metten secretaris van den Heer SIDNEY, om zyn „rapport gehoort, voorder 't adviseren."

Hieruit kan men dus eenigzins opmaken dat GOOSSAAET CHIMAY, zelf geen fabriek alhier had, wijl er hier geen sprake is van een fabriekant, (*tapitsier*) maar alleen van tapijten „*wesende onder* „*Goossen Chumay*." Waren ze nu door hem gemaakt, men zoude hem dan bepaald als maker hebben genoemd; deze vooronderstelling wordt nog bevestigd door de volgende woorden: „wesende gediscoureert, dat alhier schoone Tapitserien zyn, die „alhier *tot Middelburch* zyn gemaeckt," zonder vermelding van den naam des makers, die wel geen ander kan geweest zijn dan JAN DE MAEGHT.,

Ten gevolge der hooge prijzen die door dezen CHIMAY voor zijne tapisseriën werden verlangd, en waaruit tevens blijkt dat toen ten tijde reeds de kostbaarste tapijten ook hier werden gemaakt, namen de staten op den 8 Augustus 1595 het volgende besluit [1]:

„Op de Tapitserie den Gouverneur van Vlissingen Sir ROBERT „SIDNEY doen presenteren, is geresolveert den voorscr. Heer, dae „toe te beschencken met dry duysent guldens eens, te betalen „by den Tresorier VALCKE."

Die uitbetaling geschiedde in geld blijkens de 4e. rekening van den thesaurier-generaal JACOB VALCKE, f°. 249.

„Aen Sir ROBBERT SIDNEY gouverneur van Vlissingen de somme „van vyff hondert ponden vlaems, hem van wegen de landen ge- „schonken op zyne compste uuyt Engelant. By ordonnantie van „XV Augusty XCV eñ quitt."

Het is ons verder geheel onbekend of SIDNEY zich die bewuste tapijten heeft aangeschaft, ten minste eene beschrijving van die „schoone Tapitseriën, die alhier tot Middelburch zyn gemaect

---

[1]) Zie Notulen der Staten van Zeeland 1595, f°. 148.

„ en een weerde had van tusschen de dry oft vier duysent gulden," hebben wij na een naauwkeurig onderzoek nergens gevonden.

Omtrent de tweede tapisserie, boven aangehaald, die mede aan SIDNEY werd aangeboden, vindt men in de notulen der staten van Zeeland van 18 September 1612, het navolgende: — SIDNEY terug geroepen zijnde naar Engeland, wilde alvorens te vertrekken, zijne diensten bij den koning van Engeland den staten aanbieden, weshalve hij zich ter hunner vergadering begaf, dit aanbod deed, en na afscheid van de Ed. M^e^. Heeren te hebben genomen, de vergadering verliet.

„ Waarna naer syn vertreck [uit de vergadering] gedelibereert „ wesende op de vereeringe dewelcke men aen den voorsz. Heere „ doen zoude, neffens de voordere begroetenisse ende recomman- „ datie van den staet deser landen: Is goetgevonden, dat men „ den voorz. Heere zal beschencken ende vereeren met een Tapit- „ serie van duysent of twaelf hondert Rijnsguldens, ende dat enz."

Nergens komt eene beschrijving der voorstelling van deze tapisserie of een naam van den leverancier en fabrikant voor, en men zoude waarlijk gelooven, indien men de notulen der vergadering van den 20 September 1612 leest, dat SIDNEY bijzonder tevreden was met deze vereering en dat de geschonken tapisserie tevens een waar kunststuk moet geweest zijn.

„ Ende is daer na audiëntie gegeven den Heere Lieutenant „ Gouverneur van Vlissingen, die verklaert heeft, dat den Heere „ Viscomte de l'Isle, gouverneur van de voorsz. stadt van Vlis- „ singen, hem hadde gelast, de Heeren staten seer te bedanken „ voor de vereeringe ende present, t'welck de Heeren staten had- „ den belieft syn Ed. te doen, *t'welck syn Ed. seer estimeerde.*"

Ook deze tapisserie (qua talis) is nimmer door de staten aan SIDNEY ten geschenke gegeven, immers in de rekening van mr. EWOUT TEELLINCK van den jare 1611/1612, f°. 259 [1]), leest men:

„ Aen JOHAN BEER Thesorier van de cautionaire guarnisoenen „ tot Vlissingen de somme van twee honderd ponden grooten „ vlaems, daermede de Heeren staten van Zeelant goetgevonden „ hebben te vereeren den gouverneur van Vlissingen, den Heer „ SIDNEY volgens haere Ed. M. resolutie In daten den XVIII Sep- „ tembris XVI^c^ ende twaelfve. By extract uuyt de voorschreven

1) Generale rekening van mr. EEUWOUT TEELLINCK, ontvanger-generaal van Zeeland, van zijne administratie te lande van prima Octobris 1611 tot 30 Sept. 1612.

„resolutie ordonn̄ van den XXII met bekentenisse van den XXIIII „der voorscr. maent hier overgelt [1]."

Sir ROBBERT SIDNEY scheen volgens deze opgave liever met klin-

---

[1]) Terwijl onder de bijlage dezer rekening de navolgende quitantie gevonden wordt (letterlijk door mij naar het origineel afgeschreven):

„XVIII September 1612."

„Ende naer het vertreck van̄ Heere SIDNEY: viscomte de L'isle, gouverneur „der stadt van Vlissingen gedelibereert wesende op de vereeringe, dewelcke men „aen den voorsz. heere doen soude, neffens de voorder begroetenisse ende recom- „mandatie van den staet deser Landen. Is goetgevonden dat men den voorscr. „heere sal beschencken ende vereeren met een tapisserie van duysent off twaelff „hondert Rynguldens ende dat de gedeputeerde hen sullen vinden tot Vlissingen „voor het vertreck van̄ voorscr. heere om hem wederomme te begroeten, goede „reyse te wenschen, ende de nootelycke recommandatiën ende andere gevouch- „lycke complimenten te doen."

„Accordeert mette de voorscr. Notulen."
„(get.) IS. DE JONGE."

„Heer ontvanger Generael TEELINCK wy ordonneren u te betalen aen JOHAN „BEER Thresorier van de cautionnarisse guarnisoene tot Vlissinge als last heb- „bende van den welgemelten heere gouverneur SIDNEY, de somme van twee hon- „dert ponden grooten vls., conform de resolutie van de heeren staten van Zee- „land hiervoren gestelt. Ende brengende neffens dese behoorlicke quittantie soo „tzelve is vuytgēven, geleden worden daer dat behoort. Aldus gedaen int hoff „van Zeelandt tot Middelburg den XXII Septembris 1612."

„(get.) P. DE MALDERÉE."
„JOH. HUYSSEN."
„ZUYTLANDT."

„Ter ordonnantie van gecommitteerde Raden van de Staten van Zeelandt."
„(get.) IS. DE JONGE."

„ℒ 200 . 0 . 0."

„Reg. int reg^{r}. op voorz. Ontf. f°. 249."

„Geregistreert ter greffie v. hun Ed. M. heeren staten van Zeelandt in huere „Ed. M. ordonnantiebouck geth. mette Lrē 23, folio 150, actum ut supra."
„(get.) J. VAN ROUBERGHEN."

„Ontfangen by my onderscr. vuyt handen van den Heer Ontfanger-generael „TEELLINCK de somme van Twee hondert ponden gr. Vlaems, over voldoeninge „deser ordonnantie. Actum dese 29 Septembris 1612."
„(get.) JO. BERE."

„ℒ 200 . 0 . 0."

kende munt dan met tapijtwerk vereerd te worden, althans de quitantiën van de in specie uitbetaalde som is aanwezig, en de uitdrukking „*t'welck syn Ed. seer estimeerde*," geeft alle reden om zulks te gelooven.

Voorts komen er in de rekeningen van den thesaurier VALCKE nog enkele leverantiën en verhuringen van tapijten voor, geleverd door GOOSSAERT CHYMAY, in de rekening van den jare 1598—1599.

F°. 336 recto:

„Aen GOOSSAERT CIMAY coopman de somme van dertich ponden „vyff schell. vlaems over die coop ende leveringe van eenige cleyne „stukken tappitserie tot behouve als vooren by declaratie etc."

In de 6e. rekening f°. 441 recto:

„Aen GOOSSAERT CHIMAY koopman de somme van veertich „ponden vls. over de huyre van seeckere stucken tapitserie tot „stofferinge van eenige camers int Logement van zyne Excell. „by declaratie ende ordonnantie van 18 Maart 1597."

Ibid f°. 436:

„Aen GOOSSAERT CHIMAY coopman de somme van ICXX ✗ voor „de coop eñ leveringe van vyff stucks tapisserie wesende ICL „ellen tot xvj sch. d'elle tot stofferinge van een camer in t'loge„ment van zyn excell. tot voorscr. Hoff, by declaratie ordon„nantie van den xxij Dec. xvc ses en negentich ende quitt." (*ter zijde van deze post vindt men het volgende*):

„*Loquatur.* Sedert gebleken dat dese tapisserie neffens meer „andere meubelen wesende in t' logement van zyn excell. is onder „bewint en bewaringe en verantwoordinge, volgens den last van „den rade, van den deurwaarder HANS VAN ROUBERGE, blykens „by syn recepisse ende attestatie hierop gesien, hier ter camer „in archieff is liggende [1])."

„Nota dat het canefas en de stofferinge hiertoe dienende ge„bragt werd f°. 445 recto et verso."

F°. 445.

„Aen GOOSSAERT CHIMAY de somme van vij ✗ i ß vij ₰

---

[1]) Te vergeefs hebben wij in het provinciaal archief gezocht naar dezen inventaris, eveneens als naar bijlagen op de rekeningen van den thesaurier VALCKE, waarin wij hadden gehoopt belangrijke mededeelingen, zoo niet het later te melden contract, voor de levering van het tapijt voorstellende „het gevecht voor „Bergen-op-Zoom," te vinden.

„ vls. over canefas ende andere behoeftens tot het besetten en „ ophangen van v stucken tapisseriën by hem aen den lande ver-„ kocht tot stofferinge van t'Logement van syn Excell. in t'hoff „ tot Middelburch by decl. ordonnantie van den x Sept. xv° acht „ en negentich eñ quitt."

En eindelijk in het register van ordonnantiën van betalynge bij de gecomm. Raden van Zeeland door den thesaurier VALCKE, f°. 80:

„ Den 11 Febr. 1599 is ordonnantie gegeven op deze Tresorier „ te betalen aen GOOSSAERT CHIMAY de somme van dertich ponden „ vyff schelling. gr. vls. over twee stucken tapitserie ende een „ carpet van t'selve tot dienste van 't land gekocht te weten 1 „ stuck personage xi en een vierdeel à 1 sch. d'elle, 1 stuck „ Bosgage van xiiij à xxvj sch. grt. delle en een carpet tot iij ✗ „ i ß viij ₰ [1])"

---

[1]) Uit deze verschillende, hierboven aangehaalde, in uitgaaf gebragte posten ziet men, dat bijna altijd, wanneer een of ander hooggeplaatst persoon Middelburg bezocht, tapijtbehangsels werden gehuurd of aangekocht, ten einde daarmede de wanden der vertrekken, waarin hij verscheen of tijdelijk verblijf hield, te versieren. Dit schijnt ten dien tijde eene algemeene gewoonte te zijn geweest, wijl wij dit gebruik ook op minder aangename plaatsen aantreffen. Zoo vindt men dat de gevangenis van JOHAN VAN OLDENBARNEVELD versierd was met soortgelijke tapijtbehangsels; althans in de notulen der H°. M°. Heeren Staten-Generaal d'anno 1619, vindt men in de vergadering van 19 Mei (op den 13 Mei was het doodvonnis voltrokken), de behandeling van zeker request, luidende: „ op te requeste „ van de vrouwe van Berckel ende Rodenrys weduwe van wylen mr. JOHAN VAN „ OLDENBARNEVELD, versouckende dat haer souden werden gerestitueert, also ten „ minste gedoogt, te volgen onder behoorlicken inventaris ende alsulcke cautie als „ hare H°. M°. sullen goetvinden, *de Tapyten*, bedden, silver, vergult lampet eñ „ becken ende andere meublen haer int gemeen toekomen, dat zy gedaen heeft tot „ stofferinge van de camer, daerinne haeren voorscr. man is gedetineert geweest."

Het gevolg van dit request was, dat op 30 Mei 1619 „ den rentmr HALLINCK „ geordonneert werd te doen affnemen..... schoonmaecken, opvouwen en wech-„ leggen, de Tapitseryen hangen iñ camere alwaer mr. JOHAN VAN OLDENBAR-„ NEVELDT gevangen gehouden is geweest mette beddens silver eñ vergult werck „ eñ andere meublen by hem gebruikt, in eene goede plaetse."

Terwijl het antwoord hetwelk aan de vrouw van OLDENBARNEVELD op haar request werd gegeven, voor haar alles behalve voldoende was. Op vrijdag 31 Mei 1619 vindt men in de notulen der H°. M°. dit navolgende:

„ Op te requeste van de vrouwe van Berckel weduwe van wijlen mr. JOHAN „ VAN OLDENBARNEVELDT versouckende dat men haer favorabelyck soude resti-

Eindelijk vindt men nog een zekeren NICLAES BAERT vermeld, „coopman tot Middelburg," die handel dreef in „tapitserie „werken."

In de notulen der staten van Zeeland van den 11 Augustus 1595 wordt gemelde BAERT vernoemd.

„Op 't 5 poinct van de voorscr. beschryvinge, om die van Vlis- „singen rembourssement te doen van ℔ 72 : 2 : 0 vls., by hun „lieden betaelt aen NICLAES BAERT, coopman tot Middelburch, „over hondert ende acht en vyfftich ellen Tapitserye, by den „voorschreeven BAERT gelevert, tot vercieringe van t'logys van „den grave van Leycester, op zyn vertreck naer Engelandt, ende „nyet weder gerestitueert, zullen die van Vlissingen verclaren „door wyens laste die voorscr. Tapitserye aldaer is gehangen ge- „weest, om t'zelve geweten, daerop als dan rapport ingebracht „te mogen worden."

Deze BAERT komt overigens niet meer voor, want op den 3 September 1598 overleed hij te Middelburg.

In 1617 ging een gedeelte van het gebouw der fabriek voor „tyt ende wyle" over aan de opzieners van het simpelhuis en wel voor zoo lang de stad de lokalen niet noodig had. Sedert dien tijd was de nering van DE MAEGHT uit Middelburg verdwenen. In 1621 schreef hij aan de regering der stad eene

---

„tueren ende laeten volgen onder inventaris en̄ suffisante cautie de *affyehangen* „*tapiten* enz., by wylen haren man geduerende zyne detentie gebruyckt. Is ge- „ordonneert te appostileren datter order gestelt is, dat de voorscr. meublen wel „sullen werden bewaert."

Verscheiden jaren daarna werd haar eene geringe som uitgekeerd, nadat eerst alles te gelde was gemaakt; van de tapijten is verder niets meer bekend.

Een ander voorbeeld dezer gewoonte om tapisserijen op te hangen, uitsluitend bij hooggeplaatste personen, vindt men in een der brieven van JOHANNES WTENBOGAERT, hof- en veldprediker van Prins MAURITS, vertrouweling van LOUISA DE COLIGNY, echtgenoote van WILLEM I, (voorkomende in *de Spectator*, numero 36, van 5 September 1868). In een zijner brieven dato 26 Febr. 1602 gewaagt WTENBOGAERT zeer openhartig omtrent zijn levenswijze die hoogst eenvoudig was. „Zijne beste kamer zegt men is met tapisserijen behangen. „Logen, antwoordt hij, ja met groen laken, een halve vaem hoog, om den rug „daaraan te wrijven. Ik kleed mij naar den nieuwen snoff. Logen. Ik kleed „mij eerlijk in laken, 't beste Borat (wollen stof) gemaakt naar mijn qualiteit „en gemak." — Alleen dus bij voorname personen schijnt dit eene gewoonte te zijn geweest.

missive uit Engeland, zijne toenmalige verblijfplaats, waarvan melding gemaakt wordt in het navolgende notul [1]).

„3 Juli 1621."

„By de heer oud Burgemr. SCOTTE, Int collegie van wette eñ „Rade geproponeert zyñ, dat LAURS DE MAECHT tapitsier hier „voor tyden binnen dese stad gewoont hebbeñ eñ nu jeghen„woordich wooneñ in Eñglt, aen Zyn Ed. hadde gescreven eñ „versocht vant t'collegie van Wett ende Rade te willen verstaen:

„Oft tselve collegie zoude angenaem wesen dat LR. DE MAECHT „sich metter woone herwaerts van vuyt Engeland zoude transpor„tere oṁe synen styl van tapitsier alhier wederoṁe te exer„ceren, op al sulcke voordeelen eñ emolumenten als hy voor „desen alhier hadde genoten."

„Is t'selve in deliberatie gelecht syñ geresolveert, dat men de „voorñ LAURS DE MAECHT naer dat hy hier in de stad metter „woone zal zyn gecommen eñ voorscr. styl van tappitseriën te „maecken exerceren, weder sal laten gebruycken alle alsulcke „vrydoṁm eñ voordeelen eñ andere emolumenten als hy voor „desen heeft genoten."

LAURENS DE MAECHT dit antwoord ontvangen hebbende, keerde op den 10 October van hetzelfde jaar naar Middelburg terug.

Dezelfde voorregten van vroeger werden hem nu weder verleend. Zoo vindt men in de stadsrekeningen van 1622/23, f°. 95 verso het volgende:

„Aen LAURENS DE MAEGHT tapytsier over een jaar pensioens „hem vergunt ende verschenen 10 October 1622 naar luyt d'or„donñ ende quitt. de somme van x ℔ [2])."

En eindelijk in de rekening 1627.1628, f°. 79 verso: „Betaelt „aen LAUREYS DE MAEGHT Tapytsier over ses maanden gagie ver„schenen den 10 April 1627 by quitt. de somme van v ℔."

Bij zijne wederkomst werd hem andermaal de oude kapel van het cellebroers klooster afgestaan, en die den opzieners van het simpelhuis ontnomen, alwaar hij weder op den ouden voet zijne nering uitoefende; gedurende dit verblijf zijn weinig

[1]) Register ten Rade numero 4 van 16 Augustus 1614 tot 21 Junij 1622, f°. 188 recto et verso.

[2]) In de daaropvolgende rekeningen vindt men dit weder telkenmale herhaald, alzoo in die van 1623/1624, f°. 95 verso; 1624/1625, f°. 89 verso; 1625/1626, f°. 76; 1626/1627, f°. 77 verso.

of geene bijzonderheden van hem bekend [1]). In 1627 eindigde hij met het maken van tapijtwerken, en werd aan hem, blijkens even aangehaalde rekening, de laatste betaling gedaan der hem toegestane gagie. De kapel werd nu afgestaan aan de Engelsche gemeente te Middelburg, blijkens notul van den 27 Januarij 1629 [2]).

„Dheeren Thesauriers deser stadt syn gecommitteert omme „te nemen inspectie vañ cappelle daer LAUREIS DE MAEGHT „tapitsier inne woont en te besichtigen ofte deselve soude konnen „worden geappropriëert en bequaem gemaeckt voor de Engel„sche gemeente alhier, omme inne deselve in de plaatse van het „West Ind. huys haeren godsdienst te plegen ende daervan rap„port doene, omme enz."

Spoedig daarop werd de tapijtfabriek als zoodanig ingerigt. In de stadsrekening van 1629/1630, f°. 96, komt een uitgaafpost voor, die de nieuwe inrigting als zoodanig doet kennen.

„Aen CORNELIS VAN LUBENDONCK schilder over het schilderen „van 't portael, schutsels ende bancken in de Ingelse kerke „mitsgaders de banken voor den huysen de roode leeuw de stadt „competeerende by quitt. de somme van XI ₤ 10 ß [3])."

---

[1]) Geene andere melding vinden wij meer van hem gemaakt dan alleen in de stadsrekeningen van 1621/1622, f°. 122 verso en 1624/1625, f°. 100 verso wegens het ruimen van putten „van de huysinghe daerinne de Tapitsier woont."

[2]) Register ten Rade n°. 6, 1628/1629, f°. 32 verso.

[3]) Blijkens de notulen (The book who contains the first acts of the English Church at Middelburch) eigendom der Engelsche gemeente, werd de kapel tusschen de maand Junij en September 1629 in gebruik genomen, althans wordt daaromtrent het navolgende gevonden: de predikant der gemeente, JOHN DRAKE, moest voor zaken naar Engeland vertrekken, „wch voyage he took about the be„ginning of june 1629," wedergekeerd zijnde, schijnt aan hem verslag te zijn uitgebragt van hetgeen gedurende zijne afwezigheid geschied was, en hieraan ontleenen wij, tot aanwijzing van den tijd dat de gemeente gebruik van het nieuwe gebouw nam, het volgende: De dienst was in zijne afwezigheid door anderen waargenomen. „Thus missed not our Churche any day of all the pas„tours absence, save onely the first after the pastours departure; because that „the West Indyes Company was so hasty to posesse then presently the roomes „wth them (wth our churche assembly had ever thirthertoo possessed) *afore that* „*this larger roome wch our ch likewise useth now, could be fitted theretoo.*"

De kapel scheen dus spoedig te zijn ingerigt geweest, en wel in afwezigheid van den predikant, die „afore the end of September stylo novo 1629 returned „agayn from that his long journey."

Korten tijd nadat DE MAEGHT zijn bedrijf had geëindigd overleed hij, en werd op den 17 Februarij 1631 in de oude kerk te Middelburg begraven [1]; vóór zijn dood was dus reeds de fabriek verdwenen. Later huwde een zoon van hem, blijkens de trouwboeken te Middelburg nog aanwezig, op 5 October 1630: „JAN DE „MAEGHT j. m. borduerwercker van Middelburg met TEUNTJE „GERRITS j. d. van Delft, syn ondertrouwt tot Dordrecht den 28 „Sept., getuygt NICOLAUS CRUSIUS Diennaer des H. Woorts aldaar."

Hieruit maken wij op, dat, toen de nering te Middelburg voor goed geëindigd was, deze JAN DE MAEGHT zich welligt verplaatste naar Delft, waar toen nog fabrieken in vollen bloei bestonden.

Meerdere opgaven hebben wij omtrent de Middelburgsche tapijtmakerij niet kunnen opsporen, — genoegzaam evenwel om te doen zien, dat ook Middelburg deze zoo belangrijke industrie binnen hare veste heeft gehad.

§ 2. Fabrieken in verband met de tapijtfabriek te Middelburg.

Omstreeks terzelfder tijd dat LAURENS DE MAEGHT hier werkzaam was, ontving de regering dezer stad eene aanvraag van twee tapissiers uit Gouda, „om henl. residentie eñ neeringhe van der „Ghouda, herwaerts te transporteerẽ."

In het 3e. Register ten Rade (15 September 1599 tot 11 Augustus 1614) vindt men hier omtrent het volgende: [2]).

„16 Juni 1614."

„T'collegie van Weth eñ raede gehoort hebbende het rapport „van de gedeputeerde in onderhandelinge geweest synde met „ISACK NACHTIGAEL en LOURENS [3]) Tapisiers van der „Ghoude nopende de vrydomme eñ andere voordeelẽ by deselve „versocht, om henl. residentie eñ neeringhe van der Ghoude „herwaerts te transporteerẽ, is goetgevondẽ dat mẽ deselve an„dermael sal hooren en te dien eynde oock examineren het con„tract van H. DE MAEGHT eñ syn benevens de voorgaende noch „daertoe gecommitteert JOAN VETH eñ OLIVIER CARBAULT, sche-

---

[1]) Gereformeerd dood- en begraafboek der gemeente Middelburg van 1627—1646. [2]) F°. 396 recto.

[3]) Hier is in het origineel eene open plaats ter invulling van den naam die ontbreekt.

„pen̄ ende geauthor̄ de gemelde Tapisiers naer den presenten in „die van vrydomme van stadtsexcys voor henl. huysgesinne, „oock exemtie van Burgelyke wachtte en̄ voorts als de saeke „daerom zoude achterblyven henl. in leeninghe verstrecken eene „som̄e van twee ofte drie hondert pond vls. voor de tyt van „drie ofte vier jae̅r onder behoorlycke cautie voor de restitutie „en̄ dat deselve tapitsiers hier sullen come̅ en werken ten minste „voor twaelff jaer."

„Naerder v̄staen dat deselve Tapitsiers geerne gerieft waren „met het Artillerie huys op de harinckplaetse mits dat t'selve „met de huyssinghe van Joos Cornelisse daerachter aen staende „soude werde̅ thaerluyd̄ intentie en̄ neeringhe by de stadt werde̅ „geapproprieert, zyn de voorscr. gedeputeerd̄ geordonnert deselve „huysinghe te besichtigen en̄ naer bevindinge fynael met de voorz. „tapissiers aff te handele̅ soo sy ten meeste dienste van̄ stadt „bevinden sullen te behoor̄."

Dit besluit schijnt het gevolg te hebben gehad, dat gemelde tapissiers tot regeling dezer zaak, zijn overgekomen uit Gouda, want in het register ten rade numero 4 [1]), vindt men op 23 Augustus 1614 het navolgende:

„De gedeputeerde voor desen gehandelt hebbende met de Ta- „pitsiers van der Ghoude jeghenwoordich hier in de stadt synde, „werden van nieuws geauthoriseert andermael en naerder met „deselve te spreken en op alles rapport te doen."

Wat het gevolg van deze onderhandelingen geweest is, is onbekend. Men kan het er evenwel zeker voor houden dat gemelde tapissiers geen overeenkomst met de gedeputeerden hebben gesloten; hun naam althans komt niet meer voor, en van het in te leveren rapport is niets te vinden; het civiel register bevat mede geen enkel contract tusschen hen en de regering gemaakt.

Het artilleriehuis kreeg daardoor eene andere bestemming naardien ter zelfder tijd eene tweede aanvrage naar hetzelve van vreemdelingen plaats vond, die hier eene nieuwe fabriek wenschten op te rigten, gedeeltelijk in verband staande met de bestaande tapijtfabriek wat weven en het vervaardigen van grondstof als saaijetten en zijden draden voor de tapijtfabrieken betrof.

Deze eerste weverij waar ook grondstoffen werden vervaardigd, leverde aan de stad eene ruime mate van welvaart op, en

[1]) Van 16 Augustus 1614 tot 21 Junij 1622, f°. 3 recto.

merkwaardig zijn ook de aanteekeningen, die men in de verschillende registers van die tijden daaromtrent vindt.

Met betrekking hiertoe ziet men in het 4°. meer aangehaalde Register ten Rade op folio 14 verso:

„Den 12 Maert 1615 present t'collegie van Wett eñ Raede, „praeter JACOB BORRELL eñ HEINDRIK DE LOOPER schepenen en „mr. JACOB MAGNUS Raedt."

„Gehoort by het collegie van Wett eñ Raede het rapport van „de gedeputeerde, by goetvinden van t'collegie van wette in com„municatie geweest synde, met de coopluyden [1]), nopende de „nieuwe inventie, die eenige mrs henluyden geneerende met „t'maken vañ caffa eñ allerhande andere platte syde wercken „voorgavē gevonden te hebben om̄ vā sekere stoffe die voor dese „zoo niet en syn gebruyckt geweest binnē dese stadt verschey„den manifacturē te maken, door middel van dewelcke te verkoo„pen, stondt dat vele werckluyden in dese stadt getrocken eñ de „hantwercken, bestaende in de voorscr. weverie, seere souden wer„den vermeerdert. Waeruyt de gemelde gedeputeerdē verstaen, „dat de coopluyd̄ d'inventie gesien eñ de gelegenheyt derselve „geexamineert hebbende, de voornoemde nieuwe wercken goet eñ „bequaem vinden eñ geensins prejudiciabel aen eenige hantwerc„ken die mē jeghenwoordich in dese stadt uitouffent ofte is ma„kende eñ daerenbovē bereyt warē, dese stadt ten dienste eñ op „hope van veele aerme luyden aene werck te helpen een goet „deel van henluyd middelē daertoe ofte daerinne te gebruycken, „onder de conditie hier naer verhaelt. Ende by t'voorschr. col„legie daerop gedelibereert syn, soo om de voorscr. coopluyd̄ „naerder te hoorē, als te examineren de difficulteitē, die daerop „vorder considerabel syn, gecommitteert beyde de Burgemr. „MARCUS DE LA PALMA, OLIVIER CARRAULT, schepē, de secre„tarius SCOTTE en JOAN VETH raede, dewelcke oock midts de„sen werden geauthoriseert op alles rypelyk gelet hebbende met „goetvinden van het collegie de saecke met de coopl̄ aff te han„delē ende besluyten."

„Eerstelyk alsoo de stoffe tot dese nieuwe wercke van nood̄ „met veele moyte ende handen moet werden bereyt, aleer deselve „in sulcken staet ende bequaemheyt can werden gebracht als „andere gelycke stoffē, die mē tot dusdanige wercken plachte

[1]) ANDRIES OYSEL eñ PIERRE DU QUESNOYE.

„te gebruycken eñ mitsdien te costelyck soude vallē, deselve be-
„reidingē te laetē doen tot costē eñ laste van dē coopluyden al-
„leen, soudē deselve coopluyden continuelyckē eñ gedurende dese
„henl. neeringhe gerieft moetē werden ten minstē, met een hon-
„dert ofte meer kinderē uyt de Aermscole vā thien tot xvj jaerē,
„te wetē vyff en zeventich knechtkens ende vyff en twintig ofte
„meer meyskens. Welcke kinderē alle jaere voor een vierde part
„souden mogen werden verandert om tot andere ambachtē ofte
„neeringhē gebruyct te werden ende de aen blyvende vier jaere
„in dese neeringhe ofte ambachten geoeffent synde, op het ge-
„touwe geset eñ naer behooren volleert buyten laste vande Aerme
„ofte schoole. Souden noch soo tot reeden van deselve stoffē als
„tot het verwē en bewaerē derselve gerieft moetē werden met
„huyssinghe geapproprieert eñ bequaem gemaeckt tot dese nee-
„ringhe behalve alleene de ketels, hovens, buskens, eñ t'gunt
„meer tot de verwerie behoūven mochte."

„De mrs die voor dese coopluyden wercken sullen, souden
„verschoont moetē werden, in de excyns, te wetē, elck mr heb-
„bende ses getouwen met acht tonnē clein bier ofte meuselaer
„en twee tonnē goet bier eñ daerenbovē vrydom van de wacht."

„D'Inventeurs deser wercken wesende twee in getal souden om
„henluyd, vorder te encourageren vereert dienen, met elck hon-
„dert Carolus guldenē ofte namelyck vyftich [ieder] en de andere
„hondert guldenē te blyvē ter dispositie van de coopluyd voor de
„mrs die noch andere nieuwe wercken mochten inventerē."

„Ende soudē deselve coopluyd henluyd hierwegens verbinden
„eñ sterk maken binnē dese stadt op te stellen en gedurende dit
„contract werckende te houden de nombre van twee hondert
„getouwē ten minste hondert eñ vyftich ofte daeromtrent."

Op deze verschillende van weêrszijden te kennen gegeven voorwaarden, die later meer uitgebreid werden, werd eindelijk een contract gemaakt; hieromtrent vindt men in boven aangehaald Register ten Rade f°. 16 recto:

„Den 16 Maerte 1615 present t'collegie van Wett eñ Raedt,
„praeter Jacob Boreel en Heindrix de Looper schepeñ en
„mr. Jacob Magnus raedt."

„Andermael t'rapport gehoort van de voorschreven commissa-
„rissen op het geproponeerde van de coopluyd ende de poinctē
„hiervoren verhaelt in deliberatie geleit ende overwogē die difficul-
„teitē dienaengaende gemoveert, eñ naerder verstaen dat deselve

„coopluyd om redenē henluydē moverende liever hadden t'Artil-
„lerie huys, dat henluyden tot de aen te vangē neeringhe soude
„werden vergonnē selffs tot henluyd neeringhe bequaem te mae-
„ken, om by veranderinge t'collegie niet telkens moeyelyck te
„vallē, mids dat mē henluyden ten dien respecte soude te goede
„comen ofte verstrecken eene somm̄ van drie hondert pondē gr.
„vls. Is goetgevonden en by t'collegie voorscr. geresolveert dat
„de voorn. commissarissen met deselve sullen concluderen eñ
„vyff poincten t'collegie voordragen, finalycken affhandele, alle
„mogelycke devoir doende om de nombre van de kinderē te
„verminderē, dien tyt van jaere, die de coopluyd begeeren dit
„contract duer soude te verkorten, eñ voorscr somme versocht
„tot preparatie van huysinghe soo seere te vercleinē als moge-
„lyck wesen sal eñ vooral te lettē by examinatie van andere werck-
„luydē ofte andersints, dat andere werckluydē by dese voordee-
„len in haere neeringhe ofte ambacgt niet en werden geprae-
„judiceert. Ten welcken de voorn. gedeputeerde mits desen
„finalycken zyn geauthoriseert."

„Werde oock verstaen dat Burgem̄r Schepenen eñ Raedt met
„dese coopluydē contracteerende in geene meeninge zyn andere
„werckluydē gelycke neeringhe ofte Ambachtē doende eenigsints
„te prejudiceren maer henl. niettegenstaende vry te staen allē
„eñ eenē yegelyckē die deselve wercken hier sal willen maecken
„dieselve voordeelē te communiceren, naer dat van dienste van
„stadt eñ gemeinte sulx vereisschen sal."

Deze voorwaarden allen aangenomen en geregeld zijnde, werd er tusschen de stad en voormelde coopluyden inventeurs, een contract gesloten hetwelk reeds den 21 Maart 1615 tot stand kwam, en in het register civiel der stad Middelburg werd ingeschreven hetzelve is van den volgenden inhoud [1]:

„Burgem̄rs Schepeñ eñ Raden deser stadt verstaen hebbeñ dat
„eenige meesters henluyden geneerende met t'maecken van caffa
„ende andere platte zyde wercken eene practycke ofte middel gevon-
„den hadden, om van sekere stoffen die *voor desen soo niet en waaren*
„*bekent noch gebruyct geweest*, *verscheyden manifacturen te maecken*,
„door middel van de welcke te vercopen stondt dat vele werck-
„luyden herewaerts in dese stadt getrocken eñ de hantwercken
„bestaende in de voorscr. weveryen, seere souden toenemen eñ

[1] F°. 257 sqq.

„vermeerdert moge werden eñ daerbenevens onderricht synde, dat „eenige coopluyden deselve nieuwe inventien gevisiteert eñ goet „bevonden hebbende, bereyt waeren dese stadt ten dienste eñ „om vele schamele luyden aen werck te helpen de inventeurs der„selver wercken de hant te bieden eñ een goet deel van hunne „middelen tot bevoorderinge van dien te gebruycken; onder de „voordeelen ende conditien by de selve cooplieden eenige van „de magistraat voorgehouden hadden Burgeñirs Schepeñ eñ raedt „voornoemt genegen wesende om volgens henl. ampt eñ plicht „voor soo vele doenelycken is, de goede patientie van de voorsc. „werckmrs eñ coopluyden, by alle gevouchlycke middelen te se„cundeeren, eñ alsoo de voorscr. ambachten vermeerderende, „neeringe eñ welvaeren in de stadt te maecken oock vele scha„mele luyden te onderhouden, die anders by faute van broot„winninghe genootsaeckt souden zyn van hier te vertrecken, op „den twaelffden deser maent van maerte, soo om de voorscr. „coopluyden andermael te hooren, als om van derselver intentie „naerder geinformeert te syn, mitsgaders om te examineren, de „difficulteyten die ten aensien vañ andere werckluyden henluyden „met gelycke hantwercken eñ neeringe onderhoudende, daerop „considerabel waeren, gecommitteert D'heeren JACOB DE WAERT „en WILLEM BROUWER Burgemrs, MARCUS DE LA PALMA eñ OLI„VIER CORBAULT schepeñ, mitsgaders mr. SYMON SCHOTTE secre„taris eñ JOAN VETH Raedtsman deser stadt, ende eyntelyck naer „dat by deselve op alles rapport was gedaen op den 16 der voor„noemde maent van maerte de voorscr. gedeputueerde geauthori„seert op de vyff poincten van voordeelen by de coopluyden ge„proponeert finalycken te besluyten eñ veraccorderen naer dat sy „t'saemen ten meesten dienste van de stadt eñ oorboire van de „goede ingesetenen der selver mochten vinden te behooren. „Welcken volgende de voorñ gedeputeerde in communicatie ge„weest synde met voorz. ANDRE OYSEL eñ PIERRE DU QUESNOYE „in desen vervangende voorz. PIETER COURTEN en henl. voor den„selven, voor soo vele des noot sy sterck maeckende, eñ deselve „coopluyden wederomme voorgehouden hebbende de difficultey„ten, ende swarigheden by t'collegie van weth eñ rade op de „versochte voordeele, gemoveert ende in de gemelde acte van „den sestienden deser begrepen syn ten laetsten met de voorsz. „coopluyden verdragen eñ veraccordeert in der vouge eñ ma„nieren hier naer volgende."

„Te weten dat de voorñ coopluyden tot bevoorderinge derselver „goede intentie, vermeerderinge van neeringe ende ambachten bin-„nen dese stadt, by Burgemrs Schepeñ eñ Rade door de armmrs ofte „vaders van de schoole continuelycken eñ gedurende den tyt deses „contracts, sullen werden versien met een getal van hondert kinde-„ren ofte daeromtrent tsy uyt de aermschoole ofte uuyt de arme luy-„den die binnen dese stadt by den aermen onderhouden werden naer „de selve bequaemst sullen connen werden gevonden, out wesende „van thien tot vyfthien ofte sesthien jaeren ofte daeromtrent."

„Welcke kinderen alle jaere by advyse van de magistraet eñ „armmrs ofte vaders van de schoole voor een vierde part ofte „minder gedeelte sullen mogen werden verandert eñ tot andere „neeringen ofte ambachten gebruyckt ter discretie van deselve „aermmrs ofte vaders van de voors scole behalvens de meyskens „die haer werck sullen doen inde schoole."

„Ende de aenblyvende die met advys vañ magistraet, Armmrs „ofte vaders vañ schoole als voorseyt is sullen gecontinueert „werden, sullen binnen de vier jaeren op het getouw gebracht eñ „naer behooren volleert moeten werdden om teynde de selve vier „jaeren haers selffs synde buyten coste van den Aermen eñ „schoole voorts onderhouden eñ oock geloont te werden naer dat „sy sullen verdienen ofte meesters ofte coopluyden met deselve „sullen connen veraccorderen."

„Sal oock deselve kinderen geduerende die in dese neeringe ofte „ambachten besich sullen syn bequamen tyt gegeven werden om „te leeren lesen eñ schryven ten minste van twee uuyren daechs „eñ voorts op het werck versocht van cleyn bier jegens den dorst."

„De voorsz. coopluyden sullen noch soo tot het reeden van „henluyder stoffen, als het verwen eñ bewaeren derselve buyten „henl. costen gerieft werden met het artilleriehuys staende op „de harinckplaetse twelck by de stadt geruymt synde, by de „cooplieden geapproprieert eñ tot henluyden neeringe bequaem „gemaeckt sal mogen werden eñ voren aen straete geslooten met „eenen muur beginnende van de spaengnaert straete en eynden-„de aen de poorte van Joos Cornelis bleeckerye ende voorts „geduerende sy tselve gebruycken sullen moeten onderhouden „van behoorlycke reparatie alles thaerluyder coste, dus sal de „stadt henluyden in consideratie van dien te goede commen eñ „door de Tresoriers doen betaelen de somme *van twee hondert* „*vyftich ponden* vls eens."

„Ende de voordere oncosten die de coopluyden by deugde-
„lycke rekeninge sullen doen blycken in t'prepareren van dese huy-
„singe tot henluyder neeringhe meer geleden te hebben, als de
„voorsz. besproocken somme sullen henl. by goet succes van saecken
„van stadts wege mede vergoet eñ teynde de twaelff jaeren wer-
„den betaelt mits dat deselve oncosten daeronder gerekent de
„voorñ vyfthien hondert guldenen niet en sullen excedeeren de
„somme van vyff hondert ponden vls ten respecte van de stadt."

„De mrs die voor dese coopluyden wercken sullen, hebbende
„ses getouwen sullen genieten vrydom van stadts assyse van acgt
„tonnen cleyn bier ofte meuselaer eñ twee tonnen groot bier eñ
„die thien ofte meer getouwen hebben twaelff tonnen cleyn bier
„ofte meuselaer eñ twee groot bier eñ die minder getouwen sul-
„len hebben als voorseyt is, sullen genieten vrydom naer dis-
„cretie vañ Burgemrs."

„Zullen noch deselve meesters genieten vrydom van de wachte."

„Ende degene die tvoorsc. huys bewoonen sullen, sullen jaer-
„lycx genieten vrydom in den excys van drye oxhooffden wyns
„van welcken wyn de coopluyden sullen mogen disponeren
„t'haerluyder discretie ende niet te min voor haere persoonen
„eñ familie behouven den vrydom in de wynen die sy jegen-
„woordich syn hebbende, t'sy deselve de wynneeringhe blyven
„doen ofte niet."

„Sal noch de voorschr. coopluyden by de stadt betaelt werden
„soo ten behouve van de inventeurs dese nieuwe wercken eerst
„gevonden hebbende als tot behouve vañ gene die noch eenige
„souden mogen vinden de somme van twee hondert Carolus gul-
„dens, eens waer van de coopluyden voor een hondert gulden
„sullen vermoghen te disponeeren t'haerluyder discretie."

„Als soo verbinden henluyden de voorschr. coopluyden in con-
„sideratie van de voorñ voordeelen metten eersten binnen dese
„stadt op te stellen en continuelycken geduerende den tyt deses
„contracts werckende te houden een goet getal getouw. en ten
„minste tot honderd eñ vyftich eñ op deselve doen verwercken
„*soodanige stoffe als voor desen hier te lande soo niet bekent, ge-*
„*bruyct, noch verwrocht eñ is geweest.*"

„Sonder dat nochtans daeromme Burgemrs schepeñ eñ raedt
„eenigsints verstaen, andere wercklüyden die binnen dese stadt
„gelycke neeringe souden willen doen ofte deselve wercken
„maecken te prejudicieeren, maer henl. niet jegenstaende dit

„contract vry te staen deselve ofte andere voordeelen allen ande„ren die sulx versoucken mochten te communiceeren, naer dat „den dienst van de stadt eñ de gemeynte dat vereyschen mochte."

„Dit contract sal beginnen Meye XVI° vyfthien eñ dueren den „tyt van vier, acht eñ twaelff jaeren ter optie van de coopluyd „wel verstaende dat soo de coopl. als niet verhoopt en werd „t'eynde de eerste vier jaeren quaemen daer uuyt te scheyden, „dat in sulcken gevalle de stadt aengaende t'gundt by deselve „tot het prepareren van het *artillerie huys* is belooft sal ont„slaen met de vyfthien hondert guldens die by de Tresoriers „betaelt sullen syn, sonder in eenige voorder onkosten te pre„paren van denselven huyse gedaen gehouden te syn, mits dat „de coopluyden oock in sulcken gevalle, sullen vermogen aff te „wercken ende naer henl. te trecken eñ behouden de materialen „die sy daer aen sullen hebben besteedt, eñ thuis sullen moeten „stellen in synen voorigen standt ten waere de stadt geraetsaem „vonde t'gunt datter gemaeckt sal werden ofte een gedeelte daer„van te behouden eñ t'selve te betaelen naer t'seggen van luyden „hun des verstaende."

„Ende naer de vier jaerē getreden synde in het vyfde jaer „sullen de coopluyden gehouden syn dese neeringhe eñ ambach„ten te continueren noch andere volle vier eñ soo voorts naer „de achte in t'negenste getreden wesende de volle twaelff jaeren."

„Aldus dit contract gemaeckt eñ geslooten by de voorñ gein„tituleerdē en by partyen respective onderteyckent onder d'optie „van drie weken by de coopluyden besproocken naer dat het„selve by t'collegie van Wette eñ Raede op den xxi Maerte „xvj° vyfthiene was geagreert eñ was onderteyckent."

„J. DE WAERT, W. BROUWER, MARCUS DE LA PALMA,
„OLIVIER CARBAULT, JAN VET, S. SCOTTE, PIERRE
„DU QUESNOY eñ ANDRIES OYSEL."

Dit contract, waarvan het begin bepaald was met den loop der maand Mei 1615, kreeg zijn beslag, nadat het artilleriehuis daartoe in het daarop volgende jaar was ingerigt, blijkens aanteekeningen voorhanden in meergemeld register ten Rade numero 4, [1]):

„23 Februarij 1616."

„De Burgem. VETH mitsgaders d'andre gedeputeerde t'andere

1) F°. 34 recto.

„zyde, gecontracteert hebbeñ met PIERRE QUESNOY en ANDRIES „OYSSEL en compaignie syn geauthoriseert deselve te hooren eñ „te sien effectueren, dat deselve werden geaccommodeert van „t'heen henl. by contracte is belooft, mits dat deselve van ge- „lycken sullen naercommen t'geen sy by contracte syn vbonden."

De regering voldeed mede aan de op zich genomen verpligtingen tot het verschaffen van zeker aantal kinderen om de weefgetouwen te doen bezetten, en committeerde daartoe eenige harer leden om te onderhandelen met de vaders der armenscholen. In het Register ten Rade numero 4, [1]) vindt men onder 28 Maart 1616:

„JOOS VAN DER HOOGE, schepen eñ secretarius SCHOTTE, wer- „den midts desen by het collegie van Wette eñ Raede geautho- „riseert voor henl. te ontbieden de vaders van de armschole, „mitsgaders JAQUES PARS eñ deselve te verclaren wat by t'colle- „gie gehandelt is, met de coopluyden nopens de nieuwe fabrique „van alle platte syde wercken eñ anders eñ dat ten dien fyne „deselve coopluyden van stadtswege toegeseyt synde een getal „van hondert kinders, de voorn. vaders eñ PARS van wese als- „mede gelast wesende te besorgen soo uyt de schoole als uyt de „schamele burgerie die uyt de beurse vañ aermē onderhouden „werden meiskens en knechtkens om vyfthien tot XVI jaere eñ „dat soo haest het henl. mogelyk wesen sal."

Op den 9 April 1616 vervoegde zich andermaal een deelgenoot van bovenstaande fabriek tot de regering, die met dezelve een nieuw contract aanging, na daartoe eenige onderhandelingen te hebben gevoerd, in het Register ten Rade numero 4 van dien datum [2]), vindt men deswege het volgende:

„Gehoort het vertooch van de burgem̃r VETH in communicatie „geweest synde met JACQUES HUWAERT eñ verstaen deszelfs HU- „WAERTS versouck eñ op alles gelet, is by t'collegie van Wette eñ „Raedt, als beter gedaen als gelaaten goetgevonden dat de voorz. „Burgem̃r OLIVIER CARRAULT eñ Tresoriers, deser stadt de voorñ „HUWAERT naerder sullen hooren eñ werden deselve geautoriseert „met deselve HUWAERT nopende syne veranderinghe van domi- „cilie van Arnemuyden binnen dese stadt te accorderen eñ finalyck „te beslissen soo sy ten meesten dienste vañ stadt bevinden sullen „te behooren, onder conditie dat hy HUWAERT in consideratie „van de voordeelen die hem by de stadt sullen werden toegestaen

[1]) F°. 17 recto. [2]) F°. 39 recto.

„gehouden sal syn ende by contract belooven, een seker getal „van getouwen continuel binnē dese stadt te onderhouwen, voor „sulcken tydt als met hem geaccordeert sal werden."

Reeds op den 22 April 1616 kwam dit contract tot stand, hetwelk even als het vorige in het Register civiel werd geregistreerd, en [1]) hetwelk aldus luidde:

„Accoort gemaect tusschen de stadt Middelburgh
„in Zeelandt ende JACQUES HUWAERT."

„Op huyden den twee en twintigsten April zesthien hondert eñ „zesthiene syn geaccordeert ende verdragen d'Heeren JOHAN VETH „eñ mr. JACOB SCOTTE burgm̄rs met voorgaende resolutie eñ authorisatie van t'collegie van Wette eñ Rāede van dato den negenste „April deses jaers eñ approbatie van den sevenden mye daeraenvolgende, *ter eenre* mitsgaders JACQUES HUWAERT eñ PIERRE DU „QUESNOY coopman binnen Middelburch synne borge ter deser „saecken, *ter andere syden.*"

„Alsdat den voornoemden JACQUES HUWAERT, hem wederomme „metter woone sal transporteerē eñ houden binnen deser stadt, „eñ aldaer doen eñ exerceren synne neringhe van Borat maken, „waertoe hy hem sterck maeckt eñ obligeert, dat hy alhier sal „brenge eñ houden wercken, den nomber van seventig getouwen, „ende sal daer tegens van stadswege den voornoemden JACQUES „HUWAERT worden ter handt gestelt eñ overgegeven de somme „van thien hondert ponden vlaems die hy sal houden ende ge„bruycken den tyt van thien jaren sonder daervoor eenige Inte„rest te betalen, ten einde van welcken tydt ofte eer soo wan„neer hy ophouden sal de voorz. neeringhe te doen, off die niet „en dede metter voorz. getal van getouwen den voorz. JACQUES „HUWAERT als principael eñ den voornoēm PIERRE DU QUESNOY „als borge eñ mede principael eñ in solidum belooff hebben „eñ beloven mits desen de voorz. somme van thien hondert pon„den vlaems aēn tresoriers deser stede, weder op de leggen eñ „betalen, eñ sal den voornoemden DU QUESNOY, alle dry jaren „mogen vclaere off hy de Borchtochte wil continueren off niet eñ „ingevalle hy deselve niet en wilde continueren sal hy HUWAERT „gehouden syn andere sufficante borge eñ principael te stellen, „voor desen contracte eñ restitucie van de gefurneerde somme

[1]) Register civiel, f°. 263 recto.

„ eñ en sal hy du Quesnoy noch syn erffg van dese Borchtochte „ niet ontslegen syn, voor eñ aleer andere suffisante borge tot „ contentemente van de heeren Tresoriers is gestelt eñ aenge- „ nomen, off wel dat hy de gefurneerde somme sal hebben opge- „ bracht eñ ingevalle Godt Almachtich hem du Quesnoy van deser „ werelt quaeme te halen, sal syn huysvrouwe mits opbrengende „ eñ restitueerende de gefurneerde somme mede van de voorz. „ borchtochte onslegen syn eñ beloofde den voornoemden Jac- „ ques Huwaert van t'gundt voorschr. is synne borgen te indem- „ niseren, costeloos eñ schadeloos te houden, verbindende voor „ alle t'selve de voorñ Jaques Huwaert tot stadts vzekerheyt eñ „ oock tot indemnisatie van syn voornoemde borge respective syn „ persoon eñ goederen eñ specialyck stellende tot een onderpand „ synen persoon eñ goeders roerende eñ onroerende mitsgaders „ de coopmansschappen sydẽ eñ sayetten gemaect en ongemaect, „ die hy jegenwoordich onder hem heeft ende voorts successive- „ lycke in synnen huyse, packhuyse ende op de voorz. getouwen „ hebben sal, eñ anders inlandich eñ uitlandich, daer deselve be- „ vonden soude mogen worden, offe d'actien die daeruyt gespro- „ ten souden mogen syn, die ten dage van de betael. sullen worden „ bevonden. Alles ter goeder trouwen eñ sonder arch of list."

„ Dit is gedaen ter kennis eñ bywesen van d'heeren „ Willem Brouwer, Lauwereys Willemse Ver- „ poorte ende Joos van der Hoogen schepenen die „ T'oirconden van dien haere segelen aen dese brie- „ ven hebben gestoken ten jaere eñ dage als boven."

Nadat dit accoord en de bedongen borgtogt was gesloten werd door „ de daartoe gedeputeerden" kennis gegeven van het verlijden dezer acte, en de wijze beraamd, waarop de stad zich kwijten zou van hare verpligtingen tegenover gemelden Huwaert. Reeds in de gewone bijeenkomst van Wett ende Raedt dato 7 Mei 1616 [1]) was daarvan sprake.

„ Gehoort het rapport van de heeren Burgemr̃s volgens de acte „ van authorisatie in dato ix April [2]) lastleden in communicatie „ geweest zynde met Jaques Huwaert, ende dien volgende met „ deselve Huwaert waren, vdrage voor den tyt van thien jaẽr

[1]) Register ten Rade, numero 4, f°. 42 recto.

[2]) Zie hiervoren bladz. 138.

„hem te vstrecken t'gebruyck van thien hondert ponden vls., voor „den tyt van thien jaẽr, sonder intrest, onder de borchtogte van „PIERRE DU QUESNOYE eñ sulcke andere vsekerheydt van de voorz. „HUWAERTS goederen, als het contract dienaengaende is gestipuleert; op alles gelet is der voornoemde gedeputeerde gebesoigneerde by t'collegie van Wet eñ Raede geapprobeert eñ „geratificeert eñ syn deselve gedeputeerde voorts geauthoriseert „t'selve contract alzoo voorts te laeten segelen eñ passeren mits „dat deselve somme sal werden gefurneert, met die helft teffens „soo wanneer HUWAERT syn domicilie binnẽ deser stadt sal hebben verandert eñ de reste wanneer hy de beloofde t'zeventich „getouwen in de stadt sal hebben gebracht, eñ gaende houdẽ „ofte naer advenant syn getouwen sullen werden gepresenteerd."

Hieraan werd gedeeltelijk spoedig gevolg gegeven, want op den 30 Julij 1616 [1]) werden de „gedeputeerde van wege de stadt" geauthoriseert tot uitbetaling, „der hem te verstrecken somme naer advenante van de door hem aengebrachte weefgetouwen."

„De gedeputeerde van wege de stadt gehandelt hebbende met „JACQUES HUWAERT, werden op desselfs HUWAERTS versouck geauthoriseert deselve by provisie te versien van eenige penn. in „mindere van penn. die hem by contracte syn belooft naer advenant t'getal van getouwen die hy teghenwoordich binnen dese „stadt is onderhoudende."

De overbrenging dier getouwen en het daarvoor vereischte personeel, geschiedde met den noodigen spoed, terwijl van stadswege daarop een naauw toezigt werd gehouden. Zoo besloot men in de vergadering van Wett ende Raedt van den 9 September 1616 [2]):

„Item is goetgevonden en geresolveert dat ADRIAAN GERAERTSEN „VAN LIESVELT schepen eñ OLIVIER CARBAULT sullen informeeȓ „wat personen JAQUES HUWAERT van Arnemuiden heeft gebracht, „die voor hem zyn werckende en wat persoonen hier voor hem „werken en wat quantiteit, om van rapport gedaen synde gedisponeert te werden, gelyck tot dienste sal bevinden te behooren."

Dit naauwe toezigt stond natuurlijk in verband met het gemaakte accoord, betreffende het aantal aanwezige getouwen, die achtereenvolgens, overeenkomstig de gemaakte voorwaarden naar

[1]) Register ten Rade, numero 4, f°. 49 recto.

[2]) Register ten Rade, numero 4, f°. 53 verso.

hier werden overgebragt. Had HUWAERT dus reeds op den 30 Julij 1616 een gedeelte van het hem toegestane ontvangen, weinige dagen later zag hij zich andermaal in de gelegenheid gesteld om zich tot het collegie van „Wett en Raedt" te wenden, ten einde een tweede gedeelte op rekening te ontvangen van de hem toegestane penningen.

Den 24 September 1616 [1]) werd „gelezen het contract tus-„schen de stadt eñ JAQUES HUWAERT gemaeckt ende gedelibe-„reert op desselfs HUWAERTS v̄soūck, tenderende om te hebben „sekere som̄e van penn. in minderinge van t'gundt hem by t'ge-„melde contracte was toegestaen te minste voor de derde part „naer advenant t'getal vā getouwen die hy hier binnē dese stadt „hadde gebracht eñ was onderhoudende. Is op het rapport van „ADRIAAN GERARTSEN VAN LIESVELT die getouwen gevisiteert „eñ een derde part van deselve bevonden hebbende by t'collegie „van Wette eñ Raede, goetgevonden de voorz. HUWAERT door „de Tresoriers deser stadt te doen aentellen de somme van twee „duysent guldens waertoe de Tresoriers mits desen werden ge-„authoriseert."

Na de betaling van dezen termijn duurde het niet lang meer of JACQUES HUWAERT was zijne verpligtingen nagekomen en had aan zijn contract voldaan.

Op den 7 Januarij 1617 waren door hem de noodige weefgetouwen overgebragt en in werking gesteld, en werd hem den laatsten termijn, bij zijn contract bedongen, uitbetaald. Van stadswege werd daarop zijne fabriek, blijkens het verhandelde in de vergadering van het collegie van Wett ende Raedt van den 7 Januarij 1617, opgenomen en het aantal getouwen nagezien [2]).

„Gehoort by t'collegie van Wett eñ Raede het rapport van „ADRIAEN GERARTS VAN LIESVELT, volgens de resolutie van t'col-„legie voorz. gevisiteert hebbende de getouwē by JAQUES HU-„WAERT aengewesen tot voldoeninge van t'contract tusschen „hem eñ stadt gemaeckt ende uyt deselve vstaen dat de voorn. „HUWAERT jegenwoordich negen en zeventich getouwen werc-„kende hout eñ zulks van syn syde t'voorschr. contract heeft „voldaen is by t'collegie voorz. goetgevonden eñ geresolveert de „voorn. HUWAERT voorts te betaelē t'gundt de stadt tot voldoening

[1]) Register ten Rade, numero 4, f°. 55 recto.
[2]) Register ten Rade, numero 4, f°. 60 verso.

„van voorz. contract van haer syde noch schuldich is, eñ werdē de „Tresoriers geauthoriseert de peñ. daertoe van noode op te lichtē „ten minste intresse henl. mogel. zynde."

Deze fabriek eenmaal aan het werk zijnde, nam in korten tijd aanzienlijk in bloei toe, en bleef voortdurend onder direct toezigt van de stad werkzaam [1]).

Bij besluit van 23 Mei 1620 (Register ten Rade numero 4, f°. 151 recto) werd uithoofde van de vele bemoeijingen, die de commissie van toezigt over de fabriek had, besloten eenige meerdere leden daaraan toe te voegen [2]).

---

[1]) Ongeveer ter zelfder tijde werd octrooi verleend te Dordrecht, door de H°. M°. Heeren Staten-Generaal tot het vestigen van eene fabriek, waarin uitsluitend gouden en zilverdraden voor bordunrwerk werden gemaakt; uit deze fabriek werd door de Middelburgsche tapissiers herhaalde malen hunne benoodigdheden verkregen, blijkbaar uit daarvan in enkele rekeningen gevonden aanteekeningen. In de notulen der H°. M°. Heeren dato 14 Julij 1619, vindt men betrekkelijk dit octrooi:

„Is Jan de Carpentier ende Servaes Hellincx, beyde borgers der stede „van Dordrecht, geaccordeert Octroy omme voor den tyt van neghen jaren „naest commende alleen in de vereenigde Nederlanden te moghen int werck „stellen haere inventie eñ wetenscap van te kennen verarbeyden, tot alle goude „ende silvere bordnyerwerckerye geallieert silver, waervan het werck in schoon„heyt als oock op de touche uit vyer ende andere preuve by alle kenders beter wort „bevonden, als t'geene men tot deser tyt toe van Italien eñ andere landen ge„nootsaeckt is geweest te ontbieden. Ende dat op ten voet ende in conformiteit „zulx als het bezegelde bygaende doosken, van haere preuve daerinne besloten, „mede is brengende. Verbiedende alle en een ygelyck Ingesetenen van dese „landen t'voorsc. werck nae te conterfeyten ende verweere binnen den voorscr. „tyt, sonder consent van de supplianten by poene van verbeurte van het nage„maecte eñ gecontrefeyte stuck, ende daerenboven van de somme van drye „hondert Car. guldens ten behoeff gelyckt dat gebruyckelyk is."

[2]) „De heer secretarius Scotte geproponeert hebbende hoe dat d'Heeren by „t'collegie van Wett ende Raede gēcommitteert om̄e te letten op het vertooch „eñ clachten gedaen by Andries Oysel en compaignie van het weeffhuys op „de harinxplaetse deser stadt, te meerendeele met v̄scheyden andere besougnen „van stadtsweghen geoccupeert syñ oversulcx alsoo niet en coude vaceren om „deselve Oysel ende coopl. te hooren, versouckende daerom̄e dat andere heeren „commissarissen daertoe soude mogen werden gecommitteert, zyn by het collegie „benevens de voorgen. heeren namelyk Olivier Carbault, Willem Brouwer, „Laũr. Willemse Vpoorte eñ Pieter Ryser, Rade, gevought dheeren Adr. „Joossen, Adr. Gerarts van Liesvelt schepen en Ysaack Iemants op der „voorz. Oysel eñ coopl. versouck sullen letten met dien v̄stande dat sie wan-

In de vergadering van 4 Julij 1620 [1]) werd een besluit genomen om de „coopluyd. met de balancemeesters" te ontbieden, ten einde in het belang der zijdehandelaars eenige gunstige bepalingen te nemen. Zoo leest men:

„De gedeputeerde gestelt op de requeste vañ coopluid̄, ont-„fangende dagelyckx v̄scheiden soorte van syde, om binnē deser „stadt te vercoopen, werden midts desen by t'collegie van Wett „eñ Raede, geautoriseert voor henluyden te ontbieden de ba-„lansmr̄s ende met deselve te beraemē eenige bequaeme maniere „vañ syde voortaen op eene cleyner ofte fyner balance te we-„gen, als voor desen is geschiedt om te schuwe de groote uyt-„slach daervā by de voorz. coopluyden werden gepleegt eñ waar-„door ook soo mē in sekere is onderricht diverse van meeninge „werd v̄oorsaekt."

Reeds spoedig daarop werden de noodige schikkingen gemaakt, en den 18 Julij 1620 [2]) „de articulen geapprobeert eñ gearresteert."

„Int collegie van Wette eñ Raede geexhibeert eñ gelesen syñ „sekere poincten eñ articulen, geconcipieert by de Heeren Burg. „DE LA PALMA, VAN DER HOOGHE secretaris SCOTTE eñ andere „gedeputeerde, op de req[t]. vañ coopluyden, sydehandelaars bin-„nen deser stad, op t'wegen vañ syde, zyn deselve articulen, „geapprobeert eñ gearresteert, eñ dienvolgens geresolveert dat „deselve articulen den balansmr sullen werden toegesonden eñ „deselve belast henl. naer te reguleren [3])."

Gedurende een tijdvak van ongeveer 12 jaren bleef deze weverij van „platte syde wercken" in Middelburg bestaan; na verloop van dien tijd besloot de contractant OYSEL die. op te heffen, juist ongeveer ten zelfden tijde dat „DE MAEGHT" zijne tapijtfabriek voor goed had gesloten.

„Den 11 Julij 1626 [4])."

„Zijn gecom̄itteert d'heeren die voor desen in communicatie „syn geweest met ANDRIES OYSEL, nopende de continuatie vañ

„neer de vergadering sal gelast wesen ende eenige vañ selve heeren daertoe niet „conde vaceren, dat alsdan de seste van dr. sullen mogen besoigneren eñ rap-„port doen."

[1]) Register ten Rade, numero 4, f°. 155 recto.

[2]) Register ten Rade, numero 4, f°. 156 verso.

[3]) Naar den inhoud dezer artikelen hebben wij te vergeefs gezocht.

[4]) Register ten Rade, numero 5 (1622—1828), f°. 174 verso.

„wevrie van̄ manufacturen te overzien en̄ examineren, het con-
„tract by de stadt aengegaen, met voorz OYSEL mitsgrs te visi-
„teren, het huys, staende op de harynckplaetse, by den voorsz
„OYSEL cum suis tot voorz. weverie gebruyct, alsoo deselve OY-
„SEL aen den hr burgm̄ LA PALMA heeft vklaert dat hi van mey-
„ninche is vuyt deselve weverie te scheyden en̄ dien volgende,
„voldoeninghe van̄ somme van xv^c Carolus guldens aen selve
„OYSEL cum suis belooft, ter expiratie van voorz. contract en̄
„daervan rapport te doene."

De ontruiming van dit weefhuis schijnt met spoed te zijn geschied, althans in het evengemelde Register ten Rade vindt men dienaangaande f°. 212 verso, op den 18 September 1627, het volgende:

„Dheeren Thesauriers hebbende vertoogt en̄ daerbenevens ge-
„exhibeert sekere raminge van stadts werckluyden, wat soude
„comen te bedragen en̄ ter costen de reparatiën van het weeff-
„huys staende op de harinkplaetse deser stede: syn deselve heeren
„Thesauriers geauthoriseert t'voorscr. huys van alle noodige re-
„paratiën te laten voorsien, water en̄ wint dicht te maecken,
„soo sy ten meesten dienste van t'voorschr. huys en̄ de stadt
„sullen bevinden te behooren."

Nadat deze reparatiën waren geschied kwamen gedeputeerden in aanraking met zekeren DANIEL DIERCKENS [1]), „raffinadeur van „suickere," die te kennen had gegeven, blijkens rapport in den rade (25 September 1627 [2]) „dat hy wel van meyninghe soude „wesen voorschr. huys van̄ stadt te coopen." Na eenige onderhandelingen met dezen, vermeld in evengenoemd register (f°. 216 recto en 217 verso), werd eindelijk (f°. 219 verso) het huis, blijkens het volgende besluit, op den 11 December 1627 aan genoemden DIERCKENS overgedragen, (f°. 219 verso) nadat men ten rade in de vergadering van den 30 October 1627 [3]) nog eerst had gezien of „voorschr. huis zoude worde gebruyckt tot een rasphuys ..... „oft tugthuys omme vagebonden, quaatdoenders en̄ andere delin- „quenten daerinne te setten en̄ doen wercken."

[1]) Uit Rouaan.

[2]) Register ten Rade, numero 5, f°. 213 verso.

[3]) Rekening der stad 1627/1628, f°. 37 verso.

„Ontfangen van DANIEL ende DAVID DIERCKENS gebroeders de somme van
„een hondert vyftich ponden vlaems over de gereede paye van den coop van
„eenen huyse met syn gevolge staende aen de harinckplaetsen by henlieden van̄
„stadt gecocht, dus hier de voorscr. I^cL ₰."

„ D'heeren mr. JACOP SCHOTTE eñ JOOS VAÑ HOOGE Burgemrs., „ mitsgaeders d'Heeren Thesauriers gecommitteert synde geweest „ om met DANIEL DIERCKENS te spreken noopende de v̄coopinge „ van het weeffhuys staende op de harinckplaetse deser stede, „ syn deselve geauthoriseert den coop met den voorschr. DIERCKENS „ fynalycken aen te gaen voor de belooftde negen hondert pon- „ den gr. vlaems op dese paye te weeten: hondert ende vyfftich „ ponden gr. vlaems, als nu gereet eñ vier hondert guldens 's jaers „ tot de volle betaelinge toe, mits dat dese voorscr. cooper daer „ en boven gehouden sal syn te betaelen alle soodanige ongelden „ als de coopers in soodanige gelegentheyt gewoon syn te dra- „ gen. Ende sullen d'heeren Thesauriers v̄sorgen dat met de „ voorscr. gereede paye affgelost werden, ander gelycke penninge „ tot laste vañ stadt loopende. Alsmede dat het v̄kochte huys „ werdē gebracht op de lyste van de dubbelen honderden pennick, „ naer advenant als ander aldaer getauxeert staen."

Hiermede eindigde deze eerste maar tevens laatste fabriek ter vervaardiging van fijne zijden „ en andere platte syde wercken" binnen Middelburg, en ging deze tak van nijverheid alzoo voor de stad verloren. Door verkooping van het oude artilleriehuis aan D. DIERCKENS ontstond thans weder eene nieuwe industrie te Middelburg, namelijk eene suikerraffinaderij [1]).

---

[1]) Daar wij geen de minste aanteekeningen hebben kunnen vinden, wat of eigenlijk het Artilleriehuis is geweest, zoo hebben wij getracht om de oorspronkelijke acten van aankoop of aanbouw door de stad op te sporen, doch ook dit is ons niet gelukt; wij hebben alleen de acte gevonden, waarbij de stad dit oude Artilleriehuis verkocht heeft en waarin dan ook de juiste omschrijving der plaats, waar het gestaan heeft, voorkomt.

De stad verkocht aan DANIEL en DAVIDT DIERCKENS „*een huissinge ende* „*erve met alle desselfs gevolge ende toebehooren, appendentiën ende dependen-* „*tiën van dien gestaen ende gelegen op de harinckplaetse deser stadt in alder* „*manieren, gelyck deselve stadt heeft gepossedeert ende gecompeteert wesende* „*vry ende onbelast van chynsen ende renten binnen dese vier gemercken. Oost* „ WILLEM JOOSSEN, *kuiper — Zuyt de Spaenjaerstrate — West de harinckplaetse* „*en noort de bleeckerie, welcke voorscr. huyssinge met zynen gevolge als voo-* „*ren, de voorn* DANIEL *en* DAVIDT DIERCKENS *van de voorscr. stadt door den-* „*zelven heeren gecommitteerden gecocht hebben enz." — Verleden voor Hr. Schepenen* 18 *Dec.* 1667. — Tegenwoordig wijk E, numero 94, stal van den heer P. BOOGAERT.

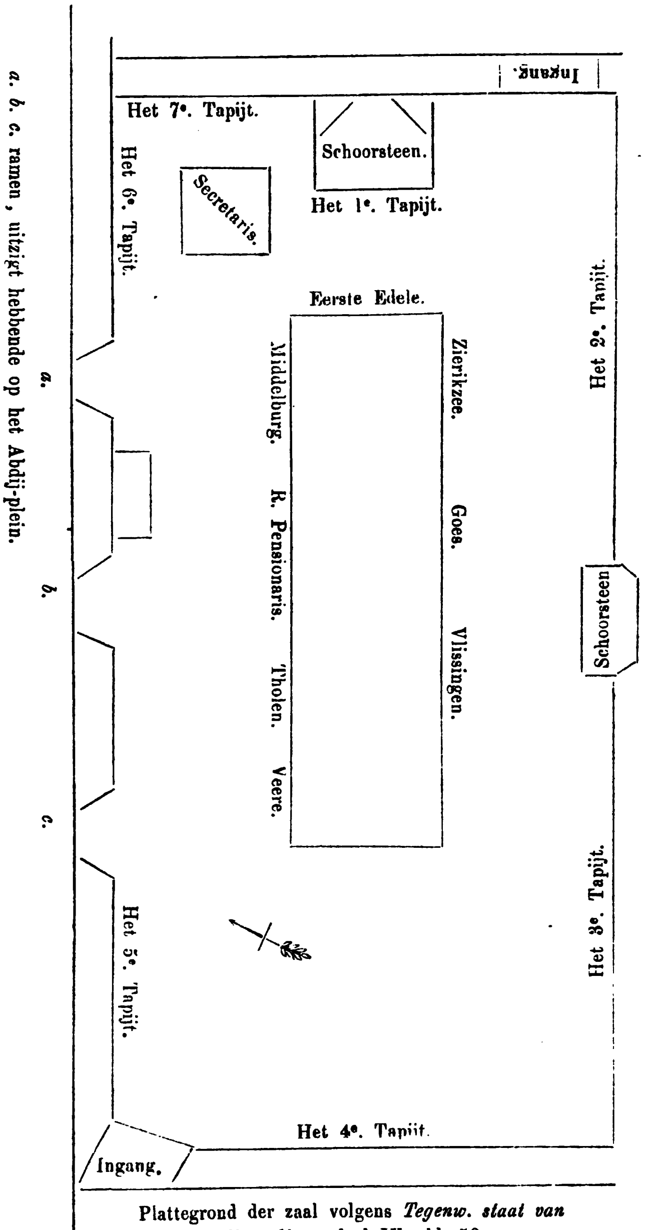
HOOFDSTUK V.

DE TAPIJTBEHANGSELS TE MIDDELBURG.

In de abdij te Middelburg, een gebouw beroemd door zijnen hoogen ouderdom, [1]) en dat gedurende vele eeuwen tot tijdelijke verblijfplaats verstrekte van de beroemdste vorsten en andere hoog geplaatste personen, bevindt zich eene zaal, eenvoudig van bouwstijl, maar vermaard door de kostbare tapijtbehangsels, die gedurende bijna drie eeuwen hare wanden bedekken. Deze zaal, welke blijkens nevensgaande plattegronds afteekening, ontleend aan de beschrijving die in het 9e deel van den *Tegenwoordigen staat van alle volken*, daaromtrent voorkomt, heeft eene lengte van 16.20 Ned. ell., eene breedte van 7.72 Ned. ell. en eene hoogte van

---

[1]) De ouderdom van dit klooster alsmede de tijd, waarin hetzelve tot eene Abdij werd verheven, is geheel onbekend, althans onzeker. Als eersten Abt van Middelburg vindt men bij BOXHORN, *Cronijk van Zeeland*, bl. 153, genoemd ALBAD ten jare 1126. MEYERUS in zijne *Annales Flandriae*, noemt hem reeds in 1123. De juiste ouderdom van dit gebouw zal wel nimmer op te sporen zijn en zulks uithoofde van den hevigen brand, die ten jare 1492 dat gedeelte der Abdij trof, waarin zich de beroemde bibliotheek benevens een aantal geschiedkundige documenten bevonden, die welligt haren oorsprong zouden hebben kunnen opgeven, bij welken brand het nabij gelegen Convent van den Bogaerden een gelijk lot trof. Niet alle boeken dezer bibliotheek schijnen echter bij dien brand verloren te zijn gegaan, want ettelijke jaren later, (*Register ten Rade* van 19 Junij 1577, fol. 295, verso) werd aan den Pensionaris JOHAN VAN DE WERCKE last gegeven „om te visiteren en inventariceren de boeken, die noch zouden mogen wor„den bevonden in de Libriarie van de Abdij, en notitie te nemen waar de reste „van de boeken berusten moogen.” (Welligt waren die hier en daar bij het redden van goederen uit het brandende gebouw geborgen). Hiervan hebben wij niets kunnen vinden, hoewel ter zijde van het gemelde register deze woorden geplaatst zijn, *dezen inventaris op te zoeken*, waaruit blijkt dat men reeds vroeger moeite tot die opsporing heeft gedaan. De Abten dezer abdij werden reeds zeer vroeg ten gevolge van bijzondere giftbrieven en aan hen verstrekte wereldlijke magt, de vermogendste en invloedrijkste personen, terwijl ook hun invloed daardoor op het staatkundig leven van Zeeland niet weinig belangrijk was. De laatste Abt was NICOLAES

Plattegrond der zaal volgens *Tegenw. staat van alle volken*, deel IX, bl. 50.

5.70 Ned. ell.. In dezelve vergaderden de Hooge Staatsambtenaren, die daar in volgorde als op dezen plattegrond is aangewezen, gezeten waren. Eenmaal versierd met zeven stuks tapijten van aanmerkelijke afmeting (geplaatst als op dezen plattegrond is voorgesteld), vertoonden hare wanden aan de doorluchtige hooge collegiën van staat, wanneer die daar hunne bijeenkomsten hielden, de eerste zeetriomfen der Zeeuwen [1]), bij den aanvang van ons gemeenebest op de Spanjaarden behaald, „tapijtsgewijze" en op de uitstekendste manier met fijne zijden draden bewerkt. De tijdsomstandigheden hebben ook hier, even als elders ten opzigte van menig voortbrengsel van oude kunst

---

DE CASTRO in 1571. Na het eindigen van het geestelijk gezag, nam de wereldlijke magt geheel bezit van die abdij, en als zoodanig treft men in 1577 als eersten gouverneur aan WILLEM VAN HAULTAIN; de uitbreiding der abdij was ten dien tijde bijzonder toegenomen wat haren omvang binnen Middelburg betrof, althans in de beschrijving der gebouwen om en in de abdij voorkomende op bladz. 237 en volgg. der *Zelandia Illustrata*, uitgegeven wordende door den heer Mr. M. F. LANTSHEER, naar opgave daarvan vermeld in de 8e rek. van WALRAEVEN VAN DEN BRAEMSLOOT, in dato 1581, kan men zich van dien grooten omvang overtuigen. Tot nog heden ten dage bevat zij binnen hare muren den zetel van het wereldlijk gezag. Herhaalde malen bragten hoog geplaatste personen een bezoek aan haar, terwijl reeds vroeg aan een gedeelte daarvan, blijkens de rekeningen van den thesaurier VALCKE, de naam gegeven werd van het logement van Zijne Exell. in het hof van Zeelandt, genaemt de Abdij.

Eene opgave der gekroonde hoofden, waarvan geschiedkundige beschrijvingen betreffende die bezoeken voorkomen, en wel sedert 1478 tot 1862, vindt men in het gedenkboek van *Zijner Majesteits verblijf Koning* WILLEM III *in Zeeland* door Mr. J. H. DE STOPPELAAR, op bladz. 41 vermeld. In 1545 werd in deze abdij door PHILIPS den Schoonen een capittel gehouden van het gulden Vlies. Een tweede brand trof de adbij in 1712, waarbij niet minder hevige schade aan een ander gedeelte derzelve werd toegebragt, en waarbij ook toen aller belangrijkste bescheiden verloren zijn gegaan, terwijl een niet minder fraai gedeelte werd verwoest. Tegenwoordig wordt er het gouvernements hotel gehouden.

[1]) Gebeurtenissen, waarover de hoogleeraar VAN KAMPEN zich aldus uitlaat. „De blakende liefde der Zeeuwen voor het vaderland, waarvan zij door het om„slaan van Vlissingen in 1572 den grond leiden, is alleen door de Atheners en „Spartanen tegen XERXES in de geschiedenis geëvenaard. Zij waren in 1574 „de ontzetters van Leijden. Zij versloegen de Spaansche zeemagt in datzelfde „jaar. Hunne houten muren niet min doorluchtig dan die van Athene, deden „naar evenredigheid van hun klein gewest ruim zooveel als die van Holland, „tot afbreuk des gemeenen vijands."

veel verandering teweeg gebragt, en den voortreffelijken kunstschat hier aanwezig, grootelijks verminderd. Nog maar weinige jaren geleden was men genoodzaakt om wegens de geringe ruimte, die men bij de invoering der provinciale wet in de gebouwen beschikbaar had, — dewijl de staten der provincie hier moesten vergaderen — drie der tapijten af te nemen, ten einde zoowel voor eene geschikte tribune voor het publiek te zorgen, als om meerder licht in de zaal te krijgen; de drie oude slagdeurvensters verdwenen en vijf nieuwe ramen traden daarvoor in de plaats, waardoor de ruimte aan de wanden aanzienlijk verminderde.

Deze aangebragte veranderingen hebben de zaal geheel vervormd en hare vroegere pracht ontnomen, zoodat de drie thans nog aanwezige tapijtbehangsels, slechts nog maar eene flaauwe voorstelling kunnen geven, van wat deze zaal eenmaal geweest is.

De waarde dezer tapijten wordt vooral verhoogd door den hoogen ouderdom derzelve, die ongeveer op drie eeuwen kan gerekend worden. Jammer maar dat die andere tapijtbehangsels, welke zulk een geruimen tijd ieders bewondering mogten verwekken, weggenomen en tevens uit de provincie zijn verdwenen [1]).

De alles vernielende tand des tijds heeft echter ook op deze tapijten zijnen invloed doen gelden, en wel voornamelijk ten opzigte der kleuren, die veel van hare schoonheid verloren hebben; de voorstelling zelve is evenwel nog duidelijk en goed zigtbaar; voor het overige verkeeren zij in vrij goeden staat, jammer evenwel dat het tweede tapijt voorstellende *de slag voor Bergen-op-Zoom*, in der tijd eenige herstellingen heeft moeten ondergaan, die helaas door iemand zijn geschied, welke niet de minste kennis van dat werk had; gelukkig evenwel dat die herstellingen aangebragt zijn in den allegorischen rand en niet

---

[1]) Na te zijn afgenomen werden deze drie tapijten opgerold en in eene kamer, thans een deel uitmakende van de provinciale bibliotheek, voorloopig geborgen. De uitbreiding, die de bibliotheek verkreeg, was evenwel weder een nieuw bezwaar voor hun toekomstig lot, en indien er geen sprake ware geweest van een nieuw op te rigten museum van nationale kunst in de oude loterijzaal te 's Hage, waarheen die toen zijn opgezonden geworden, dan waren zij welligt aan stof ten prooi geworden. Te betreuren is het, dat zij thans een gelijk lot ondergaan door voortdurend opgerold in een der vertrekken van het ministerie van binnenlandsche zaken voor ieder verscholen te liggen.

in het vak van het tafereel zelve. Ieders bewondering zijn zij evenwel overwaardig, en ook in den vreemde hebben zij die in hooge mate genoten, daar ten jare 1867 de drie thans nog te 's Hage berustende tapijtbehangsels naar de wereldtentoonstelling te Parijs werden opgezonden [1]), alwaar zij de algemeene aandacht tot zich trokken en met den meesten kunstzin zijn beschouwd. In een verslag over die tentoonstelling, te vinden in de *Revue Moderne* [2]), vindt men omtrent deze tapijtbehangsels door den heer „LASTEYRIER" het volgende vermeld: „*enfin comme produits textiles (des Pays-Bas) nous trouvons dans cette section trois belles tapisseries, representant avec beaucoup de vérité et un travail infini les principales batailles navales, livrées dans les mers de Hollande vers la fin du XVI siecle.*" Tot in de minste bijzonderheden toch ziet men op die tafereelen de verschillende vormen der aloude galeijen, schepen en schuiten, de tuigage en de verdere versieringen der masten, alsmede de wijze waarop die bevestigd en opgetuigd waren, kortom eene duidelijke voorstelling van de marine van dien tijd. Verder een keur van tallooze vlaggen, waaronder verschillende met voorstellingen van heilige beelden, betrekking hebbende op den naam van het schip, waaraan ze gewijd waren; onder dezen bevinden zich ook de Nederlandsche en Oranjevlag welligt de oudste afbeeldingen [3]), voorts de steden in het verschiet waarvoor de strijd plaats had, benevens de verschillende kleedingstukken der bevelhebbers, matrozen en soldaten, de vuurmonden en geweren, benevens de standaards door verschillende personen tijdens het gevecht gevoerd, en wat bovenal de aandacht verdient zijn de verschillende in de historie bekende voorvallen, die in den loop van het gevecht plaats hadden. In alle opzigten hebben zij de grootste waarde zoowel voor

---

[1]) *Catalogue officiel*, gedrukt te Haarlem 1867, afdeeling Histoire du travail, Salle A, pag. 8, numeris 570, 571, 572.

[2]) Aflevering October 1867, Historie du travail, pag. 153.

[3]) Als zoodanig beschouwd zie men de in der tijd uitgekomen verhandelingen van mr. J. C. DE JONGE, *over den oorsprong der Nederl. vlag*, 's Hage, GEBR. VAN CLEEF, 1831; D. G. MULLER, *de oorsprong der Nederl. vlag*, Amsterdam, WED. HULST VAN KEULEN, 1862; J. TER GOUW, *de oorsprong der Nederl. vlag*, Amsterdam, C. L. BRINKMAN, 1863; dr. P. J. VERMEULEN, *Neêrlands vlag*, Utrecht, KEMINK & ZOON, 1865; J. TER GOUW, *de princelijke afkomst der Nederl. vlag*, Amsterdam, BRINKMAN, 1864.

de geschiedenis als voor dezen ouden tak van nijverheid [1]).

Het oudste der aanwezige tapijten is het tweede ter linkerzijde wanneer men de zaal binnen treedt. De aanleiding tot het doen vervaardigen daarvan was de roemrijke overwinning onder den dapperen BOISOT, die de Zeeuwen behaald hadden op de Spanjaarden onder ROMERO, een gevecht, dat in hevigheid en koelbloedigheid heeft uitgemunt [2]). Een besluit, genomen door de H.H. Staten van Zeeland in hunne vergadering van 30 Julij 1591 [3]) tot de vervaardiging van zulk een tapijt, was de wel verdiende belooning voor zooveel betoonden moed.

„Is geresolveert dat men ..... ende is die Tresorier VALCKE „gelast te doen maken eene schilderie van de slach voor Bergen „voorscr. in t'jaer 1574 by BOISOT ende JULIAEN ROMERO tapyts„gewyse gemaeckt om te mogen hangen in de raedcamer ende „elders."

Nadat dit besluit genomen was, waaraan evenwel niet dadelijk gevolg werd gegeven, daar eerst twee jaren later de uitvoering plaats had, (waarover nader) begon men met het oog op de waardigheid der verschillende hoog geplaatste vorsten en personen, die herhaalde malen de abdij bezochten, dezelve op te sieren

---

[1]) De groote naauwkeurigheid waarmede het geheel behandeld is, doen den heer J. TER GOUW in zijne even aangehaalde verhandeling (bladz 31) tot het besluit komen dat „men ook wat de vlaggen betreft, de naauwkeurigheid der „voorstelling ten volle vertrouwen kan," en dat alzoo deze tapijten de vroegste afbeeldingen der Nederlandsche vlag vertoonen. Die meening gelooven wij te kunnen bevestigen, door de omstandigheid, dat de twee tapijten, thans nog nevens elkander hangende, gemaakt zijn door twee verschillende personen, DE MAEGHT te Middelburg en den beroemden tapissier FRANCHOYS SPIERINCK te Delft. Zie bladz. 159. Op beide tapijten, die op verschillenden tijd zijn vervaardigd, komen deze vlaggen voor, waardoor men nog meer in de meening wordt versterkt dat zij de ware afbeelding der Nederlandsche vlag vertoonen, wijl beide vervaardigers, niets met elkander gemeen hadden, en beiden de tafereelen leverden van feiten en toestanden, zoo als die tijdens hun leven waren voorgevallen en bestonden.

[2]) In het *Supplement aux Archives de la maison d'Orange Nassau*, pag. 152, vindt men een brief van gelukwensching van JULIANA van Nassau, aan haren zoon den prins van Oranje over deze „gleuckliche grosse victoria so mein Her „gegen Ire feinden mit wunderbarlichen gnaden Gottes gehabt mit eroberen seiner „schiff und vorlige (verlust?) seiner bessten kriegsleut."

[3]) Notulen der Staten van Zeeland 1591, f°. 143.

en ze overeenkomstig den rang dier hooge bezoekers in orde te brengen; een eerste plan daartoe dagteekent van den 3 Junij 1595 [1]).

„Die van Middelburch hebben vertooght dat mede noodich is „t'Hoff van Zeelandt alhier tot Middelburch, genaempt d'Abdye te „versien van behoorlicke Tapitseriën, zoo tot accomodatie van zyne „Excellencie als andere, die tot eere van den lande alhier ge- „logeert moeten worden, mitsgaders van de nootelicke Meublen, „ende voorder ordre tot bewaernisse van dyen, daertoe gere- „quireert."

Deze eerste aanvrage werd in dit jaar, waarschijnlijk uithoofde van schaarschheid aan geld, met geen gunstig gevolg bekroond; althans in de notulen van dit zelfde jaar 1595 [2]) vindt men als besluit op dit voorstel: „Op de versieringe van de Logysen, „daer Zyne Exellencie ende andere Heeren van buyten com- „mende, in de Abdye logeren, met Tapitserie ende Meublen, „ende daertoe eenen concherge te stellen, en wort t'zelve nu „nyet practicabel gevonden." Korten tijd daarna werd evenwel met de versiering en het behangen een aanvang gemaakt, waarvan het gevolg was dat de navolgende tapijten achtereenvolgens voor deze zaal werden vervaardigd [3]).

---

[1]) Notulen der Staten van Zeeland 1595, f°. 104.

[2]) 8 Augustus 1595, f°. 148.

[3]) Wij nemen hier de volgorde daaraan gegeven in de *Zelandia illustrata.* Deze hoogst belangrijke verzameling van kaarten, portretten en platen, betreffende de oudheid en geschiedenis van Zeeland, toebehoorende aan het Zeeuwsch genootschap der wetenschappen, wordt beredeneerd beschreven in de sedert 1866 onder dezen titel voorkomende uitgave, van den heer mr. M. F. Lantsheer, te Middelburg; gedrukt te Middelburg bij de boekhandelaars J. C. & W. Altorffer, gr. 8°., 1866.

HET EERSTE TAPIJT.

Schoorsteenstuk.

Tegen den balk, boven den schoorsteen, vond men vroeger in gesneden letters deze woorden: „De Mogendheden over U ge„stelt wees onderdanig;" door eene latere verbouwing zijn die woorden verdwenen; daaronder vindt men in het open vierkant vlak eene tapisserie, ter breedte van 2,67 Ned. ell. op eene hoogte van 2,58 Ned. ell. Het behoort even als de overigen tot de tapisseries de basse lisse — horizontaal liggende draden — laagschachtige [1]). Op elke vijf Ned. duimen bevinden zich in de volmaaktste opeenvolging en evenwijdigheid 43 draden horizontaal gespannen, makende voor de geheele hoogte van het vlak een getal uit van 2219 horizontaal liggende draden (ketting), waarop, op de kunstigste wijze met de fijnste wol en zijde, de voorstelling gebragt is, die hetzelve nog heden ten dage aanbiedt.

Het middelpunt, als hoofdonderwerp van het geheel, is het wapen der provincie Zeeland, gedekt met een grafelijke kroon en versierd met de zinspreuk „Luctor et emergo." Het schild, hetwelk met diverse versierselen is omzet, wordt staande gehouden door twee schildhouders, waarvan een een zeegod, waarschijnlijk Neptunus, voorstelt, aan wiens voeten zeevisschen zijn nedergelegd; de andere, een Romeinsch krijgsman, waarschijnlijk Mars, nevens wien een hond geplaatst is, zekerlijk eene zinnebeeldige voorstelling, betrekking hebbende op de zeevaart en het krijgswezen. Boven dit wapen bevindt zich in een sierlijken rand van bloemen, omwonden door linten van diverse kleuren, het geharnaste borstbeeld van prins WILLEM I, voorzien van zijn veldheersstaf en regts daarnevens zijn wapen, met het gewone omschrift „Je „maintiendrai," en ter linkerzijde zijn zinnebeeld en spreuk „Saevis tranquillus in undis," beide door zwevende engelen aan breede linten gedragen.

---

[1]) Zie noot op bladz. 15.

In den buitenrand, die dit geheel omgeeft, ziet men festonsgewijze de zes wapens der stemmende steden van Zeeland; regts Middelburg, Goes en Vlissingen; links Zierikzee, Tholen en Veere, niet allen evenwel in hunne respective heraldieke kleuren [1]).

---

[1]) Bij de vervaardiging dezer wapens schijnt vooral de fantasie van den maker een hoofdrol te hebben gespeeld, wijl slechts een of twee juist zijn. Opmerkenswaardig zijn evenwel de figuren, bij wijze van schildhouders, die ter wederzijde van het wapen van Ziericzee staan; deze komen op dit tapijt op eene geheel andere wijze voor, dan heden ten dage het geval is, naardien beide figuren veel op eene ʒ (ouderwetsche manier om de letter Z te schrijven) gelijken, terwijl zij tegenwoordig regt opstaande in profil, elk naar het wapenschild gekeerd, voorkomen. Naar alle waarschijnlijkheid zijn het de beide ʒ in het woord Ziericzee voorkomende, van waar in later tijd de schrijfwijze Zzee en later Z̄Z̄ is ontstaan. Het wapen van Ziericzee schijnt oorspronkelijk te hebben bestaan uit een schild, waarin geplaatst waren twee letters ʒʒ met een dwars streepje over beide, [ʒʒ] althans als zoodanig komt het wapen voor op een scheepsbrief, afgedrukt in rood lak, dato 12 September 1532, berustende in het archief der gemeente Zierikzee. Deze brief, die dit wapen ter zijde heeft, vangt dus aan: „Wy ADRIAEN PIETERSZ. „Vos, burghmeester en IEMAN JANSSZ. COENAERT ende LAURS̄ JACOBSZ ..... „schepenen in Ziericzee oirconden en kennen dat voer ons gecom̄en is JAN „BOUWENSZ voer hem zelvē etc" bevattende een overdrȧgt van „een vierendeele in eene pannekeete metter vierendeele van èen selhuis, onder een deck „staende" en eindigende „in oirkonde dese brieve bezegelt met onse segelen den „twaelfften dagh in Septembri. Ter ordonnañ eñ consente van de weesmrs̄ on„derteekent by my als clerck deser weescamere (get.) onleesbaar," terwijl op een anderen dergelijken scheepsbrief van den 18 Junij 1555, een afdruk voorkomt mede in rood lak, waarop de beide letters, even als op het tapijt, buiten het schild, bij wijze van schildhouders, zijn geplaatst ʒ [K] ʒ elkander volgende en niet tegen elkander in. In het schild staat de letter K. Deze vangt aldus aan. „Wy CORNELIS OCKER SIMONTSZ, LIEVIN CORÑZ DE WALO „eñ LIEVEN ..... Scepeñ in Ziericzee oirkondēn eñ kennen dat ANTHONIS JANSSZ. „VISSCHER voor ons beleede dat hy by accoorde van de weesmrs̄ deser stede met „consente van de naeste vrienden belooft en verzekert heeft, zȳ drye weesen „etc. in looflycker onder houdenisse etc. zal behouden," en eindigende. „In „oirconde dese briefe verzegelt met onssen zegelen den XVIII Juni XVc vuf „en vuftich. Ter ordonnantie van weesmr̄ (get.) onleesbaar." De tegenwoordige meer sierlijke en tegen elkander gebragte schildhouders zijn alzoo niets anders dan de oude letters Z, die vroeger eerst in het schild, later daar buiten, zijn geplaatst. De verandering van dit wapen moet dus geschied zijn tusschen de jaren 1532 en 1555, terwijl het tegenwoordig wapen weder van la-

Tusschen even gemelde wapens bevinden zich een tal van zinnebeeldige voorstellingen, betrekking hebbende op het krijgswezen, de zeevaart en visscherij, terwijl aan het beneden stuk zich twee watergoden met hunne gezellinnen bevinden, die waarschijnlijk de beide takken der Ooster- en Wester-Schelde voorstellen. Tusschen deze in heeft men op een langwerpig blaauw medaillon met gele zijde geborduurd de navolgende legende:

„Auriaco duce, saevis tranquillus in undis,
„Me rexit trepidum, sustinuitque Manu.
„Luctor et emergo durarum ex gurgite rerum
„Non sine divini numinis auspicio [1]."

De kleuren van dit tapijt hebben uithoofde van haren hoogen ouderdom veel geleden, evenwel zijn ze op dit tapijt, dat meer van het daglicht verwijderd is, helderder dan op de anderen, en nog frisch genoeg om een denkbeeld te kunnen geven van de grootsche pracht, die het ten toon moet hebben gespreid, toen het in volmaakte frischheid van kleuren werd opgehangen.

---

ter dagteekening is, terwijl beide letters op eene fantastische wijze daargesteld buiten het schild zijn gebleven. De ware afbeelding der wapens is:

Middelburg. Een rood veld met gouden burgt; gewoonlijk wordt hetzelve voorgesteld op de borst van eenen gekroonden zwarten adelaar.

Vlissingen. Rood veld met zilveren flesch.

Veere. Blaauw veld met den Kampveerschen- en den kruidtoren in goud; daar tusschen een schip in goud, en in het midden door twee schildhouders uit de torens, vasthoudende het wapen van de heeren van Borsselen, een zwart veld met zilveren dwarsbalk.

Goes. De boven afbeelding van het wapen bevat de twee zwarte en twee roode leeuwen van Henegouwen op een goud veld, gequarteerd met de Beijersche schuine witte en blaauwe ruiten, daar onder een zwart veld waarop een zilveren gans.

Zierikzee. Rood veld met zwarten leeuw.

Tholen. Gouden veld met de twee zwarte en twee roode leeuwen van Henegouwen, daar onder een koggeschip met staanden mast, zwart van kleur.

[1]) Het beleid van Oranje, gerust te midden der woedende golven, bestuurde mij bevreesde, en ondersteunde mij met zijnen arm. Ik ontzwem en ontworstel met de hulp van het Opperwezen, den maalstroom der harde tegenspoeden.

HET TWEEDE TAPIJT.

De slag van Bergen-op-Zoom onder Romero en Boisot, op 31 Januarij 1574.

Dit tapijt, gelijk wij meermalen reeds te kennen gaven, is het oudste en grootste van allen; hetzelve is gevat in een allegorischen rand, die het geheel bij wijze van lijst omvat. De breedte van het tafereel is 6,60 Ned. el, terwijl de hoogte 2,84 Ned. el bedraagt. De rand, die om het geheel loopt, heeft eene overal gelijke breedte van 0,50 Ned. el, zoodat het geheele tapijt met met inbegrip van den rand eene breedte heeft van 7,60 Ned. el op eene hoogte van 3,84 Ned. el. De bewerking van dit tapijt is, wat de horizontaal loopende draden betreft, grover dan die der anderen, hoewel ze zigtbaar veel fijner is. Op elke 5 Ned. duimen bevinden zich 35 draden, uitmakende voor de geheele hoogte van het tafereel 1988 op elkander liggende gespannen horizontale draden, bevattende met inbegrip van den allegorischen rand een aantal van 2688 draden. Tot de vervaardiging van dit tapijt werd besloten eenige jaren na het leveren van den roemrijken slag voor Bergen-op-Zoom in 1574. Een geruimen tijd later, toen het gevecht in al zijne bijzonderheden was bekend geworden, werd volgens de notulen der staten van Zeeland [1]) van den 30 Julij „den tresorier Valcke gelast te doen maken een schilderie van „de slach voor Bergen-opZoom, voorscr. in t'jaer 1574 by Boisot ende Juliaen Romero tapytsgewyse gemaeckt om te mogen „hangen in de raedcamer."

Volgens daaromtrent gevonden historische aanteekeningen blijkt het, dat genoemde thesaurier nadat hij uit Engeland was wedergekeerd, waarheen hij op last der staten met eene zending was vertrokken, zich onmiddelijk heeft gehaast om dit plan ten uitvoer te leggen, van welken hem opgedragen last betreffende deze „schilderie" hij in de vergadering van 15 April 1593 [2]) rapport

---

[1]) Notulen der Ed. Mog. Heeren Staten van Zeeland 1591, f°. 143.

[2]) Notulen Staten van Zeeland, anno 1593, f°. 84.

uitbragt „hoe hij was overcommen op t'believen van de staten „*met seker Tapitsier tot Delft*, om die tapitserie van den slach „van Bergen te doen maken, op den voet over lange gesien." Het gevolg hiervan was dat deze kennisgeving „werd goetge- „vonden die zulcx te doen voorderen."

Alvorens het tapijt te vervaardigen moest vooraf de schilderij of carton gemaakt worden, waarnaar dit werk zoude geschieden, en wij meenen hieromtrent na het voorafgaande [1]), dat die „*seker Tapitsier tot Delft*," zoo als later blijken zal, FRANCHOYS SPIERINCK was, aan wien de afgeleverde schilderij of carton tegelijker tijd met de „tapitserije" betaald werd, en dat naar alle waarschijnlijkheid ook hier gewerkt is geworden naar het voorbeeld van den beroemden schilder HENDRIK CORNELIS DE VROOM [2]), dien wij reeds hebben leeren kennen als een zeer ervaren zeeschilder. Wanneer wij nu letten op de uitstekende wijze, waarop vele modellen van schepen op dit tapijt zijn afgebeeld, dan kan het wel niemand anders dan genoemde VROOM geweest zijn, die het plan voor deze tapisserie ontworpen en geleverd heeft.

Wie SPIERINCK was, en welke roem van hem is uitgegaan, hebben wij hiervoren in het breede gezien, en eene tapisserie van hem thans nog aanschouwende, is met volle regt, hulde brengen aan datgene wat eenmaal DE CRETSER, over de tapijten te 's Hage door hem vervaardigd, heeft gezegd: „dat men twijf- „felen zoude of ze met de penceel of met de naalde uytgewrogt „syn." Ten onregte is dit tapijt alzoo tot heden toegeschreven als vervaardigd te zijn in de Middelburgsche fabriek van DE MAEGHT.

Nadat deze tapisserie in den loop van het jaar 1593 vervaardigd was, volgde bij de aflevering de betaling en zulks na behoorlijke authorisatie, door den rentmeester-generaal JACOB VALCKE. In de tweede rekening van dezen thesaurier van den jare 1592/1593, f°. 135 verso, treffen wij daaromtrent aan:

„Aen FRANCHOYS SPIERINCK Tapessier, de somme van hondert „vier en twintich ponden over de 1e., 2e. en 3e. paye van IᶜLXXXVI „✂ vlš daervoor hy heeft aengenomen te maecken, sekere ta- „pesserie vañ slach voor Bergen, volgende seker contract daer-

---

[1]) Zie bladz. 70 noot.

[2]) Zie bladz. 70 en voorts KAREL VAN MANDER, *Het leven der doorluchtigste schilders*, deel II, bl. 125 en volg.

„van gemaect. By quitañ van de 2e. paye ende is die eerste „paeye opt voorscr. contract getekent. Dus Icxxiv ℔."

„Aen denselven sesthien ponden derthien schēll. vier grooñ vls. „hem toegeleyt op̄ rekeniñ van de oncosten en de moeyten by „hem gedaen in t'maecken van de schilderie van voorsz. slach „daer nae die voorscr. tapesserie sal moeten werden gemaect. By „quitt. xvi ℔ xiii ß iv ₰ gr̄."

Men ziet dus hieruit dat dit tweede tapijt vervaardigd is geworden in de fabriek van Franchoys Spierinck, te Delft. De som, gerekend naar den tijd waarin die uitbetaald werd, is mede niet gering, als zijnde 186 ℔ vls. of *f* 1116 voor de tapisserie, en 16 ℔ 13 ß 6 ₰ of ± *f* 100 voor de schilderij.

Het contract dat door de staten of op hun last door Valcke met Spierinck gemaakt is, hebben wij niet kunnen vinden, niettegenstaande wij in alle officiele nog voorhanden zijnde stukken met de meeste zorg hebben gezocht.

Ten einde eene waarlijk goede beschrijving van dit kunststuk, welken naam het in alle deelen verdient, te kunnen geven, hebben wij gemeend niet beter te doen dan letterlijk hier te laten volgen wat men omtrent den slag voor Bergen-op-Zoom bij E. van Meteren [1]) vindt, eene beschrijving die volmaakt in overeenstemming is met hetgene de tapisserie voorstelt en als het ware naar haar is gemaakt geworden.

Voor zooveel mogelijk is zullen wij de verschillende feiten, die op de tapisserie zijn voorgesteld, en die in de afbeelding voorkomen, tusschen den tekst inlasschen, terwijl eene aanwijzing der vlaggen na elk tapijt zal volgen.

„Als nu den tyd drongh, dat de stadt Middelborgh moeste ontset ofte gevictualieert wesen — so hebben sy moeten haren generalen aenslag vorderen, die was, dat Sancio d'Avila, den 24 „Januarii, met de groote Rade zeylen soude afvaren de Hondt [2]), „tot in het ghesicht van Walcheren, als op den selven tydt de „vlote met de smack zeylen, uyt Bergen haer oock vertoonen „soude, de Schelde af: en alsoo malkanderen in het gesicht ko„men, op het eynde van het eylandt, van zuyt-bevelandt ofte „ter Goes, met volle hope, dat de Zeelanders haer niet en sou„den konnen weeren, tegen beyde dese vloten, maer d'een oft

---

1) *Historie der Nederlanden*, Amsterdam 1663, bladz. 88c en volg.

2) Wester-Schelde.

„d'ander soude die verrasschen, en tot Middelborgh geraken, „ofte de victualie-schepen binnen seynden."

„Dit alsoo geresolveert, soo hebben de vice-admiraal, den heere „van Glimes, die nu, midts de sieckte van den heer van Beau-„voys (daer hy van storf), met den colonel Juliaen Romero, van „dese vlote, smack-zeylen [1]) het bevel hadden, ghetracht haren „aenslagh te werck te stellen, die met de proviant-schepen wel 70 „sterck waren, welcke proviant-schepen mede wel versien waren „met kryghsvolck: want die gheheele vlote smack-zeylen, negen „vaendelen soldaten, van Romero en andere regimenten, op „hadden, beneffens het schip-volck waer van des admiraels schip „(daer den heer van Glimes op was) geseydt was 180 mannen op „te hebben, den vice-admirael wel 130 mannen. Dese syn dan „den 28 January [1574] komen liggen in den mondt van t'gat van „Bergen, waer by de Zeeusche wacht-scepen bemerckten dat sy „wilden uyt komen, hetwelck sy hunnen admirael Boysot adver-„teerden. Den naesten dage syn sy uytgekomen, en komen lig-„gen voor Rommerswale, daer tegen van de wacht-scepen, de ka-„piteynen Joos de Moor, Jacob Stoffelsz. en Vincent Reuse „uytgesonden werden, met acht van de lichtste schepen, om met „de Spaensche te schermutselen, en versoecken kennisse daer van „te nemen, tegen dewelcke Glimes en Romero oock gelyck getal „tegen hun uytsonden, om te schermutselen, omtrent ten 8 ure „des morgens, met den hoogen en stille water, en schoten dapper „d'een tegen d'ander. Terwyle dese schermutsinghe gheschiede, „so heeft den admirael Boysot met syn capiteynen gheresolveert, „de Spaensche vloot aen te vallen ende te bespringhen, met den „wassende water, den windt bequaem Noordt-oost synde, ende „dat te eer, om dat de prince vier van de beste scepen ontboden „hadde, om teghen Sancio d'Avilas scepen te senden, onder „den vice-admirael Cornelis Claessz., hem bevindende sterck „omtrent 40 scepen met kloek volck daerop. Als de voorsz. „acht schepen van de schermutsinghe weder ghekeert waren, „isser tot een teecken een scheut afgheschoten, waerschouwen-

[1]) Smack-zeylen. Zeker soort van schepen in Duitschland nog tegenwoordig veel in gebruik. De vorm is lomp, achter en vooraan even breed, een weinig oploopende en met een verheven dek. De mast heeft een gaffel waaraan het groot zeil gevoerd wordt; ook hebben zij een boegspriet tot steun voor den mast. Zij zijn meest met platte bodems voorzien.

„de elcken een den anckers te lichten, ende t'zeyl te maken, „ende met trommelen ende gheschrey hebben de een den ande- „ren eenen moedt ende couragie ghemaeckt, vermanende te stry- „den tot vaderlandts welvaert, ende syn alsoo, hoewel het noch „in t'getyde was, gevaren met stercken voorwindt, tot voor Der- „siekendam, teghen over S. Maertensdyck, alwaer sy vonden de „Spaensche, liggende voor Rommerswale, nu t'zeyl ghekommen „waren, ende met het achtertye na des princen van Orangiens „vlote toe quamen. Dese twee vloten malkanderen bejeghende „binnen Jorishoeck, ende de quartieren van het Lodyckeche gat: „den Commandador Don Loys de Requesens, staende op den „dyck van Schakerloo, met syn hofgesin om t'spel te aenschou- „wen. Daer was op des admiraels Boysots schip, capiteyn en „schipper eenen genaemt Schot, die midts de peste gekregen „hadde, onlangs ghenoodigt was aen Landt te gaen hem te ghe- „nesen, dies den admirael siende, een batalie voor de handt „was, schreef aen synen broeder, Charles Boysot, om eenen „anderen schipper ende capiteyn in syn plaetse te hebben, die „daer toe verwillighde ende sont een kloeck ervaren man van „Vlissinghen, Claes Claessz. genoemt. Desen voor capiteyn aen- „genomen, soo komt de capiteyn Schot twee daghen voor den „slagh, uyt grooten yver des Vaderlants weder t'scepe — so „datter nu twee kapiteynen, schippers met den admirael Boysot „waren. Als nu beyde dese kapiteynen seer raden de Spaensche „voor Rommerswale aen te tasten, daer oock d'andere capitey- „nen en kryghs-raet toestemde, so waren beyde dese capiteynen, „in de manniere hun aen te vallen, niet eens: want den capi- „teyn Claes Claessz. was van advyse, men soude voor t'eerste „het volck al-om leeghe houden, tot dat d'eerste volce van t'ge- „scut gepasseert ware, ende dan aenvallen: daer teghen was ca- „piteyn Scott, die sustineerde, men soude die boven op t'Boe- „venet stellen, om met der vlucht den Spaenschen admirael te „overvallen, dat welcke alsoo na ghekommen werdt, t'selfde den „Spaenschen admirael siende, alsoo boven bloot staen, heeft „terstondt in t'wenden van syn schip, met verrassen zyn twee „groote Metalen bough-stucken, dewelcke neffens de klooten met „veel hagels gheladen waren, beyde losgeschoten, rechts voor „het aborderen op syn vyandts admirael, med alle syn Mus- „quetten ende koers, dier wel hondert waren. Hier mede dede „groote schade onder t'volck op den Zeelandtschen admirael,

„want BOYSOT syn ooghe uytgeschoten werdt, ende des schips „capiteyn CLAES CLAESSZ. werden beide syn beenen rechts onder de knien afgeschoten, ende des anders schips capiteyn „SCHOT diergelycke synen arm, daer sy beide van storven: — „ende terstont gheschiede het aborderen van beyde de admiraels, „ende de Spaensche pooghden te enteren, aen den capiteyn „ADRIAEN CORNELISSZ. van Vlissingen met syn Vlieboot [1]), dat „merckende, gesien hebbende de schade, die den admirael ge„leden hadde, abordeerde mede den Spaenschen admirael, daer „de heer GLIMES op commandeerde, en alsoo werden terstont „noch neghen andere mede geabordeert;"

Het abordeeren dezer schepen is op de tapisserie zigtbaar; de schepen met de Hollandsche vlaggen zijn duidelijk te herkennen; de Spaansche schepen voeren de vlag van Bourgondie met het St. Andrieskruis in top; ter wederzijde van deze ziet men het hevig bestormen en beschieten der Zeeuwsche vloot, die insgelijks de vaderlandsche driekleur in top voert.

„soo veel als de plaetse ende enghde van de riviere dat wilde „toelaten, weynich van de andere schepen konden daer door aen „malkanderen komen. Het ghebeurde korts daerna, als den „Spaenschen admirael noch niet half en was overwonnen, ende „met alderhande archebuserye ende grof geschut, ende andere „wapenen met den anderen streden, dat *een Jongman* JASPER „LEYNSEN [2]), gheboren tot Soetelande [3]) by Vlissingen, (alsoo

---

[1]) Een soort van vaartuig, bestemd voor de zeevaart. Deze schepen waren in den regel niet grooter dan 40 à 140 tonnen, gewapend met 6, 8, 10 tot 20 ijzeren gegoten stukken. Zij werden doorgaans met zooveel personen bemand als de schepen tonnen inhoud hadden. De overloop of het dek dezer vaartuigen was laag, hetwelk om het enteren te beletten, goed voorzien was van boevenetten of traliewerk, uit hout of geschoren touwen zamengesteld, dat met ketenen gespannen was. Bovendien bevonden zich gewoonlijk omtrent de masten, die meestal twee waren, eenige verschansingen, om de busschieters of arquebusiers te dekken. DE JONGE, *Nederl. zeewezen*, deel I, bladz. 126.

[2]) Omtrent dezen JASPER LEYNSEN of LEUNISZOON JASPAR, vindt men eenige aanteekeningen bij DE LA RUE, *Staatkundig en heldhaftig Zeeland*, f°. 193, terwijl hetzelfde verhaal voorkomt bij ANTHONIE THYSII J. C., *Historia Navalis*, ed. Lugd. Bat. 1657, pag. 88 en bij HARAEUS, *Annal. Brab.*, t. III, f°. 197 en 198.

[3]) Soetelande hetzelfde als Zoutelande, eene kleine gemeente nabij Westkapelle en Vlissingen.

„het te vooren op de Zeeusche schepen verkondigt was, dat soo „wie in vechten des vyandts vlagge, af soude halen, soude be„schoncken worden met een nieuwe kleedinghe), uyt den vlie„boodt van den voorsz. capiteyn ADRIAEN CORNELISSZ. klam bo„ven aen des admiraels stenghe, ofte oppersten vlagh-stock, en „haelde daer de vlieghende vlagghe af, wondt die om zyn lyf."

Dit merkwaardig feit is ook duidelijk op de tapisserie voorgesteld en daardoor vereeuwigd. Het schip ter linkerzijde, hetwelk dat van den vice-admiraal GLIMES voorstelt, ligt tusschen twee Zeeuwsche schepen in, en vertoont JASPER LEYNSEN in de bovensteng van den mast, terwijl hij bezig is de vlag van den vice-admiraal naar beneden te halen [1]). De kenteekenen van de admiraals vlag kan men goed onderscheiden, (de tapisserie, vervaardigd in 1593, kan wel geene andere vlaggen vertoonen dan de toen gebruikelijke) dus de Bourgondische vlag met het St. Andries kruis, waarop tusschen de beneden en linker gekruiste balken, twee roode rozetten zijn geplaatst [2]).

„Den Colonel ofte Maestro del Campo, JULIAEN ROMERO, „siende dat des admiraels GLIMES vlagghe ter nederghevelt was, „heeft boven den mast van synen schepe weder een nieuwe vlagghe „doen opsteecken ofte laten waaijen, als vice-admirael, om syn „vlote moedt te geven. Het gevecht en duerde niet langhe, „maer was seer furieus: want ROMERO siende de rivier vol sche„pen, die hem sochten te abordeeren, ende veel van de zyne „de vlucht nemende, sloegh syn breedt-zeyl daer by, dat welcke „hem ter nedergeschoten werdt, dies ten lesten gheenen anderen „raedt siende, soo dede hy syn schip dwers teghen over Rom„merswale aen der Toolsche landt aen den grond zeylen daer hy „door *een gat-veynster van het geschut* over boordt sprongh, met alle

---

[1]) Een dergelijk feit werd mede bedreven, in den gedenkwaardigen slag op de Zuiderzee tusschen den graaf BOSSU en de Westfriezen (1573), door JAN HARINGH; deze werd echter al zwemmende met de veroverde vlag door een noodlottigen kogel getroffen en verdronk.

[2]) Volgens jhr. mr. J. C. DE JONGE, *het Nederlandsche zeewezen*, 2e. druk, bladz. 59, waren de meeste schepen, vooral die der bevelhebbers, geheel met de kleuren van het wapen des vorsten of des admiraals geverwd. Ten tijde van PHILIPS II, voerden zij het Bourgondisch kruis, waarmede verreweg de meeste schepen op dit tafereel zijn versierd.

„het volck aen landt swemmende, en liepen na de stadt Tolen."

Ook deze gebeurtenis is op de tapisserie zigtbaar. Het schip op den voorgrond (links) dat met het St. Andries kruis op den spiegel versierd is en de Bourgondische vlaggen in top heeft, vertoont naast het roer het geschutvenster, waaruit ROMERO kruipt ten einde een goed heenkomen te zoeken, terwijl op den voorgrond het land van Tholen zich voordoet, waar de vlugtelingen wanhopend aanlanden.

„Maer alsoo den wint, daer langs den lande waeyde en dat het „pleyn leegh water was, soo quam dat schip met het wassende „water van selfs, met het zeyl daerop overeynde staende, ghe- „dreven van lande af, sonder eenig volck daerin, tot in de diepte „toe: en overmidts de naute tusschen beyde de landen, en een „deel schepen over hoop wesende, soo quamen, tegens haren „dank, wel vyf ofte ses van de grootste Zeelandsche schepen „aen dit schip van JULIAEN ROMERO onclaer, ende vorwert wel „een half ure, sonder van den anderen te konnen gheraken, „soo datter middeler tyt den Avont op de handt viel, en don- „ker werdt, waer by ondertusschen de reste van de schepen voor „de wint en getyde verliepen na Bergen en so ontquamen. — „Des admiraels schip, daer GLIMES op commandeerde, als ad- „mirael, zynde geabordeert, gelyck vooren geseyt hebben was aen „de gront gekomen, (die hem geabordeert hadde, so diep niet „gaende) so dat hy hem niet met syn groot geschut, maer eenlyck „met syn Archebuserye en kort geweer konde behelpen, alwaer „ten leste de heer VAN GLIMES met twee scheuten doot geschoten „wert en zyn schip verbrant. — Daer bleven wel 1200 mannen „doodt, na estimatie over beyde zyden. Daer en was geen ge- „nade getoont over al dat levende gevonden wert: ja het wert „al in de furie half doot over boort ghesmeten met goude kete- „nen ongheplondert so hittigh en wreet waren de Zeelanders ge- „sint also datter geen gevangen genomen werdt."

„Aldus verkregen in desen bloedigen slagh de Zeelanders de „victorie, namen 10 schepen, waervan den admirael verbrande, „met meer andere die aen den gront waren gekomen. — Dit „spel hadden den gouverneur-generael en commandador Don „LOYS DE REQUESENS, alle aengesien op den dyck van Schaker- „loo, staende met alle de edelen en syn hofgesin, so dat de „klooten onder hun altemet vielen, alwaer hem uyt den water „JULIAEN ROMERO toe quā geswommē en seer vermoeyt sprak,

Vermoedelijk is ook dit feit op de tapisserie geplaatst, waar een persoon, waarschijnlijk ROMERO, na uit het „gatveynster" gekropen te zijn, wanhopig aan land gaat, blijkbaar in den persoon, die als uit het water gered met wanhopige gebaarden aan land komt. Zie den voorgrond.

„uwe Excellentie wiste wel, dat ik geen schipper ofte zeeman „was, maer een lant krygsman, hy hadde gestredē na syn be„vel daerom en heeft haer niet te verwonderen dat wy onze „vlote in dit ongeval gebrocht hebben, want wy twyfelen so gy „hondert vloten ons belast, wy souden die allen verliesen [1])."

Merkwaardig is dit tapijt door de juiste afteekeningen van de verschillende vlaggen, die in ruime getale op hetzelve voorkomen, en waaruit de Hollandsche vlag duidelijk te herkennen is. Deze vlag komt hierop, in den regel voor driemalen het rood, wit en blaauw boven elkander geplaatst; voorts ziet men ook hier de gespleten wimpels, tegenwoordig nog bij de marine in gebruik.

Dit geheele tafereel is omringd met een allegorischen rand van vijftig Nederl. duimen breedte, in wiens midden men aan de bovenzijde een langwerpig medaillon ziet, waarin met gele zijde de navolgende legende is geplaatst:

„Adspicite Hyspanae bustum memorabile gentis,
„Qua rapidus Schaldis in mare volvit aquas.
„Gloria Mattiacum [2]) quo sese ad sidera tollit
„Sarta est libertas, Relligio et Patria [3]).

---

[1]) SWALUE, *de daden der Zeeuwen*, bladz. 61—66.

[2]) Hoe de Zeeuwen aan den naam van Mattiaken zijn gekomen, hebben wij niet kunnen opsporen, wel dat herhaalde malen de bewering als zouden deze met de Batavieren hebben zamen gewoond en als het ware één volk hebben uitgemaakt, op alles afdoende gronden is tegen gesproken geworden, (CLUVERIUS, *Batav. oudheden*, 3e. deel, bl. 14 volg.; EYNDIUS, *Cronijk van Zeeland*, hoofdst. XIII). TACITUS in zijne *Germania*, cap. 29, zegt omtrent hen, in zijne verhandeling over de Batavieren: „est in eodem obsequio et Mattiacorum gens," hetgeen er evenwel verre af is, om te beweren dat het hetzelfde volk zou zijn. Indien het evenwel eene eerebenaming is, welke de Zeeuwen zich hebben toegeeigend, dan ontbreken ook nog de noodige gronden, waaruit daarvoor het bewijs te trekken is. Hun stad was Mattiacum, in de nabuurschap van het tegenwoordige Wiesbaden.

[3]) Zie hier den merkwaardigen brandstapel van het Spaansche volk, waar de snelvlietende Schelde hare wateren wentelt. Waar de roem der Zeeuwen zich tot de sterren verheft, daar is de vrijheid, de godsdienst en het vaderland behouden.

HET DERDE TAPIJT.

Overwinning door den Zeeuwschen admiraal Eeuwout Pietersen of Worst, op 22 kleine Spaansche oorlogschepen bij Rammekens. 1572.

Dit tapijt, hetwelk ter zijde van het vorige geplaatst is, heeft wat het tafereel betreft, eene breedte van 6,40 Ned. el op eene hoogte van 2,80 Ned. el. De allegorische rand, waarin het gevat is, heeft eene doorloopende gelijke breedte van 0,50 Ned. el, makende alzoo voor het geheele vlak, den rand er bij gerekend, eene breedte van 7,40 Ned. el op eene hoogte van 3,80 Ned. el. Even als de beide voorgaanden behoort ook dit tapijt tot de tapisseries de basse-lisse, en bevat even, als meergemeld schoorsteenstuk op elke 5 Ned. duimen 43 draden, die regelmatig op elkander horizontaalsgewijze zijn gespannen; het vlak der voorstelling bevat alzoo 2408 draden, met den rand er onder begrepen 3268 draden of ketting. Blijkens den daarop geplaatsten naam is dit tapijt vervaardigd door den Middelburgschen tapissier Jan de Maeght [1]). Hoewel de liggende draden, waarop het geheele werk gemaakt is, fijner en dunner zijn dan die van het tweede tapijt, kan men toch na vergelijking met elkander duidelijk zien, dat de bewerking van het tweede tapijt op eene geheel andere wijze geschied is, ja zelfs dat de figuren daarop voorkomende, zoo wel in houding als in uiterlijk meer los en bevallig zijn, dan op dit derde. Ook dit tapijt heeft naar den tijd dat het vervaardigd is geworden, zoo wat de zuiverheid en helderheid der kleuren betreft veel geleden; maar bijna drie eeuwen zijn niet in staat geweest hetzelve te doen vernietigen, en is dus ook daarom de bezigtiging bijzonder waardig.

De achtergrond vertoont een gedeelte van het eiland Walcheren; ter linkerzijde ziet men de stad Vlissingen, in het midden het fort Rammekens, terwijl daar achter de stad Middelburg zich ver-

---

[1]) Zie bladz. 110 en volg.

heft. De verschillende vlaggen ook op dit tapijt voorkomende zijn weder niet van belang ontbloot; vele derzelve hebben de oranje kleur, en het vaandel geplaatst op de sloep ter linkerzijde op den voorgrond, heeft even als een in het midden liggend schip een vaandel van oranje kleur, waarin men een tak van een oranjeboom met appels ziet afgebeeld. Onmiddelijk regt boven deze sloep bevindt zich een vaartuig, hetwelk een vlag in top voert voorstellende het Zeeuwsche wapen, — den op de golven zwemmenden leeuw, — waarbij dit opmerkenswaardig is dat de pooten van den leeuw, in plaats van naar de linkerzijde te zijn gekeerd, juist naar de regterzijde staan. Daar op vele andere afbeeldingen dit wapen in zijn tegenwoordigen stand aldus voorkomt, is welligt deze toevallige plaatsing het gevolg van het omgewaaide der vlag, die welligt aan eene zijde is beschilderd geweest [1]). Ook de verschillende modellen der schepen als anderzins zijn van het grootste belang.

Betreffende dit gevecht vindt men bij VAN METEREN, IVe. boek, f°. 65:

„Daer was binnen Vlissinghen een vroom kloeck borgher en „schipper, EWOUT PIETERSSZ. WORST, ofte capiteyn WORST ge„heeten. Dese alsoo hy tot Antwerpen seer bekent was, en „naemelycken met eenen treffelycken koopman, GIELES HOOFT„MAN genoemt, heeft, aldaer, by diens middel en behendighe „adresse volck, provisie en voorraet van buscruyt, amunitie, „wapenen en dierghelycke nootdruft ghekreghen ende gehaelt „zynde deses GIELES HOOFTMAN syn Reeder en koopman in veel „voyagien geweest, voor wien hy een nieuw schip had laten ma„ken, t'grootste en schoonste dat oyt binnen Antwerpen ghetim„mert was, maer hadde mede meer andere doen bouwen, ghekocht „en uytgereedet, daer door hy den grootsten voorsetter uytree„der en voester-heere van zee-volck en zee-capityenen te rechte „ghenoemt wert."

---

[1]) Op de afbeelding van een oud tapijt, vervaardigd ten jare 1636 te Tournay, voorkomende in de *Annales de l'Academie d'Archéologie*, tome XIII, pag. 474, ziet men dit wapen juist in denzelfden stand, doch daar schijnt het bepaald met zeker doel alzoo geplaatst te zijn, wijl daarop telkens twee wapens tegen elkander ingekeerd voorkomen, die alleen voor het zigt zullen geplaatst zijn; niet alleen is dit met het schild het geval, maar tevens staan de woorden Zeelande evenzoo omgekeerd naast elkander, Zeelande — ednaleeZ.

„Door desen borger, EWOUT PIETERSSZ. WORST, de Vlissin-
„ghers verkreghen hebbende goede provisie en goede correspon-
„dentie binnen Antwerpen, hebben hem niet alleene capiteyn,
„maer admirael van alle haer schepen gemaeckt, om syn kloeck-
„heyd en ervarentheyd, anders van aansien een seer slecht, op-
„recht en eenvoudigh man, maer een die groote authoriteyt en
„aensien by de syne en onder het schipvolck hadde, eenlyk op
„syn deught alsoo hy in korten tyd syn vyanden de Spaengi-
„aerden wel bewees die hem als een Duyvel vreesden en ontsa-
„gen en JAN DE MOOR werd synen vice-admirael....."

„Hier en tusschen so is den hertoch van Medina CELY uyt
„Spaengien ghecomen die lange verwacht was gheweest, om in
„de plaetse van ALVA met meerder vriendelyckheyt te succederen.
„Hy quam na Nederlandt gheseylt met een vlote van omtrent 40
„schepen als twaelf groote Biscaysche schepen met wolle en anders
„geladen, waer onder was een schip van Vlissinghen, daer een
„BOUWEN EWOUTSSZ. schipper op was, oock met wolle gheladen,
„mede Spaensch krygs-volck, en noch boven dese meer dan twin-
„tich Assabres, kleynder schepen, alsoo genoemt, met andere.
„En op dese schepen waren verdeylt omtrent twee duysent Spaen-
„giaerden, daer JULIAEN ROMERO een oudt krygsman bevel over
„hadde. Dese vlote is sonder yet te weten van de revolte van
„Vlissingen, komen zeylen tot voor Blanckenbergh drie mylen
„by westen Sluys den thienden Juny.

„De tydinge hier van binnen Vlissinghen gekomen soo hebben
„sy terstont haren admirael EWOUT PIETERSSZ. WORST op een
„oorloghs Graveel-schip [1]) uytghesonden met JAN DE MOOR, als
„vice-admirael met synen sone capiteyn JOOS DE MOOR, ende
„andere, t'samen thien of twaelf lichte Oorlogh-schepen, om

---

[1]) *Graveel-schip*, — eigenlijk karvelen of kravelen geheeten. VELIUS en S. CENTEN, *Kronijk van Hoorn*, (1740, 4°. ed. bladz. 76). De eerste schepen van deze soort werden te Zierikzee gebouwd door zekeren JULIAAN, misschien wel een Italiaan, van welke natie de Noordsche volken zeer veel voor den scheepsbouw hebben ontleend. Deze schepen werden *karvelen* of *kravelen* genaamd, wegens de wijze waarop zij getimmerd werden; wordende daarin niet, gelijk tot hiertoe geschied was, de planken over elkander gelegd maar met sponden in elkander gedreven, hetgeen men *karvelen* noemde. Deze nieuwe wijze van bouwen bevorderde de sterkte en digtheid der schepen niet weinig, en mag als eene zeer gewigtige verbetering worden aangemerkt, welke daarom nog tot op dezen tijd wordt nagevolgd.

„haer te leggen voor het Sluysche gat, daer sy met haer Roey-„schuyten de baecken tonnen ofte Zee-mercken ontstucken slo-„gen om dat haren vyant te qualycker soude in voorscr. haven „van Sluys konnen geraecken. Hoewel dit also gedaen was, so „is nochtans de smalle vloete Assabres, boven de twintich met „goeden wint in de haven tot Sluys geseylt, behalve vier assa-„bres, die met Bouwen Ewoutssz. schip op een plaete ofte „zandt, de peerdenmarckt ghenoemt aen grondt seylden, dit „sandt strect tot aen Cadsantsche Landt. Met dese assabres is „den hertoch van Medina Cely met alle syn hofgesin tot Sluys „ghekomen. De Vlissingers alsoo haer schepen licht waren, en „niet diep gingen voeren so na de assabres ende Bouwen Ewoutssz. „schip, die aen gront waren, als sy konden, daer na schietende „soo dat de Spaengiaerden soo vele alsse konden, in haer schuy-„ten sprongen ende na Landt liepen, t'leven te salveren: waer-„omme de Vlissinghers haer sloepen manden en varende na „de schepen namen die, ende plonderden die, t'volck datter „noch op was namen ghevangen, ende sonden se na Vlissin-„ghen. Schepen verbrandden zy met haer ladinge van wolle seer „onbedachtelyck, daer sy die wel hadden moghen salveren. Bou-„wen Ewoutssz. dat siende, stelde hem teghen syn Spaengiaer-„den die hy in hadde, met syn Boots-volck en werdt met behulp „van die van Vlissinghen, haer meester ende met den naesten „hoogh water kreghen sy het schip vlot ende brochtent met haer „ladinghe ende Spaengiaerden binnen Vlissinghen....."

„Dit aldus ghepasseert, korts daarna begonde den windt sterck „uyt den westen te waeyen, met welcken windt men sagh een „groote vlote aenkomen gheseylt van westen, de welcke was de „Lissebonsche vlote met speceryen gheladen, dit de Biscayers „siende, hebben haer anckers ghelicht ofte affgehouwen ende „hebben alsoo met dese vlote zeyl ghemaeckt ende syn alsoo „mede komen zeylen met stercken windt voor-by de stad Vlis-„singhen uyt welcke stadt seer dapper na haer lieden gheschoten „wert, maer nietteghenstaende quamen sy arriveren op de reede „voor het casteel Zeeburgh ofte Rammekens ghenoemt, van waer „sy haer kryghsvolck ende wolle tot Middelborgh ontladen."

„De Lissabonsche vlote quam haer ghevolght waer na dat uyt „de stadt Vlissinghen een stuck geschuts geschoten werdt, tot „een teecken sy souden voor de stadt ten ancker komen. Den „admirael van dese vlote was Willem Antonitsz. van Ant-

„WERPEN, voerende een Oosters schip van 400 vaten ofte 200 „lasten groot, den Gouden Leeuw ghenoemt, hebbende als ad- „mirael de vlagge op, quam van stonden aen nerghens van we- „tende, sonder achterdencken ten ancker voor de stadt, alsoo „van ghelycke alle de andere deden, uytgesondert drie welcke „den hondt opliepen, na de stadt van Antwerpen. Maer een „Hollandtsch schip mede met speceryе beladen, heeft den capi- „teyn Joos de Moor synen boot met een deel volcx na toe „ghesonden met Evert Hendricksz. (die namaels capiteyn ge- „worden is) om dat te mannen en naer Vlissingen te brengen; „dan als sy onder zeyle ten naesten getye waren, meynden sy „te ontzeylen by de Biscaysche vlote voor Rammekens. Dies „Joos de Moor met syn oorlogh-schipken was benoodigt, dat „selfde aen boort te klampen en te versekeren, uyt welck schip „namaels den gouverneur van Vlissingen Jeronymus Tseraets, „behandigt werden in de dertich saxkens met Spaensche Realen „voor de gemeyne Landts diensten: alsoo wert oock meer in „dese vloten veel geldts gevonden en kostelyckheyt van peerlen „en gesteenten behalven alderhande speceryen en suyckeren dat „alle hun seer wel te passe quam om d'oorloge te voeren."

„Ut dese schepen verkozen de Vlissinghers de beste, om „haer te dienen in haer oorloge, als den Gouden Leeuw van „Antwerpen, werde ghemaeckt voor admiraels schip, daer de „voorsz. Bouwen Eeuwoutssz. schipper op wert gestelt; een „schip van der stad Brugge wert Jan de Moor voor vice-admi- „rael toegeschickt ende so voorts andere [1])."

---

[1]) Men zie voorts betreffende dit gevecht Hooft, *Ned. Historiën*, VI boek, pag. 239, 240 (editie Elzevier 1642). Le Petit, *Chron. de Holl.*, t. II, liv. X, pag. 229, 230. De Tassis *Comment.*, lib. I, p. 153, terwijl men in de *Archives de la maison d'Orange*, t. III, p. 441, een brief vindt waaruit blijkt hoe de prins van Oranje betreffende dezen strijd aan graaf Jan van Nassau schreef:

„Au reste j'ay receu nouvelles de nostre homme, ordinaire que le onzième du „présent y auroit eue une grande desconfiture sur la mer de quelque flotte Bis- „cayenne, dont les azabres (qui sont petits bateaux légers à la facon d'Espagne), „en nombre de trente cincq, seroyent esté arrivez en port de Slusz qui est en „Flandres guerres loing de Bruges et aultres treize grandz naves demeurées au „secq, et assaillies par ceux de Vlissingue et mises en route pour l'assistence „survenue de ceux de Terveer tellement que la nave admiralle auroit esté brulée „et six autres enfoncés, et environ mill Espagnolz tuez. Il y avait grand nom-

De legende, welke boven dit tapijt geplaatst is, luidt aldus:
„Dum tutam sese numeroque et robore et arcis
„Zeburgi [1]) auxilio classis Ibera putat,
„Zelandi contra, numerumque et robur et arcem
„Despiciunt classi subjiciuntque faces [2])."

„bre d'argent aux dits asabres jusqu'a cent mill éscus, tant pour le Roy d'Espagne que pour les marchants. Ces nouvelles ont esté confirmées par le bruit „qui a courru à Coulogne que les nostres auroyent emmenés vingt et deux batteaux à Vlissingue et enporté tout l'argent."

[1]) Zeeburg of Rammekens, een fort op het eiland Walcheren, gelegen tusschen Middelburg en Vlissingen. Omstreeks den jare 1574, werd op den blanckershoek aldaar, op last van KAREL V een kasteel gebouwd, dat den naam Zeeburg verkreeg. In 1585 werd hetzelve aan koningin ELISABETH verpand ten behoeve van de gemeene zaak, doch in 1616 van dat pandschap ontslagen; in 1809 ging hetzelve den 3 Augustus bij verdrag aan de Engelschen over. Nog tegenwoordig bestaat het als fort en dient hoofdzakelijk tot bergplaats van kruit.

[2]) Terwijl de Spaansche vloot zich door haar getal en magt en onder de hulp van het kasteel Zeeburg, veilig acht, verachten de Zeeuwen daarentegen het getal, de magt en het kasteel en steken de vloot in brand.

HET VIERDE TAPIJT.

Overwinning door de Zeeuwen bij Lillo op 28 Spaansche oorlogschepen. 1574.

Dit tapijt, hetwelk eertijds geplaatst was regt tegenover den schoorsteen, waar de tegenwoordige tribune voor het publiek is geplaatst, heeft eene breedte van 4,23 Ned. el op eene hoogte van 2,75 Ned. el. Ook dit tapijt is in het geheel omringd met een allegorischen rand ter breedte van 0,50 Ned. el, makende daarmede een geheel vlak uit, ter breedte van 5,23 Ned. el op eene hoogte van 3,75 Ned. el. Hetzelve bevat op de 5 Ned. duimen, 40 draden of ketting, makende voor het vlak van het tafereel een getal van 2200 draden, of voor het geheel met inbegrip van den rand 3000 horizontale draden. Dit tapijt is een der drie, welke afgenomen zijn, en tegenwoordig bewaard worden bij het ministerie van binnenlandsche zaken; het komt voor onder numero 570 [1]) van den officieelen catalogus der Parijsche tentoonstelling van het jaar 1867, en trok daar de algemeene aandacht. Ook op dit tapijt komen ter regterzijde drie schepen voor op wier achtersteven het Zeeuwsche wapen geschilderd staat, en juist wederom op gelijke wijze als in het vaandel op de derde tapisserie; waaruit dus blijkt dat hier niet aan het omgekeerd waaijen eener vlag gedacht kan worden. Hieruit schijnt dus bepaald te blijken, dat men dit wapen vroeger op tweederlei wijze afbeeldde.

Omtrent dit gevecht vindt men bij VAN METEREN, V^e. boek, f°. 92, het navolgende:

„Dese vlote wert t'Antwerpen toegherust, bestaende in ofte „omtrent 30 Oorlogh-schepen groot en kleyn, van alles wel voor-„sien, daer vice-admirael over was Heer ADOLF VAN HAMSTEDE. „Dese vlote — was belast de rivier nederwaerts te dryven, by „Lillo, onder t'beschudt van de Bolwercken op den waterkant

---

[1]) *Exposition universelle de* 1867 *à Paris. Edition officielle de la commission Royale des Pays-Bas*, *Août* 1867. Harlem, Joh. ENSCHEDÉ et fils, pag. 81.

„ oft dycken..... Dit van de Zeelanders gheweten, ende ghein-
„ formeert dat op Pincxter dagh de ghereconcilieerde Spaengiaerden
„ met een solemnele misse en groote triumphe haer contract met
„ den commandador bevestighen souden ende alsoo met haer beste
„ nieuwe cleederen seer becommert wesen, resolveerde den admi-
„ rael van den Prins van Orangien Louys Boysot, die te ghaen
„ besoecken: hebbende alle haer oorlogschepen doen hermaken,
„ calfaten, en oprusten, en is alsoo met een vloot van smack
„ zeylen, en eenighe lichte rade zeylen gevaren na de Hont, en
„ voorts de Schelde opwaerts..... Met den admirael Boysot,
„ waren die voornaemste Cornelis Claessz. vice-admirael, Joos
„ de Moor, Merten Drooghe, Vincent Sebastiaenssz. ende
„ andere capteynen. Deze resolveerden comende in den Brouwer,
„ vooruyt te seynden eenighe van de lichste best bezeylde schepen
„ om te bezichtigen. Dese uytvarende ontmoeten op de wacht
„ twee van s'conings oorloghschepen, smack zeylen die sy terstont
„ namen ende brochten met haer volck by den admirael. Dese
„ geexamineert seyden, dat s'koninghs vloot lagh voor het Fort
„ van Ordam, tusschen Lillo eñ Calloo, waer over resolveerden
„ die te gaen bevechten, en alsoo zeyl makende voeren derwaerts,
„ en comende binnen den hoeck van den Doele so hebben sy co-
„ nings vlote sien liggen voor Ordam. Ende omtrendt den hoo-
„ ghen stillen water tusschen Lillo en Liefkens hoeck wesende
„ was den wint westelycken en stille, en sagen s'conings vlote
„ liggen ten ancker, seer wyt ende verscheyden d'een van d'an-
„ dere, als sy nu op een derde part myls haer ghenaeckten so
„ wert den windt soo stille dat sy beraetslaegden of sy voorts
„ souden varen ofte niet, maer terstont wert den wint waeyende
„ uyt den westen, soo dat sy voorts zeylden. Die van s'coninghs
„ vlote die siende op haer lyf comen, hebben terstont zeyl ge-
„ maeckt, en de vlucht na de stadt Antwerpen genomen. Maer
„ s'princen schepen schoon van onder en wel licht getimmert wa-
„ ren, hebben beter gheseylt, ende een partye ingehaelt recht
„ voorby Calloo in t'lange reck, alwaer s'coninghs schepen grou-
„ welycken beschoten werden, soo dat ten lesten twee groote
„ meersschepen, van 300 vaten groot, en een cleyn Enghels rade
„ zeyl geabordeert hebben en genomen, waer in den Heer Adolf
„ van Hamstede ghevanghen wert, drie van de smackzeylen zeyl-
„ den aen grondt, aen de Brabantsche zyde, en een ander aen
„ de Vlaemsche zyde, die welcke verovert ende verbrandt werden.

„De reste van s'conings smackseylen als oock eenighe lichte „Radeseylen hebben aen de Brabantsche zyde met haer Roey- „booten een parthye volcks aen Landt geset die welcke haer „schepen met touwen deden voort trecken door welcken middel „sy hun resterende schepen met groote moeyte ende arbeyt, ghe- „salveert hebben.

„Dit was recht op Pingsterdag den 30 Mey [1574], als de „ghemuytineerde Spaengiaerden in t'beste van haer triumphe „doende waren, soo over het afgedrongen geld, als over de vic- „torie van Mouckerheyde tegen graef Lodewyck gehad, ende „rechts op de noene ende bancquet werden sy door het schieten „verstoort, so dat sy terstondt derwaerts op moesten met haer „fraeye en nieuwe triumphante costelycke kleederen, en haer be- „geven op de dycken op den Brabantschen cant, beneden de „zeedyck in den modder ende slyck treden, tot in t'water van „waer sy met haer musquetten seer furieuselyk na des Princen „schepen schoten, also die selvighe oock, tegen haer deden met „cleyn ende grof gheschut, dat lustigh op eenen schoonen dagh „te sien was..... ende is dese vlote met de ghenomen schepen „wel tot Vlissinghen aengecommen daer sy veel groot geschut „op vonden, en wert by de Zeelanders al goeyden buyt ghe- „maeckt. Den Heer van Haemstede gevangen, werdt na Delft „by den prince van Orangien gesonden, waerby alle den aenslagh „en voornemen ontdeckt was: hy hadde meest alle syn meubelen „en silverwerck by hem genomen uyt vreese dat de gemuyti- „neerde Spaengiaerden t'Antwerpen hem dat afnemen ofte roo- „ven souden [1])."

---

[1]) Bijzonderheden, dit gevecht betreffende, vindt men bij Hooft, *Nederl. hist.*, IX boek. Le Petit, *Chron. de Holl.*, t. II, p. 278. Bentivoglio, *Hist. der Nederl. oorl.*, bladz. 205 volg. In de *Archives de la maison d'Orange*, tome V, pag. 11, vindt men eene officiële mededeeling betreffende dit gevecht, in een brief van den prins van Oranje aan graaf Jan van Nassau:

„Dimanche jour de la penthecouste la victoire est demeurée aux nostres estant „le combat advenu assez pres d'Anvers, voire quasi à la portée du canon, où „nostre admiral de Zeelande, le sieur de Boisot à si bien faict, qu'il a prins „et conquiz unze des meillieures navires de noz ennemis qui sont arrivées à „Flissinghen avec tout leur équippaige, artillerie et munitions, sans huyct aultres „navires ennemies, qui sont esté bruslées, partie par les nostres, partie par les „ennemies mesmes. Le dit sieur de Boisot m'a icy envoyé prisonnier l'admiral „des ennemis, qui est un gentilhomme de Zeelande appellé Hemstede; il avoit

Ook op dit tapijt bevindt zich in een blaauw medaillon de navolgende legende eveneens geborduurd:

„Dum struit ad Lillo classem spe victor Iberus,
„Qua se Mattiacos vincere posse ratus,
„Ille ferox ipsis inopina vincitur arte;
„Praeda fit in cinerem versa repente perit [1]."

„sur sa navire environ vingt pièches d'artillerie de fonte, et sont esté tous les „aultres bateaux furniz à l'advenant, tellement qu'avoins en ceste victoire gaigné „quelques cinquante pièches de fonte. Et, selon le dire de tous et la confession „mesmes du dit Hemstede, restent à l'ennemy bien peu de batteaulx en Anvers „pour nous faire la guerre cy-après. Nous avons matière de louer le seigneur „des armées d'ung si grand bien."

[1]) Terwijl de Spanjaard zich reeds overwinnaar achtende, de vloot, waarmede hij de Zeeuwen meende te overwinnen te Lillo opbouwt, wordt die stoutmoedige overwonnen door eene list, hem zelven onverwacht, hij wordt tot in asch verkeerde buit en komt plotseling om.

HET VIJFDE TAPIJT.

Aanval op de Spaansche vloot onder Sancio d'Avila, door de Zeeuwen tusschen Borselen en Walcheren, 28 Februarij 1573.

Dit tapijt, vroeger geplaatst tegen de noordzijde van den muur der zaal, is niet zoo groot als de anderen, wijl de plaats daarvoor beschikbaar geen meerdere ruimte aanbood; hetzelve heeft, wat het tafereel betreft, eene breedte van 2,79 Ned. el op eene hoogte van 2,70 Ned. el, terwijl de allegorische rand, die het geheel omsluit, aan alle zijden eene breedte van 47 Ned. duimen heeft, waardoor het geheele tapijt eene breedte verkrijgt van 3,73 Ned. el en eene hoogte van 3,64 Ned. el. Ook dit tapijt is even als het voorgaande geweven op 40 draden op de 5 duimen, makende een getal van 2160 horizontale draden voor wat het vlak der voorstelling betreft, en 2912 draden voor het geheele vak met inbegrip van den rand.

Ten onregte wordt in het werk van DE KANTER en DRESSELHUIS, *de provincie Zeeland*, bladz. 84, de voorstelling van dit tapijt beschouwd, als voorstellende een feit, hetwelk plaats had op den 10 October van het jaar 1574. De duidelijke beschrijving der voorstelling van het tapijt, die mede te vinden is bij VAN METEREN, boek IV, f°. 81 verso, doet het kennen als een aanval op de Spaansche vloot onder SANCIO D'AVILA door de Zeeuwen tusschen Borselen en Walcheren, op den 28 Februarij 1573. Ook dit tapijt, hetwelk te 's Gravenhage bij het ministerie van binnenlandsche zaken in bewaring is, is op meergemelden catalogus der wereldtentoonstelling van 1867, sub numero 572 vermeld [1]).

VAN METEREN zegt omtrent dit gevecht het navolgende:

„Den Admirael des Conings SANCIO D'AVILA bevindende hem „te onsterck, heeft t'Antwerpen meer groote schepen toegerust. — „Hier mede is hy weder anno 1573 omtrent den lesten February

[1]) Zie bladz. 82 van den Catalogus.

„van Antwerpen, anderwerf afghecomen, met eenen Noort-Oos-„ten wint en comende omtrent Borsele, hebben een zeer quade „getyde mede ghebrocht oft gevonden. Tusschen Borsele en „het aarden Bolwerc van Walcheren werden dese twee vloten, „tegen den anderen seer furieuselyk schietende. Des konings „schepen waren op de syden al met Roode Borgoensche cruycen „gheteekent om te beter te onderkennen. Dese twee vloten „moesten by den anderen met sulcken noort oosten wint met „halve Ebbe, omtrent het derde Bolwerc tusschen Vlissingen „ende Rammekens ten ancker comen: dan vele van s'conings sche-„pen waren wat te windewaerts van s'princen schepen met apparen-„tie dat sy souden mogen door varen. Maar als het stil water werde, „soo syn beyde dese vloten onder seyl gecomen: s'conings vlote „poogende met laveren op de reede voor het casteel van Ram-„mekens te comen: de andere om dat te beletten. Eindelyk „een van s'conings schepen seer groot, ghenaemt den Oliphant, „daerop was den Heer VAN BLICQUI wert gheabordeert [1]) van „den capiteynen GROENEVEN ende EVERKITTE en van noch een „oorlog schip; in t'vechten syn beyde dese capiteynen met veel „van haer volck, doot gebleven: — dan het schip den Oliphant „wert ten lesten vechtender hant inghenomen ende al dood-„gheslagen dat er op was [2])."

Deze verschillende gedurende den strijd voorgevallen feiten en omstandigheden zijn vrij duidelijk op het tapijt aangebragt; regts en links ziet men de beide vloten liggen; op den voorgrond het groote schip de Oliphant genaamd, welk schip door de schepen der kapiteins EVERKITTE en GROENEVEN hevig wordt beschoten, terwijl het derde schip, waarvan de naam des bevelhebbers niet genoemd wordt, bemand was met de troepen van den kapitein CLOOT. — Volgens HOOFT, was het schip, hetwelk op dit tapijt komt aanvaren, een *krijskog* [3]).

[1]) Dit schip ten anker op den vloed wachtende, werd door een moedig Zeeuwsch matroos los gekapt, en door den stroom driftig geworden zijnde, in het midden der vijandelijke schepen heen gedreven. ['s GRAVEZANDE, *Tweede eeuwgedachtenis*, bladz. 309].

[2]) De heer VAN BLICQUY, [HOOFT, *Ned. hist.*, boek VIII, *een Waal van staatlijken adel*], bevelhebber van het schip den Oliphant, werd door een kettingkogel gedood. J. T. LE PETIT, boek X, p. 248.

[3]) HOOFT, *Ned. hist.*, VIII boek, bl. 297.

„Noch vier andere s'conings schepen gheraeckten op een pla-
„te ofte sandt, genoemt Nat-gat, aen gront, waer onder d'een „was het voorz. Engelsch schip, als oock de heudebarcke van „Rosendal. Deze vier schepen werden van ghelycke van s'princen „schepen ghecreeghen: vele van dat volck uyt dese vier schepen, „alsoo sy met haer roeyboots waren vluchtende na landt, wer- „den van s'princen smackseylen overseylt ende verdroncken,

Ook dit is op het tapijt zigtbaar, in de vier in brand staande schepen en de vlugt der manschappen in de daarbij liggende kleine vaartuigen.

„soo dat er in alles ses Meersscepen ofte groote schepen gheno- „men werden, ende de reste ontquament onder het casteel van „Rammekens, behalven een seylde aen grondt, tusschen t'derde „Bolwerck en tvoorscr. casteel, dat welcke verbrant wert."

„Dit ghevecht was seer wreedt, want gheen ghenade ghe- „bruyckt werdt, want werdt al vermoort ende verdroncken waer- „onder veel edelen en ghebieders, behalven den heere VAN „BLICQUI. Int schip den Oliphant vergaarderde men na den „stryt, de stucken van de menschen in manden, als armen, „beenen, hoofden enz. alsoo dat het eer een slachthuys ofte „vleeschhuys gelycker sagh dan een schip [1])."

De legende die mede dit tapijt versiert is als volgt:

„Ut Medioburgum solvat dura obsidione
„Wallachriae ad littus classis Ibera venit
„Incensis obstat Zelandus navibus; unam
„Vi capit et classem spargit Iberiacam [2])."

---

[1]) Uitvoeriger beschrijving komt mede voor bij HARAEUS, *Annal. Brab.*, tom. III, p. 162 volg. CHAPPUYS, *Hist. gener. d. l. g. de Fl.*, liv. IV, p. 155. SWALUE, *Daden der Zeeuwen*, bl. 48. In de *Archives de la maison d'Orange Nassau*, tom. IV, pag. 90, vindt men onder meer ook de namen vermeld van de gezagvoerders der vernielde schepen. — Zie voorts *Correspondance de Philippe II*, pag. 355 en 356, (editie van GACHARD, Bruxelles 1851).

[2]) Om het hevig belegerde Middelburg te ontzetten kwam de Spaansche vloot aan Walcherens kusten. De Zeeuw belet hem dit, door den brand in de schepen te steken, vermeestert er een met geweld en verstrooit de Spaansche vloot.

HET ZESDE TAPIJT.

Afbreuk door de Zeeuwen aan de verdedigingswerken der Spanjaarden gedaan, tijdens deze Zierikzee belegerd hielden. Anno 1576.

Ook dit tapijt, hetwelk vroeger even als het vorige tegen denzelfden muur, doch aan de oostzijde geplaatst was, is onder numero 571 op den catalogus der Parijsche tentoonstelling vermeld, en berust mede te 's Gravenhage. De geheele breedte der voorstelling is 2,91 Ned. el, hare hoogte 2,77 Ned. el, terwijl de allegorische rand aan de bovenzijde eene breedte heeft van 0,50 Ned. el, van onder 0,40 Ned. el en aan de beide zijden elk 0,10 Ned. el. De breedte van het geheel is dus 3,11 Ned. el, de hoogte 3,67 Ned. el. Blijkbaar is een gedeelte van dezen rand afgeknipt, welligt omdat het vlak, waartegen het gehangen werd, de genoegzame breedte niet had. Gelijk het 4e. en 5e. tapijt is ook dit op gelijke wijze vervaardigd; het heeft op elke 5 Ned. duimen 40 draden, zoodat het tafereel zelve geweven is op 2216 horizontaal liggende draden, uitmakende voor het geheel met inbegrip van den allegorischen rand, 2936 draden [1]).

Eene beschrijving van dit gevecht vindt men bij VAN METEREN, en men zou bijna gelooven, dat hij zijn geschiedverhaal naar deze tapisserie heeft gesteld. De kerk van Zierikzee is evenwel op dit tapijt misteekend, wijl de torên links en niet zoo als hier, regts van de kerk is geplaatst.

VAN METEREN geeft daarvan de volgende beschrijving in boek V, fo. 102:

---

[1]) Volgens DE KANTER en DRESSELHUIS, in vroeger aangehaald werk bladz. 85 zoude „het jammer zijn dat van dit tapijt een gedeelte is afgesneden geworden, „om het te voegen in een vak, voor 't welk het te groot was." — Die spijt is evenwel nog al betrekkelijk; de allegorische randen, die al zeer weinig tot het hoofdonderwerp afdoen, zijn op het tapijt in plaats van 0,50 Ned. el nu slechts 0,10 Ned. el breed. Aan de voorstelling zelve schaadt het niets.

„ Den Commandador Major [MONDRAGON] merckende dat de stadt
„ [Ziericzee] niet wel met geweldt, maer met langhen belegh te
„ becomen was, door honger, heeft se gesocht van alle toevoe-
„ ringhe af te snyden ofte af te palen, ende heeft groote balcken
„ in den grondt van t'water dat tusschen t'landt van Schouwen
„ ende Duyvelandt loopt, gheslagen ende hetselfde van den eenen
„ balck tot den anderen met ketenen ghegort ende afghesloten.
„ Ende daer het te diepe was, werden schepen aen ankers gheleyt
„ daer veel volcx ende gheschut op lagh, soo dat men met planc-
„ ken ofte bruggen van t'een schip tot het ander conde komen,
„ omme also alle passagie te beletten, hetwelck voleynt werd den
„ 22 Meert. Sy maeckten oock groote provisie van schepen,
„ pleyten [1]) ende galleyen, daer mede sy de Haven alsoo poogh-
„ den te besluyten, datter niemandt uyt ofte in mochte. Binnen
„ de dycken ende landen dat onder water was hebben sy oock
„ met schuyten vol kryghs volcks scherpe wacht gehouden om alle
„ toevoeringhe te benemen. Sy deden oock een vaart ofte gracht
„ graven binnen Duyvelandt,

Zigtbaar ter regter zijde van het tapijt.

„ van Vyanen af, tot het Hooft op de haven van Zierikzee,
„ rechts uyt komende, om alsoo van binnen s'landts vryder van
„ de Zeeusche oorloghschepen te wesen, alle de Dycken omtrent
„ de Haven vol grof geschut bezet zynde. De stadt hebben se
„ niet veel beschoten, dan tegen den *aschberg* [2]) aen de Haven,
„ maer te vergeefsch .....

---

[1]) *Pleyten*, een soort van klein vaartuig; de voornaamste betimmering van hetzelve is een groot langwerpig vierkant ruim. Het logies — de verblijfplaats voor het volk — is bij wijze van een houten huis boven op getimmerd. Op het tapijt komen voor de afdamming er twee dergelijke voor; het tuig bestaat uit een mast en een bij uitstek langen gaffel. Dergelijke vaartuigen ziet men nog enkele malen in België, en hebben dan geregeld een inhoud van 30 tot 60 last.

[2]) Asch-berg. Deze bergen voor een groot deel nog aanwezig, bestaan uit eene ziltachtig donker bruine soort van aarde, Darinck genaamd, die tot asch verbrand, vroeger te Zierikzee door middel van besprenging met zee- of zoutwater een schoon wit en blinkend zout opleverde; aan deze bergen gaf men den naam van zelbergen, aan het zout die van zel of zilzout. Zierikzee schijnt de bewerking om zout te maken op groote schaal te hebben gedreven en dit product heinde en verre te hebben vervoerd. De uitgestrekte asch-bergen, tegenwoordig nog aanwezig, geven hiervan een sprekend bewijs.

„Alsoo daer nu den geheelen winter, acht maanden langh „ghestreden geweest hadde, den Spaengiaerden om de stadt, ende „den prince om den Leger uyt te hongheren, soo kreghen de „Spangiaerden by Lande ende met schuyten noch redelycken haer „nooddruft. Maer de stadt begonst gebreck te krygen: Waer„omme veel aenslagen by den grave VAN HOHENLO ende BOYSOT „geproeft werden, om die met gewelt te victualieren..... Eenen „anderen dag den 12 Juny 1576 geluckte het oock niet, ende „was met eene groote *hulcke* [1]), genaemt Job. Jansz. Hulcke van „600 Lasten ofte 1200 vaten groot, met geschut wel voorsien..... „Hierop waren wel vyf of zes hondert mannen en den admirael „BOYSOT selve. Dat schip wilden zy aan den dyck van Born„damme brenghen ende daer mede als een Schansse den vyant „afweeren, alsoo sy eensdeels deden, meynende hem te benemen „syn geschut ende alsoo de stadt spysen. Maer alsoo dat schip „aen den dyck ten leegen water op den gront was sittende, „soo is het, door syn groot gewicht van het geschut, volck ende „last (als door menige scheut die daer door geschoten wert) „geborsten. Dies niet te min, als het nu in den avondt werde „ende dat de vloet wies, zynde hermaeckt ende gestopt werdt „het wederomme gelicht. Ende doen schoten de Spangiaerden „noch twee schooten daerdoor, dies t'schip met den tweeden „schoot in den grond sonck, alwaer mede omtrent drie hondert „mannen bleven, de reste salveerden haer."

Op het midden der afbeelding ziet men even gemeld schip onder de schans te Borrendamme zinken [2]).

---

[1]) *Hulken* — schijnt een bijzonder groot slag van schepen te zijn geweest, die evenwel in het gebruik tegengevallen zijn. Volgens VAN METEREN komen dergelijke schepen slechts weinig voor. Zie meergemeld werk f°. 81 en 102.

[2]) In de *Archives ou Correspondance inédite de la Maison d'Orange-Nassau*, tome V, vindt men op bladz. 364 omtrent dit verlies een brief van N. BRUYNCK aan JAN VAN NASSAU: „.....n'estans poinct secondez de ceulx de la ville de „Zierixzee, qui debvoient avoir faict sortie, et venans noz gens au lieu destiné, „ils furent tellement repoussez par les ennemis que nous y perdions beaucoup „de gens, et entre aultres ung de noz plus grands batteaulx, lequel, après avoir „receu plussieurs canonnades des ennemis s'en alla au fond, avecq bien trois „cens hommes qui sont tous périz et M. l'admiral BOYSOT y a esté aussy noyé. „Ce qui nous est grande perte, mais, puisque la volunté de Dieu à esté telle, „il nous le fault prendre patiemment."

„Den admirael BOYSOT swom langen tydt op een berdt hem „behelpende, maer als het ten leste nacht ende doncker wert is „hy verdroncken [1]). Anders bleef daer sonderlinge niemant van „name, dan noch twee Bevelhebberen [2]).”

Ook dit tapijt is even als de anderen van boven met een medaillon voorzien, waarin de volgende legende:

„Clauserat Hispanus portumque urbemque Zyringi
„Navibus et palis arcibus atque viris
„Per medias naves, palos arcesque virosque
„Zelandus rumpens sustulit inde duas [3]).”

Na opgave en beschrijving dezer tapijten, benevens de historische feiten, die zij voorstellen, achten wij het van geen belang ontbloot, hierbij nog te laten volgen, de als bijlage geplaatste „opgave der vlaggen op de schepen, voorkomende op de muur-„tapijten in de vergaderzaal der staten van Zeeland,” in der tijd verschaft door den heer griffier en archivarius der provincie, aan den heer D. G. MULLER, die naar aanleiding van deze tapijten tevens eene verhandeling over den oorsprong der Nederlandsche vlag uitgaf. Wij doen dit te meer, om daardoor de naauwkeurige zorg te laten uitkomen, waarmede de vervaardiging der afbeeldingen dezer tapijten, hierbij behoorende, verrigt is, daar in al de daarop voorkomende vlaggen, volgens het aangenomen stelsel van puntjes en lijnen, de oorspronkelijke kleuren zijn weder gegeven geworden. Deze bijlage begint als volgt:

„Zich plaatsende voor het tapijt, [numero 3 van J. DE MAEGHT] „ziet men regts op den voorgrond een schip voerende aan den

---

1) De prins van Oranje schreef bij gelegenheid van dit noodlottig verlies omtrent de verdiensten van BOYSOT aan zijnen broeder het volgende: „nous perdismes quel-„ques hommes, et entre aultres Mr. l'Admiral DE BOISOT lequel je regrette sur „tout pour l'avoir trouvé vaillant gentilhomme et très affectionné au bien de la „cause commune.” (*Archives*, tome V, bladz. 367, lettre 597).

2) Zie verder SWALUE, *de daden der Zeeuwen*, bladz. 92—95. HARAEUS, *Annal. Brabant*, tome III, f°. 228, 229.

3) De Spanjaard had de haven en stad Zierikzee met schepen, palen, bolwerken en manschappen gesloten. De Zeeuw brak midden door die schepen, palen, bolwerken en manschappen heen en nam er twee schepen van daan.

„vlaggestok achterop, eene vlag van zeven horizontale banen rood-„wit-blaauw, rood-wit-blaauw, rood; aan den grooten of voormast „eene vlag oranje (of rood) blaauw-wit. Bij deze en vele andere „vlaggen, waar de uitdrukking zoo als hier is gebezigd, is de „kleur door het verlies van hare frischheid onzeker, of niet wel „meer te onderscheiden, of het rood dan wel oranje is. Waar „de banen volgen als bij de Nederlandsche vlag, kan er niet aan „getwijfeld worden, of de bovenkleur is rood; minder zeker is „dit waar de volgorde anders is, zoo als in even gemelde; bij „deze helt men over, de kleur aan te zien voor oranje, echter „is dit niet zoo zeker als bij andere vlaggen, waar de oranjekleur „meer kenbaar is, en die als zoodanig zijn opgegeven."

„Dit is het geval op het schip, een weinig verder van den „voorgrond; het voert aan den vlaggenstok achterop eene vlag, „oranje met witten tak, en witte appelen; aan den masttop eene „vlag, rood- (of oranje) blaauw-wit; aan den gaffel een wimpel [1]), „vermoedelijk oranje."

„Een schip, nog iets verder, heeft de vlag aan den vlaggestok „achterop, rood-wit-blaauw, rood-wit-blaauw, of de dubbele Hol-„landsche vlag; aan den grooten masttop eene vlag rood-wit-„blaauw; aan den achter masttop eene vlag rood-wit-blaauw, aan „de getopte roede of râ aan dien mast een oranje wimpel met „witte appelen."

„Een vierde schip heeft almede eene vlag van zes banen, de „dubbele Hollandsche vlag, aan den vlaggestok achterop; aan „den bezaansspriet een oranjewimpel met witte appelen; op den „boegspriet eene vlag van gewone grootte, rood-wit-blaauw. Dit „is het *eenige* schip, hetwelk eene *vlag op den boegspriet voert;* „men treft dit ook niet aan op schepen op de andere tafereelen [2])."

„Behalve andere schepen, doet zich aan deze zijde van het „tapijt nog een schip voor, met eene vlag aan den grooten mast, „van drie banen, blaauw-wit-rood (of oranje)."

---

[1]) Deze wimpels zijn allen gespleten, even als nog tegenwoordig bij de marine in gebruik is: dit gebruik is dus reeds van zeer vroegen tijd afkomstig. De oudste afteekening van gespleten wimpels vindt men bij MONTFAUCON, in zijne *Monum. de la monarch. Française*, t. II, p. 260, aldaar vindt men gespleten wimpels gevoerd op de schepen in een scheepsstrijd ten jare 1343.

[2]) Volgens DE JONGE, *het Nederl. zeewezen*, noemde men de vlag op de boegspriet, een geus of princegeus.

„Meer links op dit tafereel is een schip, hebbende aan den „vlaggestok achterop en aan den gaffel van den grooten mast, „beide eene vlag van zeven banen, rood-wit-blaauw, rood-wit-„blaauw, rood; aan den gaffel tevens een drijvende wimpel, aan „de eene zijde rood, aan de andere zijde wit, aan den top van „den grooten mast eene oranjevlag met witte appelen; aan den „kleinen mast eene roode vlag; aan den gaffel van dezen mast „weder een drijvende wimpel aan de eene zijde rood, met twee „cirkels of ovale figuren, aan de andere zijde wit. Deze drijvende „wimpels vertoonen zich in dier voege, als of het eene roode „stof met wit gevoerd was; het rood is boven; het is op de andere „zijde zigtbaar, als of een gedeelte was omgeslagen."

„Een vijandelijk schip hier tegenover, van vrij groot charter, „met twee masten, stengen, râa's enz., voert aan elk der masten „en aan den vlaggestok achterop de vlag, wit met Bourgondiesch „kruis. De marsen zijn beschilderd rood-wit-blaauw, hoekig gol-„vende. Dit schip wordt geënterd door een, dat aan den vlagge-„stok achterop heeft eene vlag van zeven banen, rood-wit-blaauw, „rood-wit-blaauw, rood; aan de roede van den kleinen mast een „oranjewimpel; aan den grooten mast-top, de vlag rood-wit-blaauw; „aan den gaffel van dien mast eene vlag, oranje met eenen groe-„nen tak en twee witte appelen, daarnevens eenen wimpel afge-„deeld in chêvrons; één chêvron, van boven rood, van onderen „wit, één chêvron blaauw, zich herhalende over de geheele lengte „van den wimpel."

„Wat verder, aan dezelfde zijde van het tapijt, ziet men een „schip, met eene vlag aan den grooten mast-top, van vijf banen „blaauw-wit, blaauw-wit, blaauw; aan den gaffel van dien mast „eene vlag van acht banen, wit-blaauw, rood-blaauw, wit-blaauw, „rood-blaauw; ter halver hoogte van dezen mast eenen wimpel, „aan de eene zijde blaauw, aan de andere zijde wit, beide met „oranje-appelen; aan den achtersten mast eene witte vlag; aan „den vlaggestok achterop eene vlag van negen banen, viermalen „herhaald oranje-blaauw, eindigende met oranje, aan den gaffel „een wimpel, oranje met witte appelen; op het dek staat een „vaandrig met een oranjevaandel."

„Op weinigen afstand van dit schip ligt een kleiner vaartuig, „almede met een witte vlag aan den top van den mast, en aan „den gaffel een oranje vlag, met witten tak en witte appelen."

„Niet ver van dit schip ontwaart men een ander; aan den groo-

„ten top is eene vlag van acht banen, tweemalen rood-wit-blaauw, „rood-wit, aan den gaffel eene van vijf banen, rood met eene „witte golvende streep, rood, blaauw geïllustreerd met witte or- „namenten, rood, rood met eene witte golvende streep, benevens „eenen wimpel oranje met witte chêvrons. Aan den achtermast „eene vlag van vijf banen, oranje met witte appelen, blaauw met „witte chêvrons, rood, blaauw met witte chêvrons, oranje met „witte appelen; aan de getopte roede van dezen mast een wim- „pel, oranje met eene witte baan in het midden; aan den vlag- „gestok achterop, eene vlag van acht banen, viermalen herhaald „rood- (of oranje-) blaauw."

„Hooger op doet zich een schip voor, met eene oranjevlag aan „den grooten top; ter halver hoogte aan dien mast eenen wimpel „oranje met streepen; aan den gaffel van den grooten mast eene „vlag van vijf banen, blaauw (smal), oranje, (dubbele breedte), „daarin een leeuw, liggende op den rug, de derde, vierde en „vijfde banen, blaauw-wit-blaauw, (smal); aan de gebraste râ aan „denzelfden mast, een oranje wimpel; aan den vlaggestok ach- „terop eene vlag van acht banen, tweemalen oranje-blaauw-wit, „oranje-blaauw."

„Verder op een schip, met eene vlag van vijf banen aan den „vlaggestok achterop, tweemalen oranje-wit en oranje; aan den „masttop eene van drie banen, oranje, wit met blaauwe chêvrons, „oranje; aan den gaffel van dien mast, eene van vijf banen, „tweemalen blaauw-wit en blaauw."

„Nog een aantal schepen komen op dit tapijt voor; zij onder- „scheiden zich niet door bijzonderheden in de vlaggen."

„De vlaggen aan gaffels zijn allen aan eene stang op den nok „geplaatst, dus niet op de thans gebruikelijke wijze geheschen."

„Een tweede tapijt [numero 2], het eerste bij het binnentreden „in de zaal ter linkerzijde, stelt voor: het gevecht tusschen de „Zeeuwen, onder Boisot, en de Spanjaarden onder Romero, „in Januarij 1573, die belet worden Middelburg te ontzetten, „waarbij door Jasper Leunis of Leynse de vlag van den top van „het vijandelijk admiraalschip wordt afgehaald. Er is weinig ver- „scheidenheid van vlaggen; zij zijn meestal van zeven of meer „banen, waarin de kleuren rood-wit-blaauw op elkander vol-

„gen. Ook enkele vijandelijke schepen schijnen die vlag te voe-„ren, maar gedekt door een rood kruis. Op één schip, dat „geënterd wordt, is onder de aanvallers een vaandrig, met eene „vlag, vermoedelijk oranje, waarin de woorden *pro patria* [1])."

„Op het tapijt [numero 4] voorstellende het gevecht bij Lillo, „op Pinkster 1574, ziet men regts op den voorgrond, een schip „hebbende aan den grooten mast-top eene vlag van zes banen, „de dubbele Hollandsche vlag; aan den gaffel van dien mast eene „van zeven banen, tweemalen rood-wit-blaauw en rood; aan den „kleinen achtersten mast in top eene vlag van zes banen, twee-„malen wit-blaauw-oranje (waarschijnlijk); aan den vlaggestok „achterop, eene vlag, vermoedelijk oranje, hebbende het rood op „dit tapijt over het algemeen meer zijne oorspronkelijke frisch-„heid behouden, zoodat het zich vrij helder voordoet. Onder de „bemanning is een persoon dragende een vaandel met acht ba-„nen, tweemalen oranje-wit-blaauw en oranje-wit; op den spiegel „is het wapen van *Zeeland.*"

„Verder een schip, aan den grooten masttop eene vlag van „zes banen, tweemalen rood-wit-blaauw; aan den vlaggestok ach-„terop, eene vlag van zeven banen, tweemalen rood-wit-blaauw „en rood, op den spiegel het wapen van *Zeeland.*"

„Nog verder een schip, voerende aan den grooten mast-top „eene vlag, vermoedelijk oranje; aan den gaffel van dezen mast, „aan den kleinen achter mast-top en aan den vlaggestok elk de „dubbele Hollandsche vlag."

„Links van onder ziet men een sloep met een vaandrig, dra-„gende eene vlag van acht banen, blaauw, tweemalen rood-wit-„blaauw, rood."

„Verderop een schip, aan den grooten mast eene vlag van drie „banen, rood-wit-blaauw; aan den gaffel van dien mast eene vlag „van zeven banen, tweemalen rood-wit-blaauw en rood; aan den „kleinen of achtermast eene van zes banen, de dubbele Holland-„sche vlag; aan de roede van dezen mast een wimpel, oranje „met witte appelen."

---

[1]) Meermalen komen op dergelijke vlaggen zoodanige spreuken voor, onder anderen, vooral deze: *pro lege*, en herhaalde malen: *pro rege et grege.*

„Voorts nog een schip, aan den grooten mast-top eene vlag van „vijf banen, tweemalen rood-wit-blaauw en rood, aan den ach„termast eene oranje vlag."

„Meer links een schip, aan den mast-top eene vlag van vier „banen, rood-wit-blaauw en rood; aan den gaffel eene oranje„vlag; aan den vlaggestok achterop, eene vlag van acht banen, „viermalen blaauw-rood."

„Het tapijt [numero 6] voorstellende de mislukte poging om „Zierikzee te hulp te komen, in Mei 1575 [1576]. De sche„pen liggen hier zoo digt bij elkander, en veelal zoo in rook „gehuld, dat men de vlaggen niet wel kan onderscheiden; voor „zooverre zulks mogelijk is zijn de vlaggen der Zeeuwen, van „verschillend getal banen, rood-wit-blaauw."

„Het laatste [vijfde tapijt], de afbeelding eener nieuwe mis„lukte poging der Spanjaarden om *Middelburg* te ontzetten, in „Januarij 1574, [28 Februarij 1573] waardoor de stad zich aan „den prins moest overgeven, vertoont op den voorgrond een groot „Spaansch schip. Aan den grooten masttop eene vlag, bruin„achtig van kleur; aan den gaffel eene vlag, rood met wit kruis, „in het midden een madonna-beeld; aan den top van den kleinen „of achtersten mast eene vlag, almede bruinachtig van kleur; „aan de gebraste râ of roede een wimpel, groen met witte figu„ren, op het achterschip aan een' vlaggestok eene groote vlag, „mede bruinachtig van kleur, met een wit kruis."

„Dit schip wordt aangevallen door twee Nederlandsche sche„pen, te weten:

„1°. Een schip, hebbende aan den grooten mast-top eene vlag „van zeven banen, driemalen blaauw-wit en nog eens „blaauw, iets lager aan dezen mast een wimpel, oranje „met witte strepen, aan den gaffel van dezen mast eene „vlag van tien banen, driemalen rood-wit-blaauw en rood. „Aan den kleinen mast eene vlag van acht banen, twee„malen blaauw-oranje (of rood) wit, en nog blaauw-oranje „(of rood); aan de gebraste râ of roede aan dezen mast

„een wimpel, aan de eene zijde rood, aan de andere „zijde wit met blaauwe figuren; aan den vlaggestok achterop „eene vlag van acht banen, tweemalen oranje-blaauw-wit „en nog eens oranje-blaauw; onder deze vlag zijn drie „roode ballen, deze worden ook op andere tapijten op en- „kele schepen onder de vlag gezien. Het boord van dit „schip prijkt met leeuwenkoppen op een blaauw veld, met „witte chêvrons."

„2°. Een schip aan welks grooten mast-top en vlaggestok ach- „terop, prijkt eene vlag van zeven banen, tweemalen rood- „wit-blaauw en rood; aan den grooten mast nog een wim- „pel oranje met blaauwe appelen: het boord is beschilderd „met de kleuren rood, wit-blaauw."

„Op dit tapijt trekt nog de aandacht een schip met eene roode „vlag aan den top; aan den gaffel een oranjevlag, met witten tak en „appelen, benevens een' wimpel schijnbaar rood; aan den kleinen „mast-top en aan den vlaggestok achterop eene oranje vlag; het „boord is beschilderd rood-wit-blaauw."

„Een ander schip heeft eene vlag, geelachtig van kleur (mo- „gelijk oranje) aan den grooten mast-top, met een wimpel van „dezelfde kleur; op het dek staat een vaandrig met eene vlag „van negen banen, driemalen rood-wit-blaauw."

„Ofschoon de kleuren: enz."

HET ZEVENDE TAPIJT.

Volgens de heeren J. DE KANTER en DRESSELHUIS, *de provincie Zeeland*, zou dit tapijt, vroeger geplaatst tegen de oostzijde van de zaal, een brokstuk zijn van het tapijt numero 5 en [1]) „helaas „doorgesneden zijn om een vak te vullen nevens den schoorsteen; „het niet voorkomen eener legende daarboven zoude hiervan het „zeer natuurlijk gevolg zijn, wijl die op voorgaand tapijt geplaatst „is en dus op dit brokstuk als daarvan een deel uitmakende, „moet ontbreken."

De zoo juist afgewerkte voorstelling evenwel van het thans nog voorhanden zijnde tapijt, omringd met een allegorischen rand, in wiens midden even als op de andere tapijten de legende vermeld staat, doet het onaannemelijke van evengenoemde bewering gereedelijk aannemen.

Dit laatste of zevende tapijt bestaat dus niet meer in zijn geheel. Ingevolge mij gedane mededeeling is het reeds sedert eenige jaren gedeeltelijk gebruikt geworden, om aan de buitenzijde eener niet goedsluitende deur als tochtscherm dienst te doen. — Sic transit gloria. — De *Zelandia illustrata* bevat evenwel eene afteekening van hetzelve, en naar die afbeelding is ook de bij deze gevoegde gemaakt. Wat wij hier boven aanmerkten, dat DE KANTER en DRESSELHUIS dit tapijt als een deel beschouwden van tapijt numero vijf, moge eenigen grond hebben, evenwel is zulks niet aan te nemen, wijl dit tapijt geheel volgens bijgevoegde historische beschrijving is gemaakt, en de allegorische rand genoegzaam de overtuiging geeft, dat dit stuk nimmer grooter is geweest en even als de anderen een afzonderlijk geheel heeft uitgemaakt. De opmeting en verdere beschrijving van hetzelve is dus niet meer mogelijk. DE LA RUE deelt omtrent dit tapijt mede [2]): „Het „zesde [zevende] en laatste tapijt 't welk geen bijschrift draagt,

---

[1]) DE KANTER en DRESSELHUIS, *de provincie Zeeland*, bladz. 84.

[2]) *Geletterd Zeeland*, bladz. 492.

„verbeeldt, zegt men, het vertreck des eersten schips van Arne-„muyden naar Oost-Indië."

Hoe hij tot die meening gekomen is, is ons onbekend. Ware het zoo, dan veronderstellen wij dat wel een of ander gezigt op Arnemuiden op de teekening te bespeuren zou zijn. Blijkens de vlaggen op het tapijt voorkomende, behooren al de schepen tot de Spaansche vloot, althans de achtervlag van het grootste schip is de gewone Bourgondische vlag. Naar de voorstelling te gissen is niet wel mogelijk, wijl er niets bijzonders op voorkomt, waaruit men het een of ander kan opmaken. Het tapijt is verdwenen en de afteekening getuigt nog alleen van zijn vroeger bestaan.

Blijkens den naam nu, voorkomende op het derde tapijt van J. DE MAEGHT, bestaat er wel geen twijfel of dit tapijt is vervaardigd geworden in de Middelburgsche fabriek, die sedert 1591 heeft gebloeid; een tweede, namelijk het schoorsteenstuk, dat geen naam van den vervaardiger draagt, meenen wij ook als een voortbrengsel uit die fabriek te moeten toeschrijven, en wel omdat dit eveneens op 43 draden (ketting) per 5 Ned. duimen is geweven, dat de wijze van bewerking volmaakt dezelfde is, en de kleuren, welke daarop voorkomen, zoo juist op elkander gelijken. Is dit nu zoo dan vinden wij naar alle waarschijnlijkheid in de reeds meermalen aangehaalde rekening [1]) van den thesaurier-generaal JACOB VALCKE van 1 October 1598 op 1599, f°. 336 hiervan de rekening:

„Aen JAN DE MAEGT coopman de somme van hondert tach-„tich ponden Vls. over de coop ende leveringe van hondert „tachtich ellen tappitserie by den raetsheer MEYROOS van hem „gecocht tot behouve van de Lande van Zeelandt ende tot *be-„hangsel van de camer van syn Exell. int Hoff tot Middelb.* tot „20 sch. Vls. elcke elle by ordonnantie van den 18 Maert 1597 „attestatie van de leveringe ende quittantie."

---

1) Bladz. 110.

De grootte van het eerste tapijt bedraagt in Nederlandsche maat . . . . 6 . 88 . 86 □ ellen
die van het derde . . . . 28 . 12 . — „ „

te zamen 35 . 00 . 86 □ ellen

of in oude Middelburgsche maat ruim 49 □ ellen. De betaling loopt dus hier over meer dan één post, zoodat waarschijnlijk onder het *behangsel van de camer van syn Exell. int Hoff tot Middelb.* deze 49 □ ellen zullen begrepen zijn, en de overige tot de 180 ellen tapisseriën voor elders *tot behouve van de Lande van Zeelandt zullen bestemd* zijn geweest.

De zamenstelling nu der drie overige aanwezige tapijten t. w. het vierde, vijfde en zesde, doet ons tot het besluit komen, dat ze in eene andere fabriek zijn gemaakt. Bij deze tapijten vindt men op de vijf Ned. duim 40 draden (ketting), terwijl bij eene aandachtige beschouwing de wijze van bewerking verschillend is en sommige zaken weder geheel anders zijn voorgesteld dan op de vorigen, waartoe vooral behoort de voorstelling der golving in het water en de kleurschakering die daaraan is gegeven, welke op deze drie tapijten als uit één vorm vervaardigd voorkomen.

De grootte van het vierde tapijt bedraagt 19 . 61 . 25 □ ellen
het vijfde tapijt . . . . 18 . 57 . 72 „ „
het zesde tapijt . . . . 11 . 41 . 37 „ „

te zamen 44 . 60 . 34 □ ellen

of in oude maat ruim 63 □ ellen.

Welligt is het te gewaagd, de vervaardiging dezer tapijten toe te schrijven aan een fabrikant, wiens naam wij niet hebben kunnen opsporen, doch die welligt alhier zijne tapisseriën deed verkoopen; de afleveringen in der tijd door Goossaert Chymay [die bepaald geen fabrikant maar leverancier van tapijten was] gedaan, doen ons deze gissing maken [1]). Van hem toch vinden wij, behalve de afleveringen van tapijten, die voornamelijk aan Sidney ten geschenke werden gezonden, ook eene aflevering ten jare 1596 „van dē coop eñ leveringhe van vyff stucks tapisserie, tot stoffe- „ringe van een camer in t'logement van zyn exell. tot voorscr. „Hoff" — zoodat het wel niet zoo onmogelijk is, dat ook deze tapijten onder die aflevering begrepen zijn. Het verschil van draden of kettingtal op eene bepaalde maat, wijst nog tegenwoordig

[1]) Zie bladz. 125.

deze of gene fabriek aan, waar men hetzij grover of fijner gewoon is te werken.

Wat evenwel ook ten dezen opzigte hieromtrent moge gegist of beweerd worden, is het eene ontegenzeggelijke waarheid, binnen Middelburg bevinden zich overoude kunstwerken, die aan het tegenwoordig geslacht de heldhaftige daden van Zeelands waterhelden, uit den vroegsten tijd, met allen luister ten toon spreiden, bedrijven van mannen, die voor de onafhankelijkheid van ons vaderland den allereersten stoot hebben gegeven, wier nagedachtenis onvergetelijk is; terwijl de beschouwing dier kunststukken tevens een waar genot oplevert, zoowel door de fraaije wijze van bewerking als door de voortreffelijke voorstelling der feiten, die daarop zoo kunstig zijn afgebeeld.

VERBETERINGEN.

Bladz.	3,	regel	12	van onder	*staat:*	antiquissimus,	*lees:*	antiquissimis.
"	7,	"	15	van boven	"	genaamd,	"	genoemd.
"	29,	"	19	van onder	"	doné,	"	doré.
"	30,	"	13	van boven	"	beschermheiligen,	"	beschermheilige.
"	40,	"	12	van onder	"	zoo was,	"	was.
"	77,	"	7	van boven	"	Milord hun,	"	Milord Hey.
"	77,	"	10	van boven	"	men hen soude,	"	men hem soude
"	94,	"	3	van boven	"	§ 3,	"	§ 2.
"	96,	"	19	van boven	"	§ 4,	"	§ 3.
"	111,	"	5	van onder	"	en hen tevens,	"	en zij tevens.
"	125,	"	2	van boven	"	is aanwezig,	"	zijn aanwezig.
"	156,	"	15	van onder	"	scheepsbrief,	"	schepenbrief.
"	156,	"	25	van onder	"	scheepsbrief,	"	schepenbrief.
"	158,	"	2	van boven	"	De slag van,	"	De slag voor.

Tapythuis te Middelburg 1595—1629.

FINE ARTS LIBRA
3 2044 039 521

